VASILE C. IONIŢĂ

CONTRIBUŢII LINGVISTICE

ONOMASTICĂ. LEXICOLOGIE

1

2002

VASILE C. IONIŢĂ

CONTRIBUŢII LINGVISTICE ONOMASTICĂ. LEXICOLOGIE

1

2002

Tehnoredactare computerizată:
ing. Cristian Frenţiu

INTRODUCERE

Volumul de faţă cuprinde articole publicate de autor în ultimii 20 de ani, în culegeri colective cu caracter lingvistic, etnografic, sau istoric, precum şi în reviste ca ***LR, CL, LL, SCL*** ş.a.

Criteriul pe baza căruia s-a făcut selecţia este cel al noutăţii faptelor de limbă şi a ideilor privitoare la rezolvarea unor probleme de limbă. Aşa, de pildă, am găsit că este necesar să dau integral articolul despre toponimia din Valea Bârzavei, căci am constatat atunci, la data anchetei, că acest spaţiu oferea un fel de creuzet redus la scară, aidoma spaţiului limbii române, unde elementele slave, aparţinând diferitelor perioade, de la cea a simbiozei româno-slave până la contactele ulterioare cu graiurile sârbeşti, au influenţat considerabil spectrul toponimic autohton. Datele recoltate de aici ne-au permis să avansăm şi o ipoteză asupra venirii şi aşezării caraşovenilor, ipoteză pe care, după îndelungi verificări, ne-am permis s-o expunem la o reuniune ştiinţifică şi s-o încredinţăm redacţiei ***Dacoromania*** (serie nouă) spre publicare.

Cercetătorii din ţările de limbă slavă, cercetători de un înalt prestigiu, au ignorat prea adesea un fapt nu lipsit de importanţă. Cu toate că aparţinem, ca popor şi limbă, romanităţii, am fost puternic influenţaţi de contactele cu slavii vechi, apoi de popoarele slave care ne înconjoară. „Insulă latină într-o mare slavă” nu este o simplă metaforă. Ciudat este faptul că au fost urmărite „slavismele”, din toponimie mai cu seamă, până dincolo de Elba şi până în inima Greciei, dar toponimia românească a fost ignorată de slaviştii străini. Este destul să amintesc monografia lui Vladimir Šmilauer, citată în articolul *Analogii toponimice*, ca să ne convingem de această afirmaţie. Şi nu este singurul.

Pe de altă parte, pentru că am pomenit articolul *Analogii toponimice*, acesta i-a contrariat pe unii cercetători aflând că termeni româneşti au stat la baza unor apelative topice, pe care cercetătorii ruşi le-au etichetat ca fiind nişte curiozităţi lingvistice. Este cazul lui *Kokuj, Počinok* ş.a. Cu acest prilej, cel al cercetării elementelor de toponimie din ţinutul Permskului (nu o cercetare directă, ci din izvoare scrise), am constatat că aşa cum limba română este socotită conservatoare prin poziţia sa periferică faţă de lumea latină, tot astfel poate fi socotită conservatoare în spaţiul slav, fiind vorbită de un spaţiu aproximativ periferic, în partea sa vestică, fără a se înţelege că aparţinem lumii slave. Şi mai facem o precizare: acest lucru este verificabil în toponimie, „arhiva nescrisă” a limbii unui popor.

Unele chestiuni teoretice ale onomasticii au fost amplu discutate în perioada de după 1944, dat fiind faptul că şi înainte de acest an, în perioada dintre cele două războaie, Clujul, mai ales după înfiinţarea Muzeului Limbii Române, a strâns în jurul acestei prestigioase instituţii o seamă de lingvişti şi istorici care şi-au îndreptat atenţia şi spre onomastica românească, dovadă mulţimea de materiale faptice şi teoretice cuprinse în ***DR***. Dar, după cum aminteam, şi după 1944, după aşezarea unor lucruri, acestui domeniu i s-a acordat atenţia cuvenită. Institutul de Lingvistică din Bucureşti, în colaborare cu

filialele S.Ş.F., a organizat periodic sesiuni de comunicări ştiinţifice pe tema „Toponimie şi istorie”, iar Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu” din Cluj-Napoca simpozioanele de onomastică (v. V. Frăţilă şi L.P. Borcea, ***Bibliografia onomasticii româneşti***, Timişoara, 1985).

Din păcate ultimul deceniu s-a „remarcat” prin dezinteres faţă de onomastică în general. Tot mai puţine teze de doctorat şi tot mai puţine articole pe teme de onomastică întâlnim în revistele lingvistice. Geografii, entuziaşti într-o anumită vreme, au renunţat. Istoricii se sprijină, când şi când, pe datele acumulate până acum. De aceea am socotit că este binevenit să deschidem volumul cu o secţiune dintr-o lucrare amplă (***ONOMASTICA***), şi anume cea privitoare la **terminologie**, după care am aşezat articolul despre procesul de denominaţie în toponimie, dezvoltând **conceptul negativităţii relative**, adesea înţeles şi aplicat îngust.

Este un lucru bine cunoscut că dicţionarele noastre, care explică sumar originea cuvintelor (etimologia), nu recurg la compartimentul numelor proprii decât în rare cazuri şi atunci prin simplă trimitere, fără motivaţie, care nu ar trebui să lipsească. ***DLR*** n-a mai urmat calea ***DA***, unde partea de etimologie era dezvoltată, unde se avansau ipoteze, se infirmau soluţiile greşite etc.

Cititorul va găsi, şi în capitolul de *ONOMASTICĂ*, şi în cel de *LEXICOLOGIE*, exemple în care tratăm cuvintele comune (apelativele) în strânsă legătură cu numele proprii (onimele). Capitolul de *ONOMASTICĂ* oferă un cadru mai larg al acestei subramuri lingvistice: am adus în discuţie astronimele, desprinzând, de asemenea, un capitol dintr-o lucrare mai amplă, nepublicată, tratând doar metafora şi metonimia. O secţiune a lucrării pomenite (cea despre astronimele populare româneşti) a fost încredinţată redacţiei publicaţiei ***Dacoromania***. O altă noutate este cea a includerii şi clasificării **coreonimelor**, a numelor de jocuri populare, numite astfel pe baza sistemului terminologic onomastic internaţional.

Cât despre capitolul de *LEXICOLOGIE*, cea mai mare parte vizează termenii regionali cuprinşi în ***DA*** şi ***DLR*** cu menţiunea „etimologie necunoscută”. Am acordat, mai cu seamă, atenţie etimologiei interne, de multe ori neglijată de cei care s-au ocupat de partea etimologică a dicţionarelor amintite. Mulţi termeni au fost trimişi la etimoane străine, fără justificare însă, căci explicaţia se află în chiar limba română, motiv pentru care am aplicat principiul binecunoscut numit „Cuvinte şi lucruri”, precum şi cel interdisciplinar, demers care s-a dovedit util, mai ales în explicarea unor nume de plante, multe exemple de acest fel găsindu-se în cartea noastră, puţin cunoscută, ***Metafore ale graiurilor din Banat*** (Timişoara, 1985).

În două cazuri, am părăsit domeniul etimologiei interne, parţial însă, şi am îndreptat etimologiile date unor cuvinte explicate eronat de S. Puşcariu şi B.P. Hasdeu, din simplu motiv că nu au dispus la vremea respectivă de datele necesare, materialele din culegerile folclorice, de pildă. Este vorba de lat. **arcia*, de etimologia cuvântului *urloi* şi a etimonului acestuia, *urlă*.

Capitolul de *LEXICOLOGIE* este dominat de două articole în care am folosit clasificarea etimologică a unor cuvinte obscure, pe baza aşa-zişilor **radicali primari expresivi**, sintagmă terminologică, propusă de noi şi pe care am explicat-o şi exemplificat-

o în articolele respective (*Etimologa cuvântului* ***mocan****…* şi *Relaţia semantică dintre* ***moră****…*).

Spre sfârşitul acestui capitol, sunt aduse în discuţie unele cuvinte necuprinse în ***DA*** şi ***DLR***, care însă, când sunt glosate, fie că nu s-a menţionat etimologia, fie că unele au necesitat corectări. Aceste îndreptări au fost făcute, aplicându-se şi alte principii decât cele îndeobşte folosite. Aşa am procedat când am luat în discuţie două cuvinte înrudite (*senin*[2] şi *seninare*[2]) care nu pot fi explicate decât prin *valoarea de impresie* a elementelor componente dintr-un peisaj. Este drept că aplicarea acestui mod de a analiza lucrurile este restrânsă, dar ea poate fi corelată cu cele spuse în articolul privitor la denominaţie în toponimie.

Proverbele şi ghicitorile ne oferă, alături de descântece şi alte specii populare, surprize privind unele cuvinte uitate şi fosilizate doar în acestea. Din cauza „degradării" lor semantice, multe au suferit modificări, devenind astfel şi mai criptice. De aceea am selecţionat şi articolul privitor la proverbe, încercând cu acest prilej să le dăm şi o interpretare corectă, alta decât cea propusă de autorii unor culegeri.

Date fiind cele menţionate până aici, se cuvin câteva precizări suplimentare, dar utile.

Întrucât articolele au fost redactate şi publicate la date diferite, între anii 1973 şi 1999, şi pentru că ele au fost publicate în reviste cu cerinţe şi rigori proprii fiecăreia (cu un anumit fel de a utiliza aparatul critic, evidenţierea bibliografiei sau a notelor explicative etc.), o încercare de uniformizare a acestor elemente, redarea, bunăoară, a lucrărilor de referinţă printr-un sistem unitar de sigle şi prescurtări nu ar fi fost imposibil de realizat, dar acest lucru ar fi impus revederea întregului set de date. Aducerea lor la zi ar fi condus, practic, la o lucrare nouă, dar al cărei caracter hibrid n-ar fi fost evitat. Puţinele excepţii le-am făcut în cazul lucrărilor de onomastică, apărute după 1990, şi se cuvin amintite aici cele pe care le socotesc mai importante şi în posesia cărora am putut intra: Viorica Goicu, ***Nume de persoane din Ţara Zarandului***, Editura Amphora, Timişoara, 1996; Simona Goicu, ***Termeni creştini în onomastica românească***, Editura Amphora, Timişoara, 1999; Mihai Petre, ***Introducere în toponimia urbană românească***, Editura Călăuza, Deva, 2001; Dumitru Loşonţi, ***Toponime româneşti care descriu forme de relief***, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2000 ş.a. Acestea sunt rodul unor îndelungi cercetări, încât nu se justifică un eventual reproş că mă contrazic, mai înainte făcând afirmaţia că interesul pentru onomastică s-a diminuat în ultimul deceniu. Prin urmare, articolele au rămas, cu foarte mici adăugiri şi îndreptări, aşa cum au fost redactate la data respectivă.

Cititorul va fi contrariat, fără îndoială, de preponderenţa unei bibliografii ruseşti (am păstrat şi termenul oficial la acea dată: *sovietic*); trebuie să se înţeleagă că o bibliografie străină şi din alte părţi, cu toate că ne-am fi dorit-o, nu ne-a fost accesibilă. Dar nu trebuie să se creadă că, din cauza bibliografiei amintite, articolele au lacune, carenţe etc. Dacă ele sunt (şi sunt, neîndoielnic) se datorează altor cauze. Bibliografia rusă (sovietică) ne-a fost de mare folos. Domeniul onomasticii a constituit pentru cercetătorii din fosta U.R.S.S. un obiectiv major şi a fost tratat pe multiple planuri, ca să nu mai vorbim de un alt aspect bizar: autori care la noi nu aveam voie, până în 1990, nici să-i citām, erau traduşi la ei fără restricţii. Este cazul regretatului savant român Eugen Coşeriu, despre care am luat cunoştinţă

prin intermediul lucrărilor publicate de ruşi.

Unele date sau aprecieri se repetă (dar nu flagrant). Ele au rămas aşa cum au fost publicate, în afara unor puţine cazuri. Pentru că articolele se completează reciproc, în mare parte, am folosit trimiterile de rigoare (*supra* şi *infra*). Fiecare articol are aparatul critic propriu, precum şi felul său propriu de siglare, prescurtare. De asemenea, am considerat că, întrucât volumul nu reprezintă o lucrare unitară, de sinteză, care să abordeze un domeniu anume, un indice de autori nu s-ar fi dovedit util în nici un fel. În schimb, am socotit absolut necesar un indice (unul singur) al numelor comune şi proprii, al cuvintelor româneşti, dar şi străine. Altfel, lucrarea ar fi fost „infirmă" şi greu de consultat de către cei interesaţi.

Problema cea mai spinoasă este cea a ortografiei, mai ales acum (la data redactării), când spiritele s-au încins din nou. Să fi dat articolele apărute înainte de 1992, cu *î* (din *i*) şi cu *sînt*, iar pe celelalte cu *â* (din *a*) şi *sunt*, aş fi oferit cititorilor un fel de „struţocămilă", aşa că, de comun acord cu editorul, întreaga lucrare a fost uniformizată după ortografia în vigoare.

În unele cazuri, puţine însă, n-a fost posibilă redarea sunetelor prin semnele convenţionale standard, acestea fiind înlocuite cu altele. Sperăm că specialiştii în domeniu vor corecta tacit la lectură aceste abateri.

Precizăm aici, în *Introducere*, că în ultimii ani, din motive obiective, autorul acestor rânduri nu a mai menţinut contactele cu cercurile ştiinţifice din ţară, prin prezenţa sa la reuniuni ştiinţifice, mulţumindu-se cu schimburi epistolare, atunci când corespondenţii nu s-au retras. Cei care au continuat să păstreze legăturile mi-au fost de mare folos în articolele scrise, multe în afara acestui volum sau sub tipar, cărora li se adaugă articolele scrise în ziarul ***Timpul*** din Reşiţa la o rubrică permanentă, timp de zece ani.

Ideea de a strânge la un loc într-un prim volum o parte din articole nu s-ar fi materializat fără îndemnul şi ajutorul lui Doru Dinu Glăvan, directorul postului de Radio „Semenic" – Reşiţa, care mi-a acordat sprijinul efectiv necesar.

În încheiere, autorul îşi exprimă sincera sa gratitudine faţă de Consiliul Judeţean Caraş-Severin, care a sprijinit financiar apariţia volumului de faţă.

Autorul

I. ONOMASTICĂ

Terminologie onomastică

Terminologia geografică, cea cu care operează geograful – dar şi onomastul, în măsura în care interesează relaţia dintre termenii geografici şi numele topice, este alta decât terminologia onomastică[1] , în speţă referindu-ne la studiul toponimelor, terminologia toponomastică: **toponim, oronim, toponimizare** etc.

Terminologia onomastică nu poate fi tratată în bloc, epuizând într-o singură expunere toate aspectele pe care aceasta le ridică, în primul rând pentru că, în cadrul terminologiei onomastice, distingem trei categorii de termeni: 1) termeni lingvistici aplicabili şi conceptelor onomastice, considerate fapte de limbă, având în vedere, evident, specificul numelor proprii: şi onomastica operează cu termenii **temă, bază, sufix** etc. (cu determinarea necesară: **bază onomastică** sau **antroponomastică** etc.); 2) termeni onomastici aplicabili faptelor de onomastică în general (**onim, apelativizare** etc.); 3) termeni strict speciali, proprii doar unei categorii onomastice (**apelativ topic, toponimizare** etc.; **zoonim, antroponim de grup** etc.).

Orice cercetător, orice ramură disciplinară trebuie să ţină cont, în demersul alcătuirii unei terminologii proprii, de anumite principii care să asigure tocmai ceea ce i se cere acesteia: să fie clară, logică, simplă şi pe cât posibil să se încadreze în sistemele terminologice internaţionale.

În afară de termenii deja încetăţeniţi, tradiţionali, cercetătorul se vede pus, uneori, în situaţia de a crea termeni noi, care să redea noţiuni ştiinţifice şi concepte noi. El va pleca de la modelele existente, reglementarea terminologiei ştiinţifice fiind, în general, subordonată „unei importante sarcini structurale: crearea unor modele adecvate de termeni în diferite domenii de activitate” (Vinogradov)[2] . Aşa, de exemplu, plecând de la termenul **toponimie**, vom crea termeni onomastici care se referă la obiecte geografice determinate: **hidronimie** (numele de ape în general), **oronimie** (numele de înălţimi) etc. În această întreprindere, trebuie să recunoaştem, nu vom reuşi totdeauna să găsim termeni întru totul potriviţi, ba uneori, chiar şi respectând procedeele de formare „ştiinţifică”; termenii propuşi pot fi improprii conceptului sau noţiunii pe care voim s-o redăm. Aprecierea este, desigur, subiectivă. Cu toate acestea există câteva criterii obiective, cum sunt cei prezentaţi de N.V. Podolskaia.[3]

a. De preferinţă, termenul trebuie să fie cât mai concis, să se încadreze în seria termenilor similari, formaţi de regulă prin derivare, alcătuiţi dintr-un singur cuvânt: **etnonim**, **antropotoponim** (= toponim provenit dintr-un ***antroponim***) etc.

b. Este preferabil ca tema (baza de formare) să fie de origine latină sau greacă, ceea ce face posibilă înţelegerea lui, precum şi internaţionalizarea acestuia. Să nu fie rezultatul unei îmbinări hibride, ceea ce presupune o analiză prealabilă a noţiunilor pentru

care se propune un termen nou; apoi este necesar să se analizeze raporturile dintre termenii de factură autohtonă şi cei cu circulaţia internaţională, să se studieze conexiunile dintre termenii cu formă internă şi termenii neanalizabili.[4]

Pentru o mai bună înţelegere a modului cum se constituie terminologia onomastică dăm mai jos elementele lexicale care apar de regulă în alcătuirea termenilor speciali onomastici[5] :

acro- (gr. *akros* „exterior; marginal”)[6] ; *agoro-* (*agora* „piaţă, târg”), *agro-* (*agros* „câmp, păşune”), *andro-* (*andros* „bărbat”), *anemo-* (*anemos* „vânt”), *antropo-* (*antropos* „om”), *astio-* (*asteios* „urban, orăşenesc”), *astro-* (*aster* „astru, stea”), *bio-* (*bios* „viaţă”), *como-* (*komi* „sat, aşezare umană”), *cosmo-* (*cosmos*), *cripto-* (*kriptos* „secret tainic, ascuns”), *drimo-* (*drimos* „pădure”), *dromo-* (*dromos* „drum, cale”), *etno-* (*etnos* „societate, neam, popor”), *fito-* (*fitos* „plantă”), *geo-* (*Gea* „Pământul – ca planetă”), *horo-* (*horos* „semn de hotar, graniţă”), *hremato-* (*hrema*, *-tos* „lucru, obiect”), *limno-* (*limne* „lac”), *oico-* (*oikos* „locuinţă”), *pelago-* (*pelagos* „mare”), *potamo-* (*potamos* „râu”), *topo-* (*topos* „loc”), *urbano-* (lat. *urbanus* „orăşenesc”).[7]

c. Un foarte important principiu este alcătuirea unui termen după un anumit model, cu luarea în considerare a sistemului terminologic onomastic. Este vorba de sufixele, şi mai puţin prefixele, folosite, ca de exemplu: ***-ie***, sufix care exprimă un ansamblu de nume: nume concret-colective (**toponimie** „totalitatea numelor topice de pe un areal; **antroponimie** „totalitatea numelor de persoane…) etc.; ***-ist***: după modelul ***lingvist***, denumeşte pe cercetătorul care se ocupă cu un anumit domeniu onomastic; ar fi normal să se spună **onimist**, **toponimist** etc., deşi se preferă **onomast**, **antroponomast**, **toponomast** etc.; cf. germ. *Onomast*, rus. *onomast*; ***-izare***, sufix care indică un proces: **apelativizare**, **onimizare** etc.; ***-ic***, sufix cu ajutorul căruia se creează un adjectiv: **antroponimic**, **toponimic**[8] etc.; ***de-***, prefix care indică un proces invers: **deonimizare**, **desemantizare** etc., proces prin care se „pierde sensul”.

În cazul alcătuirii unor termeni din două teme, primul membru al termenului indică originea numelui, cel de al doilea apartenenţa la o anumită categorie de onime: **hidrooiconim** „nume de aşezare umană (***oiconim***)”, provenit dintr-un ***hidronim*** „nume de apă, în general”; termeni ca **topolexem**, **topobază** sau **antropoformant** etc. exprimă, prin prima parte, apartenenţa la categoria de nume proprii a unui termen lingvistic cunoscut (***lexem***, ***bază***, ***formant*** etc.).

În anumite cazuri se folosesc termeni lingvistici generali, fără să fie necesară o anumită determinare, dar se poate adăuga şi determinarea respectivă: **sinonim *antroponimic***, **omonim *toponimic*** etc.

Cu toate inconsecvenţele care se mai întâlnesc sau cu improprietăţile unor termeni, putem spune totuşi că, în prezent, există un sistem terminologic onomastic capabil să exprime sistemele de noţiuni onomastice. Se poate afirma că, datorită dezvoltării şi diversificării studiului faptelor de onomastică, constituirea unei terminologii cât mai precise şi mai adecvate a numelor proprii s-a impus cu necesitate, ceea ce reprezintă o dovadă a maturizării onomasticii.[9]

O astfel de fărâmiţare terminologică este privită cu scepticism. Ne referim, de pildă, la detalierea terminologiei toponomastice în: **hidronomastică**, **oronomastică**, **urbanomastică** etc. Deşi este puţin probabil, căci situaţiile sunt rare, încât un cercetător să se ocupe numai de hidronimia sau oronimia unui ţinut. Totuşi, când este vorba de ţinuturi mai întinse sau de teritoriul naţional al unei ţări, cercetătorul se poate consacra doar studiului hidronimiei sau oronimiei, dar va apela, evident, şi la celelalte categorii de onime (antroponime, zoonime etc.).

Terminologia ştiinţifică şi cea tehnică românească este alcătuită, în cea mai mare parte a ei, din împrumuturi (dintre care cele mai multe sunt împrumuturi savante). Situaţia se explică prin faptul că în limba română există mijloace reduse de formare a cuvintelor (mai ales în ceea ce priveşte compunerea, principalul mijloc de formare de termeni tehnici şi ştiinţifici noi). Pentru că limba română nu posedă un sistem de compunere productiv (aşa cum au limbile germană, engleză ş.a.), se apelează adesea la împrumut sau se creează termeni după modéle străine, se calchiază, rezolvându-se impasul. Procedeul este preferabil şi din motive de aliniere la o terminologie internaţională.

Terminologia onomastică a fost creată şi vehiculată mai mult de geografi şi istorici, şi mai puţin de lingvişti, dar în ultima vreme există preocupări întrunite în privinţa rezolvării problemelor ridicate de necesitatea aplicării unei terminologii unitare.

Ca urmare a celui de al V-lea Congres Internaţional al Slaviştilor (Sofia, 1963), s-a luat iniţiativa elaborării unui dicţionar de terminologie onomastică slavă (a tuturor limbilor slave), al cărui proiect a apărut la Praga. Dicţionarul a inclus, în afara termenilor slavi, şi pe cei germani, cu definiţii în limba germană, preluaţi din dicţionarul de redacţie germană a lui T. Witkovski.[10]

În aceeaşi perioadă, în diverse ţări, au apărut, din necesităţi practice, dicţionare de terminologie onomastică. Dicţionarul american cuprinde doar terminologia privitoare la numele de persoane[11] , cel finlando-suedez terminologia onomastică în general.[12] Un alt dicţionar de terminologie onomastică, în limba franceză, este destinat folosirii lui potrivit cu realităţile onomastice din Canada.[13] Dicţionarul lui Witkovski a servit de model în elaborarea unui glosar de terminologie onomastică rusă, care cuprinde circa 700 de termeni. Este vorba de dicţionarul semnat de N.V. Podolskaia, la care ne-am referit deja.[14]

Pentru o mai bună organizare a datelor privitoare la terminologia onomastică, vom pleca de la schema de clasificare terminologică a onimelor, propusă de N.V. Podolskaia (SROT, p. 13-14).

Schiţa 1

- ONIM
  - **Realonim** (nume al unui obiect real)
  - **Mitonim** (nume al unui obiect imaginar)

Schiţa 2

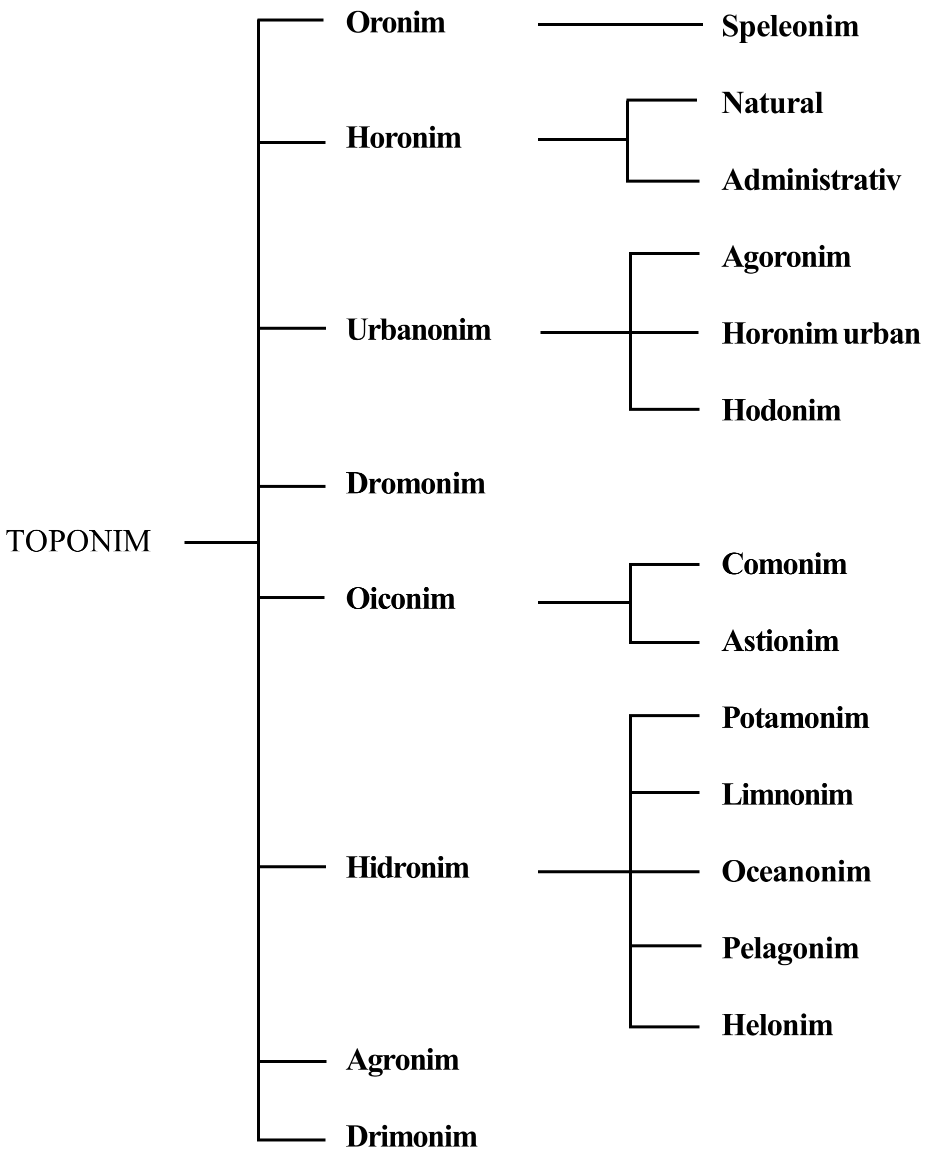
REALONIM
(nume al unei zone din spaţiul cosmic)

- **Cosmonim**
  - **Astronim**
    - **Planetonim** (sau **Astrotoponim**)
      - **Geonim**
      - **Selenonim**
      - **Martonim**
      - **Venusonim**

Schiţa 3

- REALONIM
  - **Toponim**
  - **Anemonim**
  - **Ergonim**
  - **Ideonim**
  - **Hrematonim**
  - **Chrononim**
  - **Bionim**
    - **Zoonim**
    - **Fitonim**
    - **Antroponim**

__Schița 4__

Categoria cea mai numeroasă este reprezentată de **realonime**[15], pe care Podolskaia o subclasifică în **cosmonime** „nume proprii date spațiilor cosmice, galaxiilor, sistemelor astrale (constelațiilor)”: *Norii lui Magelan*, constelația *Orion* ş.a., în rândul cărora se includ, evident, şi denumirile populare: *Drumul-Robilor, Cloşca-cu-Pui, Cei-Trei-Cosaşi* etc.; **astronimele** înglobează numele proprii ale unor corpuri cereşti (stele, planete, comete, asteroizi: *Soarele, Luna, Pământul, Mercur, Steaua Polară, Marte, Vega, Cometa Haley, Luceafărul* etc.). Prin **planetonim** se înțelege un nume propriu cu care se denumeşte un obiect fizico-natural de pe un corp ceresc (denumirile „mărilor”

sau munţilor de pe Lună, de exemplu), în cadrul acestora numărându-se ***geonimele***, ***selenonimele***, ***martonimele*** etc. Folosirea, în paralel, a termenului **astrotoponim** este incorectă, căci se poate înţelege că este vorba despre un toponim alcătuit de la un nume de astru, aşa cum se spune **antropotoponim**, **zootoponim** etc. Numele staţiunilor maritime româneşti *Venus, Saturn, Jupiter* sunt **astrotoponime**.

Să ne oprim ceva mai mult asupra numelor referitoare la corpurile cereşti în general şi la cele ale obiectivelor aflate pe acestea, lăsând la o parte clasa geonimelor, căci acestea se referă la denumirile de orice fel aparţinătoare Terrei.

Denumirile de astre, planete, stele sau cele ale unor forme de relief de pe acestea (să ne gândim la harta Lunii sau la a planetelor mai bine cunoscute şi studiate – Venus, Marte) n-au făcut obiectul unor studii de lingvistică românească decât sporadic.[16] La ora actuală există mii de astfel de denumiri (unele populare, altele savante). Chiar dacă aceste două categorii nu interesează în egală măsură pe cercetătorul de limbă română, ele nu sunt lipsite de interes şi merită să fie aduse în discuţie.

În primul rând, numele stelelor, ale unora dintre ele, au o vechime foarte mare; ele vin spre zilele noastre din antichitate, altele sunt relativ noi.

În al doilea rând, o bună parte dintre ele poartă denumiri metaforice (exprimând astfel concepţiile oamenilor, modul lor de a-şi reprezenta organizarea boltei cereşti: *Vărsătorul, Leul, Gemenii* etc.), altele nu au sens pentru noi decât dacă încercăm să le desluşim etimologia, originea. Ele au, în schimb, o explicaţie, o motivare, în una din limbile antice (arabă, greacă, latină etc.), cum este *Capella* (cf. lat. *capella* „căpriţă”) sau *Mira* (cf. lat. *mira* „minunată”).

Evident, chiar şi după ce vom descifra etimologia cutărei stele, se pune problema motivării denumirii. Întrebarea de ce se numeşte astfel şi nu altfel este nu numai îndreptăţită, ci şi importantă pentru lingvist, pentru onomast.

Foarte multe dintre ele provin de la nume proprii: **mitonime** (*Venus, Jupiter, Saturn* etc.); de la numele celor care au descoperit şi studiat un corp ceresc; de la oameni din domeniul ştiinţei în general, al căror nume a fost dat stelelor în semn de cinstire; de la numele unor ţări şi ţinuturi mitice, antice, sau ale celor actuale, cărora aparţin descoperitorii şi cercetătorii stelelor.

O dată cu cercetarea amănunţită a suprafeţei Lunii, numărul munţilor, văilor, „mărilor”, craterelor, colinelor de pe Lună, descoperite de om, s-au înmulţit considerabil, fiecare din aceste elemente morfologice având nevoie de un nume propriu. Iată câteva, cu caracter metaforic, fără a le mai adăuga pe cele care au ca punct de plecare nume de oameni sau toponime deja existente pe Terra şi „transferate” pe Lună: *Oceanul Furtunilor, Golful Curcubeului, Balta Putredă, Lacul Morţii* ş.a. Evident, nu este vorba de „lacuri, bălţi şi mări” reale, pentru că Luna este lipsită de atmosferă şi hidrosferă.

Interesante revelaţii ne oferă denumirile *Căii Lactee*, din care ne putem da seama de modul cum este privită şi interpretată bolta cerească de diverse popoare, încă din cele mai vechi timpuri.

În mod firesc, stelele au atras din totdeauna atenţia oamenilor, care au născocit

povești și legende pe seama lor, în acest fel născându-se primele denumiri ale astrelor. În paralel cu acest mod de a boteza stelele, unele dintre ele au fost numite după particularitățile lor, după poziția pe care o ocupau pe bolta cerească etc.

Grecii antici își explicau *Calea Lactee* în felul următor. Din ordinul lui Zeus, Heracles, născut dintr-o femeie pământeană (muritoare de rând), este încredințat pentru a fi alăptat de Hera, urmând ca laptele zeiței să-l facă nemuritor. Însă Hera îl respinge și, prin urmare, Heracles n-a intrat în rândurile nemuritorilor zei, dar laptele țâșnit din pieptul zeiței a rămas fixat, sub forma unei dungi albe, luminoase, pentru totdeauna – *Calea Lactee*.[17]

La fel și-au explicat obiectivul cosmic și alte popoare, creând alte legende. Un singur lucru rămâne comun: asemănarea cu un drum. În sanscrită, *Calea Lactee* se numea *Divatomaja* „Drumul Divin"; în Iran, „Cărarea lui Ariman"; iar în Scandinavia „Drumul lui Odin".

Pe largi teritorii, *Calea Lactee* se numește „Drumul Paielor": de la țărmul Atlanticului, în Africa nordică, până la pustiul Gobi din Asia Centrală, de la Dunăre și crestele Caucazului, până la sud de Etiopia. Suedezii numesc Galaxia noastră *Vintergatan* „Drumul Iernii". Și alte popoare nordice, ca cele din Altai, spun Galaxiei „Drumul Zăpezii" sau „Drumul Brumei". Ce se poate deduce de aici? Cele care au la bază determinativul *paie* s-au născut (și de aici s-au răspândit) la arabi, paiele având o mare importanță pentru oamenii de pe aceste locuri, pe când *zăpada* era caracteristică ținuturilor nordice. Alte popoare numesc *Calea Lactee* „Drumul Cenușei", „Drumul Oilor", „Drumul Stelelor" sau „Râul Stelelor", „Cărarea Șerpilor" sau „Râul Șerpilor" etc.

Plinius folosea denumirea de *Circulus Lacteus*, traducere liberă a gr. *Kiklos Galactikos*. Dar romanii mai aveau o denumire, bazată tot pe ideea de drum: *Via Caeli Regia* „Drumul Imperial al Cerului". Cu timpul a devenit *Via Lactea* sau *Via Lactis*, încetățenită ca denumire științifică și apoi s-a răspândit peste tot: engl. *Milky Way*, germ. *Milschsstrasse*, fr. *Voie Lactée*, it. *Via Lactea* etc.

În concluzie, putem spune că „Drumul Ceresc" sau „Râul Ceresc" s-au concretizat plecând de la modele terestre. În denumirile Căii Lactee s-au imprimat nu niște determinări oarecare, ci funcțiile acestor „drumuri" sau „râuri", așa cum și le imaginau oamenii. Așadar, diversele denumiri au un caracter geografic și istoric. Astfel, în unele țări ale Europei, *Calea Lactee* se numește „Drumul Romei" (it. *Strada di Roma*, elv. *Weg uf Rom*), căci se spunea că „Toate drumurile duc la Roma", aici aflându-se „Cetatea Eternă". La popoare de alte religii sau cu alte mitologii, Galaxia avea alte denumiri: cf. „Drumul Ierusalimului" sau tc. *Hačoryolu* „Drumul Pelerinilor", apoi la scandinavi „Drumul Sufletelor" (care merg spre Valhalla) etc.

Înainte de a vedea care sunt denumirile date Căii Lactee la români, amintim că autoarea articolului care sintetizează aceste denumiri remarcă absența oricărei referiri la locul astronimelor în rândul numelor proprii, în lucrările de onomastică românești. În schimb există lucrări lingvistice sau de folclor în care apar mențiuni la denumirile corpurilor cerești.[18] Aceeași observație face și Sabina Teiuș, referindu-se la *Gramatica limbii*

române, unde se dau exemple de astre, considerate nume proprii (*Jupiter, Mercur, Sirius*), dar „ni se pare ciudat – observă autoarea articolului – faptul că în această categorie nu s-au dat exemple de numiri populare ale corpurilor cereşti şi că aceste numiri populare sunt tratate în dicţionare ca substantive comune”.[19]

Cea mai frecventă denumire pentru *Calea Lactee* este *Drumul Robilor*, înregistrată în 80 de puncte anchetate pentru ALR I (în Muntenia, Oltenia, Dobrogea şi Moldova), denumire bazată în general pe legenda potrivit căreia „pe acest drum ar fi dus împăratul Traian pe robii daci la Roma, punându-i în cele două care: *Carul Mare* şi *Carul Mic*. Aceeaşi legendă explică de altfel şi denumirea de *Drumul-lui-Traian*…”.[20] Restul denumirilor, dintre care spicuim câteva doar (*Calea-Rătăcită, Drumul-Orbilor, Drumul, Calea* sau *Cărarea-Paielor, a Ţiganului* sau *a Ţiganilor* etc.) îşi au explicaţii în diverse legende şi poveşti. Cercetarea ariilor de răspândire a acestor denumiri dezvăluie, dincolo de legende, motivaţii de ordin istoric şi social, care ar merita o investigaţie mai largă. Aşa, de pildă, aria compactă a Banatului şi Haţegului, cu o mică excepţie din sud, se caracterizează prin denumirea *Drumul* (*Cărarea*, *Calea*) *Paielor* sau *Caru* (*cu Paie*); prezenţa determinativului *paie* într-o zonă unde acestea nu prezintă importanţă deosebită, ridică semne de întrebare în privinţa observaţiei făcute mai înainte, privitoare la locul unde s-au născut aceste denumiri şi la „importanţa paielor”, dacă nu cumva denumirile din aria amintită se datorează unor calcuri ale denumirilor din sârbocroată, preluate aici de la popoarele din Orient, aşa cum există destule exemple de cuvinte de origine turcă intrate în graiurile din Banat prin filieră sârbocroată.

Oricum, din lucrarea lui I. Otescu[21] ne dăm seama de marea bogăţie şi impresionanta varietate de denumiri date de poporul român astrelor şi constelaţiilor.

Ne vom opri, în treacăt, în cele ce urmează, asupra **mitonimelor**, de provenienţă cultă sau, mai ales, a celor de origine populară. Unele dintre denumirile culte le întâlnim ca baze de formare a unor diverse categorii de nume proprii: *Venus*, staţiune (deci un **mitotoponim**), *Afrodita*, prenume (**mitoantroponim**), *Cerber* sau *Castor*, nume de câini (**mitozoonim**), *Orfeu*, marcă de aparat de radio etc.

Mitonimul este un nume propriu dat unui obiect imaginar, aparţinând miturilor, poveştilor, legendelor, prin *mit* înţelegându-se „o poveste fabuloasă despre originea universului şi a fenomenelor naturii sau despre zei şi eroi legendari”, prin generalizare, „poveste, legendă, basm” (DLR, s.v.). M. Vulcănescu vorbeşte despre „onomastica divină” sau despre „mitonime dace”.[22] Printre categoriile de personaje mitologice, grupate în subcapitolul „Panteonul român”, M. Vulcănescu distinge patru categorii de activităţi mitice: **daimonologia**, **semideologia**, **deologia** şi **eroologia**, de unde rezultă existenţa a patru categorii de mitonime: ***daimonium*** (diversele denumiri date diavolului, dar nu numai acestuia, ci spiritelor în general), ***semidionime*** (personaje imaginare ridicate la rangul de semizeu, printre care se amintesc: *moşii calendaristici, Moş Crăciun, Dragobetele, Zburătorul* ş.a.); ***deonimele*** sau ***teonimele*** care grupează „făpturi mitice supreme” (*Fărtatul, Nefărtatul, Dumnezeu* ş.a.); ***eronimul***, nume date unor eroi legendari ca: *Baba Novac, Pepelea, Păcală, Tândală* ş.a.[23]

R. Vulcănescu aminteşte, de asemenea, despre o meteorologie mitică (vânturi: *Muma Vânturilor* sau *Doamna Vânturilor*; *Gerilă* „Cel mai mare şi, totodată, cel mai periculos fiu al *Sfintei Duminici*, identificată cu *Muma Vânturilor*”; *Vântul Turbat*, „o făptură năprasnică şi îndrăcită fără margini, care locuieşte în partea superioară a vămii văzduhului”; norii sunt socotiţi „zăgazurile ploii” şi este cunoscut şi un personaj *Muma Ploilor*; apoi *Vântoasele*, care nu trebuie confundate cu *Vântoaiele* etc.[24]

„Nu există mitologie populară care să nu fi încorporat în *pământul* ţării în care a fost generată şi în peisajul particular al mediului ambiant în care s-au dezvoltat elemente de gândire mitică proprii ecologiei culturale, prin alegorii, metafore şi simboluri topice ce-i aparţin cu precădere”.[25] Aceste chestiuni, succint redate aici, se întâlnesc cu cele discutate despre modul cum mitologia populară se reflectă în toponimia ţării şi despre interferenţa dintre faptele reale probate istoric (arheologic) şi mitologie.

Simplificând lucrurile şi, evident, terminologia, toate aceste personaje de esenţă mitologică, de sorginte păgână sau religioasă (creştină), printre care sfinţii calendarului, oficializaţi e drept, dar cu un pronunţat caracter popular, pot fi grupate în categoria **mitonimelor**.[26]

Revenind la clasa **realonimelor** (vezi ***schiţa 3***), lăsând **toponimia**, **antroponimia** şi **zoonimia** la o parte, întrucât acestea sunt considerate realonime tradiţionale şi ele comportă discuţii mai ample, ne vom opri asupra celorlalte realonime, cele mai multe dintre ele absente din lucrările onomaştilor români.

Anemonimul este socotit un nume propriu dat fenomenelor meteorologice (vânturi, uragane, cicloane etc.); din vremuri străvechi, oamenii au constatat că este necesar să li se dea nume vânturilor, care se repetau cu o anumită periodicitate şi care prezentau o oarecare importanţă pentru viaţa economică a colectivităţii.

În toate regiunile ţării există asemenea denumiri, ele caracterizând succint respectivele vânturi. Chiar şi cele câteva exemple următoare sunt suficient de convingătoare că numele vânturilor reprezintă, în limba română, aspecte revelatoare pentru limbă, pentru procedeele folosite în acordarea de nume până şi unor fenomene lipsite de diversitate fenomenologică.

Crivăţul, unul dintre cele mai cunoscute vânturi din ţara noastră, este un vânt puternic, rece, cu acţiune în timpul iernii, cu direcţia de la nord, de la nord-est sau est. Oamenii locurilor, unde Crivăţul bate dinspre ţinutul secuilor, îl numesc *Secuiul*; acolo unde se numeşte *Traistă Goală*, aluzia la efectele nefavorabile pentru recolte este evidentă. Tot metaforă şi cu acelaşi suport semantic este şi denumirea *Golea* pentru un vânt local din zona Reşiţei. În alte părţi, *Crivăţul* se numeşte *Vântul de Sus* pentru că suflă de la nord şi nord-est, în opoziţie cu *Vântul de Jos* „vânt de primăvară”, cu direcţia dinspre miazăzi, *sus* fiind echivalent cu *nord*, iar *jos* cu *sud*.[27] *Munteanul* este vântul care bate dinspre munte, de la nord, opus *Băltăreţului*, celui care suflă dinspre baltă, de la sud, aşa cum îl notează Tiktin, o creaţie proprie sau o traducere a blg. *gornjak*.[28]

Ergonimul este un nume propriu al unei asociaţii umane (organizaţii, cluburi, formaţii muzicale etc.), la baza căruia stă criteriul activităţii, aşa cum indică elementul de alcătuire

a termenului, gr. *ergos* „activitate, muncă, funcţie". Într-o primă fază, numele asociaţiilor umane (politice, culturale etc.) indicau pe scurt, în „enunţuri" simple, concise, dar cât mai cuprinzătoare şi încărcate ideatic, caracterul acestora, scopul ce şi-l propuneau: *Asociaţia Lucrătorilor Români*, *Frăţia*, *Junimea* ş.a. Procedeul abrevierii a apărut ceva mai târziu: *Asociaţia (Transilvană) pentru Literatură Română şi Artă*, prescurtat *Astra*, prescurtarea rezumându-se la redarea îmbinării celor două fragmente; cf. *astru*, cu valoare de simbol.

Numele ergonimelor este, am putea spune, uriaş. Un nomenclator, chiar şi numai al celor aflate în activitate, este, practic, greu de întocmit. Numele lor prezintă interes pentru modul de asociere a cuvintelor, apoi pentru felul cum se procedează în compunere şi abreviere, în pronunţie etc.

Numeroase sunt, de asemenea, numele unor formaţii sau ansambluri muzical-folclorice sau de muzică clasică, ori modernă etc.

Hrematonimele sunt nume proprii date obiectelor de cultură materială (cf. gr. *hrematos* „lucru, obiect"). Cele mai vechi şi mai cunoscute sunt numele de instrumente muzicale (*Stradivarius, Amatti* ş.a., viori, care şi-au luat numele de la creatorii lor), numele unor pietre preţioase celebre (*Steaua Sudului, Mefistofel* ş.a.). Tot aici s-ar putea încadra şi numele date navelor maritime sau fluviale, atât de numeroase şi care, de regulă, îşi iau denumirea de la nume de ţinuturi sau oraşe: *Petroşani, Ada-Kaleh, Transilvania* etc., dar şi de la cele ale unor personalităţi: (bricul) *Mircea, Mihai Viteazul* etc.

Ele cosntituie o clasă aparte de nume, care ocupă o poziţie între apelative şi nume proprii şi au multiple puncte de contact cu diverse discipline nelingvistice. Numele unui produs industrial nu etichetează un exemplar unic, ci implică simultan un tip de produse. Ele conţin elemente abstracte care sunt proprii şi apelativelor, dar şi onimelor, căci individualizează un sortiment.[29]

Numele de produse industriale şi comerciale alcătuiesc un sistem închis de elemente lexicale şi se găsesc permanent într-o continuă fluctuaţie, multe dintre ele având o existenţă efemeră, căci pot să dispară din uzul lingvistic, dacă produsul definit este înlocuit la un moment dat, în urma devalorizării lui, cu un alt produs perfecţionat, intrat în circuit cu un alt nume.

Deoarece numele de produse industriale şi comerciale sunt strâns legate de producţia materială, ele sunt în strânsă relaţie cu merceologia şi limbajul profesional comercial (limbaj al consumatorului sau al vânzătorului, limbaj de „consum").

Hrematonimele fac parte din sistemul publicităţii, reclamei comerciale, şi se instalează în anumite texte publicitare. Pentru numele de mărci comerciale s-a mai propus şi termenul **pragmonim**[30] , de fapt **pragmatonim**, oricum, improriu şi discutabil. Important este că numele respective conţin o funcţie estetică sau, mai bine zis, una de „atracţie". Textele publicitare utilizează procedee foarte variate: moduri insolite de formare a cuvintelor; se folosesc rimele, aliteraţiile etc.); se utilizează, de asemenea, modéle grafice improprii (iniţiale minuscule în loc de majuscule). Specialistul în publicitate are în

vedere ca numele produsului să provoace un efect de atracţie, să se întipărească în memoria, în subconştientul clientului. Se folosesc procedee psihologice publicitare, se investighează motivaţia cumpărării. Nu se mizează pe motive majore, ci pe cele minore ale consumatorilor, cele care stau la baza deciziei cumpărătorului.

O altă particularitate a hrematonimelor este legătura lor cu jurisdicţia, cu legislaţia mărcilor de fabricaţie şi a patentelor. Mărcile de fabricaţie înregistrate se află sub protecţia legii ca trade-marks sau trade-names etc. Numeroase exemple cu privire la acestea sunt date în articolul citat al R. Gläser.

Gama factorilor meniţi să motiveze numele alese pentru diverse produse industriale şi comerciale este foarte largă. Se are în vedere calitatea materiei din care este făcut produsul, ingredientele conţinute de acesta, locul de fabricaţie, numele celui care a inventat reţeta cosmetică, alimentară etc.

O bicicletă *Pegas* sugerează, impropriu însă, „calul mitologic zburător", impropriu, căci atributul principal al acestui mitonim este „inspiraţia poetică", *Pegas* fiind considerat „calul Muzelor"; *Albalux*, marcă de maşină de spălat rufe, sugerează prin cele două elemente care alcătuiesc numele, calitatea superioară a produsului, mai bine zis rezultatul obţinut prin întrebuinţarea maşinii. Numele unor ţigări de odinioară (*Marinar, Plugar, Tractorist*) cuprindeau în denumirea lor categoriile sociale cărora le erau destinate, prin preţul redus al produsului, dar şi prin calitatea inferioară.

Putem vorbi oare de o motivaţie reală în cazul unor produse de tutun numite *Carpaţi, Mărăşeşti, Bucegi* etc.? Dacă un sortiment de brânză *Carpaţi, Dorna, Penteleu* etc. sugerează spaţiul montan naţional populat de ovine sau locul de provenienţă a sortului de brânză, ţigările *Tomis*, de exemplu, nu ne spun nimic, decât doar că este un produs românesc, *Tomis* fiind vechea denumire a unui port românesc actual.

Procedeele de denumire a produselor farmaceutice respectă un mod, de regulă, internaţional, în alcătuirea lor putând fi recunoscute (de cei din branşă) compoziţia chimică sau preponderenţa unui produs natural folosit (o anumită plantă). Se folosesc însă şi alte procedee: *Covalitul* este un derivat cu un sufix des întrebuinţat pentru produsele farmaceutice de la numele (trunchiat) al descoperitorului remediului respectiv (medicul *Tina Covaliu*), ca şi în cazul *Boicilului* (< *Boici*, antroponim); în Pellamar recunoaştem numele staţiunii balneare (*Amara*) de unde se ia materia primă, nămolul. Deşi domeniul hrematonimelor este vast şi nu lipsit de interes, el n-a făcut totuşi obiectul unor studii de onomastică, la noi.

Pentru un fenomen de cultură spirituală s-a propus termenul de **ideonim**, deşi trebuie să recunoaştem că şi unele **hrematonime** au, de asemenea, valoare spirituală. În categoria ideonimelor se încadrează numele operelor literare şi artistice, denumirile organelor de presă, titlurile operelor muzicale etc. Ne punem întrebarea: ce sunt denumirile unor celebre picturi şi sculpturi, ale unor monumente, opere de artă arhitectonică? Sunt ele hrematonime (obiecte create de mâna omului, sau ideonime? Oricum, ele sunt nume proprii.

Ideonimele merită un spaţiu mult mai larg pentru a le fixa locul cuvenit în cadrul

numelor proprii. Am acordat un articol aparte numelor de jocuri populare (v. *infra 114*), aşa că nu vom insista asupra lor.

Crononimul este o categorie de onime care desemnează o perioadă de timp: *Evul Mediu, Războiul de Independenţă, Anul Nou* etc. determinarea şi denumirea anumitor perioade şi evenimente de durată au o mare importanţă pentru om, căci ele marchează momente cruciale în istoria popoarelor, începutul manifestărilor unor tendinţe inovatoare, revoluţionare etc.

În categoria **bionimelor** sunt cuprinse ***antroponimele, zoonimele*** şi ***fitonimele*** (nume proprii date plantelor). În privinţa **fitonimelor** trebuie să facem precizarea că nu este vorba de denumirile botanice ale diverselor specii vegetale, nici de cele ştiinţifice şi nici de cele populare (*Zea mays* sau *porumb*; *Celosea cristata* sau *creasta-cocoşului*; *Quercus petraea* sau *gorun* etc.), considerate nume comune, ci de numele care individualizează un anumit exemplar fitonimic: *Gorunul lui Horea, Teiul lui Eminescu* etc., dar nu numai asemenea exemplare celebre, ci atâtea alte „repere" cunoscute din hotarele satelor; e drept că, de cele mai multe ori, exemplarele dispar, iar numele lor (fitonimele) se transferă asupra locului, devin toponime propriu-zise: cf. *Fagul Scris, Bradul lui Moş* ş.a.

Este impropriu să socotim **fitonim** „categoria de numiri geografice recent introdusă în literatura de specialitate, care cuprinde toponime care îşi au originea în legătură cu formaţiuni vegetale", de tipul *Scrada, Leurda* ş.a.[31] Aceeaşi eroare terminologică o întâlnim la A.I. Eremia, care propune termenul **florionim** şi, respectiv, **faunonim**.[32]

Zoonimele nu sunt denumiri geografice care îşi datorează numele faptului că sunt în legătură cu animalele sau cu numele de animale: *Brebu, Boureni, Bivolari, Văcărescu, Oeşti, Iapa, Valea Lupului* etc. Acestea sunt (dacă sunt, căci şi Gh. Dragu atrage atenţia că, uneori, ele pot proveni din antroponime) **zootoponime**, după cum cele care conţin informaţii despre floră, sunt **fitotoponime**.[33]

Firmele comerciale apelează frecvent la faună şi floră: *Cerbul Carpatin, Pelicanul, Trei Brazi, Crinul, Trandafirul* etc. Cele mai multe sunt date întâmplător, cu vagi legături reale, care ar putea conţine informaţii propriu-zise.

După ce am epuizat aceste categorii de onime (realonime), au rămas de analizat numele proprii de oameni, de locuri şi de animale, cărora le vom acorda o atenţie aparte, şi pentru că ele sunt cele mai reprezentative pentru onomastică, prin faptul că oferă numeroase aspecte lingvistice, de istorie, geografie, etnografie etc., dar şi pentru că ele au atras atenţia cele dintâi cercetătorilor.

a. Terminologia toponomastică

Este necesar, înainte de a vedea în ce constă noutatea propunerilor de noi termeni care să diferenţieze diverse subclase de toponime, să ne oprim asupra termenului prin care se exprimă o realitate geografică, în sens larg. Termenul tradiţional pentru denumirea unui obiect geografic propriu-zis (forme de relief pozitive sau negative, ape curgătoare

sau stătătoare, mari sau mici, aşezări umane de orice mărime etc.) este cel de **toponim** (din gr. *topos* „loc” şi *onim* „nume”), **nume de loc, nume geografic** sau, impropriu, **toponimic**, impropriu pentru că acesta este un adjectiv; cf. (element sau fenomen) *toponimic*.

Mai întâi de toate, s-ar părea că **geonim** (**geotoponim**) este sinonim cu **toponim**, sinonimie parţială, pentru că atunci când folosim pe **geonim** stabilim diferenţierea dintre obiectele geografice (morfologice, mai bine zis) terestre – ca să spunem aşa – de cele aflate pe alte corpuri cereşti (cf. **martonim**, **seleonim** etc.). **Toponimul** este aşadar un **onim** cu referire la un obiect terestru. Cu toate acestea, confuzia persistă, dovadă fiind faptul că în germană se întrebuinţează alături de *Toponym* şi *Geotoponym*; în franceză, coexistă alături de *toponym*, *nom de lieu*, iar în engleză, alături de *toponym*, *place-name*. Oricum, nu pot fi socotiţi sinonimi termenii **nume de localitate** şi **nume de loc**, căci „*loc* însemnează orice accident al solului (în sens foarte larg), adică orice fapt topografic natural sau artificial, şi toate speciile de aşezări omeneşti (oraşe, târguri, sate, bordee, colibe, târle, odăi etc.)”.

O primă clasificare a toponimiei, plecând de la criteriul mărimii, este aceea care distinge elementele de **macro-** şi **microtoponimie**.

Limitele **microtoponimiei** sunt destul de neclare. Este greu de stabilit, în cazul multor nume de locuri, dacă ele aparţin subclasei **microtoponimelor** (**toponimelor minore**) sau celei a **macrotoponimiei**. De altfel, termenul **macrotoponim** nici nu este acceptat de toată lumea şi ca atare s-a propus o altă opoziţie terminologică: **toponime propriu-zise** şi **microtoponime**.

Macrotoponimul este considerat, conform unor definiţii, un nume propriu dat unui obiect fizico-geografic mare, voluminos (mărimea referindu-se atât la întindere, cât şi la volum sau înălţime), care are o largă sferă de întrebuinţare şi este cunoscut unui larg cerc de vorbitori: *Africa, Europa, Oceanul Pacific, Pamir, Nil* etc. Macrotoponimele sunt de obicei rezultatul unui proces de denominaţie artificial, care a avut loc din nevoia sistematizării obiectelor denumite.

La rândul său, **microtoponimul** reprezintă un nume propriu dat unui obiect fizico-geografic, de cele mai multe ori natural, mai rar creat de om, care are o sferă de întrebuinţare îngustă, cu funcţionalitate numai în microteritorii: ele sunt cunoscute unor cercuri restrânse de oameni, care trăiesc în imediata apropiere a microobiectivului denumit. În subclasa microtoponimelor sunt incluse aşezările mici (cătune, crânguri), oronime mici, locuri în ţarină, fântâni, poduri, turnuri etc., rezultate ale unor procese de denominaţie reale: adesea ele se găsesc la graniţa cu apelativele topice, cu termenii geografici, sau cu numele proprii din alte categorii.

Aceste definiţii nu satisfac pe toţi cercetătorii, motiv pentru care s-au impus clarificări suplimentare, mai detaliate; s-au stabilit alte limite de demarcaţie, când în favoarea microtoponimelor, când în cea a macrotoponimelor.

După alte opinii, se consideră că sunt microtoponime doar loturile de teren (câmpii de mică întindere, ogoare, păşuni, izlazuri, crânguri etc.). În această accepţie,

microtoponimul este o subclasă a toponimiei, întru totul similară cu celelalte subclase ale ei. Apartenenţa la subclasă nu se mai face în funcţie de mărimea obiectului desemnat, ci în raport cu caracterul obiectelor geografice corespunzătoare, de aceea nici nu mai poate fi vorba de opoziţia **micro-** şi **macrotoponimie**. **Macrotoponimul** se subordonează în acest caz **toponimiei propriu-zise** şi poate să cuprindă uneori obiecte mai mărunte, în privinţa mărimii lor, decât cele din clasa **microtoponimelor** (stânci, peşteri etc.). V.A. Nikonov include în conceptul de **microtoponim** nu numai categoria de obiecte de tipul loturilor de pământ, ci şi alte categorii de obiecte.[34]

Acceptând opoziţia binară **microtoponim** – **toponim propriu-zis**, mai adecvată realităţilor materiale, trebuie să menţionăm că un microtoponim poate deveni oricând toponim propriu-zis, tocmai pentru faptul că se ia în considerare criteriul importanţei, şi nu cel al mărimii, deşi şi acesta din urmă poate suferi modificări care să impună trecerea de la o categorie la alta. Trecerea se face nu numai prin transferarea numelui propriu de la un obiect la altul (*Râpa Mare*, un accident mărunt de teren devine *Râpa Mare*, sat), ci şi prin înseşi modificările obiectului. O simplă aşezare umană, măruntă la începuturile sale, doar câteva colibe de păstori, se transformă de-a lungul timpului într-o aşezare umană propriu-zisă, încât acelaşi nume este la un moment dat microtoponim, dar devine, datorită creşterii importanţei obiectului denumit, dar nu numai acesteia, ci şi unei multiple dezvoltări veritabile, macrotoponim sau toponim propriu-zis. Acelaşi lucru se petrece în situaţia extinderii sensului: *Vârful Semenic*, alături de celelalte două vârfuri, *Piatra Nedeii* şi *Gozna*, şi-a extins sensul asupra întregului masiv montan, *Munţii Semenic*. Procesul se poate petrece şi în sens invers: sate, râuri, care erau odată în centrul atenţiei oamenilor, prezintă azi interes doar pentru geologi, arheologi, turişti, cum sunt ruinele *Troiei, Memfisul* etc.

Dacă numele unui obiectiv, *Balta Albă*, devine numele unei străzi dintr-un oraş, înseamnă că s-a mai adăugat o verigă între numele comune şi numele topic nou creat, cel al străzii. De aceea se consideră că numele de străzi nu trebuie clasificate la microtoponime, căci numele primar era un macrotoponim, pe când numele străzii este secundar. De aici se iveşte un alt criteriu de clasificare (de delimitare) a microtoponimelor de toponimele propriu-zise: microtoponimul se naşte direct, fără intermediar, pe când numele străzii este dat indirect (evident, nu în toate cazurile). În privinţa dimensiunii, a criteriului mărimii, s-a făcut observaţia că un sat se întinde pe o lungime de 1-2 km, iar o stradă poate depăşi cu mult această limită, aşa încât străzile trebuie repartizate la categoria toponimelor propriu-zise, mai ales că strada are în componenţa sa o mulţime de alte microobiective, respectiv microtoponime.

Criteriul sistemic nu poate fi aplicat identic microtoponimiei şi toponimiei propriu-zise, mai întâi de toate din cauza dimensiunilor mici ale obiectelor denumite, apoi din cauza diveristăţii obiectelor, criteriu care vine din nou în favoarea clasificării numelor de străzi la toponimia propriu-zisă, dat fiind că, în multe cazuri, acestea alcătuiesc sisteme anumite: străzi cu nume de oraşe, cu nume de compozitori, de scriitori etc., adică sunt grupate tematic.

Porţiunile mici de teren, de păduri mai ales, se grupează, cum observam în alt loc, sistemic, alcătuind grupe tematice: *Răchiţi, Cracul cu Ceri, Culmea cu Frasini* etc., un asemenea peisaj redând clar caracterul variat al pădurilor de foioase.[35]

Nu trebuie să se înţeleagă însă că în componenţa unui sistem intră numai microtoponime sau numai toponime propriu-zise, căci orice sistem toponimic este teritorial, iar microsistemul este – dacă ne putem exprima astfel – microteritorial. Sistemului microtoponimic îi poate lipsi unicitatea şi integralitatea, aceste două caracteristici fiind specifice sistemului toponimic propriu-zis: microobiectele sunt eterogene şi puţin asemănătoare între ele, ceea ce împiedică intergrarea lor într-un sistem unitar.

Deşi legătura dintre microtoponime şi toponimia propriu-zisă este destul de slabă, raportul dintre ele rămâne unul de subordonare. Microtoponimia formează un strat inferior, simplu, ale cărei elemente componente pot fi independente. Stratul următor, cel al toponimiei propriu-zise, se dovedeşte a fi independent de cel inferior, dependenţă lexicală, din perspectivă istorică.

La toate acestea se adaugă un factor subiectiv, în sensul că acelaşi toponim poate fi considerat diferit, în funcţie de felul cum este cunoscut de cei care îl folosesc. Gradul de cunoaştere şi de interes se realizează doar atunci când luăm cunoştinţă de obiect şi, respectiv, de numele acestuia. Dacă nu am fost niciodată într-o anumită localitate, cu toată mărimea şi importanţa ei, pentru noi, numele său rămâne un simplu complex sonor, legat de punctul respectiv doar pe harta geografică. Apoi, unele dintre ele rămân în documente, în hărţi şi nu se mai întâlnesc cu celelalte în sfera întrebuinţării lor. Toponimia propriu-zisă reprezintă un strat mediu, căci există alte numeroase toponime cu un grad mare de toponimizare. Situarea toponimiei la un nivel mediu face necesară utilizarea termenului de **macrotoponim** sau **supertoponim**. Acestea, indiferent de cum le vom spune, s-au ivit în străvechi timpuri, când, fără îndoială, sistemele toponimice erau deja constituite şi destul de complexe. Macrotoponimia se află în legătură cu sistemele geografice: *sudic, nordic, vestic, estic, inferior, superior, mare, mic* etc. Au deci un caracter geografic evident.

Există macroobiective, teritorii întinse chiar, masive montane etc., care multă vreme nu au avut un nume; unele dintre ele continuă şi azi să nu fie numite în rândurile populaţiilor locale. Factorii care determină o astfel de stare de lucruri sunt extralingvistici: aşezări umane rare, interes economic scăzut etc. Se ştie că locuitorii din zona muntoasă a Carpaţilor nu folosesc denumirea *Carpaţi*, iar mulţi nici nu cunosc acest cuvânt. Uneori chiar masive montane, impresionante prin mărimea şi întinderea lor, nu au nume, fiind numite simplu: *munte*, pe când plaiurile, păşunile, golurile alpine poartă fiecare numele său. Nu este vorba de cele date de geografi, geologi, căci numele *Carpaţi* nu este un oronim creat artificial; el are o vechime apreciabilă şi dăinuie, fără îndoială, de dinaintea formării poporului român şi a limbii române (v. *infra, 92*).

O altă caracteristică a macrotoponimelor este aceea că ele sunt areale; ele se oglindesc în scara hărţilor; pe când microtoponimele sunt punctiforme, macrotoponimele sunt liniare sau conturate.

După cum s-a putut vedea până acum, diferenţele dintre microtoponime şi macrotoponime sunt legate, în mare parte, de caracteristicile obiectelor denumite De aceea s-a încercat o clasificare şi a referenţilor. Aşa de pildă, cu cât obiectele (macroobiectele) sunt mai mari, cu atât numele lor sunt mai stabile, deşi „uneori obiecte mărunte, aflate departe de drumurile istoriei, conservă mai multă vreme denumirea lor, decât cele mari, aflate în situaţie contrarie”.[36] De regulă însă, obiectele mari ale geografiei fizice îşi păstrează numele cu o mai mare persistenţă, dăinuind din străvechi timpuri. De obicei, ele nu se schimbă chiar şi în cazurile când pe locurile respective se aşază populaţii noi, care vorbesc alte limbi. Aceasta se explică, evident, prin marea lor întindere, dar şi prin lipsa de interes „politic” de a fi schimbate. Deşi există variante fonetice ca: *Dunăre, Dunai, Duna, Donau, Dunav* etc., radicalul este acelaşi: *dun-, don-, dan-*.

Denumirile obiectelor mărunte sunt date, de regulă, de populaţiile care se aşază primele pe acele locuri. Dacă la sosirea lor existau alte populaţii, obiectele având deja nume date de acestea, vechile denumiri se întâmplă să fie ignorate. Dealurile, pâraiele, trecătorile etc. pot, în general, nici să nu aibă nume, până în momentul când se iveşte o astfel de necesitate. Putem spune că microtoponimele reprezintă partea cea mai mobilă de nume proprii a toponimiei; ele sunt, de cele mai multe ori, nume primare şi se referă la formă sau la o altă caracteristică a obiectului denumit. Mare parte din ele au sens lexical şi ele sunt dovada vie a felului cum se desfăşoară procesul apariţiei şi evoluţiei numelor de locuri.

Multă vreme importanţa microtoponimelor a fost minimalizată, scăpându-se din vedere că amândouă aceste subclase de nume topice (macro- şi microtoponime) alcătuiesc un sistem unitar, că modul lor de alcătuire se aseamănă cu limba, respectiv graiurile teritoriului cercetat.

Aşadar, pe nedrept neglijată într-un timp, microtoponimia preocupă în ultima vreme pe tot mai mulţi cercetători. Se recunoaşte cvasiunanim că microtoponimia oglindeşte, în ansamblul ei, cu mai multă fidelitate viaţa oamenilor şi legătura strânsă dintre aceştia şi locuri. În timp ce microtoponimia se află mai aproape de limba vorbită şi nu este supusă transformărilor determinate de măsurile arbitrare ale administraţiilor, găsindu-se la periferie şi conservându-se mai bine, în schimb toponimia majoră, mai ales numele aşezărilor, a suferit, din anumite cauze, numeroase schimbări.

Neglijarea microtoponimiei a dus la aprecieri eronate cu privire la originea ansamblului toponimiei unei regiuni, mai ales atâta vreme cât s-a crezut că microtoponimele n-au fost consemnate de documente, neputând fi datate. Publicarea şi cercetarea unor vechi documente au dovedit că, la date foarte timpurii, exista un sistem microtoponimic închegat, ceea ce demonstrează stabilitatea lui de-a lungul vremii, stabilitate care constă în caracterul activ al modelelor.

Despre neconcordanţa dintre numele aşezărilor umane (de o anumită origine) şi cele ale locurilor din hotarele lor (de altă obârşie) am semnalat cazuri concrete pe baza a trei aşezări din Banat, concluzia fiind aceea că, în timp ce aşezările şi-au schimbat numele, toponimele mărunte de pe hotarul acestora s-au păstrat, denumirile fiind pur

românești.

Indiferent de faptul că aparțin toponimiei propriu-zise sau microtoponimiei, **toponimele** pot fi împărțite în următoarele categorii, în funcție de natura referenților:

Oronimele (cf. gr. *oros* „munte”) cuprind numele proprii date unor forme de relief (pozitive sau negative), adică unor diverse obiecte (elemente) orografice. Unii cercetători folosesc termenul în sens restrâns, referindu-se doar la munți și la coline. În general însă, termenul a fost extins asupra formelor de relief în totalitatea lor. Gh. Dragu este de părere că „oronimele trebuie să cuprindă numai ceea ce se referă la munți și la dealuri (relief cutat)”.[37]

Speleonimul este o formă a oronimului, o subclasă, alcătuită din nume proprii date formațiunilor naturale subterane (grote, prăpăstii, râuri subpământene, cascade, lacuri, fântâni). Obiectele geografice menționate în paranteză, după definiția dată de Podolskaia (SROT, p. 128), derutează, sfera de cuprindere a speleonimului nefiind îndestul de clar delimitată. Oricum, termenul s-a impus: cf. germ. *Speleonym* (< gr. *spelalaios* „peșteră”).

Alături de hidronime, de apele mari în primul rând, numele munților sunt cele mai rezistente și mai vechi. Aici, în cadrul oronimelor se găsesc, probabil, ascunse denumiri care s-au păstrat până în zilele noastre, în formele lor primare sau aproximativ asemănătoare cu acestea. O cercetare a oronimiei românești în vederea descoperirii și demonstrării unor baze vechi oronimice nu s-a făcut, căci ideea acceptată cvasiunanim este aceea că oronimia românească nu a păstrat denumiri prelatine sau provenite direct din latină și nici de la alte popoare antice.

Oronimia este cea mai legată de factorul uman, cel puțin în cazul poporului român, date fiind condițiile istorice în care s-a format și a dăinuit în împrejurări deosebite.

„Deoarece muntele (și stâna de pe el) putea fi domnesc, boieresc, nemeșesc, moșnenesc sau călugăresc, multe oronime carpatice derivă de la numele proprietarului sau arendașului stânei de pe muntele respectiv”.[38] Așadar, nu întâmplător, majoritatea covârșitoare a munților noștri, a plaiurilor, pășunilor alpine, este de proveniență antroponimică. Deși există o oronimie formată din termeni geografici, care se referă la particularitățile formațiunilor orografice (structură geologică, vegetație, formă, aspect general etc.) totuși „ceea ce caracterizează oronimia românească este numărul foarte mare – mai ales în zona alpină a Carpaților – al oronimelor create pe baza antroponimelor”.[39] Aspectele diverse sub care apar antroponimele, în raport cu termenul geografic, exprimat sau nu (*munte, plai, muchie, picior, vârf* etc.) au fost clasificate de E. Petrovici, în lucrarea citată la nota anterioară (p. 62-65). Atâta vreme cât documentele nu consemnează numele munților, este greu să se aprecieze vechimea unor denumiri de origine antroponimică. În afara unor nume ca *Nămai* (a. 1372), *Tunsul* (a. 1391), *Lerescu* (a. 1399-1400), *Vârful Moșului* (a. 1434) etc.[40] , pot fi multe altele care să aibă o vechime mult mai mare.

S-au făcut numeroase observații cu privire la munții românești și la numele lor, la

modul cum s-au născut acestea. „Muntele înalt este caracterizat printr-o extremă sărăcie a denumirilor de locuri”.[41] Bogăţia numelor topice nu este în raport cu varietatea şi bogăţia formelor de relief, ci cu accesibilitatea regiunii, cu densitatea populaţiei, cu valoarea economică a spaţiului etc. „Ceea ce interesează pe cioban, singurul locuitor al muntelui înalt, nu sunt culmile pietroase şi inaccesibile, ci văile prin care pasc turmele sale sau limita superioară a pădurii unde sunt localizate stânele. Astfel se şi explică «sinonimia» dintre *munte* şi *stână*: cf. «un păcurar (cioban) a cumpărat o stână sau un munte»”.[42]

Cât despre **speleonime**, foarte multe dintre ele sunt creaţiile geografilor, în speţă ale speologilor, care le-au cercetat şi le-au catalogat conform cu originea şi structura lor geologică. Există însă şi multe peşteri cu nume vechi, date de populaţiile care le-au cunoscut şi folosit în diverse scopuri. Numele lor sunt, în cea mai mare parte, metafore, cum tot metafore create artificial sunt numele galeriilor, sălilor etc. ale peşterilor.

Hidronimul este un nume propriu care exprimă diverse obiective geografice (naturale sau artificiale) şi care presupun existenţa apei, în general. În funcţie de caracterul acestora ele poartă denumiri diferite: **oceanonim** (oceane, mări, lagune); pentru mări se mai foloseşte şi termenul **pelagonim**; **limnonime** (nume de lacuri, bălţi, mlaştini etc.)[43] ; **potamonime** (nume de ape curgătoare, fluvii, râuri).

Opoziţia *râu* (*fluviu*) – *pârâu* (în general un obiectiv hidrografic de mărime mică sau de întindere mică) îndreptăţeşte pe unii cercetători să utilizeze termenul **microhidronime** „nume de ape curgătoare sau stătătoare mici”.[44]

Dintre numele de locuri, cele mai vechi şi mai durabile sunt numele apelor. „Apele au atras aşezările omeneşti în preajma lor, au servit ca drumuri şi, în general, au uşurat viaţa omului”.[45] Cele mai stabile au fost numele apelor mari, care au prezentat o importanţă strategică şi economică deosebită. A. Dauzat sublinia – referindu-se la hidronimia Franţei – că numele râurilor şi cele ale munţilor dăinuie, în marea lor majoritate, din perioada pregaleză, spre deosebire de numele de sate foarte puţine din această perioadă.[46] Aceeaşi observaţie făcea şi F. Bezlaj despre prioritatea vechimii hidronimelor.[47] S-a mai spus, apoi, că denumirile de râuri aparţin popoarelor stabile, ele reuşind să treacă peste vicisitudinile vremii, ceea ce nu s-a întâmplat cu denumirile de aşezări umane.[48]

Numele râurilor mari au avut avantajul de a se fi păstrat, dar şi de a fi fost consemnate în documentele antichităţii. Părerea că s-au conservat mai bine denumirile de râuri mari nu trebuie absolutizată. Nume din această perioadă au păstrat chiar şi cursuri de 30-50 km lungime. O statistică aplicată la o zonă hidrografică din Bulgaria a relevat că din hidronimele care au peste o sută de km, 7 sunt bulgare, 4 turceşti, 70 de origine tracă; dintre cele cu o lungime între 50 şi 100 km: 57 sunt bulgare, 22 turceşti, 16 de origine tracă.[49]

Nu este exclus ca asemenea hidronime să se fi conservat şi pe teritoriul ţării noastre, încercări de a reconstitui forme hidronimice vechi făcându-se adesea[50] , dar, în general, se manifestă prudenţă din cauza absenţei documentelor, prudenţă nu întru totul justificată. Onomaşti din alte ţări au o mai mare încredere în existenţa unor hidronime străvechi, chiar şi în cazul celor mici, căci există suficiente dovezi care conduc spre paralele identice

sau asemănătoare din toponimia antică; se acceptă apoi hidronime preslave, care aparţin rădăcinilor indo-germanice, precum şi hidronime care sunt dovada unei mai vechi şi mai apropiate comunităţi între limbile balcanice şi cele baltice.

Incontestabil este faptul că, de regulă, cursurile de apă au avut un rol deosebit în istoria aşezărilor omeneşti. În vremurile mai puţin tulburi, vadul unei ape a constituit locul de aşezare a grupurilor umane, iar de-a lungul vremii cele câteva colibe au devenit oraşe cu sute de mii de locuitori, aşa cum dovedesc etimologiile unor mari oraşe: *Oxford* „Vadul Boilor", *Frankfurt* „Vadul Francilor".[51]

Nu în toate cazurile se poate afirma că s-au păstrat numele apelor, iar că cele ale aşezărilor s-ar fi schimbat, căci oraşe ca *Damasc, Basra* ş.a. îşi păstrează numele de câteva mii de ani, iar râuri ca *Dunărea, Nipru, Volga* ş.a. şi-au modificat numele de câteva ori de-a lungul timpului.

O problemă foarte importantă o ridică diferenţierea râului sau fluviului de afluentul principal (cf. germ. *Hauptfluss* şi *Nebenfluss*), căci e greu de stabilit care este râul de bază şi care afluent: *Missuri* se varsă în *Mississipi* sau invers?[52]

Râurile au, adesea, denumiri diferite pe anumite porţiuni ale cursurilor lor, ca în cazul citat de G. Kisch, cu *Bistriţa* şi *Repedele*.[53] *Orăştie* poartă, din amonte în aval, mai multe denumiri: *Godeanu, Grădişte, Beriu, Râul Oraşului*.[54]

Râurile mari nu au stăpân, încât acestea, spre deosebire de cele mici, pâraiele, nu au nume care indică apartenenţa.[55]

Hidronimele au mai puţine nume metaforice, în comparaţie cu oronimele.

Rezumăm în cele ce urmează o clasificare făcută de V. Florea, clasificare a hidronimelor după „obiectul" de la care şi-au luat nume apele: *1)* nume de ape care îşi au originea în aspectele geografice ale locurilor (hidronime care indică flora, fauna preponderente, sau diferitele aspecte ale teritoriului prin care trec, ale terenului, şi, în primul rând, cele privitoare la albia şi malurile apei); *2)* nume de ape care indică diverse însuşiri ale cursurilor de apă; *3)* hidronime provenite de la nume de aşezări, de munţi, de dealuri sau alte locuri; *4)* hidronime care exprimă (indică) existenţa realităţilor istorico-sociale; *5)* hidronime formate de la nume de persoane. Unele denumiri, cum sunt cele de sub *3, 4* şi *5,* caracterizează numai apele mici.[56]

Privitor la hidronimia ţării noastre nu putem spune că aceasta ar fi fost studiată pe ansamblul ei. Nu avem nici măcar monografii ale hidronimiei vreunui anumit bazin hidrografic şi nici studii care să fi abordat hidronimia românească după anumite criterii (vechime, structuri, origine). Cele mai multe lucrări s-au ocupat de numele de ape, luate izolat şi au fost discutate mai mult în privinţa etimologiei lor. O bibliografie parţială cu privire la această problemă dă Em. Bureţea.[57]

În general, studiile de toponomastică românească tratează hidronimele la un loc cu celelalte subclase de toponime.

Horonimul, termen ştiinţific (cf. gr. *horos* „regiune"), care se referă la diferite teritorii, regiuni, zone mai întinse[58] ; „se utilizează, de regulă, pentru spaţii geografice mai mari, când termenul *toponim* devine impropriu, datorită sensului restrâns al categoriei

de **nume de loc**.[59] Fac parte, în primul rând, din această subclasă, denumirile provinciilor istorice (*Ardeal, Moldova, Muntenia, Banat, Dobrogea*), apoi câmpii întinse, ca *Bărăgan* ş.a., precum şi numele continentelor, ale ţărilor. **Horonimele** sunt **naturale** sau **administrative**; Podolskaia propune şi termenul **horonim urban** (SROT, p. 160), categorie în care s-ar încadra unităţile teritoriale urbane de o mai mare întindere, ca *Băneasa, Ferentari, Colentina, Pantelimon* ş.a. *Bărăgan* este un horonim natural, iar *Bihor* (judeţ), *România* – horonime administrative. Aşa le considerăm în prezent, dar iniţial au fost naturale.

Majoritatea lucrărilor de toponimie se referă la toponimia satelor, respectiv la nomenclatura topică a vetrelor de sat, pe când toponimele din oraşe sunt neglijate sau, cel puţin au fost neglijate până într-o vreme, **urbanonimia** constituindu-se de fapt ca o subramură a toponimiei, relativ de curând.[60]

În categoria largă a **oiconimelor** (nume de aşezări umane în general, indiferent de mărimea şi importanţa lor) sunt grupate **comonimele** (denumiri ale satelor) şi **asteonimele** (cele referitoare la oraşe). Pentru astionime se mai foloseşte şi termenul **urbanonim**; termenul nu desemnează însă numai numele de oraşe şi târguri, ci şi obiectivele aflate în interiorul acestora (pieţe, străzi, poduri, clădiri etc.), fiecare dintre ele purtând denumiri diferite: **agoronime** „nume de pieţe” (*Piaţa Amzei, Piaţa Matache* etc.); cf. germ. *Agoronym* sau *Plazname*; **hodonime**, denumire dată unui obiectiv linear din interiorul unui oraş (străzi, linii de metrou sau de tramvai, bulevarde, splaiuri etc.): *Calea Victoriei, Splaiul Independenţei, Bulevardul Magheru* ş.a.; tot în categoria urbanonimelor se încadrează **horonimele urbane**, amintite mai înainte, precum şi numele proprii ale unor zone din cuprinsul oraşelor de o mai mică întindere (parcuri, cartiere, cimitire etc.): *Parcul Tei, Cimitirul Belu, Balta Albă, Cişmigiu* etc. Sunt urbanonime, de asemenea, diversele denumiri ale unor clădiri, poduri etc.: *Teatrul Mic, Podul Grand, Bastion* (Timişoara) ş.a.[61]

Numelor de locuri din perimetrele oraşelor li se cuvine o mai mare atenţie, căci existenţa consemnărilor documentare care au surprins nomenclatura urbanistică la un anumit moment, modificările suferite de-a lungul vremii, compararea aspectelor vechi cu cele actuale oferă cercetătorului date de o deosebită valoare istorico-socială şi cultural-economică.[62]

Deşi atribuirea numelor de locuri la oraşe „este într-o oarecare măsură artificială, având un caracter social mult mai pronunţat, ceea ce face posibilă schimbarea deasă şi în proporţie mai mare a numelor de locuri”, importanţa lor este deloc neglijabilă, chiar dacă ar fi să ne referim numai la numele de străzi, pieţe, turnuri, biserici, mănăstiri etc. din capitala ţării.[63] Dar nu numai fostele reşedinţe de scaun (*Bucureşti, Târgovişte, Curtea de Argeş, Suceava, Iaşi*) cuprind asemenea mărturii valoroase în nomenclatura topică din interiorul lor, aspecte caracteristice epocilor în care au fost create, ci şi multe alte aşezări umane mai mari, existente din Evul Mediu, timpuriu sau târziu. S. Puşcariu enumeră câteva exemple din *Braşov*[64] , care reflectă, prin semnificaţiile lor, transformările istorice prin care a trecut oraşul, cele petrecute în mentalitatea locuitorilor săi. Fosta

denumire veche *Bucium* a fost înlocuită cu denumirea germană *Rosenauger*, tradusă în româneşte *Prundul Rozelor*, mărturie a tufelor de trandafiri sălbatici. Strada aflată astăzi pe locul vechiului *Bucium* se numeşte *George Enescu*. *Târgul Boilor* a fost înlocuit cu *Strada Nicolae Titulescu*, iar mai târziu a luat numele *Diaconul Coresi*; *Strada Gheorghe Bariţiu* se numea altădată *Târgul Cailor* etc. Schimbări justificate şi, mai ales, nejustificate, au avut loc în mai toate oraşele ţării. Exemplele date de Al. Graur sunt edificatoare pentru mentalitatea unor factori administrativi, pentru mobilurile unor astfel de schimbări.[65]

Deosebirile dintre denumirile date în vetrele satelor şi în cele ale oraşelor nu sunt esenţiale, între sat şi oraş existând multe elemente comune. De aceea, viitorul dicţionar toponimic nu se poate dispensa de toponime ca cele amintite, chiar dacă ele sunt „nemotivate", dar, „în acelaşi timp, dicţionarul nu se poate transforma într-un ghid turistic, incluzând fără discernământ denumirile existente în oraşe".[66]

Pentru viitoarele cercetări de toponimie urbană ni se pare interesantă următoarea schemă de clasificare a urbanonimelor (cu referire specială la numele străzilor): 1) străzi care poartă numele de familie ale locuitorilor (foşti proprietari, personaje glorificate pentru diverse merite); 2) denumiri ale unor grupuri de oameni care aparţin diferitelor profesii şi care trăiesc (au trăit), de obicei, la un loc; 3) denumiri de biserici, mănăstiri şi cimitire; 4) denumiri ale unor aşezări care intră în compunerea oraşelor sau puncte spre care se îndreaptă străzile; 5) microobiective; 6) amplasarea străzilor (poziţia acestora); 7) forma, înfăţişarea exterioară a străzilor (impresia pe care acestea o produc asupra locuitorilor); 8) utilizarea sau însemnătatea principală a străzilor; 9) dependenţa străzilor respective de altele, învecinate; 10) denumiri date după cele ale unor obiective geografice fizice, care se află în apropierea străzilor; 11) denumiri simbolice.[67]

Dromonimul defineşte o cale de comunicaţie (terestră, aeriană, subterană): *Transfăgărăşanul, Magistrala Albastră* (Canalul Dunăre – Marea Neagră) ş.a. O importanţă deosebită o au denumirile vechi ale unor căi de comunicaţie, cum sunt cele care indică *drumurile sării*, ale *oierilor*; apoi cele numite în legătură cu diverse evenimente, întâmplări care i-au impresionat pe denominatorii lor, chiar dacă astăzi nu mai au importanţa de odinioară sau dacă evenimentele petrecute au fost uitate: *Drumul Bisericii, Drumul Cimitirului, Drumul de la Rohatcă*; cf. *rohatcă* „loc unde se intră în oraş şi unde se încasa în trecut taxele pentru mărfurile ce se aduceau spre vânzare" (DLR, s.v.)[68]; *Drumul Sării, Drumul Oii, Drumul Olacului*.[69] Ele sunt dovadă a vechimii şi importanţei pe care o aveau drumurile în economia ţării, ele însele şi aspectele redate prin determinanţi.[70]

Pentru păduri, crânguri, sectoare de pădure sau orice teren împădurit s-a propus termenul **drimonim**[71] sau **hileonim** (cf. gr. *hylea* „pădure"), termen propus de I. Conea pentru a desemna formaţiuni vegetale, mai ales pădurile.[72]

Studii speciale cu privire la denumirile pădurilor[73] nu au fost scrise la noi, deşi aspectele revelate de **drimonime** sunt deosebit de importante. În primul rând, o mulţime de nume topice de tot felul păstrează amintirea ţinuturilor împădurite de odinioară, acest

aspect al problemei fiind de mare interes pentru reconstituirea peisajelor geografice din epoci trecute. În al doilea rând, pădurile actuale conţin elemente fitonimice redate cu fidelitate de denumirile lor. Altele se referă la fauna preponderentă, la fondul cinegetic, care, evident, s-a modificat cu timpul.

Un aspect deosebit ca importanţă este acela privitor la caracterul juridic şi social pe care îl reflectă drimonimele: raporturi de proprietate, restricţii cu privire la exploatare. Mai mult chiar, dat fiind rolul pe care l-au jucat pădurile în istoria zbuciumată a poporului român, numele pădurilor conţin mărturii despre evenimentele desfăşurate de-a lungul istoriei. Pădurea i-a fost omului prieten ocrotitor. „Codrul – frate cu românul" are o semnificaţie mult mai largă decât cea care i se acordă de obicei. În timpul invaziilor, satele prea expuse acestora se retrăgeau în codrii greu de pătruns. Am exemplificat în alt loc, cu date şi nume topice acest aspect care oglindeşte importanţa pădurilor şi modul cum toponimia oricărui ţinut exprimă legătura dintre om şi mediu, în condiţii istorice date.[74]

O mulţime de personaje mitologice populează pădurile, după credinţa oamenilor. Un nume topic *Păduroiul* redă – remarcă Iorgu Iordan – tocmai pe acest geniu al pădurilor, *Păduroiul*, cu femininul *Păduroaica*, despre care se aminteşte în descântece.[75]

Şi aceste aspecte de mitologie a pădurilor[76] , în legătură cu modul cum s-au fixat ele în toponimia forestieră, oferă cercetătorului date de extremă importanţă.

Agroonimele sunt nume proprii date loturilor, sectoarelor, aflate în teritoriul economic al satelor (hotarul satului); cf. germ. *Landwirtschatsname*; ceh. *jména trat'ová*, pol. *nazwy gruntowe*. Din această categorie fac parte denumirile de câmpii, ogoare, păşuni, fâneţe, sectoare forestiere ş.a., socotite doar ele microtoponime propriu-zise.[77] Prin ele se defineşte strict repartiţia acestor teritorii aparţinătoare satelor, locurile destinate culturii diverselor cereale, legume, nutreţuri, locuri destinate pentru păscutul (diferenţiat) al vitelor mari şi mici etc.

Cu această ultimă subclasă toponimică am epuizat ***schiţa 4***, stabilirea termenilor mergând în paralel cu o anumită clasificare a toponimelor bazată pe criteriul felului referenţilor, adică *loc* în general (de la obiectele geografice cele mai mărunte până la cele mai mari, aşezări umane, teritorii vaste, ape etc.). Nu am epuizat însă nici problemele terminologiei şi nici cele ale clasificării, care se fac şi după alte criterii decât criteriul *referent*.

Există o serie de termeni onomastici generali, referitori la orice categorie de nume proprii, alţii numai la unele din ele. Unde le vom încadra pe acestea? trebuie să recunoaştem că este extrem de dificil de efectuat asemenea încadrări.

Aşa-zisele antonimii onomastice (**opoziţii binare**) se întâlnesc deopotrivă atât în toponimie cât şi în antroponimie, precum şi, într-o măsură mai mică în cadrul şi al altor categorii de onime. De asemenea şi **calcul onomastic**, **numele artificiale**, **numele proprii elipsă** ş.a. Toate acestea pot fi încadrate în secţiunile privitoare la problemele teoretice ale numelui propriu, cum de altfel am şi procedat cu unele dintre ele, sau urmează a fi analizate (sistem şi structură, formarea cuvintelor, stilistica numelor proprii

etc.).

Problemele necuprinse în diferite alte secţiuni le vom înşirui în continuare, întru totul arbitrar, fără a avea în vedere un criteriu anume (importanţă, frecvenţă, vechime sau nici măcar ordinea alfabetică).

Un nume de localitate format de la numele unui sfânt (**hagionim**) ca *Sfântu Gheorghe, Sângeorz, Sânnicolaul Mare* ş.a. poartă denumirea de **hagiotoponim**. Nu trebuie să se confunde însă numele de localităţi, de locuri în general, provenite din **hagioantroponime**, formate la rândul lor din **hagionime**, ca *Giurgiu*, variantă a lui *Gheorghe*, care stă la baza **antroponimului** *Giurgiu*.

Apropiate, într-o anumită privinţă, de acestea, sunt **toponimele memoriale**, nume de localităţi, de străzi sau ale altor obiecte geografice, date în amintirea unui personaj sau a unui eveniment: *Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Independenţa, Unirea* ş.a. Numărul aşezărilor umane cu astfel de nume este mare, dar ele sunt greu acceptate de locuitori din cauza incomodităţii lor. Procedeul de a da nume străzilor pornind de la personalităţi şi evenimente este vechi: nu există, practic, localitate urbană care să nu posede denumiri de străzi cu caracter memorial.

Când numele unor personalităţi sunt date oamenilor nu este vorba de nume (antroponime) comemorative propriu-zise, căci ele nu comemorează, ci se acordă mai degrabă pentru prestigiul de care s-au bucurat personajele respective, sau, uneori, moda este cea care determină acordarea unor astfel de nume, ca *Napoleon, Cezar, Hanibal* ş.a.[78]

Introducerea termenilor toponim primar şi toponim secundar a fost necesară în stabilirea corectă a etimologiei toponimelor, precum şi pentru a diferenţia verigile intermediare dintre antroponim şi toponim, când unul derivă din celălalt.

Toponimele, date fiind funcţiile lor diferite, sunt calificative (*Râul Alb, Muchia Ascuţită* etc.); ele sunt calificative nu numai în situaţia când este exprimat termenul geografic, ci şi în situaţiile când acesta lipseşte, el subînţelegându-se (*Ascuţita, Detunat, Nămoloasa* ş.a.). Toponime calificative se socotesc şi acelea care conţin elementul de calificare exprimat prin cuvinte străine (*Bistra, Cerna, Crasna* ş.a.). Toponimele calificative se găsesc pe acelaşi plan cu poreclele umane, în vecinătatea **toponimelor metaforă**.

Germanului *Landschaft* îi corespunde rom. **toponim peisagistic**, prin care se denumeşte un obiect geografic, de întindere mare şi care indică o caracteristică predominantă a peisajului: *Delta Dunării, Balta Brăilei, Munceii Dognecii* etc.

Tot în legătură cu funcţiile toponimelor, acestea pot conţine o indicaţie privitoare la localizarea obiectului faţă de alt element material, procedee de localizare fiind foarte variate. Un **toponim locativ** conţine deci o informaţie despre locul unde se află locul numit: *Agrişu de Sus* şi *Agrişu de Jos*, *Aita Medie*, faţă de *Aita Mare* şi *Aita Seacă* (acestea cu funcţii calificative); *Amărăşti Dos* şi *Amărăşti Faţă*, *Aninişul din Deal* şi *Aninişul din Vale*; *Arieşul de Câmp* şi *Arieşul de Pădure*, *Băiţa de sub Codru* ş.a. Astfel de nume topice se întâlnesc mai ales în microtoponimie şi sunt numite şi toponime

orientative.

Date fiind legăturile existente dintre locuri şi oameni, numele topice conţin adeseori informaţii cu privire la apartenenţa socială a localităţii sau a teritoriului respectiv, indicând pe cei care le-au stăpânit, ele sunt numite **toponime posesive**, termen impropriu, căci nu totdeauna aspectul posesiv exprimat (morfologic, gramatical) indică raporturi de posesiune propriu-zisă.

b. Terminologie antroponomastică

Chiar dacă nu într-atât de diversificată ca terminologia toponimelor, cea a antroponimelor ne întâmpină cu o chestiune destul de spinoasă. Este vorba de interferenţa continuă şi puternică între diversele categorii antroponimice: acelaşi nume de persoană poate fi **prenume**, **nume de familie** sau **supranume**. Acestei situaţii i se adaugă statutul nu îndestul de clar al **supranumelui** şi al **poreclei**, precum şi confuziile care se fac între **hipocoristice** şi **diminutive**.[79] Pe de altă parte aceste două subcategorii pot fi oricând prenume, nume de familie şi supranume. S-au ivit, de asemenea, dificultăţi în clarificarea conceptului de **pseudonim** sau în privinţa **supranumelor individuale** şi a celor **colective**.

Pentru toate acestea, clasificările antroponimelor pe categorii funcţionale s-au dovedit adesea susceptibile de îndreptăţite obiecţii, căci între acestea nu se pot stabili limite rigide, acelaşi fapt antroponomastic putând fi, în plan sincronic sau diacronic, un element aparţinător oricărei categorii funcţionale.

Prin **antroponim** (**nume de persoană**) se înţelege orice nume dat unei fiinţe umane, reale sau fictive, nume acordat oficial sau neoficial, precum şi un nume acordat unei colectivităţi umane, colectivităţi mari sau grupuri mici.

Avem în vedere aici, chiar dacă normele ortografice ale limbii române nu-l socotesc nume propriu, şi **etnonimul**, adică un nume care indică diverse categorii etnice (grupuri de oameni în sens larg, popoare, naţionalităţi etc.). Când aceste nume sunt date de reprezentanţii înşişi ai etniei respective (*români*, spre deosebire de *valahi* sau *vlahi*; *Deutsche*, spre deosebire de *germani* sau *nemţi* etc.), acestea se numesc **autoetnonime** sau **etnonime endogene**, spre deosebire de **aloetnonime** sau **etnonime exogene**, nume date de reprezentanţii altor etnii decât cele numite. Când etnonimele provin din nume topice (*greci* < *Grecia, muscali* < *Mosc*, vechea denumire a *Moscovei*, echivalent cu neologismul *moscovit* ş.a.), acestea se numesc **topoetnonime**. Obiectul denumirii fiind omul, socotim justificat, în măsura în care acceptăm că etnonimele sunt nume proprii, ca ele să fie socotite fapte de antroponimie.

Formula antroponimică bimembră sau trimembră este un stadiu ulterior în evoluţia proceselor de denominaţie, la început fiind doar **numele unic**.

Vorbind în cele ce urmează despre **prenume**, admitem o convenţie. Mai nimerit ar fi să-i spunem **nume** (de persoană), nefăcând deocamdată nici o distincţie şi acceptând

convenţional că ne referim la perioada numelui unic, deşi, teoretic, vorbim despre **prenume** sau **nume de botez**.

Prenumele a suferit de-a lungul vremii o serie de modificări, căci acestea, ca şi elementele de lexic comun, s-au supus legilor fonetice sau, ca urmare a unor „accidente”, au fost înlocuite cu hipocoristicele născute din prenumele de bază. **Hipocoristicul** ca specie a numelui de persoană necesită unele clarificări.

Studiile de antroponomastică vorbesc despre **diminutive personale** şi despre **hipocoristice**. Practic nu există decât **hipocoristicul**, căci „diminutivul” se aplică pe alt plan. Pentru a înţelege mai bine această chestiune, vom pleca de la un exemplu. *Dumitru* este un nume (în speţă un prenume), dar dacă cei apropiaţi purtătorului i se vor adresa acestuia cu *Mitru, Mitruţă, Dumitraş* sau *Dumitrache*, toate sunt hipocoristice ale numelui de persoană (prenumelui) *Dumitru*. Atât *Mitru* cât şi *Dumitraş* conţin o notă de alintare, de dezmierd, au amândouă o nuanţă afectivă, căci, folosindu-le, exprimăm atitudinea faţă de cel numit astfel. Este adevărat că, pe plan formal, *Dumitraş* este un diminutiv, deoarece pentru a-l forma ne-am folosit de un sufix diminutival, *-aş*, adăugat temei, *Dumitru*, dar el funcţionează în plan onomastic ca hipocoristic. Aşadar, *Dumitraş, Vasilică, Niculăieş, Ilenuţa* etc. sunt false diminutive, cum false diminutive sunt şi toponimele derivate cu sufixe diminutivale.

Când însă cineva se numeşte de la bun început *Dumitraş* sau *Mitru* (indiferent că acestea sunt nume de botez menţionate în acte, sau de familie – uneori pot fi şi supranume), *Dumitraş* şi *Mitru* nu pot fi socotite decât prenume, nume de familie sau supranume, şi nu hipocoristice.

Gradul de afecţiune conţinut de hipocoristice este o trăsătură foarte relativă, în funcţie de cel care foloseşte hipocoristicul, de împrejurarea în care este întrebuinţat etc. Dacă cineva, numit în familie sau în intimitatea grupului sociolingvistic căreia aparţine, *Relu*, hipocoristic al lui *Aurel*, este cunoscut, treptat, doar sub acest nume, *Relu* rămâne hipocoristic, chiar dacă gradul de afecţiune se diminuează până la ştergerea totală a acestuia. În treacăt spus, *Aurel*, cu tot aspectul său diminutival, este un prenume propriu-zis, şi nu un diminutiv sau hipocoristic.

Apoi mai intervine o împrejurare, şi anume aceea când, din diverse cauze, hipocoristicele se degradează, devin nepotrivite pentru purtător, încât din nuanţa diminutivală avută la început (în copilărie) nu mai rămâne nici o urmă, ba se întâmplă să devină un nume cu nuanţă peiorativă.

Procedeele de formare a hipocoristicelor sunt atât de variate şi îmbracă aspecte atât de diverse încât, practic, nu este cu putinţă să inventariem toate hipocoristicele posibile nici măcar de la cele mai productive prenume româneşti. Este suficient să luăm de exemplu două nume de botez româneşti tradiţionale, *Ion* şi *Maria*, ca să ne dăm seama de diversitatea şi bogăţia acestui procedeu, care nu este specific doar limbii române, sistemului antroponomastic românesc.

Fără să cunoaştem cu precizie prenumele de bază, nu putem afirma cu certitudine de la care prenume provin hipocoristicele *Ica, Tase, Luţă* ş.a. (de la *Maria* > *Maricica*

sau de la *Viorica*; de la *Năstase* sau de la *Tănase*; de la *Ilia* > *Iliuţă* sau de la *Niculai* > *Niculuţă* etc.).

Afirmaţia că hipocoristicele îşi au originea în graiul copiilor[79] nu trebuie absolutizată. Numărul creaţiilor infantile de tipul *Nonu* (< *Ion*), *Mitu* (< *Dumitru*) sunt puţine în comparaţie cu hipocoristicele care se nasc spontan, din nevoia de scurtare a numelui, dar şi, evident, din dorinţa de a alinta, a dezmierda. „În trecut, hipocoristicele erau formate de adulţi pentru economie de timp şi de energie [...]. În prezent, adulţii sunt mult mai tandri cu copiii, le urmăresc gângureala şi pornesc de la ea pentru a le da nume de mângâiere, mai bine zis reţin forma în care copiii se numesc pe ei înşişi".[81]

Tot felul de „accidente" concură la formarea hipocoristicelor: se înlătură partea iniţială sau cea finală, se păstrează acestea, combinându-se (*Tănase* > *Tase*). Sunt cazuri când dintr-un nume de persoană de 3-4 silabe rămâne una singură, pe baza căreia este greu de stabilit numele de bază: din *Ileana*, formă populară a lui *Elena*, se „diminutivează": *Ilenuţa*, din care este posibil să extragem următoarele hipocoristice: *Lena, Lenuţa, Nuţa, Uţa* sau chiar *Luţa*.[82]

O formulă modernă, ca urmare a modei străine, este crearea de hipocoristice de felul *Vio*(rica), bisilabic, *Manu*(ela), cu accent pe prima silabă dar şi pe a doua; ba chiar şi *Miha*(ela), cu accent pe prima silabă.

Moda se constituie la polul opus tradiţiei. Diverse cercetări întreprinse asupra sistemului antroponomastic românesc au semnalat tendinţe generale, indiferent de zone sau medii sociale. Diferenţele constatate sunt neesenţiale, acestea încadrându-se între aceşti doi poli: modă şi tradiţie. Inovaţia sau modernizarea propriu-zisă se manifestă doar sub forma unor fenomene întâmplătoare.

Date obţinute, în urma anchetării a 25 de localităţi aflate la nord-vest de Alba-Iulia, au revelat tendinţa de a renunţa treptat la acordarea de prenume latine, justificată în perioada stăpânirii austro-ungare pentru a preîntâmpina maghiarizarea. Se află în regres, de asemenea, acordarea de nume inspirate din calendarul creştin, în afara celor de largă circulaţie, tradiţionale: dispar nume „neaşteptate", ca *Aviron, Iudita, Visalon, Măcinic(a)* ş.a. Se poate spune, pe de altă parte, că dispar diferenţele dintre oraş şi sat.[83]

Se află, de asemenea, în regres obiceiul de a i se da băiatului numele tatălui, iar primei fete, pe cel al mamei. Unele cutume constatate de Şt. Paşca, potrivit cărora „în familiile sărace se aleg nume comune, mai de rând", iar „în familiile mai respectate din sat", nou născuţii se botează cu „nume moderne, mai alese"[84] au devenit anacronice. Se generalizează tendinţa de a se da nume „alese", mai cu seamă cea de a da câte două-trei nume, chiar şi patru, atât la oraş cât şi la sat.

Rolul naşului în a alege numele celui nou născut a scăzut simţitor faţă de tendinţa aproape generală de până în primele decenii ale secolului nostru. Persistă sporadic ideea de a nu se pierde numele.[85] Există, de asemenea, obiceiul ca, în cazul în care moare un copil, următorul care se naşte în aceeaşi familie să primească un prenume neîntâlnit încă în sat.[86]

Nu se mai folosesc în prezent prenume „păgâne”, respinse de Biserică, şi care se dădeau într-o anumită vreme: *Aflat* pentru un copil „aflat” sau „găsit”, „fără părinţi cunoscuţi”; *Sufleţel* prenume, pentru un copil luat de suflet”; *Lepădat* [87]; *Seceruica*, prenume dat, în Valea Timişului bănăţean, unei fete născute în câmp, la seceriş ş.a.

Moda este un fenomen pentru orice epocă şi acţionează la toate popoarele. Moda constituie produsul tuturor condiţiilor de viaţă a omenirii (economice, sociale, politice, culturale) de-a lungul mileniilor. Ea a jucat un rol de seamă în primenirea nomenclaturii antroponimice. A existat o modă slavă (*Radu, Bogdan, Vlad* etc.), nume care au constituit, alături de altele, patrimoniul antroponomastic românesc, datorită, mai ales, prestigiului căpătat ca urmare a purtătorilor lor, personalităţi de seamă. A existat şi o modă greacă, o alta franceză, engleză, rusă etc.[88] Acestora li se adaugă moda culturală: personaje ale operelor literare sau muzicale ori numele unor personalităţi culturale, în sens larg etc. Toate acestea au constituit surse bogate de inspiraţie pentru a se da nume copiilor.

Cartea dedicată numelor de persoane a acad. Al. Graur oferă numeroase exemple în acest sens (*Nume de persoană*…, passim), iar din partea finală a articolelor din enciclopedia onomastică a lui Christian Ionescu ne putem da seamă în ce măsură pesonajele şi operele literare şi artistice au influenţat pătrunderea unor asemenea nume în antroponimia românească (*Mică enciclopedie*…).

Dar exact ca în cunoscuta teorie a „circulaţiei” cuvintelor, nu cantitatea de cuvinte (de nume) este importantă, ci valoarea lor de circulaţie şi, am putea spune, viabilitatea lor. Ca să luăm un exemplu în privinţa viabilităţii, *Bogdan, Dan, Dragoş, Mircea* ş.a. corespund unor anumite epoci, când acestea erau la modă. Ele au avut o perioadă de declin, iar în prezent constatăm revenirea lor în actualitate. Fenomenul se explică, evident, şi prin influenţe de ordin politico-cultural, dar principalul este că ele au supravieţuit. Pe când nume ca *Manix, Pardaillan, Sandocan* ş.a. au avut o existenţă efemeră şi o circulaţie restrânsă. Dacă moda se manifestă într-un anumit loc, ea contaminează, dar nu se răspândeşte prea departe, căci în alte părţi acţionează ca modă alte criterii.[89]

Alegerea prenumelui este o problemă intimă a părinţilor sau a altor persoane însărcinate în acest scop (naşi, autoritate juridică etc.). Cu toată libertatea care se lasă acestora, societăţii nu-i poate fi indiferent ce nume se acordă viitorilor cetăţeni. Ch. Ionescu formulează un adevăr, pe cât de bine cunoscut, pe atât de important: „prenumele ales la naştere va fi purtat toată viaţa şi numai împreună cu numele de familie. Dacă în copilărie formele hipocoristice şi diminutivale încărcate de afectivitate sunt binevenite şi nu deranjează, nu acelaşi lucru se întâmplă la maturitate şi bătrâneţe”.[90] Întrucât prenumele şi numele de familie alcătuiesc împreună individualitatea celui care le poartă, alegerea „ar trebui să se facă ţinând seama şi de numele de familie, mai exact de armonizarea acestuia cu prenumele” (*ibidem*). Un *Ghebu Romeo* nu este o îmbinare născocită de autorul cărţii de faţă, ci o realitate întâlnită acum câteva decenii. Scriitorii au inventat, tocmai în scopul de a ridiculiza, asemenea asocieri (vezi Caragiale, Brăescu, Muşatescu ş.a.). Dat fiind faptul că numele de familie este determinant, datorită caracterului lui

ereditar, trebuie să se ţină seama că „un nume de familie lung se îmbină armonios cu un prenume scurt şi invers”.[91]

Nimic nu opreşte, nu există lege care să interzică acordarea numelor de către părinţi, nici la noi şi nici la alte popoare. Este greu de sugerat vreo măsură care să împiedice tot felul de situaţii ridicole, uneori „dramatice”: unui băiat i se dă numele de *Carmen* (confuzie din ignoranţă, ajutată de *-n* final, propriu, după tradiţie, numelor de botez masculine), preschimbat mai târziu în *Călin*; o fetiţă este botezată *Rigoleta* (tot din ignoranţă, precum şi din cauza părţii finale, ca în *Nicoleta*, *Marieta* ş.a.).

O stratificare a prenumelor existente în antroponimia românească este posibilă, nu însă fără riscuri, mai ales când se ţine cu tot dinadinsul să se reconstituie fondul autohton şi cel imediat următor latin. Asemenea încercări sunt sortite apriori eşecului, deoarece „o continuitate între numirile oficiale ale romanilor păgâni şi ale românilor creştini nu există”.[92]

Ch. Ionescu observă că „între cele dintâi nume de persoană şi cele pe care le folosim astăzi, constituite într-un sistem şi în general identificabile morfologic şi semantic în enunţ, diferenţa este considerabilă” (*Mică enciclopedie*…, p. 9).

Se mai pune problema: care nume sunt „frumoase” şi care „urâte”. Aprecierea conţine un mare grad de subiectivitate. Este răspândită convingerea că există nume sonore şi nesonore, care „sună frumos” şi care „nu sună frumos”. Dar şi în această privinţă lucrurile stau foarte diferit de la un mediu social la altul sau de la o epocă la alta. Unora li se pare că prenumele feminin *Carmen* sună frumos pe când altora nu. Putem spune oare că prenumele *Irina* nu este un nume frumos? Şi, cu toate acestea, oamenilor de la sate, într-o anumită vreme, li se părea că este un nume urât: „După ce că e urâtă, o mai cheamă şi *Irina*”. Concepţia despre frumos sau urât în acordarea numelor a suferit modificări de-a lungul vremii. Ceea ce părea frumos altădată (să ne gândim la prenumele *Marghioala*) astăzi, în urma unor degradări de tot felul, este socotit „urât”.

O informatoare de la Eşelniţa spune că „sunt frumoase” prenumele care „pot fi strigate mai uşor”.[93] Numele străine (*Vilma, Pişti* ş.a.) se dau animalelor, ceea ce reflectă atitudinea denominatorilor faţă de aceste nume străine de spiritul şi de obiceiurile lor. Există popoare care nu concep ca semenii lor să poarte nume simple, fără sens. Unii socotesc frumos un nume insolit („ca la nimeni”), izbitor, exclusiv, ca să sară în ochi, sau „cel mai obişnuit”, ca la toţi. Ambele poziţii şi tendinţe alcătuiesc doi poli, între care se găsesc tendinţe de diverse nuanţe.

Oamenii nu-şi pun probleme de felul cum se numesc aşezările în care trăiesc şi cu atât mai puţin cu privire la celelalte nume de locuri din hotarele satelor. „Principiul estetic” a fost aplicat de oficialităţi, existând chiar campanii de schimbare masivă a acelor denumiri care „nu sunau frumos”, producând asocieri „inestetice”. Falsa pudoare a avut urmări păgubitoare pentru nomenclatura topică, aşa cum m arătat şi în altă parte.

Fiecare dintre noi purtăm un **nume de familie** care ne însoţeşte, de regulă neschimbat, de la naştere până la moarte şi care rămâne, apoi, consemnat în documentele de după noi, păstrându-se chiar şi după ce amintirea celui ce l-a purtat se stinge. Numele

de familie se moşteneşte şi se transmite urmaşilor, deşi prin căsătorie, pe linie feminină, numele de familie este – cu rare excepţii – înlocuit de cel al bărbatului, în afara cazurilor – rare, de asemenea – când se păstrează ambele nume: şi cel moştenit, precum şi cel „împrumutat”, al soţului. Există cazuri când o nouă familie constituită optează pentru numele de familie purtat de partea femeiască. Dar regula generală este cea bine cunoscută, a priorităţii masculine.

Oricum, numele de familie are o mare importanţă socială, căci acesta ne individualizează nu numai relaţiile reciproce dintre fiecare individ şi semenii săi, ci mai cu seamă în relaţiile referenţiale oficiale, juridice. Numele de familie se menţionează în actul de naştere, în cele şcolare, în buletinul de identitate, în actele instituţiilor cu care purtătorul numelui de familie stabileşte diverse raporturi. Rigoarea cu care numele de familie se păstrează nu admite nici o abatere de la forma sa iniţială. Schimbarea voită, fără aprobare legală, are urmări neplăcute pentru cel căruia i se modifică numele de familie. Dacă dintr-un motiv sau altul, întemeiat, sau dintr-un simplu capriciu, cineva doreşte să-şi schimbe numele, acest lucru nu poate avea loc decât cu respectarea prevederilor legale, care permit schimbarea şi care trebuie să ia act de schimbarea respectivă. Aceste aspecte au un caracter juridic, ele întăresc legătura dintre onomastică, aşa cum am văzut în alt loc, şi drept.

Înainte de a vedea de când, din ce epocă, oamenii (şi ne vom referi la realităţile onomastice româneşti) a trebuit să poarte un nume de familie, vom reaminti o realitate încă vie în cea mai mare parte a mediului rural din ţara noastră. La sate, membrii comunităţii rurale se cunosc între ei nu atât după numele de familie, cât mai ales după prenume (nume de botez) şi supranume.

Deşi oficializat de peste două secole, alături de prenume, numele de familie nu este folosit peste tot şi de întreaga masă a vorbitorilor, căci cu toate transformările care au avut loc la sate, transformări care impun utilizarea sistemului oficial, sistemul popular, străvechi, statornicit de veacuri, continuă să fie folosit cu preponderenţă. Explicaţia constă în faptul că sistemul popular este capabil să precizeze mai bine persoana numită, s-o individualizeze mai pregnant şi să evite confuziile, care se pot crea când se folosesc numele de familie şi prenumele. De aceea chiar şi instituţiile, presa etc. folosesc uneori, după numele de familie şi prenume, cifrele I, II, III, sau numărul casei celui numit sau chiar supranumele acestuia.

Deşi strămoşii noştri (ne referim la romani, de la care ne-au rămas dovezi scrise) cunoşteau sistemul tripartit (*praenomen*, *nomen* şi *cognomen*), la români, până în vremurile apropiate de noi, se utiliza numele unic, respectiv prenumele. „Înainte de formarea statelor feudale, când existau colectivităţi izolate, mici, în care erau puţine şanse ca două persoane să fie numite la fel, se folosea un singur nume”.[94] În mod firesc, o dată cu dezvoltarea societăţii, cu creşterea numerică a membrilor săi, dar, mai ales, o dată cu dezvoltarea relaţiilor pe multiple planuri dintre membrii comunităţii umane, un singur nume s-a dovedit insuficient. S-a simţit astfel nevoia instituirii unui sistem de denominaţie mai precis, cu nume duble, uneori multiple. Perioada de trecere de la numele

unic la cel dublu începe o dată cu formarea statelor feudale româneşti, adică cel mai târziu în secolul al XIII-lea.[95] Cel mai la îndemână procedeu de determinare suplimentară era acela al indicării filiaţiunii, precizându-se al cui fiu era cel numit. Mai întâi s-a spus „Gheorghe fiul lui Petru", ca apoi să fie suficientă alăturarea celor două nume (prenumele numitului şi cel al tatălui), cel de al doilea fiind de fapt un fel de nume de familie. Şi în prezent, în unele părţi ale ţării, se foloseşte formula „Gheorghe al lui Petru", înţelegându-se de la sine că este vorba de „fiul lui…", deşi uneori cel de al doilea nume poate fi al bunicului, al unchiului (sau al tutorelui în general). Când tatăl nu era ştiut, cel nou născut, fiind fiul nelegitim al cuiva, a cărui paternitate nu putea fi declarată, la prenumele respectiv se adăuga prenumele mamei, cu articolul genitival proclitic unic ***a***: *Ion* ***a*** *Catrinei*, *Petru* ***a*** *Elenei* etc. Cu timpul, o dată cu trecerea „numelui de familie" în acte oficiale, articolul e sudat la numele mamei, realitate ce explică numele de familie răspândit mai ales printre moldoveni, de tipul: *Azoiţei, Amariţei* etc. Alteori se folosea nu prenumele mamei, ci porecla, supranumele acesteia, ceea ce explică numele de familie ca *Aolăriţei*, *Acojocăriţei* etc.

În afară de acest procedeu, se mai întrebuinţa şi acela al aplicării la prenume a unui epitet, în speţă un supranume, o poreclă. *Mircea cel Bătrân* a fost numit astfel pentru a se deosebi de înaintaşul său *Mircea Ciobanul*. Simplificând lucrurile, putem spune că *Radu* era numit „cel Bătrân" spre a-l deosebi de fiul său *Radu*, care era numit „cel Tânăr". Chiar şi când funcţionau împreună, numele de botez alături de cel de familie, dacă acestea erau identice pentru tată şi fiu, se adăugau, în epoca modernă, aceleaşi epitete, dar în variantă neologică: *Senior* şi *Junior*, ca urmare a modei apusene, în speţă a celei franceze, aşa cum în epoca feudală, conform cu moda culturală slavonă, se spunea *Starâi* şi *Mladâi*.

Pe scurt, am putea spune că numele de familie provin din prenume (forme pline ale acestora sau hipocoristice), din supranume în sens larg, din toponime, prin care se indica originea celui numit sau vreo altă legătură, de un anumit ordin, pe care acesta a avut-o cu localitatea respectivă. Urmând procedeul medieval, când un ins (de regulă stăpân al unor domenii) era indicat oficial şi prin menţionarea numelui domeniului cu ajutorul particulei slave *ot* (= din, de la), în timpurile moderne se adaugă la prenume şi nume de familie, direct, fără vreun alt mijloc auxiliar, numele localităţii natale sau al localităţii pe hotarul căreia se găsesc proprietăţile respective: *Ion Popescu-Margina*.

Simpla parcurgere a unui inventar de nume de familie ca cel oferit de dicţionarul lui Iorgu Iordan[96] ne revelează un impresionant mozaic de nume de familie, a căror clasificare ridică multiple probleme. În primul rând este vorba de originea lor. Făcând abstracţie că ele provin din prenume, din porecle sau că au fost create artificial, dacă am stabili o clasificare după originea lor, urmând schema generală a lexicului limbii române, am constata că nu avem nici un exemplu sigur de nume de familie moştenit (autohton sau latin), în afara câtorva prenume presupuse a fi transmise direct românilor, mai bine zis păstrate de la latini (romani). Acelaşi lucru l-am putea spune despre cele de origine slavă veche, gotică, sau despre multe altele împrumutate de la popoarele cu care românii

au intrat în contact de timpuriu. Problema se poate, însă, pune în epoca modernă, respectiv în ultimele două-trei secole, adică după ce numele de familie a fost oficializat.

Vom întâlni în inventarul numelor de familie nume de provenienţă rusă, maghiară, franceză, bulgară, turcă etc. Indiferent de originea lor, cele mai multe au pătruns ca urmare a unor intervenţii voite, ca act impus de împrejurările şi de starea de lucruri existente în istoria provinciilor româneşti. Este suficient să amintim de acţiunea susţinută a autorităţilor maghiare de a maghiariza numele oamenilor şi ale locurilor româneşti din Transilvania sau de cea a autorităţilor bisericii sârbeşti, pentru a ne explica numele de familie de coloratură străină, maghiare sau sârbeşti, în fapt româneşti, nu numai pentru faptul că erau purtate de români, ci şi pentru că ele trădează, chiar şi la o simplă analiză, foste nume româneşti.

În mai toate timpurile şi în toate provinciile locuite de români, de altfel şi la alte popoare, un rol însemnat l-a jucat moda. Deşi nu totdeauna tendinţa de modificare a numelui este expresia aservirii spirituale a celor care admiteau sau provocau schimbarea numelor lor, este limpede că o asemenea modă a acţionat şi continuă să acţioneze în mentalitatea oamenilor. Este cazul cunoscut al unor scriitori, oameni de artă, care îşi modificau numele dându-i o nuanţă exotică: *Negruzzi* (pentru *Negruţ*), *Russo* (pentru *Rusu*) ş.a.

Apoi, un apreciabil număr de nume au pătruns în antroponimia românească ca urmare a stabilirii unor relaţii matrimoniale dintre români şi străini, de regulă căsătorii dintre romånce şi bărbaţi aparţinători altor etnii, care au devenit cetăţeni români, păstrându-şi nemodificate numele originare. În aceste situaţii se găsesc cetăţenii străini stabiliţi, în diverse împrejurări, în ţara noastră şi care au devenit cetăţeni români şi şi-au transmis numele de origine urmaşilor.

Vom mai observa de asemenea că nomenclatura antroponimică românească este variată şi din alt punct de vedere. Mijloacele derivative cu ajutorul cărora pot fi create numele de familie sunt deosebit de bogate. Nu este vorba de procedeele generale ale lexicului curent, cu care se derivă la nivelul apelativelor, când în urma derivării acestea devin nume de persoane (onime), ci de mijloacele specifice antroponimiei.

Nu mic este numărul numelor de familie rezultate ca urmare a unor accidente de cancelarie – ca să le spunem aşa –, căci nu ne referim la accidentele fonetice, adică la cele care acţionează şi la nivelul lexicului comun. Seria aceasta de nume de familie îngreunează sarcina etimologiştilor sau poate duce la explicaţii false, deoarece nu au nici o legătură cu adevăratele cauze care au provocat apariţia numelor respective.

Pentru a discuta supranumele, cea de a treia particulă în sistemul tripartit al denominaţiei româneşti, va trebui să revenim la existenţa celor două sisteme de denominaţie: cel popular şi cel oficial.

Şt. Paşca este primul dintre lingvişti, care, pe baza unui bogat material onomastic, înregistrat în Ţara Oltului, ridică în discuţie problemele generale, teoretice, cu privire la denominaţia personală. „Distingem de la început două sisteme profund deosebite unul de celălalt: 1) un sistem oficial, reprezentat de documentele istorice, inclusiv actele oficiale

contemporane, sistem uzitat în viaţa administrativă, în şcoală, armată etc., impus şi susţinut de necesităţi juridice – altădată – iar mai târziu şi până astăzi de codul civil; 2) un sistem popular, aşa cum apare în graiul nucleelor sociale, în discuţia privitoare la indivizi sau la grupuri de indivizi, în afară de viaţa oficială. Cele două sisteme prezintă o egală importanţă istorică. Devenite demult tradiţionale, deşi independente, ele se influenţează reciproc".[97] Cum arătam, sistemul popular continuă să fie folosit, în medii rurale, cu preponderenţă şi în prezent.

Existenţa sistemului popular este absolut necesară la sate, „unde coincidenţa numelor de botez ca şi imperfecta individualizare rezultată prin numele de familie provenite de la numele de botez favorizează confuziile".[98] Numele de botez, ales după criterii tradiţionale, odinioară mai strict limitate, cu o libertate mai redusă în inovaţie, mult mai supusă tradiţiilor, cutumelor, constituiau un inventar restrâns, supus continuu schimbărilor. Instituirea sistemului tripartit este o etapă istorică apărută din necesităţi determinate de transformările pe care satele le-au cunoscut.

Multă vreme termenii **supranume** şi **poreclă** au iscat controverse, încă din secolul trecut, o dată cu apariţia lucrării lui I.-A. Candrea despre poreclele românilor. Candrea socotea că **porecla** este un cuvânt „prin care poporul loveşte în năravul sau defectul cuiva"[99], iar prin **supranume** o poreclă generalizată, dată iniţial incidental unui individ, apoi preluată şi repetată de către toţi sau aproape toţi membrii colectivităţii respective, transformându-se astfel într-un element auxiliar al numelui persoanei căreia i-a fost atribuită.[100] Reiese aşadar că, în timp ce poreclele sunt totdeauna peiorative, supranumele îşi pierde o asemenea caracteristică, o dată cu pierderea legăturii dintre nume şi cel numit. Definiţia dată de Candrea nu-l satisface pe Al. Graur care se întreabă: „de câte ori trebuie repetată porecla şi de câte persoane pentru a deveni supranume?" (*Nume de persoane*, 70). De altfel, discuţia dusă în jurul problemei **poreclă/supranume** este considerată de Al. Graur „neinteresantă", căci nu o dată cei „vizaţi au schimbat, cu voia sau fără voia lor, porecla în renume şi au lăsat-o urmaşilor ca nume de familie, chiar când era vorba de un defect fizic pe care urmaşii nu-l mai aveau" (*ibidem*).

Se pune problema dacă este cazul să se opteze pentru un termen sau altul, excluzându-se celălalt. Margareta Purcar-Guşeilă, după ce prezintă bibliografia problemei, începând cu lucrarea lui Candrea, în care se face diferenţa dintre poreclă şi supranume, şi până la cele în care se propune folosirea a doar termenului de supranume, aceasta conchide că este suficient să se folosească doar termenul **poreclă** cu următoarele subdiviziuni: poreclă cu rol afectiv păstrat; porecle cu rol neafectiv, de asemenea păstrat; porecle cu rol afectiv, care, cu timpul, trec la categoria celor cu rol neafectiv; şi porecle care au conţinut neafectiv, dar care primesc ulterior un conţinut afectiv.[101] I. Roşianu consideră că nu este cazul eliminării unuia în favoarea celuilalt termen, cum sugerează unii cercetători.[102] Argumentele celor care pledează pentru menţinerea unui singur termen pleacă de la necesitatea simplificării terminologiei.[103] Soluţia unui singur termen este facilă, dar aceasta nu înseamnă că rezolvă problema. Confuziile şi aşa-zisa „controversă" au fost generate de „lipsa unei analize aprofundate a categoriilor respective, a genezei şi

a evoluţiei acestora în sânul colectivităţilor în care au apărut”.[104] Porecla era considerată de I.-A. Candrea o metaforă (*loc. cit.*), adevăr acceptat de I. Roşianu, nu însă şi cu punerea poreclelor, în calitatea lor de metafore, în opoziţie cu „cuvintele de ocară” (invectivele) sau cu „calificativele”[105] Respingerea unei astfel de opoziţii este îndreptăţită, căci planurile pe care ele se găsesc sunt diferite: limbaj comun – limbaj propriu. Un lucru este cert şi anume acela că multe dintre supranume, considerându-le pe acestea fără legătură cu purtătorul lor (legătură bazată pe defect fizic, psihic) îşi au originea în porecle individuale, când, iniţial, o asemenea legătură exista. Roşianu consideră că porecla stă pe acelaşi plan cu „calificativul”, dar termenii **poreclă** şi **calificativ** vor trebui consideraţi, în acelaşi timp, antonimici, ei neputându-se confunda. **Calificativele** nu sunt „calificări ironice, căci *Ştefan cel Mare, Alexandru cel Bun, Mihai Viteazul* etc. sunt altceva decât *Mihnea-Vodă cel Rău, Petre Şchiopul* sau *Papură-Vodă*”.[106]

Toată neînţelegerea porneşte de la o altă problemă controversată şi anume aceea a conţinutului semantic al numelor proprii. Porecla, fiind mai aproape de apelativ, are, după părerea lui Şt. Paşca, valoare semantică şi afectivă, pe când supranumele nu ar avea asemenea valori tocmai din cauza îndepărtării sale de apelativ sau a pierderii legăturii cu apelativul. Supranumelui i-ar lipsi, de asemenea, o altă caracteristică, pe care porecla o are obligatoriu: spontaneitatea răspândirii acesteia din urmă. Aprecierea este însă foarte relativă. Cât de spontan se răspândeşte o poreclă este greu de apreciat, căci şi aceasta are nevoie de timp, răspândirea făcându-se treptat, într-o gamă foarte largă de situaţii, greu de categorisit.

Păstrând observaţiile lui Şt. Paşca şi plecând de la ele, A. Stan afirmă că „Supranumele şi poreclele sunt două noţiuni diferite, care, în sistemul numelor de persoană, au funcţiuni specifice: porecla este un element cu conţinut afectiv, în timp ce supranumele nu a avut niciodată un astfel de conţinut, sau, chiar dacă l-a avut la început, cu timpul l-a pierdut”.[107] Porecla are totdeauna un conţinut ironic. Cât priveşte originea supranumelor în porecle, A. Stan consideră că „toate poreclele pot deveni supranume, dar nu toate supranumele au fost la origine porecle”.[108] Afirmaţia Doinei Grecu potrivit căreia „porecla (spre deosebire de supranume) este raportată la un singur individ şi e plină de conţinut afectiv”[109], ignoră poreclele – să le spunem calificativele – date unor grupuri umane, cum sunt **supranumele colective intercomunale**.[110] Acestea, evident, nu mai sunt raportate la un singur individ, dar au conţinut afectiv, căci *Cai, Iepuri, Pupeze* etc. au asemenea conţinut, prin motivarea fiecăruia din ele. I. Roşianu se întreabă: „dacă supranumele este lipsit de conţinut afectiv, ce caută exemple de tipul *Izmană, Mârţoagă, Sfârloagă* etc. într-un studiu care tratează… supranumele?”[111] Or, chiar titlul articolului Doinei Grecu explică problema, căci este vorba de „supranume *provenite din porecle* şi nume de localităţi” (s.n., V.I.).[112] Cei numiţi *Izmană, Mârţoagă* etc. au „moştenit” asemenea nume: nu există nici o întâmplare şi nici un defect sau nărav propriu pe care să se sprijine motivaţia respectivelor supranume *provenite* din foste porecle. Supranumele identifică, evident, aşa cum sesiza şi Csák László [113] şi ele sunt folosite ca un adaos la numele oficial. Ele identifică doar, şi îşi pierd caracterul afectiv o dată cu trecerea lor la

categoria supranumelor. Supranumele poate evoca şi situaţii sociale (profesia de pildă), dar dacă ea coincide cu situaţia socială (cu profesia) purtătorului, acesta fiind unul singur, sau în cazul unor colective intercomunale cu cvasitotalitatea membrilor colectivului uman respectiv, acestea nu mai sunt supranume, ci porecle (individuale sau colective). Faptul că într-o anumită parte a ţării nu s-a observat că supranumele provin din foste porecle nu trebuie interpretat că supranumele nu provin (şi) din porecle.[114] Este riscant să afirmi că un supranume actual nu ar fi fost cândva poreclă individuală (porecla cuiva dintre înaintaşii purtătorului de azi al supranumelui).

Punctul în care se întâlnesc poreclele şi supranumele este acela că ambele identifică, „ambele se folosesc ca identificatoare”[115], remarcă firească, deoarece ele au calitatea de nume proprii, iar funcţia de identificare a numelor proprii este esenţială, sine-qua-non. Rămâne de lămurit cealaltă trăsătură amintită: caracterul afectiv sau neafectiv al acestora. Afirmând – cum face autoarea citată – că valoarea afectivă nu este o stare imuabilă, oricând acest rol (*valoare* – o corectează I. Roşianu[116]) trece din afectiv în neafectiv, complicăm şi mai mult lucrurile, căci nu mai putem invoca, în delimitarea poreclelor de supranume, criteriul conţinutului afectiv. „De altfel, criteriul valorii afective constituie de multe ori un pas greu de trecut atunci când, pe teren, vrem să stabilim dacă avem de a face cu o poreclă sau un supranume. Trebuie, totuşi, avut în vedere faptul că sistemul popular de denominaţie personală are, spre deosebire de cel oficial, mai multă mobilitate. Numai o bună cunoaştere a situaţiei, pe teren, a evoluţiei sistemului în sânul nucleului social în care a apărut, a dinamismului şi a mobilităţii lui ne dă posibilitatea redării cu fidelitate a faptelor, neobligându-ne la separări riguroase de material”.[117]

În concluzie, am putea spune că ambii termeni trebuie menţinuţi şi folosiţi de la caz la caz, în funcţie de realităţile concrete înregistrate în cursul investigaţiilor de teren. **Supranumele** este un termen „savant” preluat din terminologia altor popoare, **porecla**, cu diferitele ei variante terminologice (*nume de sat, nume de batjocură, nume de ciufală* etc.) este un termen particular, dar nu întru totul specific sistemului antroponomastic românesc. Literatura sovietică înţelege prin *prozvišče* „o formă de antroponim, un nume suplimentar dat omului de către semenii săi în funcţie de o anumită trăsătură de caracter sau fizică, de o anumită împrejurare din viaţă etc.”[118] o **poreclă** deci; cf. lat. *cognomen*, engl. *nickname*, germ. *Übername, Beiname*. În funcţie de gradul de ironizare, de satirizare, a celui numit sau de diverse aspecte situaţionale, se disting mai multe feluri de porecle: **poreclă meiorativă**, în care se reflectă particularităţile deosebite, meritele celui numit (cum sunt calificativele date unor domnitori: *Mare, Bun, Viteaz* etc.), în opoziţie cu **poreclele peiorative** (*Rău, Despot* etc.).

Un loc aparte îl ocupă poreclele (supranumele) colective, date unei familii, unui grup de familii sau unor colectivităţi umane mai mari, denumite, cu un termen general, **porecle de grup**, asupra cărora vom reveni.

În terminologia sovietică, prin *prozvišče nasmešlivoe* se înţelege o poreclă în care batjocura, zeflemeaua sunt evidente, categorie de porecle cărora în germană li se spune *Spitzname*. Poreclele date în medii infantile (în şcoală de exemplu); cf. rus *prozvišče*

škol'noe) au făcut obiectul unei teze de doctorat susţinută de V. Goran.[119]

Tot porecle sau supranume sunt în ultimă instanţă **andronimele** şi **gineconimele**, sau, având o situaţie aparte, **pseudonimele**.

Literatura românească posedă un amplu inventar de **pseudonime** înregistrate în diverse publicaţii, identificate în opere literare, publicistică [120], care cuprinde „pe acei scriitori, publicişti şi ziarişti români, care au semnat unele din scrierile lor cu pseudonime, anagrame, alonime, criptonime, asteronime, iniţiale şi alte chipuri de a iscăli".[121] După cum se vede din acest fragment explicativ, alături de pseudonime există şi alte feluri de nume „false" (cf. gr. *pseudos* „fals"), de unde se înţelege că pseudonimele nu sunt singurele antroponime născocite în scopuri diverse, dintre care cel esenţial este „ascunderea identităţii" celui care îl poartă.

Mariana Istrate întreprinde un studiu comparativ între pseudonime şi supranume,[122] studiu din care se desprinde o seamă de chestiuni importante pentru lingvistică, respectiv pentru onomastică, pseudonimele constituind nu numai o problemă de istorie literară, ci, „în acelaşi timp, şi o problemă a lingvisticii. Ea se cuvine deci investigată cu mijloace proprii acestei discipline".[123]

Cauzele pentru care se recurge la pseudonime sunt diverse: autorul poate fi împiedicat să-şi facă numele cunoscut de frica unor urmări, persecuţii, sau pentru că rangul său social nu-i permite să publice anumite lucruri; în prezent, când acelaşi autor semnează mai multe materiale în aceeaşi publicaţie, recurge la pseudonime; uneori femeile se foloseau de un pseudonim masculin, dar se cunosc şi situaţii inverse, când bărbaţii îşi aleg pseudonime feminine: *Aurore Dupin*, baroană *Dudevant*, a semnat cu binecunoscutul pseudonim bărbătesc *George Sand*, iar publicistul român *Artur Arsene*, *Maria Arsene*.[124] Când numele autorilor sunt banale sau au sonorităţi neplăcute, din dorinţa de a şoca, de a atrage atenţia etc. se recurge la un pseudonim, cu o anumită motivaţie.

Plecând de la ideea că, atât sub raport teoretic, cât şi sub raport funcţional, antroponimele pot fi studiate în relaţiile dintre ele, din perspectiva comportamentului pe care îl au în procesul de denominaţie, M. Istrate stabileşte asemănările dintre supranume şi pseudonime. O primă asemănare ar fi aceea că ambele sunt de fapt nişte „nume adăugate la numele oficial [...] sau reprezintă un nume care se substituie celui oficial, sau, în unele cazuri, sunt nume care au o existenţă paralelă cu cea oficială".[125] Dar, în timp ce supranumele este impus de colectivitate, pseudonimul este luat la liberă alegere, însă funcţionalitatea lor este identică. Din punct de vedere lingvistic nu există deosebiri de principiu între pseudonime şi alte nume de persoană, căci modurile de formare sunt asemănătoare şi în cazul unora şi în al celorlalte.[126] Abaterile sunt cazuri rare, încât observaţia lui A. Dauzat, citat de M. Istrate, este, în principiu, valabilă. Pseudonimele alcătuite din iniţiale, anagramele sau criptogramele sunt de fapt nume de oameni şi motivarea lor este aceeaşi ca la orice antroponim.

O altă deosebire este aceea că, în timp ce supranumele apar din nevoia de a individualiza şi identifica, pseudonimele încearcă să ascundă individul din diverse motive, cum sunt cele arătate mai înainte. Asemănările şi deosebirile reies cu mai multă

evidenţă operând o clasificare din punct de vedere semantic, şi a unora şi a altora: ambele se referă la particularităţi fizice şi psihice; indică o îndeletnicire a celor ce le poartă (reală sau dorită, în cazul pseudonimelor); indică originea purtătorilor [127] ; dacă din cele spuse până aici se pot vedea punctele de asemănare, există pseudonime pentru care nu găsim corespondenţe în categoria supranumelor: unele urmăresc să impresioneze prin rezonanţe exotice (*Le-Van-Tyn*, pseudonim purtat de Caragiale, din care transpare etnonimul *levantin*, aluzie la originea strămoşilor săi); uneori se împrumută numele unor personalităţi istorice sau ale unor personaje literare celebre, prin această alegere, autorii autocaracterizându-se sau exprimându-şi un ideal. În calitatea lor de nume proprii, pseudonimele sunt semne lingvistice, cuvinte, cărora, contrar celor care neagă conţinutul semantic al numelor proprii, li se acordă, de regulă, un sens, care se manifestă la nivelul vorbirii, în context.

Şi, în sfârşit, o ultimă deosebire între supranume şi pseudonime este aceea că primele aparţin sistemului de denominaţie popular, pe când pseudonimele se află în apropierea graniţei sistemului oficial, până la oficializarea lor ca nume.[128]

Toate celelalte „chipuri de a iscăli", cum se exprimă M. Straje – adică **anagramele, alonimele, criptonimele, asteronimele** etc. – sunt în fapt ***pseudonime***. Diferenţele ţin de procesul de formare, special, ca în cazul anagramelor, unde numele (prenume şi nume de familie, alteori numai acesta din urmă) este modificat prin amestecarea literelor şi obţinerea unui alt nume, de cele mai multe ori plauzibil prin aspectul său sonor (grafic), dar nu neapărat, acesta putând avea şi un aspect insolit, puţin obişnuit. **Criptonimul** este un pseudonim a cărui menire este să ascundă, să tăinuiască cât mai strict pe purtătorul lui, este deci un nume de persoană „fals" şi „criptic". Criptograme pot fi şi numele unor localităţi, care pentru a fi ferite de indiscreţiile inamicului, pe timpul luptelor, iau nume criptice, alteori sunt numite cu asemenea denumiri operaţiuni militare, momente când trebuie să se intervină etc.; un fel de „Localitatea N" sau „Ziua Z" etc. **Alonime** sunt de fapt toate numele care funcţionează în paralel cu cel oficial, ele fiind variante ale antroponimelor; cf. engl. *allonym*.[127]

În definiţia antroponimului am specificat că acesta este orice nume dat unei fiinţe umane, luată ca individ, sau ca grup uman. Onomastica foloseşte opoziţia terminologică: **antroponim *individual*** şi **antroponim *de grup*** (cf. rus. *antroponim gruppovoj*, germ. *Personengruppennamen*).

Antroponimul de grup reprezintă un nume dat unui grup uman care întruneşte o caracteristică comună, putând fi vorba de **nume de familie colective**, de **supranume** sau **porecle colective**. Nu este cazul doar al creaţiilor literare de tipul *Neamul Comăneştilor*, titlul unui ciclu romanesc al lui D. Zamfirescu, sau *Neamul Şoimăreştilor* (Sadoveanu), *Neamul Vlaşinilor* (Ioana Postelnicu) etc., ci de o accepţie mult mai largă şi de o gamă mult mai diversificată a acestei specii antroponimice, la baza căreia stă ideea de grup.

Plecând de la definiţia strictă a antroponimului, „nume de fiinţă umană", numele dat etniilor în sens larg sunt şi ele nume de grup, deci **etnonimele** sunt specii ale

antroponimelor sau, am putea spune, subspecii ale antroponimului de grup. Cum tot aşa, toate numele de oameni derivate de la numele localităţilor cărora aceştia aparţin (*ieşeni, ploieşteni, piteşteni* sau *poienari* ş.a.) sunt antroponime, respectiv antroponime de grup. Mijloacele de formare a unor astfel de nume au fost analizate în diverse lucrări, fără să se poată deduce din ele că sunt nume de persoane, dar, acceptându-le ca atare, urmează că atât ele, cât şi etnonimele ar trebui să se scrie cu iniţială majusculă, ceea ce nu se prevede în lucrările de normare a ortografierii numelor.

Şi în cazul următoarelor categorii de nume proprii onomaştii ignoră criteriul (orto)grafic, dar le discută ca fiind categorii onomastice. În situaţia aceasta se găsesc poreclele sau supranumele colective date locuitorilor unor aşezări omeneşti, numite de asemenea şi **supranume colective *intercomunale*** [130], tratate de alţi cercetători diferenţiat: **porecle *intercomunale*** şi **supranume *intercomunale***.[131]

Fie că sunt **porecle**, fie **supranume**, determinantul ***intercomunal*** indică situaţia că ele sunt date de locuitorii unor sate celor din alte localităţi sau chiar de pe o zonă mai întinsă. Cele mai multe au în vedere aşezarea geografică sau ocupaţia oamenilor.[132] Ele rezultă în urma întrebărilor diverse din chestionare: „Cum li se spune în batjocură locuitorilor din sat, de către cei din satele vecine?", „Ce nume de batjocură dau oamenii din sat celor din satele vecine?", „Ce nume de batjocură poartă membrii de familie dintr-o anumită parte a satului sau de pe o uliţă?"[133] Chestionarul NALR pe regiuni prevede două întrebări care vizează supranumele (individual şi colectiv) şi poreclele: întrebarea 8 are în vedere numele de batjocură al locuitorilor, iar 9 numele colectiv al locuitorilor din regiunea anchetată. NALR-Banat dă, acolo unde s-a putut obţine un răspuns, numele intercomunale şi, de câte ori s-au obţinut informaţii, motivaţia lor: locuitorii satului Câlnic sunt porecliţi *broaşte*, iar aceştia, la rândul lor, îi poreclesc pe cei din Moniom sau Soceni, *racu* şi, respectiv, *lingură* (*Anexă*, p. 55); locuitorii din Gherman sunt porecliţi *brânzari* – pentru că aveau multe oi, iar cei din Percosova, *vărzari* – deoarece cultivau varză (*Anexă*, p. 61) etc.

Ion Nuţă se ocupă în studiul amintit cu acele „supranume colective cu valoare antroponimică bine definită – aceea de a servi ca mijloc suplimentar de identificare comodă, plastică şi reală a unei colectivităţi –, care nu se datoresc capriciilor unor indivizi şi care nu sunt predominate de o notă ironică"[134], cu referire la o aşezare geografică şi la ocupaţia locuitorilor. Iată categoriile de supranume colective ce se desprind de aici: de la numele unor împărţiri administrative (plase) – *copoieni* < *Copou*; *coşuleni* < *Coşula* etc.; de la nume de ape – *bahluieni*, *jâjâieni* etc.; indică aşezarea geografică a localităţilor: *bălţeni, câmpeni, delari* etc.; derivă de la numele celui mai apropiat oraş: *botoşăneni, dorohoieni* etc.; indică îndeletnicirea: *cărbunari, frânghieri* etc. În încheiere, I. Nuţă concluzionează: „Majoritatea supranumelor colective îndeplinesc funcţia de substitut al numelor de locuitori, au o funcţie antroponimică reală, apar independent, fără a fi adaosuri pe lângă un nume derivat oficial (un derivat de la numele satului) şi singure au capacitatea de a fi autentice semne de identificare obiectivă a unui grup de oameni".[135]

Problema se pune deci care dintre termenii propuşi este cel mai potrivit pentru a

indica un antroponim dat unui grup uman: **antroponim de grup** sau **antroponim colectiv**? În spiritul limbii române ni se pare mai indicat termenul general de **antroponim colectiv**, care exprimă aceeaşi noţiune ca şi **antroponim de grup**. Urmează ca în această subclasă să se includă **supranumele** şi **poreclele colective**, intercomunale sau cu caracter regional, cum sunt cele semnalate de I. Nuţă, supranumele sau poreclele colective date locuitorilor unor părţi de sat sau de pe o uliţă, precum şi supranumele şi poreclele date membrilor aceleiaşi familii, sau mai multor familii înrudite, de tipul „(neamul) Popeştilor" sau „(neamul) Cornenilor" etc. În aceeaşi categorie intră antroponimele colective formate cu suf. *-oni*, cu valoare antroponimică (vezi *infra 102*) sau cele cu formă de plural de tipul *Cantemiri, Cantacuzini, Brâncoveni* etc.

În terminologia antroponomastică se întrebuinţează termenul de specialitate **patronim** sau **nume patronimic** (cf. fr. *patronyme*, engl. *patronymic*, rus. *patronim* sau *patronimičceskoe imja*). Prin aceasta se înţelege un derivat provenit de la numele sau supranumele tatălui sau de la alt urmaş pe linie paternă, fie că acesta este nume de familie sau supranume (purtate de urmaşi). **Patronimul** reprezintă o fază următoare aceleia când urmaşul se numea *Gheorghe fiul lui Petru* sau când *Petru* se adăuga fără nici o modificare la prenume, care, apoi, prin derivare devenea *Petrescu* sau *Petreanu*.

Andronimul este o formă a antroponimului care se referă la un nume dat suplimentar unei femei (o poreclă în ultimă instanţă, un supranume), după numele sau porecla bărbatului (cf. engl. *andronymic*, germ. *Andronym*): *Chiriţoaia, Mumuloaia* ş.a. Alteori, andronimul provine nu de la numele bărbatului, ci de la denumirea rangului social sau de la funcţia acestuia: *Spătăreasa, Clucereasa* etc.

În opoziţie cu andronimul se află **gineconimul** care reprezintă un nume (o poreclă devenită uneori nume de familie, după oficializarea lui) dată bărbatului după numele femeii: *Avârvării, Acasandrei* etc., specifice în această formă Moldovei. Ele reflectă un anumit caracter juridic, ca urmare a incertitudinii sau, pur şi simplu, a necunoaşterii paternităţii. Nu în toate cazurile gineconimele conţin articolul posesiv invariabil ***a***, căci numele mamei sau al soţiei trece şi fără vreo modificare formală la categoria numelor de familie: *Elena, Maria* etc.

Gineconimul se suprapune, după cum se poate vedea, cu **matronimul**, termen aflat în opoziţie cu **patronimul**, care comportă aceleaşi aspecte de ordin social, spre deosebire că nu mai este vorba de numele tatălui, ci al mamei.

N.A. Constantinescu atrage atenţia asupra situaţiei când patronimul sau matronimul sunt înlocuite cu **adelfonimul** sau cu **numele marital**. În asemenea situaţii, la prenume se adaugă nu numele tatălui sau cel al mamei, ci cel al fratelui sau, respectiv, cel al soţiei. În cazul moştenirilor sau al actelor care consfinţeau înstrăinarea unei posesiuni sub orice formă, actul „se adresează fratelui mai mare, în calitate de cap al cetei composesorale şi de păstrător al actului; documentul enumeră apoi pe ceilalţi fraţi: „… lui Micu cu fraţii săi anume: Vlad, şi Stan şi Şerban, fiii lui Drăgan din Tomşani". În această situaţie, cei trei fraţi adăugaţi după titular nu-şi pot valorifica dreptul fără să facă uz de numele fratelui care deţine actul […]; relaţia se exprimă prin termenul diplomatic *brat* „frate", care

precede numele fratelui pus în genitiv sau nominativ (DO, p. XXXIV). Cu timpul, s-a renunţat la specificarea termenului care exprimă raportul de înrudire (*brat*), aşa cum s-a renunţat la *sân* „fiul", formule antroponimice, adăugându-se pur şi simplu la prenumele celui în cauză cel al fratelui. Fiecare dintre cei trei fraţi amintiţi mai înainte se putea numi: *Vlad Micu, Stan Micu* şi, respectiv, *Şerban Micu*.

Deşi mai rare, există totuşi cazuri, când se dă numele de familie sau chiar supranumele tatălui ca nume de botez urmaşului. Cauza este diferită de la o situaţie la alta. Este vorba, mai ales, de acele nume de familie sau supranume de o anumită notorietate, purtătorii lor bucurându-se de un oarecare prestigiu în colectivitatea respectivă şi când ele devin prenume. Există însă şi situaţii determinate de alte motive: pe linie bărbătească nu există urmaşi, încât numele de familie sau supranumele tatălui este ameninţat să se piardă şi, prin urmare, el se dă fetei pentru a perpetua amintirea înaintaşului, a familiei. Nu ştim cât de răspândit este obiceiul, dar el a fost înregistrat de noi în jurul Reşiţei, aşa cum se poate vedea din următorul exemplu. *Ogrin* era cunoscut la un moment dat ca supranume, păstrând amintirea unei familii cu acest nume. Deci, într-o primă fază, numele a fost „salvat" prin trecerea lui în categoria supranumelor. Situaţia lui a devenit precară în momentul când unicul copil (fată) nu mai rămâne în „pociumb" şi pleacă noră într-un alt „pociumb", cu alt nume de familie şi un alt supranume, motiv pentru care fata este numită *Ogrinca*.

Supranumele fiind mai cunoscut, mai ales într-o anumită vreme, este apărat cu mai multă grijă şi stricteţe, de aceea chiar şi urmaşilor pe linie bărbătească li se dădeau nume de botez prin transferarea supranumelui, mai cu seamă în familii cu poziţie socială modestă, când, prin ginerire, căsătoria într-o altă familie cu o poziţie socială superioară, supranumele urma să se piardă. Aşa se explică un nume de botez ca *Tulburică*, provenit din supranumele *Tulbure* (Câlnic – Reşiţa).

c. Numele proprii ale animalelor

Asupra **zoonimelor**, a numelor de animale (în general) nu au fost întreprinse prea multe studii. Şt. Paşca s-a oprit asupra acestora în cunoscuta sa monografie onomastică (*Nume de persoane şi nume de animale din Ţara Oltului*), apoi un astfel de studiu cu caracter teoretic este şi cel al lui Gr. Brâncuş.[136]

Este un lucru prea bine ştiut că una din ocupaţiile de bază cu tradiţie ale românilor este păstoritul, practicat împreună cu agricultura. Animalele făceau parte din viaţa lor cotidiană şi, în mod firesc, trebuiau să poarte un nume. Aceste nume nu sunt doar simple „mărci" de diferenţiere, depăşesc sfera lingvistică, şi dezvăluie şi alte aspecte, cum sunt cele legate de cutumele ţărăneşti, de psihologie, de cunoştinţe; ele dezvăluie totodată potenţialul de creaţie al denominatorilor. Şt. Paşca făcea observaţia potrivit căreia „criteriile după care se aleg numele ce se dau animalelor sunt aceleaşi pe care le-am remarcat la supranume şi, într-o oarecare măsură, la numele de botez" (*op. cit.*)

O trăsătură caracteristică a zoonimelor este aceea că ele se schimbă cu mai multă

uşurinţă decât numele oamenilor, chiar şi decât poreclele care nu sunt legate de sistemul oficial. Schimbarea se face în funcţie de anumite considerente de ordin subiectiv sau obiectiv, cum ar fi de pildă comportamentul unui animal.

Criteriile după care se numesc animalele sunt variate, cum se poate vedea şi din articolul citat al lui Gr. Brâncuş: **a)** nume date după zilele săptămânii (*Lunaia, Marţolea, Miercureaua, Joiana, Vinioara, Sâmbotica, Domnica*) sau după partea din zi (*Seran, Murgilă*); **b)** după flori (*Viorica, Zambilica, Trandafir* etc.), plante (*Şofran, Cimbrişor, Busuioc* etc.); **c)** după părţi fizice, culoare (*Suru, Murgu, Pagu, Băluţa* ş.a.); **d)** după nume de păsări sau animale sălbatice (*Şoimu, Cucu, Ursu, Lupu* etc.); **e)** exprimă însuşiri: *mândru, frumos*; **f)** nume de persoane, mai ales străine de sat: *Pişta, Laţi* etc.; **g)** apelative topice: *Dumbrăvioara, Prisaca* etc. Alte exemple se pot vedea în monografia lui Şt. Paşca.

Un pronunţat caracter metaforic au zoonimele provenite din domeniul faunei sau al florei „pentru a ilustra o asemănare fizică sau psihică cu un animal sau pentru a ilustra o trăsătură caracteristică tocmai opusă acestuia”: *Flutura* (capră), *Iepura* (capră), *Leu, Ursu, Lupu* (câini) etc.

Factorul obiectiv în acordarea de nume proprii animalelor este global, mai puţin preponderent decât cel subiectiv, de cele mai multe ori fiind foarte greu de stabilit natura acestor factori.

Cum spuneam, numele proprii date animalelor au fost foarte puţin cercetate la noi. Cele câteva studii s-au mărginit la animalele domestice tradiţionale (vitele mari şi mici de pe lângă casa omului, păsări, câini, pisici). Să ne gândim însă la bogăţia de nume date cailor de curse, porumbeilor de către columbofili, precum şi câinilor (de salon) etc. Notez doar câteva, înregistrate întâmplător: *Zdumpi, Glapsă* (nume de câini), primul de evidentă origine interjecţională, cel de al doilea greu de bănuit de ce origine e; *Pupi, Luigi, Oli* (fără nici o legătură cu prenumele feminin, ci de la cuvântul *oligofren*, vizând deci o trăsătură comportamentală).

În sfârşit, am remarca acele nume de animale păstrătoare ale unor termeni comuni vechi dispăruţi sau cu o foarte restrânsă arie de circulaţie: *griv,-ă* (> *Grivei*), *cern,-ă* (> *Cernea*, nume de câine sau de bou), *barz,-ă*, nume dat gâştelor; *curt,-ă*, nume de câine sau poreclă dată ursului ş.a.[137]

Reşiţa, iunie 1989

[1] Am considerat că este binevenită aşezarea, la începutul acestei lucrări, a articolului mai amplu *Terminologie onomastică*, desprins dintr-o lucrare dedicată onomasticii, manuscris depus la Secţia *Banatica* a Bibliotecii Judeţene „Paul Iorgovici” – Reşiţa. Sperăm să fie de ajutor cititorilor pentru o mai bună înţelegere a faptelor de onomastică discutate în prima parte a volumului (I. ONOMASTICĂ).

[2] Apud V. Vascenco, *Probleme de terminologie lingvistică*, EŞE, Bucureşti, 1975, p. 66.

[3] *Slovar' onomastičeskoi terminologii*, Moscova, 1978, în continuare SROT. Notă: Titlurile lucrărilor, termenii citaţi din limba rusă, precum şi din alte limbi slave, au fost transcrişi cf.

Standardizarea Română, *Translaţia caracterelor slave chirilice. STAS 5309-70*.

[4] V. Vascenco, *op. cit.*, p. 66.

[5] Urmează o listă rezumată a prefixoidelor propuse de SROT, p. 23-24.

[6] Întrucât cei mai mulţi termeni provin din radicali greceşti nu am mai indicat cu gr.(-ec, -eacă).

[7] Pe baza acestor cerinţe am propus un termen pentru numele jocurilor populare: **coreonim**; cf. gr. *koreos*, v. infra 114.

[8] Şi în privinţa creării de adjective se observă inconsecvenţe, în sensul confundării termenilor de la care se formează respectivele adjective: **onimie**, **toponimie** etc., pe de o parte, şi **onomastică**, **toponomastică**, pe de alta; în primul caz vom avea adjectivele: **onimic**, **toponimic** etc., în cel de al doilea: **onomastic**, **toponomastic** etc.

[9] G. Vasiliu, *Despre constituirea terminologiei de onomastică în lingvistica română*, în SO I, p. 82.

[10] *Grundbegriffe der Namenkunde*, Berlin, 1964 (reluat apoi într-o nouă ediţie).

[11] E.C Smith, *Treasury of name lore*, New York – Evanston – London, 1967.

[12] E. Kiviniemi, R.L. Ritkänen, Z. Ziliacus, *Nimistióntutkimuksen terminologia – Terminologin inom namnfoskningen*, Helsinki, 1974.

[13] H. Dorion, J. Poirier, *Lexique des termes utiles à l'étude des noms de lieux*, Quèbec, 1975.

[14] *Supranota 3*.

[15] Cu o dublă accepţiune: pe de o parte, **realonimele** se opun **mitonimelor**, denumiri ale unor obiecte reale, referitoare la spaţiul cosmic, pe de altă parte, tot în calitatea lor de denumiri ale unor obiecte real existente, sau fenomene, idei etc., aparţinătoare spaţiului terestru.

[16] Vezi Domniţa Ichim-Tomescu, *Astronimele, subclasă onomastică*, în SCL, XXXV, 1984, nr. 3, p. 203-211; Maria Bojan, *Numiri populare româneşti pentru* ***Calea Lactee***, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 63-71. V. şi articolul din prezentul volum (*infra 125*).

[17] Cf. J.A. Karpenko, *Nazvanija zvezdonogo neba*, Moscova, 1981. Datele privitoare la denumirile *Căii Lactee*, la diverse popoare, sunt preluate din această lucrare (p. 14-26), cu nesemnificative completări din partea noastră. Cele despre denumirile româneşti le-am extras din articolul M. Bojan (*Supranota* 16).

[18] M. Bojan, *art. cit.*, p. 65 (nota 10).

[19] *Referitor la sfera şi locul onomasticii în lingvistică*, în SMO, p. 9.

[20] M. Bojan, *art. cit.*, p. 67; vezi şi harta repartiţiilor, la p. 68.

[21] *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele*, Bucureşti [1907], în Analele Academiei Române. Memoriile Secţiei Literare, Seria II, Tom XXIX, cu o hartă finală a bolţii cereşti, cu denumirile populare ale astrelor şi constelaţiilor.

[22] *Mitologia română*, Bucureşti, 1985, p. 110.

[23] Idem, *ibidem*, p. 293-605. În acest vast capitol apar pe lângă numeroase personaje, care constituie „panteonul mitologic românesc", denumiri ale unor ţinuturi mitice: *Raiul, Iadul, Cerul Tată, Pământul Mumă* ş.a.

[24] *Op. cit.*, p. 413-416.

[25] Idem, *ibidem*, p. 459.

[26] Chestiunea nu este întru totul clară. N.V. Podolskaia stabileşte termeni diferiţi pentru:

mitonim (în care include, pe lângă nume mitice clasice, numele personajelor de basm, în sens larg); **teonim** „categorie a mitonimului”, un nume dat unei divinităţi aparţinând diferitelor panteoane; **hagionim** „nume de sfânt” (SROT, *passim*).

[27] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 136.

[28] Idem, *ibidem*, p. 137.

[29] Rosemarie Gläser, *Warennamen im Englischen und Deutschen*, în NI 33, 1978, p. 14.

[30] Z.P. Komolova, *Semantičeskaja motivirovanost' pragmonimov (Na materiale tovarnyh znakov SSSR i SSA)*, în „Problemy semantiki”, Moscova, 1974, p. 333-338; Idem, *Emocional'nost' pragmonimov*, în „Aktual'nye problemy leksikologii. I. Terminologija”, Novosibirsk, 1971, p. 65-67.

[31] Gh. Dragu, *Toponimie geografică*, Bucureşti, 1973, p. 186.

[32] *Graiul pământului*, Chişinău, p. 60-66.

[33] Gh. Dragu, *op. cit.*, p. 207.

[34] *Naučnoe značenie mikrotoponimii*, în „Mikrotoponimija”, Moscova, 1967, p. 5-14. Vezi în aceeaşi culegere articolul semnat de A.V. Superanskaia, *Mikrotoponimia, makrotoponimia i ih otličie ot sobstvennoj toponimii,* p. 31-38.

[35] V. Vasile Ioniţă, *Nume de locuri din Banat*, Editura Facla, Timişoara, 1982, p. 89.

[36] N. V. Nikonov, *Vvedenie v toponimiku*, Moscova, 1974, p. 48.

[37] *Toponimie geografică*, p. 194.

[38] P. Binder, *Semnificaţia veche a termenului* ***munte*** *pe baza datelor istorice (sec. XVI-XVIII), cu privire specială la Munţii Cibinului*, în LR, XXX, 1981, nr. 3, p. 243.

[39] E. Petrovici, *Oronime formate din antroponime în Carpaţii româneşti*, în SMO, p. 61.

[40] E. Petrovici, *art. cit.*, p. 66.

[41] Emm. Martonne, *Lucrări geografice despre România*, II, Bucureşti, 1985, p. 29.

[42] Vezi diverse alte semnificaţii ale entopicului *munte*, la P. Binder, *art. cit.*, 237-243.

[43] Paul Lebel consideră că este **hidronim** „orice denumire (apelativ, calificativ sau nume propriu) dată nu numai izvoarelor, râurilor, canalelor, ci şi smârcurilor, mlaştinilor, bălţilor, băltoacelor, lacurilor şi mărilor); cf. Em. Bureţea, *Consideraţii asupra hidronimiei din Vâlcea*, în LR, XXVI, 1977, nr. 5, p. 543.

[44] Idem, *ibidem*.

[45] V. Simionese, *Hidronime de origine slavă în Banat (II)*, în AUT, XII, 1974, p. 135.

[46] *La Toponymie française*, ed. a II-a, Paris, 1946, p. 40.

[47] *Slovenska vodna imena*, I, Ljubljana, 1956, p. 5.

[48] J. Vandries, *Méllanges de linguistique, offerts à A. Dauzat*, Paris, 1951.

[49] Vl. Gheorgheev, *Bălgarska etimologija i onomastika*, Sofia, 1960, p. 71.

[50] Iată doar câteva din asemenea încercări: V. Bologa, *Vişeu, Iza, Vaser – râuri ce-au „izvorât” de la traco-geto-daci*, în SPR, p. 140-143; V. Frăţilă, *Originea toponimului românesc* ***Ibru***, în LR, XXI, 1972, nr. 3, p. 247-251; G. Ivănescu, *Un hidronimic românesc de origine dacică:* ***Năruja***, în AUT, III, 1965, p. 267-271.

[51] Al. Graur, *Nume de locuri*, EŞ, 1972, p. 52.

[52] V.A. Nikonov, *Vvedenie…*, 43-44.

[53] Apud Iorgu Iordan, *Toponimia…*, p. 122. „Sinonimia *Repede* = *Bistriţa* era o realitate materială pentru subiectele vorbitoare pe vremea convieţuirii românilor cu slavii. Aşa se explică

alternanţa ambelor nume la unul şi acelaşi râu" (*loc. cit.*).

[54] C. Trufaş, V. Trufaş, *Munţii Şureanu. Ghid turistic*, Bucureşti, 1986, p. 32.

[55] V. articolul despre *Măcicaş* (*infra, 108*).

[56] *Cum au luat naştere numele proprii de ape*, în LST, p. 69-76.

[57] *Consideraţii asupra hidronimiei din Vâlcea*, în LR, XXVI, 1977, p. 542, nota 4.

[58] Folosit şi în termenul sintagmă **horonimie totală**, mai ales de toponomaştii canadieni (J. Poirier, *Toponymie. Méthode d'enquête*, Quebec, 1965). **Horonimia** în accepţia acestuia „trebuie să se ocupe de studiul tuturor numirilor geografice: **toponime** (nume de locuri), **regiuni** (nume de spaţii mari), **hidronime**, **terranime** (nume de elemente terestre), **aeronime** (nume de spaţii aeriene), **glacionime** (gheţari) etc". Vezi Gh. Dragu, *Toponimia…*, p. 181.

[59] Idem, *ibidem*.

[60] Cf. Gh. Bolocan, *Numele de locuri din oraşe şi locul lor în Dicţionarul toponimic al României*, în LR, XXV, 1976, nr. 5, p. 516. Vezi şi Mihai Petre, *Toponimia urbană din perspectivă sociologică*, în SO III, p. 249-260. De asemenea, M. Dogaru, A. Teodorescu, *Nume vechi de străzi din Bucureşti şi de îndeletniciri*, în LL, XV, 1986, nr. 3, p. 35-36.

[61] V. recenta apariţie editorială: M. Petre, *Introducere în toponimia urbană românească*, Deva, 2001.

[62] Gh. Bolocan, *art. cit.*, p. 517-518.

[63] Idem, *ibidem*.

[64] *Braşovul de altădată*, Cluj-Napoca, 1977, p. 72-100.

[65] *Op. cit.*, p. 91-92.

[66] Gh. Bolocan, *art. cit.*, p. 518.

[67] A.V. Superanskaia, *Primenenie metoda lingvističeskoj statistiki k izučeniju toponimičeskoj sistemy g. Moskvy*, în „Lingvističeskaja terminologija i prikladnaja onomastika", Moscova, 1964, p. 121.

[68] Ilie Dan, *Dicţionar toponimic al Văii Storojineţului*, vol. I, Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, 1979, p. 164-167.

[69] V. „menţiunile geografice" privitoare la „drumul oilor", la A. Fochi, *Datini şi eresuri populare la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsuri la Chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, 1976, p. 119-120.

[70] Deşi în aparenţă de importanţă minoră, denumirile căilor de comunicaţie din interiorul vetrelor de sat aduc veritabile mărturii cu privire la vechile structuri ale satelor, ele referindu-se la căile (drumurile, cărările, potecile etc.) care duceau de la un nucleu uman la altul, la principalele obiective ale satului (ţarină, izlaz, biserică, cimitir etc.). V. şi M. Petre, *Introducere…*, p. 67-85.

[71] N.V. Podolskaia, SROT, p. 56.

[72] Gh. Dragu, *Toponimia geografică*, p. 187-188.

[73] Conceptul de pădure nu este bine conturat în gândirea populară: există o pădure a silvicultorului, una a botanistului, una a celui care se recreează, a celui care culege fructe, ciuperci etc.

[74] *Nume de locuri…,* p. 116-121.

[75] *Toponimia…*, p. 85.

[76] De regulă denumirile pădurilor mari (sau ale unor loturi de mai mică întindere) sunt explicate prin raportarea la antroponime, pe criteriul apartenenţei lor ca obiecte ale proprietăţii sau legate

de numele oamenilor prin evenimente sau fapte legendar-istorice. Dar într-un caz ca acesta, *Joimăreaţa* (movilă), citat de T. Oancă (*Toponime provenite din antroponime în Câmpia Băileştiului*, în LR, XXX, 1981, nr. 3, p. 259), legătura cu bine cunoscutele personaje mitologice populare (*Joimăriţele*) este evidentă. Şi situaţii de felul acesteia sunt, fără îndoială, multe. Cât de intens „populate" sunt pădurile de astfel de personaje se poate vedea şi din cartea M. Ioniţă, *Cartea Vâlvelor. Legende din Apuseni*, Cluj-Napoca, 1982, *passim*.

[77] V. Šmilauer, *Úvod do toponomastiku*, Praga, p. 8; 53.

[78] În antroponimia sovietică se citează cazuri frecvente de nume care „comemorează" nu numai personalităţi, ci şi evenimente, concepte; ele se acordă direct (*Revoluţia*, prenume feminin) sau indirect, prin abrevieri şi compuneri sui generis: *Mels*, prenume alcătuit din iniţialele lui *Marx, Engels, Lenin, Stalin*; *Vilor*, prenume alcătuit din iniţialele sintagmei „*Vladimir Ilič Lenin, otec revoljucii* (= V.I. Lenin, părintele Revoluţei)" ş.a.

[79] Vezi I. Roşianu, *O problemă de onomastică în discuţie: categoriile antroponimice*, în LR, XXV, 1976, nr. 3, p. 289-305.

[80] Aurelia Stan, *Forme hipocoristice scurte ale unor prenume din ALR*, în CL, X, 1965, nr. 2, p. 351.

[81] Al. Graur, *Hipocoristice moderne*, în LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 222.

[82] Cu privire la hipocoristicele în limba română, în afară de lucrările citate deja, vezi şi: Franţ Dumea, *Observaţii asupra hipocoristicelor*, în Bul. Şt. Stud., 1975, p. 107-112; Doina Grecu, *Cu privire la raportul prenume – hipocoristic – frecvenţă în sistemul de denominaţie al unei comune (Berzovia, raionul Reşiţa, regiunea Banat)*, în SCL, XVI, 1965, nr. 5, p. 669-682; Idem, *Despre supranumele din comuna Berzovia. I. Supranume provenite din nume de familie, prenume şi hipocoristice*, în CL, VII, 1962, nr. 1, p. 53-56; Idem, *Forme hipocoristice ale prenumelor din comuna Berzovia, raionul Reşiţa, regiunea Banat*, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 109-116; Sabina Teiuş, *Despre formule hipocoristice ale prenumelor din Valea Bistriţei (Bicaz)*, în CL, VII, 1962, nr. 1, p. 45.50.

[83] Tr. Pătrăşcanu, *Nume de oameni din Valea Mureşului*, în LR, XVI, 1967, nr. 5, p. 435-447.

[84] *Nume de persoane şi de animale din Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936, p. 30.

[85] I. Neiescu, A. Stan, *Criterii de alegere a prenumelor în zona Porţilor de Fier*, în CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 212-213.

[86] Idem, *ibidem*, p. 213.

[87] Acest prenume era atribuit frecvent în secolul al XVIII-lea, la românii bănăţeni, dar nu numai la aceştia (vezi N.A. Constantinescu, DO, p. 309). El îşi are originea în faptul că o mamă – după ce a născut un băiat, mort mai apoi – îl va dispreţui, dar numai aparent, pe cel de al doilea născut. Acelaşi lucru îl fac şi oaspeţii, care iau mamei copilul nou născut, îl pun într-o troacă şi îl scot în uliţă [...] Curând îl ia însă un vecin, care îl aduce mamei acasă şi o asigură, cu stăruinţă, că, de vreme ce Dumnezeu l-a făcut să găsească copilul, el voieşte să-l lase mamei spre bucurie. Vecinul, prin urmare, devine naş, iar cel nou născut primeşte în locul prenumelui său pe cel de *Lepădat*" (J.J. Ehrer, *Banatul de la origini până acum – 1774*, Timişoara, 1982, p. 42).

[88] Vezi Al. Cristureanu, *Despre influenţa franceză asupra onomasticii româneşti*, în ACILFR, XII, 1, 1091-1098; Idem, *Influenţa italiană în antroponimia românească în secolele XIX şi XX. Paralelisme româno-italiene în acest domeniu*, în PO, p. 271-293.

[89] Idem, *Les facteurs sociaux, politiques, culturels et économiques qui ont favorisé la modernisation des prénoms roumains aux XIXe et XXe siècle*, în ACIL X, 4, p. 1111-1115; Idem, *Prenume de provenienţă cultă în antroponimia contemporană românească*, în SMO, p. 21-43. De

asemenea în Idem, *Metode…*, p. 43, unde procedeele de anchetă vizează „moda” exercitată de radio, televiziune, film etc. Iorgu Iordan notează că moda constituie produsul tuturor condiţiilor de viaţă ale omenirii (economice, sociale, politice, culturale) de-a lungul mileniilor, încât se poate afirma că moda a constituit „o stare de spirit”, prezentă chiar de la început, când omul gândea metaforic (*Influenţa modei asupra numelor de persoane*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 1, p. 41-49).

[90] *Mică enciclopedie…*, p. 20.

[91] Idem, *ibidem*, p. 21.

[92] S. Puşcariu; apud Al. Graur, *Nume de persoană…*, p. 52.

[93] I. Neiescu, A. Stan, *Criterii de alegere…*, p. 215.

[94] E. Janitsek, *Cu privire la vechimea numelui dublu*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 4, p. 423; Idem, *Despre apariţia numelor duble în documentele româneşti din secolele XIII-XV*, în SO, II, p. 83-91.

[95] Idem, *ibidem*, p. 84.

[96] *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, EŞE, Bucureşti, 1983.

[97] *Nume de persoane…*, p. 61.

[98] Vezi Natalia Cernăuţeanu, *Observaţii asupra sistemului de denominaţie personală în mediul rural*, în LL, V, 1961, p. 27.

[99] *Porecle la români*, Bucureşti, 1895, p. 7-8.

[100] Idem, *ibidem*, p. 8-9.

[101] *Porecle (Comuna Şimşina, raionul Dej, regiunea Cluj)*, în LL, XIV, 1967, p. 144-146. Autoarea propune aici şi o clasificare a poreclelor după originea şi semnificaţiile lor.

[102] *O problemă de onomastică în discuţie: categoriile antroponimice*, în LR, XXV, 1976, p. 289. Sunt prezentate aici istoricul problemei şi bibliografia (nota 1).

[103] V. Ţâra consideră că „utilizarea unui singur termen pentru desemnarea unei singure realităţi, chiar dacă aceasta prezintă anumite variante, înlătură echivocul şi uşurează formularea ideilor” – *Supranumele româneşti din comuna Domaşnea (Caraş-Severin)*, în AUT, VI, 1968, p. 227.

[104] I. Roşianu, *art. cit.*, p. 289.

[105] Şt. Paşca, *Nume de persoane…*, p. 43.

[106] I. Roşianu, *Observaţii asupra sistemului popular de denominaţie personală în Transilvania*, în CL, XII, 1966, nr. 2, p. 348.

[107] *Porecle şi supranume din Valea Bistriţei*, în LR, VI, 1947, nr. 5, p. 42. Asupra problemelor discutate aici revine într-un articol ulterior – *Porecle şi supranume intercomunale din Valea Bistriţei (Moldova)*, în CL, III, 1958, p. 249-253). Inadvertenţele şi interpretările eronate ale unor concepte terminologice sunt îndreptate de I. Roşianu (*O problemă de onomastică…*, p. 292).

[108] Idem, *ibidem*, p. 43.

[109] *Despre supranumele din comuna Berzovia. I. Supranume provenite din nume de familie, prenume şi hipocoristice*, în CL, VII, 1962, nr. 1, p. 54.

[110] Vezi şi Şt. Paşca, *Supranume colective intercomunale*, în DR, VIII, p. 199-200.

[111] *O problemă de onomastică…*, p. 293.

[112] *Despre supranumele din comuna Berzovia. Supranume provenite din porecle şi nume de localităţi*, în CL, VII, 1962, nr. 2, p. 324-326.

[113] *Supranume cu rol de identificare la Mera*, în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 187.

[114] O. Vinţeler, *Porecle din satul Căptălan (raionul Aiud, regiunea Cluj)*, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 118.

[115] M. Purcar-Guşeilă, *art. cit.*, p. 146.

[116] *O problemă de onomastică…*, p. 294.

[117] I. Roşianu, *O problemă de onomastică…*, p. 295. Precizări privitoare la delimitarea (diferenţierea) dintre poreclă şi supranume, precum şi la trăsăturile specifice ale acestora, exemplificate cu date concrete, aduc şi: Kis Emese, *Fundamente semiotice în delimitarea termenilor* ***poreclă/ supranume***, în SO I, p. 127-142; Kis E., M. Groza, *Porecla metaforă privită ca un micromodel explicativ*, în SMO, p. 51-57; A. Stan, *O problemă de terminologie onomastică:* ***poreclă-supranume***, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 85-90.

[118] N.V. Podolskaia, SROT, p. 115.

[119] O parte a concluziilor la care ajunge V. Goran a fost publicată în articolul *Aspecte funcţionale ale poreclelor la copii*, în SO III, p. 87-96; Idem, *Implicaţiile stilistice ale poreclelor la copii*, în SO IV, p. 168-183.

[120] M. Straje, *Dicţionar de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor şi publiciştilor români*, Bucureşti, 1973.

[121] Idem, *ibidem*, p. V.

[122] *Supranume-pseudonime*, în SO III, p. 124-133.

[123] Idem, *ibidem*, p. 125.

[124] Cf. Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 107.

[125] *Art. cit.*, p. 126.

[126] Idem, *ibidem*.

[127] M. Istrate, *art. cit.*, p. 128-129.

[128] Idem, *ibidem*, p. 131.

[129] Problema pseudonimelor aparţine istoriei literare, dar în calitatea lor de nume proprii, pseudonimele, criptonimele etc. sunt fapte de onomastică, în ultimă instanţă lingvistice. Pe de altă parte, numele reale ale scriitorilor români au constituit o preocupare constantă a onomaştilor, mai ales când acestea nu sunt dintre cele obişnuite (*Petrescu, Călinescu, Preda* ş.a.) Lingviştii au considerat că este de datoria lor să explice nume ca *Eminescu, Cantemir, Coşbuc* etc. Numele celui mai mare poet al neamului românesc, *Eminescu*, a suscitat o vie discuţie (vezi sinteza încercărilor de a explica numele de *Eminovici* în studiul semnat de Simion Dănilă: *Numele lui Eminescu*, în SO IV, p. 151-162). Cât despre alte nume ale unor personalităţi româneşti (*Coşbuc, Cantemir, Ioan Budai-Deleanu, Odobescu, Rebreanu, Racoviţă* ş.a.) acestea au fost explicate de cercetători ca Ioan Pătruţ, Liviu Onu, Victor Vascenco ş.a.

[130] *Supranota 110*.

[131] Vezi şi I. Nuţă, *Supranume colective din nord-estul Moldovei*, în SO II, p. 117-125.

[132] Idem, *ibidem*, p. 118.

[133] *Chestionar dialectal*, Iaşi, 1969, p. 89-117.

[134] *Supranume colective…*, p. 118.

[135] Idem, *ibidem*, p. 124-125.

[136] *Nume date animalelor domestice*, în LR, XVI, 1967, nr. 2, p. 169-175.

[137] Vezi V. Ioniţă, *Metafore…*, p. 65-66; 171.

ASPECTE ALE PROCESULUI DE DENOMINAŢIE ÎN TOPONIMIE

1. Conceptul ***proces de denominaţie*** (cf. germ. *Namengebung* sau *Namenentstehung*; rus. *akt nominacii)* nu este încă pe deplin şi clar definit. Oricum, acesta nu se referă doar la modul şi împrejurarea în care a luat fiinţă un nume propriu şi la motivaţia care a stat la baza acordării lui, ci şi la modificările formale şi semantice, survenite de-a lungul evoluţiei sale şi, evident, la măsura în care numele propriu respectiv şi-a îndeplinit, atât la început, cât şi în etapele următoare, funcţiile, cu multiplele lor aspecte.

În cele ce urmează nu vom insista asupra problemelor motivării, convenţionalului, arbitrarului etc., care se pun, în principiu, în acelaşi fel pentru ambele categorii de lexic, comun sau propriu[1] , ci vom încerca doar să desprindem câteva aspecte care diferenţiază statutul numelor proprii de cel al numelor comune din acest punct de vedere, cu referire specială la toponimie.

2. O primă chestiune este aceea menită să clarifice de ce a fost (este) nevoie ca obiectele, în sens larg, să poarte un nume propriu fiecăruia şi când s-a ivit (se iveşte) această necesitate. Parţial, răspunsul se găseşte în însăşi întrebarea pusă, căci tocmai *necesitatea* stă la baza apariţiei numelor proprii.

Există, pe de o parte, obiectul, iar pe de alta numele său. Obiectul nu conţine însă în natura sa „elemente care să oblige în folosirea unui complex sonor şi nu a altuia”[2] . Numele este cu totul exterior naturii obiectului numit, motiv pentru care s-a afirmat că semnul lingvistic (cuvântul) este arbitrar, dar nu trebuie să se înţeleagă că „vorbitorul ar fi complet liber să stabilească termenii şi că, dacă ar avea chef, ar putea să-i întrebuinţeze altfel decât a auzit de la alţii”[3] .

S-ar părea că arbitrarul acţionează fără oprelişti sau, oricum, cu o mai mare uşurinţă în sfera numelor proprii, dar arbitrarul este relativ pentru că alegerea unui nume propriu „este determinată nu numai de afectivitatea, gustul, simţul estetic sau fantezia cuiva, ci şi de tradiţia socială, de moda timpului, de o serie întreagă de factori psiho-sociali…”[4] .

Observaţiile citate mai sus vizează, în special, numele de persoane, parţial pe cele de animale, dar moda, tradiţia, fantezia etc. acţionează deopotrivă şi în procesul denumirii locurilor, instituţiilor, mărcilor comerciale, operelor literare etc.

Fără să excludem acţiunea factorilor enunţaţi mai sus şi nici să generalizăm, trebuie să admitem din capul locului că în toponimie mecanismul actului denominativ este mult mai complex şi prezintă câteva aspecte specifice.

3. Cel mai simplu caz este acela când măcar o trăsătură caracteristică (un singur

sem) a(l) obiectului denumit se regăseşte în numele purtat, caracteristică (sem) care se referă la formă, mărime, culoare, la prezenţa unor elemente vegetale sau animale etc. În această situaţie, motivaţia este evidentă, dar numai atâta timp cât între realitatea materială şi conţinutul semantic al numelui purtat există cel puţin o minimă concordanţă reală. Când însă, de exemplu, un loc se numeşte *Mestecăniş,* dar elementul material *(mesteacănul)* lipseşte de pe locul respectiv, sau un oronim *Runcul Mare (*< *runc* „loc defrişat”) este, în fapt, un munte împădurit etc., motivaţia trebuie căutată dintr-o perspectivă diacronică. „Motivaţiile” pot fi şi de altă natură: localitatea *Cacova* (Banat) a fost rebotezată, dintr-o nejustificată pudoare, *Grădinari,* dar şi în acest caz există o motivaţie impusă de „moda” instituţionalizată printr-un act decizional administrativ[5] .

4. Numeroase dezacorduri dintre realitatea materială a obiectului geografic şi conţinutul semantic al numelui purtat de acesta au fost explicate prin principiul *negativităţii relative*, termen tradus după rus. *otnositel'naja negativnost',* definit succint: „absenţa actuală a unor obiecte care au constituit altădată temeiul material al atribuirii toponimelor”[6] .

Absenţa elementelor materiale, cea care „neagă”, nu justifică, în ultimă instanţă, numele actual, făcând ca toponimul să stea sub semnul arbitrarului, este relativă, căci iniţial elementele în cauză existau, nu însă ca elemente preponderent caracteristice, ci tocmai ca elemente rare, capabile să scoată în evidenţă particularitatea locului numit. Asupra acestui fenomen a atras atenţia şi Iorgu Iordan, fără a-l numi într-un anumit fel, când făcea observaţia că „acolo unde prezenţa nisipului constituie un contrast faţă de aspectul obişnuit al terenului, deci o particularitate caracteristică, aptă de a atrage atenţia oamenilor”, locul se va numi corespunzător cu această caracteristică[7] . Dezvoltând cele spuse de Iorgu Iordan, este de înţeles că într-un ţinut colinar cu forme domoale, existenţa unui loc râpos, care contrastează cu peisajul înconjurător, are toată şansa să faciliteze apariţia unui nume topic *La Râpă* sau *La Râpi,* pe când, dacă peisajul se caracterizează prin numeroase astfel de cazuri de accidente de teren, asemenea nume topice nu mai sunt posibile.

Aşadar, *absenţa* trebuie corelată cu *raritatea*, prima fiind ulterioară celeilalte, ca în exemplul dat de Gh. Dragu cu privire la toponimul *Brazi* (localitate lângă Ploieşti), unde elementul material *(brazii)* lipseşte cu desăvârşire, dovadă a faptului că numele a fost acordat nu pentru că brazii s-ar fi găsit într-o frecvenţă mare, ci pentru că elementele materiale respective erau rare la data atribuirii numelui topic.

Esenţa fenomenului consta în aceea că la baza unui nume topic stă neapărat o caracteristică, un indiciu, capabile să diferenţieze, dar nicidecum criteriul „elementului celui mai răspândit”, respectiv caracteristica cea mai pregnantă[8] .

Trebuie avut în vedere şi un alt aspect al problemei. Din diversitatea caracteristicilor unui obiect geografic, vorbitorii le aleg pe cele care corespund interesului colectivităţii (individului): valoarea economică a locului, nevoia orientării, dar şi valoarea de impresie, sursă a denumirilor cu caracter metaforic. Evident, o mare pondere au toponimele care exprimă raporturile dintre om şi loc, raporturi de posesiune sau legate de o anumită

împrejurare care a prilejuit asocierea locului cu omul, situaţie când numele persoanei trece asupra locului, dar şi invers.

În oricare din situaţiile amintite este necesară satisfacerea unei condiţii obligatorii: criteriul ales trebuie să deosebească (s-ă diferenţieze) obiectul în cauză de obiectele învecinate, funcţia de diferenţiere (de individualizare) fiind una esenţială.

Semantismul iniţial al toponimului evoluează (se stabileşte) în timp, în funcţie de condiţiile istorice, economice şi sociale statornicite pe teritoriul dat, prin tradiţie etc.

5. Diferenţierea poate avea loc, uneori, prin comparaţie cu elemente constitutive ale unui ţinut foarte îndepărtat, de unde provin denominatorii. Este cazul denumirilor de aşezări umane date de păstorii romani în transhumanţa lor până dincolo de graniţele naţionale sau cu prilejul strămutărilor de populaţii[9] . Nu numai numele aşezărilor din care au plecat denominatorii au fost transferate asupra locurilor pe care s-au stabilit aceştia temporar sau definitiv, ci şi diverse alte microtoponime, aflate în arealele aşezărilor de baştină, denumiri de crânguri, lunci, ţarini etc… au fost date unor obiective care, prin configuraţia lor sau printr-o anumită caracteristică, le evocau obiectivele rămase în memoria celor care şi-au părăsit vatra originară ori s-au îndepărtat de locurile lor de baştină.

Transferul de nume proprii, în speţă de toponime, se poate produce şi din alte motive. Iniţial, un loc destinat odihnei animalelor pe timpul amiezei sau pe timp de noapte este numit *Staniştea* (< *stanişte* „loc de odihnă pentru vite"), echivalent în alte graiuri cu *zăcătoare.* În momentul denumirii locului, denominatorii cunoşteau sensul lui *stanişte* şi toponimul diferenţia locul de altele destinate altor scopuri economice *(izlaz, ţarină, livadă* etc.). Dacă în hotarul satului existau două sau mai multe *stanişti,* diferenţierea acestora se făcea prin adăugarea unui determinant (proprietari diferiţi, situarea locurilor faţă de alte obiective etc.): *Staniştea lui Lupei, Staniştea de Sus, Staniştea din Vale* etc. În această fază a acţionat, în alegerea numelui, criteriul *importanţei*, dar locurile aveau, fără îndoială, şi alte caracteristici (secundare), pe lângă cea principală (destinaţia locului). În momentul când *stanişte* îşi pierde sensul, dispare din conştiinţa lingvistică a vorbitorilor, poate primi acelaşi nume un alt loc din vecinătate, fără ca acesta să fie o stanişte propriu-zisă, iar motivaţia să se sprijine pe o altă caracteristică a locului luat ca model, una din seria celor secundare: forma, prezenţa elementelor vegetale etc. Cele două *Staniştea* pot coexista, diferenţiate prin determinanţi diferiţi, şi nu este exclus ca *Staniştea* originară să dispară şi să rămână cea de a doua, cu nimic motivată din punctul de vedere al sensului apelativului *stanişte* şi, respectiv, al numelui topic *Staniştea.*

Aşadar, am putea spune că şi în acest caz înregistrăm principiul negativităţii relative, căruia trebuie însă să-i adăugăm o nouă valenţă, cea bazată pe procedeul *transferului*, dar şi pe criteriul *pierderii* conţinutului semantic. Exemplul următor ilustrează mai clar acest criteriu. Un nume topic *Lazuri,* de exemplu, nu poate să se nască şi să supravieţuiască atât timp cât sensul apelativului *laz,* etimonul toponimului, este încă viu, dacă locul respectiv nu reprezintă într-adevăr un *laz,* „loc defrişat", în contextul unor terenuri împădurite. În momentul când conţinutul semantic al apelativului-bază se pierde, adică dispare din conştiinţa lingvistică a vorbitorilor, toponimul *Lazuri* are şansa să

rămână, chiar dacă el va fi ulterior reîmpădurit.

6. Aproximativ aceeaşi logică a lucrurilor se înregistrează şi când un apelativ este împrumutat, în calitate de „termen tehnic”, de o colectivitate venită în contact lingvistic cu o alta, cu un idiom diferit, total sau parţial. Bufenii colonizaţi în Banat au adus cu ei termeni de pe locurile de unde au emigrat. Localnicii au acceptat, uneori, asemenea termeni din diverse motive (expresivitate, comoditate etc.). În situaţii de bilingvism au fost împrumutaţi nu numai termeni tehnici propriu-zişi, ci chiar nume topice gata construite, având caracteristici morfologice specifice idiomului din care se efectuează împrumutul. Plecând de la aceste considerente, am explicat două microtoponime de pe hotarul satului Doman (Banat), *Gorilaş* şi *Năgoslaş,* din formaţiunile de tip sârbo-croat *Gorin Laz* şi, respectiv, *Ne(a)gosin Laz*[10] .

Putem deci încadra în principiul larg al negativităţii relative şi situaţiile de *împrumut*, însoţite de cele ale *calcurilor*, precum şi ale *etimologiilor populare* (totale sau parţiale).

7. S-a spus că apariţia multor nume topice nu poate fi explicată totdeauna cu ajutorul principiului negativităţii relative, căci realităţile toponimiei sunt mult mai complexe. Aşa, de exemplu, dacă vom absolutiza acest principiu, nu ne vom putea explica niciodată denumirile metaforice.

Printre zeci de stânci numai una este asemănătoare unei *suliţi* sau *păpuşi* şi numai în acest caz se va numi *Suliţa* sau *Păpuşa.* Metaforele respective le diferenţiază de celelalte stânci, care nu seamănă cu o *suliţă* sau o *păpuşă.* Dacă din zece stânci toate se vor asemăna unei suliţi, atunci o singură stâncă nu se va putea numi *Suliţa,* dar toate ar putea să se numească *La Suliţi,* nume al întregului areal, cu condiţia ca această caracteristică a locului să-l diferenţieze de arealul înconjurător. În acest caz, se modifică doar scara negativităţii relative, dar principiul rămâne valabil.

8. Analiza izolată a numelor topice, desprinse de contextul areal, conduce adesea la explicarea etimologică eronată a toponimelor respective. De aceea, se impune luarea în consideraţie a existenţei câmpurilor lexicale, care exprimă relaţii paradigmatice, câmpuri care reprezintă serii de cuvinte legate între ele printr-o marcă semantică comună. Gruparea numelor topice pe câmpuri (înţelegând prin câmp lexical „un ansamblu de fapte de acelaşi ordin, sincronic sau diacronic”[11]) ne dă posibilitatea studierii şi descrierii structurale ale toponimiei unui ţinut.

În secţiunea privitoare la numele topice metaforice avansam ideea că, în unele cazuri, înălţimile numite *Cioara* nu au o explicaţie (motivaţie) antroponimică sau vreuna legată de specia faunistică *(cioară),* ci sunt un fel de „porecle” date acelor înălţimi (munţi, dealuri) datorită aspectului umbrit, întunecat, fie din cauza vegetaţiei, fie din alte motive[12] . Ulterior acestei supoziţii, am înregistrat faptul că, în Munţii Parângului, vârfurile principale poartă următoarele denumiri: *Cârja, Pâcleşa, Setea Mare, Setea Mică, Pleşcoaia, Mohorul, Urdele, Păpuşa, Cioara, Galbenul, Muşetoaia, Micaia*[13] . După cum se observă, *Cioara* apare în contextul altor denumiri care au ca motivaţie caracteristici aparţinătoare la aceeaşi categorie criterială (aspectul, culoarea): *Galbenul, Pâcleşa;* cf. *pâcleş* „pocit; ciudat (la înfăţişare)”, după cum indică DLR, s.v.; în cazul de

faţă este vorba însă de un derivat al lui *pâclă* „ceaţă”, de care e mai apropiat *pâcliş* „morocănos”; *Mohorul,* oronimul în discuţie, este, în fapt, un postverbal al lui *a mohorî,* de unde provine *mohorât*; cf. *Mohorâţi,* toponim, despre care Iorgu Iordan afirma că „avem a face cu înţelesul metaforic („cernit, melancolic, trist”) al adj. *mohorât,* iar nu cu cel propriu, cerut de tema *mohor”*[14] . *Pleşcoaia, Muşetoaia, Micaia* formează o altă serie (antroponimică) cu oronimele din vecinătate: *Cânaia, Lolaia, Malaia, Jidoaia*[15] . În aceeaşi zonă lacurile sunt numite: *Lacul Verde, Lacul Mic, Lacul Îngheţat, Lacul Ascuns, Lacul Secat, Lacul Singuratic*; cele două nume de vârfuri *(Setea Mare* şi *Setea Mică)* provin deci de la numele unor lacuri secate, oronimele în cauză fiind metaforice.

În rândurile anterioare ne-am îndepărtat doar aparent de problemele motivării sau de principiul negativităţii relative, căci intenţia noastră este de a semnala procedeul contaminării din cadrul câmpurilor lexicale, în speţă toponimice. Observăm astfel că, într-un areal larg, se grupează mai întâi criteriile care stau la baza motivaţiei: cel al importanţei economice (raporturile dintre plaiurile montane şi oameni, ca stăpâni ai acestora), criteriul valorii de impresie, gradat de la acordarea unui nume ce reprezintă o simplă calificare *(Galbenul)* până la nume metaforice *(Gioara, Mohorul),* proces în care intervine şi transferul de nume de la un obiect *(lac)* la un altul *(munte, vârf),* cum este cazul oronimelor *Setea Mare* şi *Setea Mică.*

9. Aşadar, negativitatea relativă, ca principiu ce acţionează în procesul de denominaţie toponimică, nu poate fi limitată doar la criteriul *rarităţii* sau la cel al *absenţei* ca o consecinţă ulterioară (4), ci trebuie avute în vedere şi criteriul *transferului* (5), coroborat cu cel al *pierderii conţinutului semantic* (5), cu rolurile avute de *calc* şi *etimologia populară*, în situaţiile de *împrumut* (6), precum şi modul cum acţionează principiul în situaţia denumirilor metaforice (7) şi, în sfârşit, criteriul *contaminării*, favorizat de gruparea toponimelor pe câmpuri toponimice (8).

10. Aplicând principiul negativităţii relative, pot fi evitate posibile erori în demersul stabilirii etimologiei unor toponime. Aşa, de exemplu, respingând ideea motivaţiei oronimului *Mohorul* pe baza numelui de plantă *mohor,* datorită absenţei speciei în arealul ecologic respectiv, cea mai comodă explicaţie este aceea a originii sale antroponimice[16] ; acelaşi criteriu se poate aplica şi pentru *Galbenul, Pâcleşa* sau *Cioara,* toate posibile antroponime.

Cu atât mai imperios se impune luarea în consideraţie a principiului negativităţii relative, cu toate aspectele acestuia, în cazul unor toponime neanalizabile, de regulă străvechi (oronime, hidronime), pentru care, de regulă, nu se admit explicaţii bazate pe criteriul relaţiei între realitatea materială şi semnificaţia numelui, pe motivul absenţei obiectelor sau a caracteristicilor, ignorând posibilitatea ca acestea să fi existat, ignorând, de asemenea, contextul în care apar aceste nume topice criptice. Tocmai pe temeiul acestor observaţii am susţinut originea oiconimului *Cârpa*[17] sau pe cea a oronimului *Gugu*[18] , cărora li s-au stabilit origini antroponimice, opinii cu care nu putem fi de acord.

11. În sfârşit, o chestiune de principiu: este suficient ca, în stabilirea etimologiei

unui toponim, să se indice doar etimonul, sau ca, măcar de la caz la caz, etimoanele aparent nemotivate să fie explicate pe baza criteriilor principiului negativităţii relative? Înclinăm spre cea de a doua soluţie.

*Apărut în **LR**, XLI, nr. 6, p. 343-348, Bucureşti, 1992.*

[1] Vezi secţiunea *b. Arbitrar şi motivat,* semnată de Al. Graur, în *Tratatul de lingvistică generală,* Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1972, p. 192-199; precum şi Paul Miclău, *Semiotica lingvistică,* Timişoara, Editura „Facla", 1977, p. 163-220.

[2] Al. Graur, *op. cit.,* p. 193.

[3] Idem, *ibidem.*

[4] E. Câmpeanu, *Substantivul. Studiu stilistic,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1975, p. 103.

[5] Vezi alte exemple de localităţi, cu referire la Banat, ale căror denumiri au fost schimbate, pe motivul că „lezau" eticul sau „jigneau" sentimentele locuitorilor, în V. Ioniţă, *Nume de locuri din Banat,* Timişoara, Editura „Facla", 1982, p. 54.

[6] Gh. Dragu, *Toponimie geografică. Partea I,* Bucureşti, Centrul de Multiplicare al Universităţii din Bucureşti, 1973, p. 192.

[7] *Toponimia românească,* Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 83.

[8] V. A. Nikonov, *Vvedenie v toponimiku,* Moskva, Izd. „Nauka", 1965, p. 40.

[9] Multe astfel de aşezări au fost întemeiate (şi numite) de emigranţii strămutaţi din cauza persecuţiilor religioase, cum este cazul celor stabiliţi între Kiev şi Odşaţ, unde au fost înfiinţate „vreo 40 de sate, dându-le numele celor de unde plecaseră […]: *Pecica, Nădlac, Şemlac, Şiria, Cuvin, Glogovăţ, Ineu, Şoimuş, Păuliş, Mândruloc* s.a." (Ştefan Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII-XX,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977, p. 62).

[10] V. Ioniţă, *op. cit.,* p. 59-60. Probabil că explicaţiile nu au fost suficient de convingătoare pentru autorii DTB (V. Frăţilă, V. Goicu, R. Sufleţel, *Dicţionarul toponimic al Banatului,* IV, Timişoara, Tipografia Universităţii din Timişoara, 1986, p. 115), unde se consideră că *Gorilaş* provine din antrop. pop. *Gorilaş,* plauzibil sub aspect formal; cf. *Gora* sau *Gore* + suf. *-ilă* > *Gorilă,* menţionat de N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc,* Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963. p. 72 ; adăugarea celui de al doilea suf. *-aş* iarăşi este posibilă ; cf. *Gavrilaş,* antroponim cunoscut nouă din onomastica moldovenească (Dolhasca - Suceava). Nu ştim însă cum va fi explicat *Năgoslaş* (articol aflat în manuscris). Autorii DTB au socotit că existenţa în acelaşi context a celor două nume nu este relevantă. Dacă ar fi utilizat ca sursă bibliografică şi articolul nostru (*Toponime slave în Valea Bârzavei*), poate s-ar fi convins de justeţea explicaţiilor (*infra 66*); v. şi schiţa repartizării numelor topice *Gornicrai, Drăgoina, Pătruvâr* ş.a. din arealul respectiv.

[11] D. Moldovanu, *Principii ale lexicografiei toponimice,* în An L, XXIII, 1972, p. 83.

[12] *Op. cit.,* p. 72.

[13] Nae Popescu, *Munţii Parângului. Ghid turistic,* Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1986, passim.

[14] *Op. cit.,* p. 318.

[15] Pot fi considerate de origine antroponimică, dar cu prudenţa cuvenită, date fiind tema oronimului *Jidoaia* (vezi V. Ioniţă, *op. cit.*, p. 80) şi valorile diverse ale sufixului *-aia*, care poate fi

echivalent cu *-oaia* (antroponimic), dar şi cu *-oasa* (indicând calitatea).

[16] Ct. *Mohor, Mohora, Mohorea* (antroponime); *Mohorăşti,* nume de sat (N. A. Constantinescu, *op. cit.,* p. 325).

[17] Datelor sumare prezentate în *Nume de locuri din Banat,* p. 230, contestate de I. Pătruţ, *Nume de persoane şi nume de locuri româneşti.* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, p 51, care consideră *Cârpa* (> sprn), cu menţiunea în nota 106: „raportarea toponimului la apelativul bănăţean *şcarpă,* [...], sugerată de Vasile Ioniţă, este hazardată", am adăugat argumente noi (*Cu privire la oronimul* ***Carpaţi***, *infra 92*).

[18] Susţinută consecvent de I. Pătruţ (*op. cit ,* p. 32, 33, 35), spre deosebire de opiniile noastre *(op. cit.,* p. 200-202), pentru care invocam „valoarea de impresie", arealul caracterizat prin existenţa unor radicali străvechi oronimici, precum şi unele similitudini cu toponimia altor ţinuturi.

TOPONIME SLAVE ÎN VALEA BÂRZAVEI

1.1. Cele mai vechi mărturii documentare despre aşezările din bazinul superior al văii Bârzavei [1] nu coboară mai jos de secolul al XIV-lea [2] ; dar descoperirile arheologice, mai vechi şi mai recente, dovedesc neîndoielnic prezenţa unor grupuri de populaţii stabile, între Semenic şi Berzovia, cu mult înaintea acestor date. Înseşi numele celor mai multe dintre localităţile aflate aici sunt dovezi în acest sens, căci ele poartă — ca aproape întreaga toponimie românească de origine slavă — caractere „medio-bulgare"[3] ; ceea ce înseamnă că au fost atribuite într-o vreme când slavii nu fuseseră asimilaţi de masa populaţiei de limbă românească sau când acest proces era în curs de a se împlini.

1.2. Cu toată imprecizia stabilirii unor date limită, este foarte importantă fixarea, chiar şi cu aproximaţie, a perioadei de convieţuire româno-slavă. Ştim că slavii pătrund pe meleagurile ţării noastre începând cu secolul al VI-lea sau al VII-lea[4] , dar cele mai vechi împrumuturi slave în limba română nu prezintă trăsături anterioare separării lingvistice a grupului slav de sud. „Existenţa împrumuturilor slave înainte de secolul al VIII-lea şi al IX-lea nu poate fi probată cu argumente lingvistice"[5] . Apoi procesul asimilării slavilor se încheiase la sfârşitul secolului al XIII-lea, căci ei nu mai sunt pomeniţi la un loc cu românii nici atunci când documentele îi amintesc pe aceştia împreună cu pecenegii; „deci românii împrumutaseră toponimia slavă într-o epocă mai veche decât secolul al XIII-lea"[6] .

1.3. Aşa încât toponimia românească de origine slavă cu caractere medio-bulgare s-a format, cu aproximaţie, în acest interval şi, implicit deci, numele slave ale localităţilor din valea Bârzavei aparţinând acestei categorii pot fi datate între secolele IX-XIII.

2.1. La explicaţiile date în lucrările de specialitate originii hidronimului *Bârzava,* precum şi unora dintre localităţile amintite *(1.1.)* adăugăm câteva informaţii care, în mare parte, confirmă aceste păreri şi le completează; pentru altele propunem explicaţii susceptibile de a fi amendate pe măsură ce investigaţiile vor fi lărgite sau se vor găsi noi dovezi documentare şi arheologice. In măsura în care ne-a stat în putinţă am raportat numele topice din valea Bârzavei, discutate aici, şi la alte fapte de limbă din Banat,

folosindu-ne de materialul recoltat pentru întocmirea unui cvasiinventar al numelor topice din judeţul Caraş-Severin (V. Ioniţă, *Glosar toponimic,* editat de Casa corpului didactic din Reşiţa, 1972), precum şi de datele culese ulterior apariţiei acestuia.[7]

2.2. Se pare că privitor la numele *Bârzavei* cea mai acceptată etimologie este cea potrivit căreia numele actual al râului „trebuie considerat continuatorul vechiului *Berzovia (Berzobis* etc.), [...] peste care s-a suprapus un slav *Breazova* (ori *Breazava)* < slv. *brěza* „mesteacăn"[8] — şi despre care N. Drăganu, după ce admitea originea sa tracică, făcea observaţia că „vechiul Berzava (cum va fi fost în realitate cuvântul în loc de stâlcitele „Berzobis, Berzovia"), trebuie să sune în româneşte *Bârzaua*[9]. În cursul anchetei noastre, am înregistrat următoarele variante: *Bârzáva* (frecvent, în toate localităţile), *Bârzaua* (Moniom, Câlnic, Ţerova, Reşiţa şi Doman, numai în pronunţia unor subiecţi; la Doman am notat şi *Dumbraua,* n. topic), *Bărzáva* şi *Berzava* (sporadic)[10]; apoi numele compus *Şaua Bârzăviţei* (Târnova), dar şi *Şaua Berzaviţei*[11].

2.3. Originea numelui topic *Târnova* este incontestabil slavă (cf. slv. *tŭrnŭ* „spin, arbust spinos")[12], cum fără îndoială slav este şi numele *Reşiţei,* forma originară necoruptă de documentele administrative austro-ungare fiind *Reciţa (Reśiţa),* aşa cum îl pronunţă şi azi localnicii[13]. Sigur slav atât ca temă cât şi ca terminaţie, este numele localităţii *Ţerova (Ţărova);* cf. slv. *čerú* „cer; varietate de stejar"[14]. Numele *Câlnicului* este explicat de I. Iordan, ca şi celelalte numiri omonime sau cu temă comună din v. slv. *kal* „lut; noroi"[15].

2.4. Despre *Moniom* (în pronunţia locală *Mâ-ńóm),* menţionat la diferite date *Muniovo, Manio, Mania, Monió, Monyo*[16], n-a fost încercată vreo clarificare etimologică, dar formele menţionate mai sus ne sugerează un antroponim *(Manea;* cf. blg. *Manjo),* cum tot un nume de persoană trebuie să admitem şi la originea aşezării umane *Igazovo*[17], dispărută şi al cărui nume se păstrează în hidronimul *Igăzău* (Târnova); *Muchia Igăzăului, Obârşia Igăzăului,* precum şi *Igăzan* n. pers. (Ţerova), care evocă originea strămoşilor din fosta aşezare.

2.5. Nu putem şti dacă numele localităţii *Doman* a fost dat de vorbitorii unei limbi slave sau de o populaţie românească; sigur este doar faptul că localitatea apare menţionată documentar de timpuriu, la anul 1370 *(1.1.),* în legătură cu evenimentele ce se petreceau la Caraşova, reşedinţa comitatului de Caraş[18]; înclinăm şi în acest caz pentru o origine antroponimică: *Doman* < *Doma* (cf. *Dosul Domii,* în hotarul Ezerişului); *Valea Domşii* (Doclin); *Domaşnea,* localitate şi nume topic (Bănia), pe care localnicii o mai numesc şi *Domăneasa*[19]. E posibil ca *Dorman János* amintit în documentele de la 1364, cu câţiva ani înainte de menţionarea localităţii Doman, în ţinutul Caraşului[20], să fie transcrierea greşită a antroponimului *Doman.*[21]

2.6. Cât despre localităţile *Cuptoare, Secu, Văliug,* acestea apar menţionate documentar târziu: *Valyuga* la 1808, când cărbunarii din Ţara Românească aveau deja trei decenii de la stabilirea aici. Localitatea este mult mai veche decât această dată, iar originea numelui ar putea fi pusă în legătură cu vechea familie românească, *Valea,* prezentă în documente de-a lungul unei lungi perioade de timp şi ale cărei proprietăţi se întindeau

până spre poalele Semenicului[22] ; antroponimia românească cunoaşte un sufix derivativ -*ug(ă),* echivalent cu -*ig(ă)*[23] . *Se* mai poate ca numele să se fi consolidat şi sub influenţa apelativului *vălug, vălog, văluşe* „scânduri îmbrăcate cu amestec de pământ şi fân sau paie din care se face tavanul"[24] , adus de coloniştii veniţi din Oltenia.[25] Nici *Cuptoare,* atestat la 1673[26] , şi nici *Secu* nu fac obiectul discuţiei de faţă, întrucât acestea sunt nume topice româneşti.

3.1. În continuare ne vom opri asupra microtoponimiei de pe hotarele localităţilor din Valea Bârzavei, între Văliug şi Bocşa[27] , şi anume asupra acelora pe care le socotim de origine slavă, datând dintr-o epocă mai veche *(1.2.)* sau dintr-o vreme mai apropiată de zilele noastre[28] . Materialul a fost organizat după criterii de ordin lingvistic; am redat toponimul în transcriere fonetică numai când s-a simţit nevoia; dacă varianta nu s-a abătut de la caracteristicile fonetice, ale graiului, exemplele au fost literarizate. O delimitare cronologică, o stratificare pe verticală le-am considerat necesare doar în final, dimpreună cu concluziile ce s-au impus.

3.2. Indiferent că originea unui toponim este un nume comun românesc sau un radical inexistent în graiurile limbii române, un nume de persoană prezent sau nu în antroponimia actuală a locurilor sau în documentele privitoare la acestea, dacă numele topic este derivat cu un sufix slav *(-av-, -ov-, -ev-, -in-* etc.), necunoscut sistemului de derivare al limbii române, admitem că numele a fost dat locului de reprezentanţii unei limbi slave *(3.1.).*

3.2.1. Cele mai multe dintre numele topice derivate cu sufixul *-ov(a)* întâlnite în valea Bârzavei au la origine numele unei persoane, căruia i s-a adăugat sufixul cu valoare posesivă („locul, proprietatea lui…"), singur sau împreună cu *-eţ,* sufix de asemenea slav în aceste cazuri: *Baciovăţ* < *Baciu;* în apropiere un alt loc numit *Baciu,* cu partea sa estică, *Capul Baciului* sau *Capul Bacii*[29] , în această din urmă formă conservându-se aspectul arhaic al genitivului persoanei[30] ; cf. *Bačevac* (*Românii*, 69); *Bratova,* aşezare cu câteva case şi sălaşe, între Ţerova şi Târnova; cf. *Bratu*, n. pers.; în apropiere *Bratoviţa, Smida Bratovii,* dar şi *Smida Bratului* (la informatorii din Ţerova); *Butovăţ,* deal, stradă şi cartier în Reşiţa; cf. *Buta* n. pers.[31] ; *Mircovăţ,* deal şi pădure (Doman); cf. n. pers. scr. *Mirko*[32] *; Negrilovăţ,* pădure (Văliug); cf. *Negrilă* n. pers.; *Predova,* pârâu (Ţerova) n. pers. *Preda*; *Uicovul, Dealul Uicovului* (Ţerova); cf. *uică* „unchi; moş" < scr. *ujka,* „idem", probabil n. de persoană; *Bolnovăţul,* deal între Ţerova şi Reşiţa, precum şi un alt nume în hotarul Văliugului: *Pădurea Bolnovăţului, Poiana Bolnovăţului;* cf. **Bolnea* n. pers.[33] . Este posibilă şi o altă explicaţie pentru acest nume de loc şi anume plecând de la slv. *bora* „brad", deci iniţial un **Borovăţ* (ca *Iesenovăţ* < *jasen* „frasin"; v. mai jos); cazuri de prefacere a lui ***r*** în ***l*** — fenomen spontan şi analogic —[34] , fiind numeroase[35] ; unele exemple ni le oferă chiar toponimia de aici: *Gloposul* (*Groposul* < *grop* „groapă"), *Dealul Stâlcului* (*„stâlc* zicem la o pasăre", deci *stârc*), *Pulcăreaţa (Purcăreaţa,* loc unde se adună turmele de porci); precum şi trecerea inversă, a lui ***l*** la ***r***; *Respezel, Reşpezel* pentru *Lespezel* < *lespede* „piatră" (*Văliug); Crăinicer* (*Crăinicel* < *Crainic*).[36]

3.2.2. Când tema este numele unei plante, sufixul *-ov(a)* are valoare adjectivală[37] şi indică prezenţa acesteia pe locul respectiv: *Breazova* (Văliug) < slv. *breza* „mesteacăn" (*2.2.*); *Găbroava*, *Drumul Găbroavei* (Cuptoare); cf. blg. *gabrov „* de carpen"[38] , cu o diftongat ca în cuvintele româneşti (cf. *potcoavă); Liscovul Mare* şi *Liscovul Mic,* folosit şi la plural: „În pădure la Liscoave / Numai urme de potcoave" (într-un. cântec local); cf. *leska „alun"*[39] *; Isinovăţ* (Reşiţa)[40] ; cf. *jasen* „frasin"[41] .

3.2.3. Toponimele derivate cu suf. *-in(a)* au la origine (de cele mai multe ori) tot numele unor persoane şi ele exprimă raporturile de proprietate existente cândva asupra locurilor pe care le, numesc, căci sufixul face parte din flexiunea genitivului slav: *Drăgoina* (notat cu accentul când pe silaba a doua, când pe următoarea, deci pe sufix); cf. *Drăgoi* n. pers.; *Olbina* (Doman) < *Olbe(a)*[42] *; Ranchina* (Cuptoare); cf. *Ranko* n. pers. scr.[43] ; în forma lor actuală ele sunt formaţii eliptice; iniţial acestea se foloseau împreună cu apelativul topic *(valea, pădurea, grădina* etc.)[44] ; cf. toponimelor româneşti *Bogdanu, Ivaşcu,* dealuri; *Vladu,* vale (Câlnic).

3.2.4. Sufixul *-in(a)* are şi alte valori când tema este un nume comun, ca în *Ravina* (Cuptoare), unde găsim forma arhaică a slv. *ravinu* „planus", prin care Em. Petrovici îl explica pe *Ramna,* localitate[45] . Tema este foarte frecvent întâlnită după cum se poate vedea din exemplele: *Ramna,* pârâu (CAD/Glimboca, 8); *Rămicioara* (Prigor); *Ramniţa* (Pătaş); *Ramniţ* (Topleţ); *Ramnitiu* (CAD/Iablaniţa, 6); *Rămnişte* (Cuptoare); *Rămneşti* (Giurgiova), probabil tot din *Rămnişte; Valea Ramnicului* (Ţerova); *Ramne* şi *Csiocaramnilor,* „Cioaca Ramnelor" (CAD/Bănia, 45;34).

3.2.5. Sufixul slav *-ik(ū)* substantivează adjective[46] , ca în numele topic *Chemenic,* deal (Reşiţa)[47] ; *Budinic,* deal şi cartier (Reşiţa); cf. *budă* „pădure; loc în pădure"[48] . Dar *Budinic* ar putea deriva şi dintr-un substantiv propriu (*Buda* n. pers.) la genitiv (*3.2.3.)* şi adjectivat[49] .

4.1. Numele topice derivate cu sufixe slave de la teme neslave „prezintă o importanţă deosebită […]; prezenţa unor astfel de toponime, hibride din punct de vedere al derivării, nu se poate explica decât admiţând […] o simbioză slavo-română *(2.1.)*[50] .

4.1.1. Dacă toponimul *Cucuiova* (Ţerova) nu constituie un exemplu sigur în acest sens, încât să admitem un derivat slav de la rom. *cucui* cu referire la aspectul terenului[51] , căci limba română are şi un entopic *cucuioabă, cucuioavă,* echivalent cu apelativul topic *cucui*[52] , în schimb *Sângerova, Sânźeróva,* coastă de deal (Cuptoare) este un exemplu sigur de formaţie hibridă: cf. *sânger* (Cornus sanguineea) şi suf. slv. *-ov(a).*[53]

4.1.2. Mai puţin plauzibilă este ipoteza că numele topic *La Podele (Põđéle),* din cuprinsul hotarului Cuptoare, ar constitui, de asemenea, o îmbinare între prepoziţia slavă *po* „de-a lungul, peste" şi rom. *deal*. Dar în sprijinul prezumţiei vin celelalte exemple de paralelism amintite până acum *(3.2.1.)* precum şi cele care vor fi date în continuare[54] .

5.1. Dificultatea stabilirii originii unor nume topice derivate cu sufixe, existente deopotrivă în limba română şi într-o limbă slavă, nu poate fi depăşită decât dacă radicalul este un nume comun, un apelativ topic cunoscut numai în una dintre aceste limbi; spre exemplificare dăm pe *Craişte* (Doman); cf. scr. *kraj* „margine; capăt", prin extensiune

„loc; parte de loc”[55] ; *Covilişte* (Caraşova)[56] ; *Blăgăvişte* (Doman); cf. scr. *blago* care are şi sensul de *comoară,* deci „locul cu comori”, ca în rom. *Comorâşte,* localitate în apropiere[57] .

5.2. Dar absenţa vreunui nume comun românesc de origine slavă, care să fie cuprins în tema toponimului, nu exclude posibilitatea ca el să fi făcut parte cândva din lexicul limbii române şi, deci, să fi servit românilor la crearea toponimului, conţinutul semantic să fi fost viu în conştiinţa vorbitorilor atunci şi să se fi pierdut cu timpul, aşa cum se petrec lucrurile cu atâtea apelative topice[58] . Lucrul acesta este foarte important, căci constituie un criteriu pe care nu-l putem ignora în aprecierea originii unui nume topic.

5.3. De asemenea, nu putem absolutiza nici situaţia inversă, conducându-ne după regula accentului, încât să socotim toate numele topice accentuate pe sufix — cazul celor derivate cu *-işte,* existent nu numai în limba română, ci şi în unele limbi slave — drept formaţii româneşti, căci românii le-au putut lua de la slavi şi apoi să le fi adaptat la sistemul de accentuare specific limbii române[59] .

6.1. Există, însă, pe teritoriul cercetat *(3.2.)* trei concentraţii de nume topice (Cuptoare, Doman şi la nord de Reşiţa), care aparţin neîndoielnic ca origine unei limbi slave. Unele şi-au păstrat forma originară neschimbată, altele (şi cele mai multe) au fost adaptate, odată cu preluarea lor de către populaţia românească, particularităţilor fonetice şi morfologice ale graiului, modificările suferite dând naştere (în unele cazuri) la etimologii populare, totale sau parţiale.

6.1.1. Asupra primei categorii nu vom insista, căci tema slavă poate fi recunoscută cu uşurinţă şi, pentru că sunt întâlnite şi în alte părţi ale teritoriului românesc, ele au format obiectul unor clarificări etimologice în lucrările de specialitate. Ne vom rezuma doar să le inventariem şi să aducem unele informaţii în legătură cu locul în cauză: *Cozia,* cu derivatul rom. *Coziuţa* (Cuptoare) < slv. *koza* „capră”[60] ; *Crivaia* (Văliug); cf. slv. *kriv* „strâmb”[61] ; *Dâlboca* (Cuptoare) cu diminutivul românesc, *Dâlboceţu* (Doman); cf. blg. *dolbok* „adânc; scobit”[62] ; *Glanda,* vale şi parte a satului (Câlnic); cf. slv. *glad* „foame”, *gladen* „flămând”[63] ; *Gornicrai* (Cuptoare); cf. scr. *gornji* „superior; de sus” şi scr. *kraj* „margine; loc”[64] ; *Govândar* şi derivatul rom. *Govândărel* (Câlnic); cf. scr. *govedar* „văcar”[65] ; *Iazvini, Iazini* (Cuptoare); cf. scr. *jazbina* „vizuină”; *Lasniţa* (Cuptoare); cf. scr. *lesa* „gard de nuiele”; *Lipca Mare* şi *Lipca Mică* (Cuptoare); cf. scr. *lipa* „tei”; *Mociur,* cartier al Reşiţei; cf. blg. *močur* „mlaştină, mocirlă”[66] ; *Ostrica,* deal (Doman); cf. slv. *ostru* „ascuţit”, din care derivă un număr apreciabil de nume topice[67] , dar e posibilă, în cazul de faţă, şi o adaptare românească a scr. *ostruga* „rug, mur”; *Lunca Pomostului* (Reşiţa); cf. scr. *pomost* „duşumea; pardoseală”[68] ; *Prolas* (Doman); cf. scr. *prolaz* „trecere”[69] ; *Stârnic, Valea Stârnicului* (Doman, Reşiţa); cf. scr. *strmen* „povârniş[70] ; *Sodol* (Doman), derivat din tema slavă *suh* „uscat; sec”[71] ; *Zâglavul* şi diminutivul rom. *Zâglăvelul, Zăglăvelul* (Cuptoare); cf. scr. *za* „peste” şi *glava* „cap(ăt) de deal”[72] ; *Zolobârş, Solobârş* (Cuptoare); cf. scr. *zlo* „rău” şi *obrška,* în graiul caraşovenesc un loc (ca aspect) între *planina* şi *breg* (= coastă de deal); *Zubregu / Subregu* (Văliug); cf. scr. *za* şi *breg,* dar mai plauzibil ca toponimul să se fi

format din prep. rom. *su(b) şi* scr. *breg,* ca *Sudosu* (Ţerova), în consecinţă, un alt caz de nume topic hibrid *(4.1.1; 4.1.2.).*

6.1.2. O a doua serie de nume topice sunt cele care, modificându-se de-a lungul vremii, s-au îndepărtat într-atât de forma originară, încât cu greu mai poate fi recunoscut toponimul iniţial în cel actual. *Cozace* (Câlnic) apărea în acte până la sfârşitul secolului trecut *Codiaria,*[73] ceea ce redă pe *Cozara* (Codzara); cf. scr. *kozar* „păstor de capre"; locul se află în apropierea celui numit *Govândar (6.1.1.),* numiri date din nevoia limitării parcelelor de păşunat; *Cleanţul Domişchi, Domisca, Domişca*[74] (Cuptoare); redau scr. *Domanski Clanac,* cum îl numesc cei din Iabalcea şi Caraşova[75] . Deşi entopicul *laz* „loc curăţat în vederea cultivării; curătură" se mai păstrează în toponimia de aici: *Lazul, Capul Lazului* (Cuptoare), *În Laz* (Doman), sensul acestuia nu mai este cunoscut în prezent, căci odată cu dispariţia practicii „lăzuitului", conţinutul semantic s-a pierdut *(5.2.).* Aşa se explică faptul că mai vechile **Gorin Laz* şi **Negosin Laz,* „lazul lui Gore" şi, respectiv, „lazul lui Ne(a)gos"[76] , astăzi sunt pronunţate de vorbitori *Gorilaş* şi *Năgoslaş* (Doman); partea finală a acestor două nume topice a fost apropiată de derivatele româneşti cu suf. *-aş*[77] . Ipoteza unor formaţii iniţial slave este întărită de prezenţa altora similare aflate în imediata apropiere a acestora: *Pătruvâr;* cf. *Pătru* n. pers. rom. şi scr. *vrh* „vârf"; *Sochivârul*; cf. scr. *visok* „înalt" şi *vrh.*[78]

7.1. Pentru problemele pe care le ridică din punct de vedere social şi lingvistic, numele topice *Pogărul, Capul Pogărului* (Cuptoare) le vom discuta într-o secţiune aparte.

7.1.1. Limba română nu cunoaşte un apelativ comun **pogar(ă);* găsim, în schimb, consemnat în dicţionare pe *gar, gară* cu sensul de „cenuşă de paie, tulei sau bâte de floarea soarelui (etc.)", cum îl menţionează I. Mării[79] , sau cu alte sensuri apropiate (în *DA* şi *CADE)* şi pe care le discută amplu D. Gămulescu într-o lucrare recent apărută[80] . De asemenea, din aceeaşi temă *gar-* în limba română îl avem pe *gărână* „loc unde s-a tăiat codrul şi a crescut o pădure tânără; pădurice" *(CADE)*[81] . După *DA, gărână* are sensul de curătură şi poate fi înrudit cu slv. *garati „* a arde". Luând în considerare răspândirea geografică a lui *gărână* (Caraş-Severin şi Mehedinţi)[82] şi faptul că la Caraşova există *garina* cu înţelesul apropiat de cel de „curătură", putem presupune că în părţile răsăritene ale teritoriului sârbocroat a existat cuvântul *garina* „curătură", de unde a fost împrumutat în graiurile din Banat şi Mehedinţi[83] .

7.1.2. Mai răspândit este *garişte* s.f. „luncă, fânaţ" (Banat) < scr. *garište* „loc unde a ars sau a fost distrus prin incendiu ceva"[84] ; *Gariştea* (Putna, Teregova, Valeapai, Zorleanţul Mare), *Dosul Gariştii* (Cornereva).

7.1.3. Revenind la **pogar(ă),* credem că cele câteva date pe care ni le oferă microtoponimia din Caraş-Severin îndreptăţesc presupunerea că (până nu demult) *pogar(ă)* constituia un apelativ topic activ în grai şi era folosit deopotrivă cu *laz,* ambele denumind cele două tehnici de defrişare (practica „în moină" şi cea a „pârjolului")[85] ; în prezent *pogară* a, dispărut sau ar putea să mai fie cunoscut insular şi doar în vorbirea unor persoane mai în vârstă. De altfel şi *laz* se găseşte în stadiul dispariţiei *(6.1.2.).*

Renunţăm să dăm răspândirea numelor topice derivate din *laz,* acestea fiind numeroase nu numai în Banat, ci pe întreg cuprinsul ţării[86] . Interesante sunt formele şi contextul în care apare *pogară: Pogara, Pogara de Sus,* cătune al comunei Cornereva; *Pogara* (Putna, Valea Bolvaşniţei); *Pogara Patak* (CAD/Borlovenii Vechi, 6); *Pogarla, Pogarlo patak* (CAD/Mehadia, 21); *Pogare* (Sadova Nouă); *Pogări* (Teregova); *Poiana Pogări* (Cârnecea); *Tâlva Pogării* (Feneş); *Vârful Pogar* (Cornereva); *Pogăriţa* (Turnu Ruieni)[87] ; *Bokara cu Csuncsy* (CAD/Rusca Montană, 43); *Pogara Zahariei* (Şumiţa). Aceste două ultime toponime, precum şi formele de plural *(pogare, pogări),* prezenţa entopicului *pogară* în contextul numelui comun *ciungi*[88] *,* precum şi în al celui de *poiană*[89] toate acestea dovedesc că *pogară* a circulat cu sensul de *arşiţă, arsură, arsoare*.[90]

7.1.4. Cu mai puţine argumente am putea avansa aceeaşi idee şi în legătură cu numele topic *Polomul* (Cuptoare); cf. *Polomul* (Bozovici, Petroşniţa, Valea Bolvaşniţei); *Polomp* (CAD/Teregova); *Poloamele* (Rudăria); *Poloamele, Polomili, Poloamele Mari, Poloamele Mici* (CAD/Dalboşeţ, 10; 15)[91] .

8.1. Lucaiul, Valea Lucaiului[92] *, Urcaiul* (Moniom), *Dealul Murgai* (Târnova) sunt derivate cu sufixul *-aia* din teme antroponimice: *Luca, Urcu*[93] şi, respectiv, *Murgu. Se* pare că, într-o epocă mai îndepărtată, acest sufix a avut, pe lângă o funcţie adjectivală cu care se derivau nume topice de la teme comune: *Suhaia (6.1.1.), Crivaia, Cernaia* etc., şi una adjectival-posesivă, ca *-ov(a),* echivalent probabil cu actualul *-easa (2.5.)* sau *-oasa*[94] *,* aşa încât explicaţia dată de I. Iordan că *Negraia* traduce pe *Cernaia* sau că *a < oa,* adică *Negraia* provine din *Negroaia* ar putea fi amendată în ideea celor spuse mai sus.

9.1. La capătul acestei inventarieri se impune stabilirea câtorva concluzii, propriu-zis ipoteze, care ar putea constitui începutul unor cercetări mai aprofundate, atât prin lărgirea ariei de investigaţie, cât şi prin abordarea problemei de pe planuri diferite: ancheta lingvistică pe teren, cercetarea documentară, precum şi cea arheologică. Deocamdată este evident faptul că ne găsim în prezenţa a două straturi de nume topice de origine slavă: unul arhaic, datând din epoca simbiozei slavo-române *(1.2.)* şi un altul de dată mai recentă şi anume din perioada de după secolul al XIV-lea.

10.1. Înainte, însă, de a întreprinde o astfel de clasificare, nu lipsită de riscuri, întrucât pentru prima categorie avem în puţine cazuri documente probatorii (în general argumentele invocate ca sprijin sunt de natură lingvistică), credem că este important să ne oprim o dată în plus asupra acelor *nume topice doar în aparenţă de origine slavă.*

10.1.1. Includem, în primul rând, în această categorie de nume topice, cu un procent oarecare de incertitudine (cel puţin în stadiul în care se găseşte cercetarea noastră), toponimele care au la bază apelative topice româneşti de origine slavă, inexistente azi în lexicul limbii române, vii şi active, însă, într-o anumită epocă.

10.1.2. Din practica defrişării, îndeletnicire străveche, fie „în moină”, fie „în pârjol” *(7.1.3.),* credem că *polom* era sinonim cu *laz, curătură* etc.; *pogară, garişte* erau sinonime cu *arşiţă, arsură* etc. şi desemnau terenurile incendiate cu voia omului sau prin

accident.

10.1.3. ramnă (ravină) şi *rămnişte* (cu sens colectiv)[95] , „loc şes (de mai mică întindere)".

10.1.4. Numele topice diminutivate cu mijloace româneşti din toponime slave: *Dâlboceţul* < *Dâlboca; Coziuţa* < *Cozia, Govândărel* < *Govândar, Zăglăvelul* < *Zâglavul, Crăinicel* < *Crainic*[96] *, Lăbiţa,* derivat din slv. *lap* „mlaştină" cu suf. rom. -*iţa*[97] .

10.1.5. Toponimele derivate cu sufixul *-aia (8.1.)* sunt, credem, româneşti; situaţia sufixului este similară cu cea a lui *-işte (5.3.),* cu deosebirea că acesta s-a consolidat în limba română, pe când *-aia* a încetat să mai fie activ şi productiv.

11.1. În altă ordine de idei, dar în completarea celor spuse sub *10,* este important să remarcăm existenţa paralelismelor toponimice (nume topic slav — nume topic românesc), în afara celor cu reflex diminutivat *(10.1.4.)* notăm: *Baciu — Baciovăţ, Smida Bratului — Smida Bratovii, Comorâşte — Blăgăvişte*[98] *, Vizurini — Iazbini, Lunideşi* (= *Alunii Deşi) — Liscov, Teiuş — Lipca, Cărpiniţa — Găbroava.* Tot aici am putea reaminti formaţiile hibride, nemaivorbind de numele topice create cu mijloace de derivare slave din nume de persoană româneşti: *Bratova, Pătruvâr, Predova* etc.

12.1. Este dificil să se stabilească cu precizie care dintre numele topice de origine slavă din valea Bârzavei aparţin epocii de „simbioză slavo-română", adică seriei toponimelor de tip arhaic *(1.3.),* totuşi există câteva fapte de limbă care pot fi luate în considerare în fixarea perioadei de formare.

12.1.1. Atestarea documentară, atât de precar reprezentată[99] , nu trebuie luată cu rigiditate ca dovadă în datare, căci dacă o parte din localităţile din valea Bârzavei apar menţionate abia în secolele XIV-XVI, nu putem afirma că ele nu existau cu mult înaintea acestor date: *Câlnic, Târnova, Ţerova, Bratova, Igazovo;* apoi hidronimele *Bârzava, Predova, Liscov* etc.

12.1.2. Ştim că grupurilor tautosilabice *or, ol, er* protoslave le corespunde, în toponimia românească de tip „medio-bulgar", *ra, la, rea:*[100] *Gladna, Breazova, Slamina* (Doman); cf. blg. *slama* „paie".

12.1.3. r vocalic s-a dezvoltat în *îr* românesc; de asemenea *l* vocalic în *îl*[101] *: Bârzava, Târnova, Dâlboca;* pentru *Bârzava* vezi cele spuse sub *2.2.*

12.1.4. Tratamentul iusurilor *o* şi *ę*: *Dumbraua, Govândar*[102] *;* izolat doar şi insuficient de clar: *Dubara, Valea Dubării* (Târnova), pe care l-am înregistrat uşor nazalizat: *Dubara*[103].

12.1.5. Dispariţia ierurilor: *Glanda* < *Gladina, Ramnicul* (Ţerova), dar păstrat în *Ravina* (Cuptoare), *Lipca* > slv. *lipikū „* de tei".

12.1.6. După č sufixul slav *-ov(a)* s-a păstrat, nu s-a preschimbat în *-ev(a): Baciovăţ;* acesta însă putea să se modeleze şi după aspectul celorlalte nume topice din jur: *Târnova, Ţerova, Bratova* etc.[104]

12.1.7. Consoana *-v-* intervocalică a devenit în unele cazuri -u-: *Bârzaūa, Dumbraua (2.2.)*[105] .

12.1.8. Reflexul protoslavului šč > sk+i este *şt*[106] : în cazul numelor topice din teritoriul cercetat de noi, nu putem stabili cu precizie în ce măsură unele sunt urmarea acestui reflex sau sunt apelative româneşti (mai cu seamă în situaţia colectivelor derivate cu *-işte*).

13.1. Cele de dată recentă sunt concentrate, după cum spuneam *(6.1.),* în trei puncte, aflate în apropierea aşezărilor caraşoveneşti, ceea ce presupune că o dată cu venirea slavilor strămoşi ai actualilor caraşoveni, probabil în secolul XIV-XV[107] , au venit şi alte grupuri de slavi oare s-au stabilit dincolo de satele caraşoveneşti, în Almăj[108] şi dincoace, spre Reşiţa, dar nu mai departe de aceasta, căci pe măsură ce ne depărtăm de fosta vatră a Reşiţei[109] , aceste nume topice se răresc, încât pe hotarul Câlnicului şi al Mâniomului nu mai găsim nici un exemplu[110] . Aceste grupuri de slavi nu au trăit izolaţi, ci s-au menţinut într-un permanent contact cu românii găsiţi aici. Din această convieţuire (timp de un secol sau două) au rezultat unele dintre acele formaţii hibride de care aminteam *(4.1.1.),* s-a creat un strat nou de toponime, slave, apoi s-a produs o „sedimentare" a populaţiei slave pe actualele vetre ale satelor caraşoveneşti, aceasta ducând cu ea considerabile împrumuturi de fonetică, lexic sau onomastică[111] , cărora li s-au adăugat altele în secolele următoare, căci contactele dintre ei şi români n-au încetat, ci într-o anumită privinţă s-au amplificat. Românii au preluat în toată această perioadă şi în cea următoare unele elemente de lexic comun, e drept puţine şi greu de identificat, dar au păstrat un număr mare, după cum se vede, de nume topice. Uşurinţa cu care populaţia românească a acceptat toponimia slavă, mai veche sau mai nouă, nu surprinde, dacă avem în vedere că pe întreg teritoriul naţional românesc situaţia este similară, aşa încât ne considerăm obligaţi să reamintim următoarele date ale problemei.

14.1. Contradicţia dintre caracterul romanic al limbii române şi caracterul nelatin, în primul rând slav, al toponimiei de pe teritoriul limbii româneşti, a fost explicată în diferite moduri, părerile fiind nu de puţine ori pe cât de categorice, pe atât de nefondate logic şi ştiinţific. Căci nu trebuie să omitem faptul că unele numiri geografice cu înfăţişare aparent foarte nouă au putut evolua ca şi apelativele comune din care derivă, adică, rezumând, am putea enunţa următorul raţionament: de ce să nu admitem că *Montem, Marem* au evoluat ca şi *montem, marem?* (vezi, I. Conea, în *Terra,* nr. 3 [1968], p. 10). Acestei observaţii pe care unii ar putea-o considera argument speculativ, îi adăugăm constatarea noastră că există în microtoponimie, uneori pe nedrept neglijată, numeroase exemple de nume topice, autentice *relicte lexicale* pe care aceasta le păstrează. Credem că toponime ca *Ciumu, Grumuleul, Şucu, Şuma, Muga, Piga, Piciurini, Stupa, Sturul, Murul, Măierul, Săuci, Sudorea* etc. (judeţul Caraş-Severin), pentru care există argumente de natură istorică, fapte corespondente în dialectele româneşti sud-dunărene, pot constitui dovezi în sprijinul unei toponimii autohtone şi că afirmaţia „avem extrem de puţine elemente de toponimie autohtonă" ar trebui amendată, iar *contradicţia,* amintită şi subliniată deseori cu prea multă insistenţă n-ar mai apărea atât de categorică.

14.2. Cu un lucru se pare că sunt de acord cea mai mare parte a cercetătorilor: într-o anumită perioadă a simbiozei româno-slave, populaţia slavă a tradus numele mai

vechi de localităţi ca *Frumoasa* în *Dobra, Piatra* în *Kamenu, Repedea* în *Bistriţa* etc.; fenomenul a putut să fie general, dar exemple documentare se pot cita numai câteva[112].

14.3. Simbioza vizează planuri diferite şi nu în ultimul rând presupune biligvism, situaţie despre care S. Puşcariu făcea următoarea remarcă: Faptul că pe aceste meleaguri, în urma contactului cu slavii, numeroşi, de vreme ce au lăsat urme în lexic, toponimie şi antroponimie, românii au rămas cu limba lor, înseamnă că slavii au fost bilingvi, şi nu românii[113]; bilingvismul a constituit „stadiul premergător deznaţionalizării"[114].

14.4. Chiar dacă savantul român admitea că slavii au fost numeroşi, nu era însă de acord cu cei care acreditau ideea superiorităţii lor numerice sau politice şi considera că „înrâurirea slavă nu este începutul, ci sfârşitul epocii de formare a limbii româneşti"[115]. Nu poate fi, deci, vorba de o predominare numerică şi nici de un sistem politic superior într-o asemenea măsură încât numele topice slave să fi fost impuse prin acte administrative, aşa cum s-au impus unele toponimice maghiare în Transilvania.

15.1. Explicaţia trebuie căutată în altă parte. Admitem că în perioada de simbioză slavo-română, aproximativ într-un interval de 5-6 secole, au avut loc următoarele procese:

— slavii au învăţat româneşte;

— în limba românească au pătruns numeroşi termeni slavi, lexicul fiind cel mai afectat datorită penetrabilităţii lui;

— *slavii au tradus numele topice româneşti (14.2.) ori au creat altele noi;*

— *românii au preluat numirile topice slave;*

— s-a desfăşurat şi s-a încheiat procesul asimilării slavilor[116].

15.1.1. Înşiruirea de mai sus este convenţională; etapele simbiozei slavo-române nu s-au succedat strict în această ordine; sfârşitul unui proces n-a constituit începutul altuia; în parte ele s-au produs concomitent, s-au suprapus şi s-au condiţionat reciproc. Reţinem doar că, în timp ce *slavii sunt asimilaţi de români, o parte a toponimiei româneşti se „slavizează", capătă tot mai multe trăsături slave.*

16.1. Ajunşi în acest punct se impune deschiderea unei paranteze mai largi, în aparenţă doar fără legătură cu tema propusă în discuţie.

16.1.1. Dintre toate „bolile" cuvintelor, cea mai gravă este — după Gilliéron — omonimia, căci aceasta provoacă modificări care nu ţin cont de legile fonetice şi duce la dispariţia unor termeni[117]. Dar consecinţele omonimiei trebuie discutate împreună cu cele cauzate de concurenţa sinonimică, căci dacă un termen devine incomod sau „indezirabil" ca urmare a omonimiei, un sinonim al cuvântului „condamnat" ia locul acestuia îndată ce se iveşte prilejul. Care dintre termenii omonimici câştigă din confruntare sau care dintre sinonime se impune? Nu totdeauna cel mai important, căci „nu trebuie să clasificăm cuvintele în primordiale şi mai puţin importante; cauzele pentru care se pierde o vorbă sau se împrumută alta n-au legătură cu importanţa lor"[118].

16.1.2. Exemplele sunt numeroase, dar nu citām decât pe unele dintre cele care s-au confruntat în starea de bilingvism slavo-român sau în împrejurări similare: *amicus, amor, amare* latineşti au murit din cauza omonimiei cu *mic, mor* vb., *mare,* după amuţirea lui *a-* iniţial şi au făcut loc termenilor slavi *prieten, dragoste, iubire.*[119] Aceştia nu s-au

impus ca urmare a presiunii exercitate de slavi, ci din cauza „bolii fonologice”. Dealtfel, sfera semantică din care fac parte exclude eventualitatea *impunerii* unor atari termeni.

16.2. Slavii au tradus numele topice într-o vreme când stabiliseră cu locuitorii băştinaşi multiple contacte (sociale, economice, spirituale etc.) şi după ce învăţaseră limba românească. Dintre contactele care au avut loc în starea de simbioză, poate cel mai important pentru a explica „transferul” de toponime dintr-o limbă în alta şi formaţiile hibride, au fost relaţiile economice, în speţă cele legate de practicele agro-pastorale, care se aflau în strânsă legătură cu realităţile terenului, dar şi cele sociale, mai ales cele care exprimau raporturi de proprietate.

16.2.1. Când numele topice au fost traduse de vorbitorii limbii slave, deci când acelaşi loc purta două nume (unul românesc şi un altul slav), s-a ivit prilejul înlocuirii termenului incomod, adică a toponimului, căci *Repedea* şi *Bistra* acţionau în această situaţie de bilingvism ca termeni sinonimi.

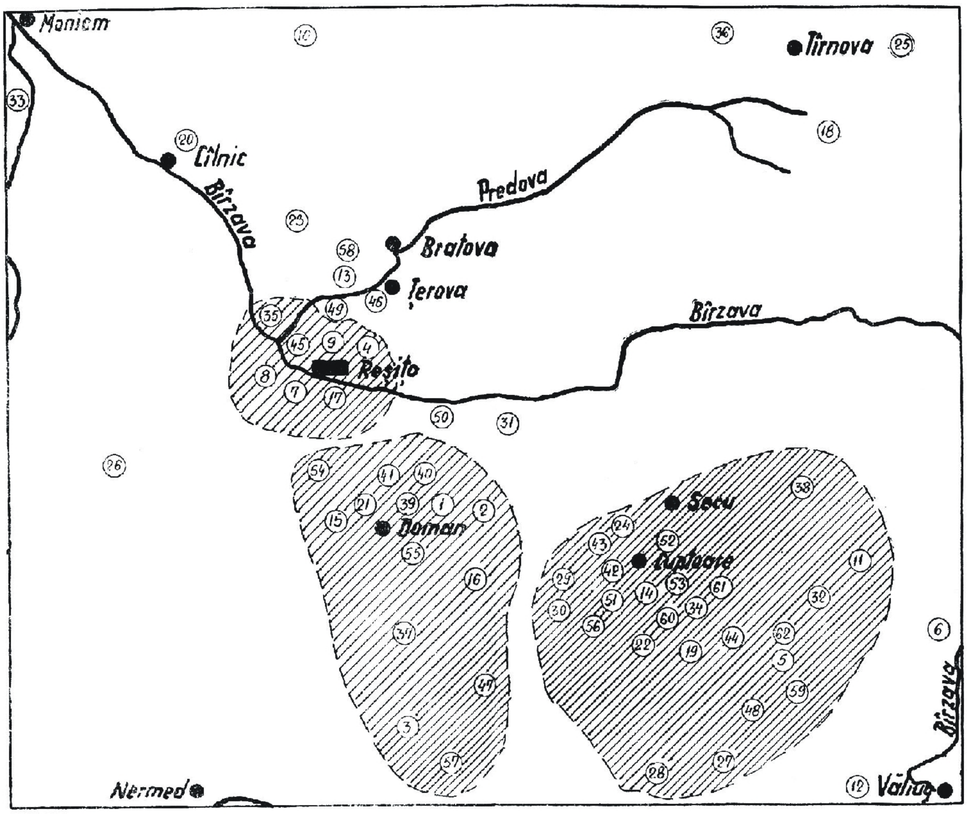
16.2.2. Românii au acceptat cu uşurinţă pe *Bistra,* deoarece acesta denumea numai locul sau apa; pentru vorbitorii limbii române avea un conţinut abstract, era înţeles numai în legătură cu locul numit astfel; *repede* (şi ca acesta *bun, negru, roşu* etc.), atribute care puteau fi acordate atât persoanelor, locurilor, cât şi unui număr oarecare de obiecte şi fenomene sau în numeroase împrejurări, a rămas ca instrument lingvistic comun; s-au evitat astfel confuziile şi situaţiile echivoce, mai ales că în cazul toponimiei se folosesc de predilecţie determinanţii *(negru, alb, frumos* etc.), fără apelativele entopice *(pârâu, vale, deal* etc.).

17.1. Pentru numele topice din valea Bârzavei din perioada convieţuirii româno-slave, explicaţia aceasta (sub *16.2.)* este operantă, în schimb nu putem absolutiza datele în cazul toponimelor slave de dată mai recentă[120] . Acceptarea numelor topice traduse, aduse sau date de slavii veniţi cu strămoşii caraşovenilor *(13.1.)* s-a făcut nu atât din cauza „incomodităţii provocată de falsa omonimie”, ci pentru că numele pe care le ofereau slavii, în relaţiile lor cu românii, aveau acel conţinut abstract şi specializat pentru a numi locul de referinţă *(16.2.2.).*

17.2. Cât priveşte ariile de concentraţie a numelor topice slave de dată mai recentă, există suficiente mărturii de natură materială (urme de zidiri, pietre de mormânt etc.), încât o cercetare arheologică ar putea confirma prezumţiile noastre.

18.1. Cele spuse privitor la o posibilă explicaţie pentru caracterul slav al toponimiei româneşti, sunt ipoteze, care ar putea fi confirmate sau infirmate prin lărgirea ariei de cercetare. Ar fi interesant de văzut care termeni au fost acceptaţi mai cu uşurinţă de către români; cum sunt repartizate aceste toponime din punct de vedere geografic (munte–şes); care este situaţia lor în regiunile care au cunoscut ca principală ocupaţie păstoritul local sau cel transhumant. Poate ar putea fi luate în discuţie şi situaţiile analoge din toponimia altor popoare[121] .

*Apărut în „**Banatica**”, III, p. 379-397, Reşiţa, 1975*

1. Baciovăţ
2. Baciu
3. Blăgăvişte
4. Bolnovăţ
5. Pădurea Bolnovăţului
6. Breazova
7. Budinic
8. Butovăţ
9. Chemenic
10. Cozace
11. Cozia
12. Crivaia
13. Cucuiova
14. Dâlboca
15. Dâlboşeţul
16. Drăgoina
17. Driglovăţ
18. Débara
19. Găbroava
20. Glanda
21. Gorilaş
22. Gornicrai
23. Govândari
24. Iazvini
25. Igăzău
26. Isinovăţ
27. Iesenovăţul Mare
28. Culmea Iervanului
29. Lasniţa
30. Lăbiţa
31. Lipca Mare
32. Liscovul Mare
33. Lucaiul
34. Miercovăţ
35. Mociur
36. Murgai
37. Năgoslaş
38. Negrilovăţ
39. Olbina
40. Ostrica
41. Pătruvâr
42. Pogarul
43. Polomul
44. La Pődele
45. Lunca Pomostului
46. Predova
47. Prolaz
48. Pucnata
49. Valea Ramnicului
50. Ranchina
51. Ravina
52. Rămnişte
53. Sângerova
54. Slamina
55. Sochivâr
56. Sodol
57. Suvacea
58. Uicovul
59. Zâglavul
60. Zâglăvelul
61. Zolobârş
62. Zubregul

[1] În formă rezumată, lucrarea de faţă, a constituit tema comunicării prezentată la al III-lea Simpozion iugoslavo-român Zrenjanin (R.S.F. Iugoslavia), octombrie 1974.

[2] *Doman* (a. 1370), *Ţerova* (a. 1433); celelalte: *Târnova, Moniom*, *Câlnic, Reşiţa, Secu, Cuptoare, Văliug* sunt menţionate documentar în secolele următoare (cf. C. Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania,* Bucureşti, vol. I (1967); vol II (1968); în continuare *DLT*).

[3] Em. Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie,* volum îngrijit de I. Pătruţ, B. Kelemen şi I. Mării, Bucureşti, 1970, p. 141; în continuare SDT; *DR,* X, p. 233-277.

[4] *Istoria României*, vol. I, Bucureşti, 1960, p. 728 urm; v. şi Constantin C. Giurescu - Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor,* Bucureşti, 1971, p. 158.

[5] *Istoria limbii române*, vol. II, Bucureşti, 1969, p. 373; vezi şi I. Pătruţ, *Studii de limbă română şi slavistică*, Cluj, 1974, p, 91 urm., unde se dovedeşte că „limita inferioară ă relaţiilor lingvistice slavo-române nu poate fi coborâtă sub secolul al IX-lea, chiar al X-lea, dată până la care limba română exista [...]; elementul slav nu a participat la procesul de formare a limbii române, ci el este un adaos ulterior” (p. 93). A. Philippide socoteşte că separarea dintre „nord” şi „sud” a avut loc mult mai devreme, în sec. al VI-lea (*Originea românilor*, vol. I, Iaşi, 1923, p. 227).

[6] Cf. Em. Petrovici, în *DR*, X, p. 267.

[7] Ulterior redactării articolului de faţă (1974) despre *Bârzava* şi aşezările de pe valea superioară a acesteia, am adus noi argumente în *Monografia localităţii Câlnic*, Editura Timpul, Reşiţa, 1997, p. 8 ş.u.

[8] I. Iordan, *Toponimia românească,* Bucureşti, 1963, p. 81; în continuare: *Toponimia.*

[9] N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-X pe baza toponimiei şi onomasticii*, Bucureşti, 1933, p. 322; în continuare: *Românii.*

[10] Evident unele forme sunt rezultatul tendinţei de hipercorectitudine sub influenţa denumirilor oficiale; aici interesează doar pronunţia lui *–v-* intervocalic. „În partea apuseană a teritoriului dacoromân (o arie care atinge sudul Banatului până la Reşiţa, în nord trece peste Arad şi Oradea până la Şimleul-Silvaniei, iar în partea de est ocupă judeţul Hunedoara ajungând până la Cluj; cf. Puşcariu, *LR*, II, p. 319), Într-o regiune în care circulă şi alte arhaisme, se folosesc până astăzi formele arhaice în *(uă); steauă, căţauă, frumuşauă”* (Marius Sala, *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române,* Bucureşti, 1970, p. 931), forme care au facilitat, probabil, vocalizarea lui *-v-*.

[11] Adăugăm şi alte nume topice în legătură cu hidronimul Bârzava, aşa cum au fost notate de la informatori: *Bârzăviţa,* cu un ***r*** vocalic aproximativ ca cel sârbocroat (Văliug); *Dealul Bârzăvii, Coasta Bârzăvii, Cleanţul de la Coasta Bârzăvii* (Ţerova); *Bârzăviţa,* afluent al Bârzavei (Câlnic) şi un altul cu acelaşi nume (Doman; aici notat şi în varianta *Izvoru din Burzăviţă*); la Văliug, *Berzaviţa*; *Bârzăvicioara*, pârâu (Câlnic); *Între Bârzave* (Şoşdea); în hotarul comunei Pojejena *Berzaviţa*, pădure; în acelaşi loc, *Ogaşul Bârzaviţii*.

[12] I. Iordan, *Toponimia,* p. 102; cf. *Târnicioara* (Teregova); acesta presupune un *Târna* în apropierea lui pe care nu l-am identificat, dar semnalat în toponimia românească (v. I. Iordan, *loc citat*).

[13] Cf. scr. *Rečitsa* < *reka* (I. Iordan, *Toponimia,* p. 97; de asemenea, Em. Petrovici, *SDT*, p. 138).

[14] N. Drăganu, *Românii*, p. 105; în completare adăugăm: *Ţărova* (Borlovenii Vechi, Buchin); apoi *Cserova*, *Zerova* (cf. *Hărţile cadastrale,* ridicate la 1876; 1883; Oficiul de Cadastru şi Organizare a Teritoriului din Reşiţa, în continuare prescurtat *CAD*, urmat de localitate şi cifra care indică fila: CAD/Pârvova, 8; 5); *Szerova*, pârâu (CAD/Bolvaşniţa, 1); *Tirova* (CAD/Zlatiţa, 13); *Czerovitza*, la

a. 1597, azi dispărută (cf. C. Suciu, *DLT*, II, p. 314); cf. *Vâna Ţăroviţei* (Ţerova), *Cherova, Czerova* (Idem, *ibidem*, p. 310).

[15] I. Iordan, *Toponimia,* p. 54; 69; o altă etimologie a fost propusă de noi (*Monografia localităţii Câlnic*, p. 9).

[16] C. Suciu, *DLT*, I, p. 406; se pare că *Manihom,* la a. 1587 (Idem, *ibidem*), localitate dispărută şi localizată de C. Suciu „pe lângă Apadia şi Ţerova", este aceeaşi cu *Moniom*, localitatea actuală.

[17] Idem, *ibidem,* vol. II, p. 342; cf. *I(u)ga, Iugas* n. pers. (cf. N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc,* Bucureşti, 1963, p. 78; în continuare: DOR).

[18] Cf. Pesty Frigyes, *Krassó vármegye történéte,* II, Budapesta, 1882, p. 136; în continuare: *Krassó.*

[19] *Domăneasa* ne sugerează (datorită funcţiei sufixului), fie „nevasta lui Doman"*,* mai puţin probabil, fie „moşia (proprietatea) lui…"

[20] Pesty Frigyes, *Krassó,* p. 263.

[21] Pentru etimologia antroponimului *Doman*, v. *a domăni* „a sta de vorbă, a sta la taifas" (***LR***, 8, 1959, nr. 2, p. 52).

[22] Pesty Frigyes, *Krassó,* p. 271.

[23] N. A. Constantinescu, *DOR,* p. LXI (prefaţă).

[24] Boris Cazacu (sub conducerea), *Glosar dialectal Oltenia,* Bucureşti, 1967, p. 124.

[25] Cf. *văliugă* (*văiugă*) menţionat de N. Iorga (apud ***DR***, II, 786); *valog* „vale sau poiană între două vârfuri" (***Sbornik***, X, 30); *văiugă* (Th. Capidan, în ***DR***, III, 234).

[26] Cf. C. Suciu, *DILT*, II, p. 113-114.

[27] Cercetarea a fost efectuată între anii 1968 şi 1974 de către autor în Câlnic, Moniom, Reşiţa, Ţerova; împreună cu M. Deleanu în Doman, Cuptoare-Secu, Târnova, Văliug. Apoi investigaţiile au fost completate cu cercetarea documentelor de carte funciară (Notariatul din Reşiţa) şi a hărţilor de cadastru (v. nota 12) împreună cu O. Răuţ.

[28] Normele în conformitate cu care am apreciat că un nume topic este slav, şi nu un „pseudoslav", sunt cele expuse de Em. Petrovici, în SDT, p. 292-303; DR, X, p. 233-277; 517-543.

[29] Un personaj *Baciu,* apare frecvent în documentele secolului XV (v. Pesty Frigyes, *Krassó*, p. 72; 136).

[30] *Bacia*; pentru alte exemple, v. SLLFolc, 11, p. 82. Pentru *baci*, v. V. Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1966, p. 267-268.

[31] Cf. *Buta,* n. familie (Şoşdea), *Butan* (Agadici), *Butac* (Zorlencior), *Buteală* (Greoni).

[32] Dar şi rom. *Merca*, *Mercea* (cf. N. A. Constantinescu, *DOR*, p. 321); cf. *Mercina,* localitate; *Ogaşul Mercii* sau *Mircii* (!).

[33] Cf. *Bolnovec* (CAD/Petroşniţa, 8); *Bolnişoara* (CAD/Vârciorova, 15); numele de persoană *Bolean* (Prisaca), *Bolniceanu* (Ilova).

[34] Petrovici, DR, *loc. cit.*

[35] Prezenţa bradului aici ar susţine suplimentar ipoteza, dar rămâne nelămurită suficient o eventuală evoluţie **Boroveţ* > **Bolovăţ* > *Bolnovăţ*, în afară de cazul că admitem apropierea de numele comun bolnav.

[36] Cf. *Borovenii Mari* (Globurău).

[37] I. Iordan, *Toponimia*, p. 473.

[38] Idem, *ibidem,* p. 63; apoi *Ogaşul Găbrua* (Răcăşdia); *Dealul Gabrovei* (Calina), *Ogaşul Gabrova* (Lescoviţa), *Gabroţ* (Bănia); pentru *-oveţ* > *-oţ, v.* Em. Petrovici, SDT, p. 140.; *Gabrovecz* şi *Garbovez* (CAD/Prilipeţ, 25; 27) *Gabretina* (CAD/Bănia, 64); *Gabresia* (CAD/Bozovici, 28); *Gabreska, Lunca Gaberei* (Idem, *ibidem,* 43; 58); revenind la *Găbroava* de la Cuptoare, notăm reflexul românesc, *Cărpiniţa* (Doman).

[39] Cf. *Liscov* (Teregova); *Lescoviţa,* localitate.

[40] Şi în altă parte; spre Văliug: *Isinovăţul Mare, Isinovăţul Mic, Între Isinoveţe, Iesenia* (CAD/Iablaniţa, 17); *Isinata* şi *Isinata Bara* (CAD/Bănia, 54).

[41] Cf. I. Iordan, *Toponimia,* p. 68.

[42] Cf. N. A. Constantinescu, *DOR*, p. 180.

[43] Numele topice derivate cu suf. *-in(a)* de la nume de persoane sunt extrem de numeroase, încât renunţăm să le mai menţionăm aici.

[44] Cf. *Babindeal,* formaţie hibridă (Frăsincea); *Stoichi(n)laz* (Topleţ).

[45] Em. Petrovici, în SCL, IV (1953), p. 67; cf. *ALR* II, s.n., vol. III, h. 817, pentru „loc şes” *ramnu, raminá* adj., pct. 48; *rávna, ravniţa* pct. 25 (Caraşova).

[46] Em. Petrovici, SDT, p. 176.

[47] *Banatica,* II, p. 420, nota 16.

[48] Apud I. Iordan, *Toponimia,* p. 501.

[49] Cf. *Budoviţa* (Vărădia); *Buda,* loc. atestată la 1369-1377 (cf. C. Suciu, *DLT*, II, p. 304); *Budinach* la 1535 (Idem, *ibidem,* p. 306); cf. *Priporul lui Budu* (Rusca Teregova), *Spinii Budii* (Duleu).

[50] I. Iordan, *Toponimia,* p. 473.

[51] Cf. *Cucuiul* (Apadia, Pescari, Pârvova, Valea Timişului); *Cucuiul Mare* (Cruşovăţ); *Cucuiata* (Frăsincea).

[52] Cf. *Cucuioava* (Apadia; sinonim cu *Cucuiul*; Ilova, Pătaş, Sicheviţa).

[53] Asemenea toponime hibride sunt posibile; cf. blg. *Valuniş*, unde *v* (= în) şi s-a ataşat n. top. românesc, *Aluniş* (SDT, 142).

[54] Dealtfel locul şi aşezarea acestuia faţă de sat întăresc o atare prezumţie.

[55] Cf. Dorin Gămulescu - Mirco Jivcovici, *Dicţionar sârbocroat-român,* Bucureşti-Pancevo, 1970, s.v.; pentru a nu mai reveni, menţionez aici că în cele mai multe referinţe la termeni sârbocroaţi, am folosit această sursă.

[56] Cf. scr. *kovilje* „colilie” (Em. Pebrovici, *Graiul caraşovenilor*, Bucureşti, 1935, p. 136).

[57] Notat în variantele: *Blegăvişte, Blăjăvişte,* evident etimologii populare parţiale.

[58] V. Em. Petrovici, *SDT*, p. 176, unde face încă odată observaţia la eventualitatea existenţei în trecut a unor apelative **osoi*, **predeal*, **slănic*; de asemenea, p. 248, privitor la *Grădişte(a).*

[59] Idem, *ibidem,* p. 297 urm.

[60] Cf. I. Iordan, *Toponimia,* p. 84; dar au mai fost propuse şi alte etimologii: v. Em. Petrovici, SDT, p. 280.

[61] Cf. *Criva* (Teregova); *Kriva* (CAD/Pârvova, 21); *Crivini* (Slatina Tiimiş); *Dealul Crivăi* (Secăşeni); nu trebuie să scăpăm din vedere nici numele comun românesc *crivă, crivină* „ţinut acoperit de pădure” (cf. G. Oprescu, în DR, IV, 1511).

[62] Cf. Em. Petrovici, *SDT,* p. 138-139; *Dâlboaca Mare* (Borlovenii Vechi), *Ogaşul Dâlbochii*

(Calina), *Dalbosca* (CAD/Valea Bolvaşniţei, 11); *Talbosevitza* (CAD/ Bozovici, 64); *Dlboka Obrška* (Caraşova; informaţie M. Radan); *ct. ALR* II, s.n., vol. III, h. 837. (apă) adâncă; *dàlboka* pct. 25 (Caraşova); pentru „bălţi de ploaie", h. 830: *dâlbă* şi *dâlbi,* pct. 310.

[63] I. Iordan, *Toponimia,* p. 325; metateza *-dn-* > *-nd-*, din pricina grupului consonantic neobişnuit în limba română; cf. *Flămânda* (Pârvova) şi *Poiana Flămânda* (Vărădia); apoi nume topice derivate din *foame* s.f.; *Câmpul Fomii* (Luncaviţa), *Lunca Fomii* (Mehadia); *Inség mezeje* (CAD/Slatina Timiş, 12); cf. magh. *inség* „sărăcie"; aceste exemple întăresc ipoteza unei origini de natură psihologică, şi nu a uneia antroponimice (cf. *Foma* n. pers.).

[64] Acelaşi nume în hotarul satului Clocotici: *Gornicrai* (comunicat de M. Peia).

[65] Cf. Em. Petrovici, *Graiul,* p. 129; 131; de asemenea, I. Bettisch, în *SLLFolc,* II, p. 53 urm.; V. Ioniţă, *ibidem,* p. 87.

[66] Cf. *Moceriş,* localitate (colectiv românesc); planta *mociară-lungă* (Juncus conglomeratus), „Iarbă de mlaştină"; cf. Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic,* Bucureşti, 1968, p 91; aceasta, având în vedere aria răspândirii (Maramureş), provine din magh. *mocsár*, sau mai bine zis sub influenţa acestuia; nu putem presupune că limba română ar fi cunoscut un apelativ **mociur*; numele topic discutat redă blg. *močur* „mlaştină, mocirlă" (cf. Gh. Bolocan, *Dicţionar bulgar-român*, Bucureşti-Sofia, 1972, s.v., sursă pe care am consultat-o de cele mai multe ori când m-am referit la termeni bulgari).

[67] Cf. I. Iordan, *Toponimia,* p. 109.

[68] Cf. slv. *most* „pod"; rom. *a pomosti* „a aşterne un strat de lut ca pardoseală, ca tencuială" (CADE); *pomosteală* s.f. „pământ prepus într-un loc pentru nivelare" (cf. *Cum vorbim,* VIII, 1949, p. 33). O discuţie mai amănunţită în lucrarea noastră *Metafore ale graiurilor din Banat*, Editura Facla, Timişoarea, 1985, p. 112-114.

[69] Cf. *ALR* II, s.n., vol. III, h. 812, „cheie (între doi munţi sau două dealuri)": *prólas*, p. 25 (Caraşova).

[70] Derivat cu suf. adjeotival *-ik(u)* (3.2.5.); cf. numeroasele nume topice româneşti din tema slv. *strumina* „loc abrupt" (v. I. Iordan, *Toponimia,* p. 129), exemplele date aici din toponimia românească, precum şi cele înregistrate de noi în toponimia Caraş-Severinului: *Stârmina* (Slatina Timiş, Duleu); *Vîru Stermina* (CAD/Iablaniţa); *Stârminoasa* (Sadova Nouă, Vălişoara, Ilova), *Stărminoasa* (Mâtnicu Mare), *Dealul Streminoasei* (Bolvaşniţa), *Stârmineţiu* (Bănia), *Valea Stremneacului* (Moceriş), *Stărmiac* (Bănia), *Streneac* (Prigor), *Streneacul Boinii* (Prigor), *Streneacul Oraviţei* (Ravensca); *Strenea Mare, Strenea Mică* (Petnic); apoi diminutivele: *Stârnicelul Sec, Stârnicelul Domăneanţ* (cf. Doman, loc.); *Stârnicioara, Lunca Stârnicioarei, Pârâul Stârnicioarei, Dosul* şi *Faţa Stârnicioarei* (Valea Marga); toate acestea sunt derivate româneşti, încât este posibil ca **stârnic* să fi existat ca apelativ în limba română (v. discuţia sub *10*).

[71] Cf. *Suvacea,* vale şi deal împădurit (Doman); *Suhacea* (Bozovici); *Suhara* (Teregova); cf. blg *suhar* „lemn(e) uscat(e)" (I. Iordan, *Toponimia,* p. 128); *Souha Padina* (CAD/Valea Bolvaşniţei, 8); *Suvaia* (Cârnecea); acelaşi loc *Ogaşul Şuvăii* (Secăşeni); nu excludem nici derivarea dintr-un nume comun: cf. *Morcovacea* < *Marco, Sorcovacea* < *Sorco* (I. Neiescu, în *CL*, XIII, 1972, p. 285); *Popovacea* (Bozovici).

[72] Cf. *Driglovăţ* (Reşiţa); cf. scr. *tri* „trei" şi *glava,* cu acest sens; partea finală adaptată după *Baciovăţ, Butovăţ, Mircovăţ* etc.

[73] Vezi *SLLFolc*, II, p. 86.

[74] În fapt „Cleanţul Domănesc" (= dinspre Doman); pe hărţile forestiere e notat întocmai,

alteori evident eronat: *Cleanţul* Domnesc(!).

[75] Caraşovenescul *klanac* este un împrumut din graiul românilor (cf. Em. Petrovici, *Graiul,* p. 127).

[76] Un *Nyakazó János* este menţionat în legătură cu localitatea Doman la anul 1593 (cf. Pesty Frigyes, *Krassó*, p. 136).

[77] Cazuri de acest fel sunt des întâlnite: cf. *Valeapai (= Valea Paii < Paia* n. pers.); localnicii pronunţă numele localităţii *Şomcuta* (Maramureş), *Şomcuţa* (originea numelui este maghiară: *som* „com" şi *kut* „fântână").

[78] Cf. *Stoichi(n)laz* (Topleţ), *Martiukina Gradina* (Clocotici).

[79] În *CL*, X, nr. 2, 1965, p. 365.

[80] D. Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului daco-român.* Bucureşti-Pancevo, 1974, p. 133; în continuare: *Elemente.*

[81] Idem, *ibidem,* p. 134.

[82] *Gărâna,* localitate (Caraş-Severin), n. topic (Căvăran); *gărână* „pădurice" (Moniom).

[83] Em. Petrovici, *Graiul*, p 136.

[84] Cf. D. Gămulescu, *Elemente,* p. 133.

[85] Cf. I. Vlăduţiu, *Etnografia românească,* Bucureşti, 1973, p. 199-200.

[86] Repartizarea lui *laz* cunoaşte trei mari arii de răspândire, evident provenind din limbi slave diferite: Banat, Moldova şi Transilvania (v. D. Gămulescu, *Elemente,* p. 147).

[87] Pentru *Pogărul* (Cuptoare), reflexul diminutivat este *Pogărciţa*, o formă curioasă din punct de vedere al derivării; probabil *Pogăr > Pogaraş + -iţa.*

[88] *ciung,* cu varianta în graiul bănăţean *ciungar,* denumind arborii desfrunziţi în urma incendiului sau a acţiunii omului (v. M. Homorodean, *Toponimia satelor Cinciş şi Valea, Ploştii,* în *Studii şi materiale de onomastică,* Cluj, 1969, p. 87 urm).

[89] Dealtfel *poiană* este considerat sinonim cu termenii care desemnează acţiunea de defrişare; *curătură (v.* I. Iordan, *Toponimia,* p. 23).

[90] De asemenea foarte numeroase în toponimia Caraş-Severinului, precum şi în alte părţi (v. I. Iordan, *Toponimia,* p. 23; 108); cf. *Arsuri* localitate; *Arşiţa* (Doman, Mercina, Pătaş, Ţerova); *La Arsoare* (Ocna de Fier, Iersig); *Arsişte*, influenţat de *Garişte* (Domaşnea).

[91] Cf. numele topice pe oare le dă I. Iordan, *Toponimia,* p. 23, derivate din *lom* < slv. *lomiti* „a ara un loc întâia oară".

[92] Explicat de localnici prin etimologizare: „valea lu(i) cai (= cailor)" v. SLLFolc, II, p. 87.

[93] *Urcu* e cunoscut şi ca nume de persoană şi ca nume de localitate: *Urcu* (Caraş-Severin); cf. *Urculescu,* n. pers. (N.A. Constantinescu, DOR, p. 465); cf. *urc, urcuri* „vânătoare, goană după animale sălbatice; loc de vânătoare" (v. ALR, II, s.n , vol. III, h. 720, pct. 2).

[94] Mai notăm *Gostaia* (Sadova Nouă) < *Gosta* n. pers. (v. V. Ioniţă, *Glosar toponimic,* Reşiţa, 1972, p 48); *Miraia* (Petroşniţa) < *Mir(e)a;* cf. *Myraya* la a. 1468 (cf. C. Suciu, DLT, II, p. 374); pentru -*oasa* cu funcţia de a indica elementul material prezent, notăm *Cerosa* n. top. ,(= loc cu ceri), menţionat de Pesty Frigyes, *Krassó,* p. 290.

[95] Nu acelaşi lucru îl putem spune în cazul numelor topice *Craişte* sau *Covilişte;* pentru primul, limba română nu cunoaşte un apelativ topic **crai(e); Craia* (Câlnic), *Crainic* (Văliug) pot să derive de la nume de persoană; în schimb *Craiovicea Mare, Craiovicea Mică* (Pârvova),

Globul Craiovei, localitate; *Lunca Craiovei* (Pârvova) sunt sigur slave; *Craiova,* pârâu (CAD/Pârvova, 11) apare în vecinătatea numelui topic *Margina* (CAD/Pârvova, 15); *Craişte,* deci, este nume colectiv slav, echivalent cu rom. *Ocolişte* (Reşiţa); cf. *ocol*, *ocoale* „mici porţiuni de teren împrejmuite în vederea cultivării"; pentru *Covilişte* < scr. *kovilje* „colilie", v. Em Petrovici, *Graiul,* p. 136.

[96] Dacă nu e un nume de persoană, atunci putem admite cele spuse sub *3.2.5.*, ca derivat cu suf. *-ik(u).*

[97] Evident etimologie populară (cf. *labă* s.f.*),* dar să nu omitem faptul că sufixul este de origine slavă; după cum nu putem hotărî cu certitudine că diminutivul *Bratoviţa* este creat de români, şi nu de slavi.

[98] Em. P.etrovici, *Graiul,* p. 71 (v. indicele, unde trimite la p. 70), sugerează (dacă este vorba de numele de loc în discuţie), *Blagoišt',* echivalent cu rom. *Bunavestire.*

[99] Al. Rosetti, *Istoria limbii române,* Bucureşti, 1968, p. 237.

[100] Cf. Em. Petrovici, *Daco-slava,* în *DR*, X, p. 242.

[101] Idem, *ibidem*, p. 243-244.

[102] Idem, *ibidem,* p. 246-247; Govândar nu se putea dezvolta dintr-un scr. *govedar* (6.1.1.), ci dintr-un v. slv. *goveda* „vite mari", cu sufixul *-ar;* cu valoare colectivă, care indică prezenţa elementului din temă: v. *Dubara, Cozara;* apoi româneştile *Obsigar, Stuparu, Brumarul, Păcurarul* (Câlnic; cf. SLLFolc, II, p. 83-84); în schimb *Govădarea, Valea Govădării* (Goruia) < scr. *govedar.*

[103] Probabil, alături şi de alte elemente cu caractere sârbocroate semnalate de Em. Petrovici, *SDT,* p. 138 urm., *Dubara* constituie un element avansat spre vest în aria stabilită de acesta.

[104] V. Em. Petrovici, *Graiul*, p. 7 urm., când discută originea numelui *Caraşova.*

[105] Acesta poate fi un element arhaic (12.1), dar şi o inovaţie mai nouă, după cum remarca Em. Petrovici, *SDT*, p. 140.

[106] Cf. Em. Petrovici, *Daco-slava,* în *DR,* X, p. 244.

[107] Em. Petrovici, *Graiul,* p. 18.

[108] *Supranota* 105.

[109] V. Ioniţă, *Nume topice din Reşiţa,* în *Banatica,* II, 1973, p. 417 urm.

[110] *Săcârcea* (Câlnic), credem că derivă dintr-un antroponim, căci nu vedem cum ar putea deriva din scr. *krčiti* „a defrişa" şi prepozitia scr. *s(o)* „cu"; celelalte toponime de aici aparţin primului strat.

[111] Exemplele de împrumuturi, uneori chiar de conservare a unor elemente fonetice româneşti străvechi (ca *stragl'aţă)* sunt cuprinse în lucrarea monografică a lui Em. Petrovici, *Graiul,* citată până acum în diferite ocazii.

[112] Cf. Al. Rosetti, *op. cit.,* p. 215; 237. O expunere mai amplă a problemei în lucrarea noastră *Nume de locuri din Banat*, Editura Facla, Timişoara, 1982, p. 209-226.

[113] În *DR*, VI, p. 251.

[114] Idem, *ibidem.*

[115] În *DR*, VIII, p. 348.

[116] Ceea ce S. Puşcariu numea „desnaţionalizare" (14.3.).

[117] Cf. Al. Graur (sub conducerea), *Introducere în lingvistică,* Bucureşti, 1965, p. 294.

[118] Cf. S. Puşcariu, în *DR*, VIII, p. 352.

[119] Idem, *ibidem.* Tot aici S. Puşcariu citează exemplul lui *a vie* „a trăi" < lat. *vivere,* cum apare în documentele mai vechi şi care a dispărut în urma concurenţei omonimice cu *vie* s.f. < lat. *vinea,* după ce *n* a trecut la *i.* Graiurile moldoveneşti nu cunosc termenul *taur,* dar pe la a. 1500 găsim în Moldova antroponimul *Neagşul Taurul,* a cărei proprietate se află pe unde se găseşte azi toponimul *Valea Buhaiului* (cf. I. Gheţie şi Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea,* Bucureşti, 1974, p. 267). Oficialul magh. *Olt* „a avut şansa" să fie acceptat de autohtoni, căci iniţialul **Alt* (cum îl găsim în graiurile săseşti), intrase în concurenţă omonimică cu *alt, -ă* adj. (caz citat tot de S. Puşcariu, v. mai sus). La aceste câteva exemple pot fi adăugate numeroase altele din lucrările lui N. Drăganu, mai cu seamă din *Românii.*

[120] Poate locuitorii actualului sat Iabalcea, care vorbesc numai româneşte, spre deosebire de cei din celelalte şase sate, să fi convieţuit vreme mai îndelungată cu românii din Doman, încât să fi fost asimilaţi din punct de vedere lingvistic, apoi plecarea lor să se fi făcut din motive necunoscute.

[121] Tot aşa s-ar putea explica cele peste 3000 de nume topice slave din Grecia (şi despre greci se spunea că au dispărut şi că au fost înlocuiţi de slavi; v. Em. Petrovici, în *DR*, X, p. 233.); sau că în Picardia majoritatea numelor de localităţi sunt de origine germanică (apud S. Puşcariu, în *DR*, VIII, p. 345-346); în acelaşi loc se spune „toponimia bulgară a fost schimbată de turci", dar acceptată de bulgari (n.n.); acad I. Iordan, *Toponimia,* p. 6, nota 1, remarca fapte similare în Peninsula Iberică, unde spaniolii au preluat toponimia de origine latină de la arabi. Apoi este un fapt cunoscut că nu francii au fost mai numeroşi şi că nici autohtonii n-au părăsit locurile, ci francii au fost cuceritorii.

IDENTIFICAREA PE BAZA TOPONIMIEI ACTUALE A UNOR AŞEZĂRI DISPĂRUTE

Studiul interdisciplinar, cercetarea pe multiple planuri a unui anumit domeniu de viaţă, a unor fapte şi fenomene, se impun ca metode de lucru absolut indispensabile cercetătorului. Aşa, bunăoară, lingvistica în general şi toponimia în special îşi consolidează argumentaţiile multora dintre ipoteze bazându-se pe mărturiile documentelor istorice sau pe dovezile arheologiei.

Toponimia a fost şi continuă să mai fie revendicată şi de alte discipline ştiinţifice (geografie, istorie, etnologie etc.). În ultima vreme însă tot mai mult este împărtăşit punctul de vedere potrivit căruia cercetarea numelor de locuri este în primul rând un domeniu al limbii şi că „studiul lingvistic (al numelor topice n.n.) trebuie să-l preceadă pe cel geografic, istoric, etnologic etc."[1]

Pornind de la sensul unor cuvinte, observăm că toponimele provenite din apelative comune cu înţelesuri clare *(cetate, ruină, turn)* sau cu semnificaţii mai puţin clare la prima vedere *(grădişte, jidovină, zagrad)* nu sunt altceva decât mărturii ale prezenţei omului pe acele locuri. Chiar şi atunci c când numele topice respective exprimă realităţi cu caracter strict militar — ca în exemplele de mai sus — ele dovedesc totuşi că pe locurile numite *Turnu, Ruini, Jidovini* etc. existau într-o anumită vreme nuclee de aşezări omeneşti. Când nume de locuri de tipul *Mormântul, Biserica, Cimitirul* se găsesc în afara vetrelor actuale ale satelor, ele nu sunt doar simple ciudăţenii, ci indicaţii despre

vechi selişti (vetre de sat) părăsite.

S-a spus că fonetismele reflectate în toponimie sunt proprii graiului celor care le-au fixat în documente, idiomului vorbit pe locurile respective[2]. Chestiunea se prezintă a fi mai dificilă dacă avem în vedere „partea apuseană a Banatului (şi nu numai aceasta, ci, putem spune, întreg teritoriul sud-vestic al ţării, n.n.), unde s-au produs mişcări de populaţii în secolul al XVIII-lea de natură să redea denaturat unele particularităţi"[3]. Nu de puţine ori între numele oficial şi cel popular se ivesc diferenţe care derutează pe cercetător, încât trebuie să ţinem seama că „în decursul timpului intervin tot felul de factori care duc la apariţia unor diferenţieri formale între aspectul scris al toponimelor şi cel al vorbirii de fiecare zi"[4].

Întâmpinăm de obicei dificultăţi în stabilirea originii unor nume de locuri actuale, care s-au îndepărtat de aspectul lor primitiv[5], dar greutăţile devin mai pronunţate când se pune chestiunea identificării şi localizării[6] aşezărilor menţionate documentar de timpuriu şi care în secolele următoare atestării lor nu mai apar în documentele vremii. Uneori ele s-au păstrat ca nume de locuri în hotarele satelor, dar cele mai multe s-au pierdut cu desăvârşire.

Găsim o încercare de identificare şi localizare ale vechilor aşezări din fostul district al Caransebeşului în lucrarea semnată de M. Bizerea şi C. Rudneanu[7], unde, după ce, în primul rând, sunt aduse însemnate contribuţii la cunoaşterea ţinuturilor bănăţene, în cea de a doua parte a studiului sunt înşiruite „146 aşezări, dintre care 29 predii", păstrate în prezent „ca aşezări (…) doar 64, iar altele 14 rămase ca toponimice"[8].

În faţa celui care voieşte să utilizeze lucrarea se ridică de la bun început o oarecare dificultate, întrucât autorii nu precizează ce sens acordă indicaţiilor *disp*.(ărut) şi *neid*.(endificat), derutante când apar singure sau împreună[9] sau când unor localităţi le lipsesc aceste indicaţii, deşi nu le găsim cuprinse în nici un repertoar al localităţilor bănăţene actuale[10]. Aşa că discuţia trebuie dusă în legătură cu aşezările *dispărute: a. identificate* şi *localizate* — evident, aproximativ —; *b.* care nu au putut fi până acum identificate în vreun nume topic actual, problema identificării lor rămânând deci deschisă.

Nu ne putem hazarda în stabilirea vetrelor satelor ori prediilor de odinioară doar pe baza simplei existenţe în prezent a unor nume de locuri omonime cu numele aşezărilor dispărute, mai ales când numele lor derivă din apelative sau antroponime de largă circulaţie sau din fitonime larg răspândite, ca în exemplele: *Lazu, Corbu, Mesteacănu* etc.[11] Şi nici menţionarea lor în documente alăturea de aşezări cunoscute azi nu poate constitui probe de rezistenţă[12], încât pentru identificarea localităţilor din această categorie sunt necesare dovezi materiale şi referiri documentare precise. Când ele lipsesc, ne putem sprijini pe dovezi de ordin lingvistic (fonetism, serii structurale, sisteme semantice etc.)[13]. Dar chiar şi atunci, când credem că am epuizat toate mijloacele de identificare, deseori rezultatele rămân sub semnul incertitudinii.

***

În observaţiile de faţă pornim de la inventarul aşezărilor dispărute întocmit de C. Suciu[14], de la cele cuprinse în repertoarul fostului comitat de Severin[15]. Celor din lucrarea

citată la *nota 7* le-am adus unele completări, iar în alte cazuri am socotit că sunt necesare anumite îndreptări care, evident, nu au pretenţia de a fi soluţii definitive. În general ne-am limitat la numele de locuri cuprinse în bazinul hidrografic superior al Timişului bănăţean de unde (întrucât problema nu poate fi epuizată într-o lucrare de proporţii restrânse) am ales doar câteva exemple, care ar putea constitui criterii în tratarea unei atât de spinoase probleme.

1. Satul *Gamza* apare menţionat documentar la anul 1352 (Pesty, Kr. 11-1, p. 174-175), şi nu la 1544, cum eronat indică SIB, 13. Chiar dacă nu am avea în prezent un loc cu acest nume, deşi el este cunoscut în hotarul satului Zorlencior, ca parte de ţarină, coastă de deal cu pădure, dintr-un document datat 8 noiembrie 1352, din Iladia, aflăm că i se atribuie lui Juga şi Bogdan fiii lui Ştefan de Mâtnic, Valea Mâtnicului, „pământ pustiu". Terenul dăruit acestora începea de „lângă Mâtnic, trecea printr-o pădure, şi, pe un drum, venea la *Gamza",* apoi trecea mai departe spre *Mackas (= Măcicaş)"*[16]. În cazul de faţă deci nu mai putem spune că nu cunoaştem vatra fostei aşezări, căci numele i s-a păstrat, documentele stabilesc precis locul, iar numele de *Gamza,* fără îndoială un antroponim, nu este atât de răspândit[17]. În legătură cu numele localităţii, cu originea lui, este suficient să acceptăm că a existat un întemeietor sau stăpân al aşezării cu numele de *Gamza,* respectiv *Hamza,* cum se poate presupune. Dar dacă încercăm să ne explicăm, la anul 1352, un nume de origine turcă, date fiind evenimentele istoriei şi prezenţa turcilor în Banat[18], se pare că forma *Gamza* a fost o mai târzie apropiere formală de antroponimul *Hamza.* De aceea nu este exclus să ne găsim în faţa unui vechi nume românesc derivat din tema *Gam-* cu un tot atât de vechi sufix *–şa,* respectiv un **Gamşa*[19].

2. Patru foste aşezări sunt amintite în acelaşi context, cu indicaţia că aparţineau hotarului Caransebeşului, la anul 1588: *Andrilest, Rowna, Zboristye* şi *Patak* (Pesty, Sz., p. 10). Identificarea primei dintre aceste patru foste sate nu ridică probleme, căci *Andrileşti* este cunoscut ca loc în hotarul Caransebeşului. Cât despre origine, *Andrileşti* ar însemna „neamul lui Andrilă", respectiv „locul stăpânit de urmaşii acestuia". Numai că *Andrilă,* ca derivat din *Andrei* cu sufixul *-ilă,* deşi nu este imposibil, e totuşi puţin probabil. Aşa încât [*-l-*] epentetic se datorează pronunţiei în hiat a unui eventual *Andreieşti,* patronimic al lui *Andrei* sau *Andr(e)a.* Presupunerea noastră o întemeiem pe prezenţa în vecinătatea apropiată a numelui de loc *Andrileşti* a altor două toponime: *Câmpul Andrei* (Caransebeş) şi *Dealul Andrionilor* (Păltiniş); dealtfel *Andrieşti* este perfect omonim din punct de vedere onomastic cu *Andrioni*[20].

Şi *Rowna* s-a păstrat în numele *Ramna* (Obreja). Fiind vorba de numele unui pârâu, aceasta trebuie să fie cel puţin tot atât de vechi ca şi satul, deşi de regulă satele împrumută numele apei pe care aşezarea se întemeiază[21]. Atestarea ei are loc pentru întâia oară la 1447, când este menţionată cu numele de *Rampnapathaka* (DIT II 392), deci „Pârâul Ramnei". Întrucât originea numelui, răspândirea lui şi alte probleme de ordin fonetic şi semantic au fost discutate cu alte prilejuri, numai revenim asupra acestor chestiuni[22].

De asemenea atât *Potoc* cât şi *Zborişte* nu ridică probleme deosebite, nici în privinţa localizării şi nici în cea a originii[23] , cu observaţia că, dată fiind răspândirea mare a numelor de sate provenite din apelativul *potoc,* de data aceasta menţionarea lui în context şi informaţiile pe care le dau documentele facilitează în mare măsură localizarea lui.

3. Identificarea şi localizarea unei localităţi *Brad(u)* sunt operaţiuni greu de împlinit, căci fitonimul, într-un ţinut prin excelenţă muntos, este larg răspândit. Aşa încât localitatea *Braadh,* a. 1532 (DIT II 303), „fost sat în ţinutul Caransebeşului", menţionat la un loc cu posesiunile *Racoviţă* (astăzi nume de hotar lângă Caransebeş), ar putea fi localizată aproximativ. O informaţie din secolul trecut (actele cadastrale)[24] şi anume locul numit *Bradu Kalova* în hotarul satului Cicleni aduce o precizare suplimentară. Totodată fosta aşezare *Brad* este pomenită în secolul al XV-lea în legătură cu „nevasta lui Gheorghe Găman din Calova" (Pesty, Sz., p. 13).

4. Pe trei dintre aşezările socotite de M. Bizerea şi C. Rudneanu ca fiind obscure (SIB, p. 12) le vom discuta la un loc din motive ce se vor vedea mai jos. Documentele maghiare redau prin [*cs*] africata românească [*č*], pronunţată în subdialectul bănăţean [*ś*], când, pentru fidelitatea redării, documentele vremii îl redau prin *[che]* sau *[chi];* prin *[cz]* este notat *[ţ]* românesc. Tot din cauza neglijării transcrierii exacte, autorii studiului bănuiesc că *Chernecs* (de fapt, corect *Chernecz)* ar putea fi identificat cu *Cârnecea.*

Atât *Csernecz* (nu *Cserenecs* !), cât şi *Cherenyes* se confundau în secolul trecut ca şi azi. Pesty Frigyes notează la început „Cserenecz vagy Cseresnye-falva", dar mai departe îşi exprimă îndoiala în privinţa identităţii acestor două numiri: cf. *valószinüleg* „probabil" (*op. cit.* p. 44). Pe hotarul Petroşniţei curge pârâul *Cerneţului,* alcătuit din *Fera Mare* şi *Fera Mică* care izvorăsc din masivul Nemanu. Un alt pârâu*, Bejna,* cu afluentul *Bejnuţa,* izvorăşte din locul numit *Cireşna.* Din cauza asemănării lor formale cele două numiri sunt confundate de cei care nu cunosc bine locurile. Se pare, totuşi, că au existat două aşezări, una cu numele de *Cireşna;* cf. numele topice actuale din această zonă *Cireşu* (Goleţ), *Câmpul Cireşului* (Buchin); alta *Cerneţul,* derivat dintr-o temă, *cernă,* apelativ românesc dispărut, cu o productivitate mare în toponimia spaţiului geografic de care ne ocupăm: cf. *Dealul Cernicului, Cernicova, Cernişoare* „loc de unde se scot *cernele* pentru fărbuit".[25] Sufixul din numele localităţii *Chernota* (*Cernota*) amintit documentar la 1467 este antroponimic, cum probabil şi fosta aşezare a avut la bază un antroponim; C. Suciu o localizează între Sacu şi Mâtnicu Mare (DIT II 310).[26]

5. La anul 1411 se aminteşte o aşezare umană *Calna* „la marginea ţinutului Caraş", pe lângă Ciuta; numele mai era purtat de un câmp *(Kálnamejeze)* şi un pârâu *(Kálnapataka);* cf. Pesty, Sz., p. 269. Toponimul aparţine seriei numeroase în toponimia românească, derivată din o temă slavă *kal* „lut; mlaştină"[27] . Într-o zonă unde, după cum se vede, exista cândva o populaţie amestecată, numirile populare dintr-o limbă neînţeleasă (în cazul de faţă numele topic slav. *Calna)* sunt însuşite şi, întocmai ca elementele lexicale curente, „ele sunt supuse procesului de adaptare la structura limbii

vorbite de populaţia care le-a împrumutat”[28]. Aşa încât, nu este exclus ca în numele celor două pâraie de pe hotarul Armenişului, *Călina Mare* şi *Călina Mică,* să se păstreze amintirea celor două Calne de odinioară, căci Pesty menţionează o aşezare *Felsö-Kálna* („Calna de Sus”), încât este firesc să presupunem corespondentul antonimic, deci şi o „Calna de Jos” (*loc. cit.*). Rămâne de lămurit chestiunea termenilor care au provocat etimologia populară. Când un toponim îşi pierde sprijinul pe care îl are de obicei în omonimul său comun, el îşi caută alt sprijin, în cuvinte vii, ale căror sensuri se cunosc, asemănătoare cu toponimul primar din punct de vedere formal, dar deosebite ca sens. Actualul nume poate fi explicat numai prin antroponimul *Călin(a)* sau fitonimul *călin* (*Viburnum lantana*). Pe de o parte se pare că antroponimul nu a prea fost obişnuit locurilor, pe de altă parte, în aria subdialectului bănăţean pentru specia *călin* este folosit un alt termen: *dârmox*[29]. Nu pot fi făcute afirmaţii tranşante, decât după ce se va cerceta antroponimia ţinutului (nu numai cea actuală, ci şi cea din secolul trecut sau din secolele anterioare), precum şi numirile care se dau plantei amintite.

Este ciudat că întâlnim în toponimia Banatului relativ numeroase nume de văi (în deosebi), lunci, dealuri, ale căror nume, aşa cum sunt pronunţate de localnici şi uneori explicate, derivă din numele comun *cal:* unele ar putea fi explicate prin faptul că ele sunt un fel de „cimitire ale cailor”; cf. *Morminţii Cailor* (Şoşdea), poate *Valea Cailor* (Rusca), dacă nu ar fi prea îndepărtată de vatra satului. Cele mai multe s-au născut, bănuim, ca urmare a aceluiaşi proces de etimologizare: aşezările *Calova,* a. 1433 (Pesty, Sz., p. 101), de aceeaşi origine ca şi sus-amintitul *Calna* şi-a păstrat numele în actualele văi din hotarul Obrejei: *Calova* şi *Caloviţa..* Dar mai sunt amintite încă alte două aşezări, mai spre sud-vest, *Kalwa,* a. 1531 şi *Kalwuicza* (DIT II 348), păstrate şi acestea în *Calva,* pârâu apoi *Furca Calvii, Faţa Calvii* etc. (Petnic). Revenind însă la toponimele de tipul *Valea Calului,* toponimul s-a născut, probabil, din pronunţarea determinantului *Calovei* cu *[-v-]* intervocalic labializat *[-u-],* ca în *Buceaua (Buceava), Coşaua (Coşava)* etc.[30] deci *Valea Caluiei,* de fapt *Valea Caluii,* din care s-a putut uşor naşte *Valea Calului*[31].

La capătul acestor câteva observaţii, considerăm că problema aşezărilor menţionate documentar la anumite date şi dispărute azi ca aşezări umane locuite nu poate fi neglijată, ci dimpotrivă, ar putea constitui obiectul unor preocupări bine definite în vederea identificării lor şi a stabilirii locurilor pe care aceste aşezări se aflau.

O primă etapă a acestei întreprinderi ar constitui-o refacerea cu ajutorul mijloacelor lingvistice, al foneticii, din variantele ce apar documentar a unor forme cât de cât exacte. Aceasta presupune cunoaşterea corespondenţelor dintre fonemele româneşti şi fonemele limbilor în care sunt redactate documentele respective şi, bineînţeles, cunoaşterea diferitelor etape de evoluţie a limbii şi particularităţii graiului local.

Inventarierea toponimiei de pe hotarele localităţilor din zona cercetată este absolut necesară, metoda cea mai sigură fiind recoltarea directă, după rigorile ştiinţei.

Şi, în încheiere, l-am cita pe savantul Vasile Bogrea care cerea celor care studiază toponimia să o facă cu „dicţionarul geografic într-o mână şi cu colecţiile de documente

în celaltă”, altfel neputându-se ajunge la rezultate temeinice în acest domeniu[32] . Deci documentul şi, de fapt în primul rând, documentul ne oferă proba concludentă (şi evident rezultatele arheologiei, mai ales când se pune problema identificării şi localizării fostelor aşezări umane), dar atunci când acestea lipsesc, şi din nefericire lipsesc în numeroase cazuri, nu putem ignora mijloacele lingvistice.[33]

*Apărut în „**Banatica**”, IV, p. 463-470, Reşiţa, 1977*

[1] I. Iordan, *Toponimia românească,* Bucureşti, 1963, p. 8.

[2] I. Gheţie şi Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea,* Bucureşti, 1974, p. 53.

[3] Idem, *ibidem,* p. 57.

[4] M. Sala, *În legătură cu notarea toponimelor româneşti,* în LR, XI, 1961, nr. 1, p. 74.

[5] De pildă suntem tentaţi să căutăm pentru numele satului *Cornereva* o explicaţie de natură botanică (cf. *corn,* specie arborifică), când de fapt acesta derivă din slv. *konjar* „crescător de cai”, respectiv numele unei persoane; satul *Delineşti* este o modificare ulterioară a primitivului nume *Dănileşti* iar *Valeadeni* se numea odinioară *Vlădeni;* v. în acest sens şi explicaţiile numelor topice de la punctul *5* din prezentul capitol.

[6] Acordăm acestor termeni următoarele sensuri, pe care le vom avea în vedere în continuare: *identificare* (= recunoaşterea într-un toponim actual a unui nume aparent obscur), ca, de exemplu, identificarea în fosta aşezare *Zyn,* a. 1440 (DIT II 439) a actualului nume de loc *Valea Acsinului;* prin *localizare* înţelegem „stabilirea (aproximativă) a vetrei unei aşezări dispărute.

[7] *Consideraţii istorico-geografice asupra districtului autonom al Caransebeşului în evul mediu,* în *Studii de istorie a Banatului,* volumul I, Timişoara, 1969, p. 7-22.

[8] Idem, *ibidem,* p. 16.

[9] Dăm doar câteva exemple: *Bania* neid. disp. (p. 12); *Brad* 1577 neid. (p. 12); *Lăţcan* 1559 disp. (p. 13).

[10] Cf. *Mocican* 1544 (p. 13).

[11] Indicaţia dată pentru *Laz* 1548 „toponimice pe platformele estice ale Semenicului, deasupra Teregovei” este ambiguă. Localitatea apare menţionată *Laszmare* (= Laz Mare, n.n.) şi e discutată la un loc cu numirile din ţinutul Mehadiei (Pesty, Sz., p. 356); nume topice derivate din apelativul *laz* se găsesc răspândite pe întreg teritoriul Banatului (de altfel termenul este general românesc); v. în acest sens precizările pe care le face D. Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân,* Bucureşti-Pancevo. 1974, p. 147; şi discuţia ar putea continua pentru multe dintre numele topice pe care le conţine lista lucrării amintite (SIB, p. 12-16).

[12] Iată un exemplu: *Câlnicul* (Reşiţa) este amintit documentar întâia oară la anul 1597 la un loc cu *Gătaia, Denta, Gai, Şemlac* şi *Omor* (Pesty, Kr. II-1, p. 293-294). Presupunând că localitatea ar fi dispărut şi că numele nu i s-ar fi păstrat nici ca nume de hotar, ne dăm seama cât de imprecisă ar fi fost o localizare pe baza contextului.

[13] V. în acest sens, lucrarea noastră *„Structură şi sistem în toponimie* în SLLF IV (sub tipar); p. 225-230 (*notă ulterioară*).

[14] Cf. SDT II, partea a II-a (Localităţi dispărute), p. 285 ş.u.

[15] Cf. sigla de la sfârşitul lucrării, *Pesty, Sz.,* aşezările notate cu *Alsofalu.

[16] Cf. Şt. Pascu (sub redacţia), *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania,* Volumul X, Bucureşti, 1977, p. 161.

[17] Dealtfel nici nu este cuprins în *DO*; v. tema *Gama*, p. 280.

[18] Posterioară menţionării localităţii *Gamza* (1352).

[19] Pe de o parte nume româneşti derivate din tema *Gam-* sau *Gom-* apar de timpuriu şi pe o arie întinsă (v. *Gámasza* (= Gămeasa), citat des de N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi onomasticii,* Bucureşti, 1933, p. 75, 144, 161.; numele aflat în discuţie *(Gamza)* poate fi chiar numele matrimonial pe care îl aminteşte N. Drăganu, *Gămeasa*; ipoteza unui **Gamsa este* mai puţin plauzibilă; pentru *-şa,* v. DO, p. XLVI. Merită luată în consideraţie existenţa familiei cu numeroşi descendenţi, *Găman,* care apare des pomenit în documentele vremii. Precum, de asemenea, nu excludem nici o origine pecenego-cumană a numelui de persoană, după cum ne sugerează colegul O. Răuţ.

[20] Cf. *Andra* (Broşteni) care păstrează amintirea prediei *Handra* menţionată la 1839 (DIT II 337).

[21] V. Discuţia în această privinţă la Em. Petrovici despre numele satului *Glimboca* (DR, X**,** p. 519-520).

[22] *Supra, 64*.

[23] Ambele sunt şi în prezent nume de locuri în hotarul Caransebeşului; *potoc* este un apelativ topic românesc de origine slavă, iar *Zborişte* se traduce prin „locul de adunare (al oştilor, probabil)"; cf. scr. *zborište* ,,punct de adunare".

[24] Cf. Oficiul de Cadastru şi Organizare a Teritoriului din Reşiţa, Cadastrul satului Cicleni, anul 1883, fila 17.

[25] Despre un apelativ românesc *cerna*, v. *Nume de locuri…*, p. 215-216.

[26] Sufixul *-otă,* de origine slavă, formează porecle, patronime şi nume de familie (DO, LXIV); unele sunt toponime provenite din nume de persoană (Idem, *ibidem*); el poate avea, probabil, şi alte funcţii atunci când se adaugă unor apelative comune ca *corcotă, zârnotă* etc. (v. DI, s.v.).

[27] Cf. I. Iordan, *op. cit.,* p. 54; 69.

[28] Idem, *ibidem,* p. 367-368.

[29] Cf. Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic,* Bucureşti, 1968, p. 179; cf. *Drimocsa* (Bocşa).

[30] Cf. E. Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie,* volum îngrijit de I. Pătruţ, B. Kelemen şi I. Mării, Bucureşti, 1970, p. 140.

[31] Etimologia populară este foarte frecventă în toponimie. Chestiunea a fost larg discutată de I. Conea *Terra,* 1968, nr. 3, p. 8 ş.u.

[32] V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice.* Ediţie îngrijită de M. Borcilă şi I. Mării, Cluj, 1971.

[33] În afara bibliografiei menţionată în notele de subsol, am folosit mai frecvent următoarele lucrări şi studii pentru care se stabilesc siglele corespunzătoare: *DA* = Academia Română, Bucureşti, *Dicţionarul limbii române*, Tomul I, partea I, 1913 ş.u.; *DI* = Academia Republicii Socialiste România, *Dicţionar invers.* Bucureşti, 1957; *DIT I* şi *II* = C. Suciu, *Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania,* Bucureşti, volumul 1 (1967), volumul II (1968); *DO* = N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc,* Bucureşti, 1963; *DR* = *Dacoromania,* buletinul Muzeului limbii române, Cluj, 1921-1948; *LR* = *Limba română,* revistă publicată de Institutul de lingvistica din Bucureşti, 1952 ş.u.; *Pesty, Kr. II*-1 = Pesty Frigyes, *Krasso vármegye története,* vol. II-1, Budapesta, 1884; *Pesty, Sz.* = Pesty Frigyes, *A szörenyi bánság és Szörény vármegye története,* vol. II, Budapesta, 1878; *SIB* = Universitatea din Timişoara, *Studii de istorie a Banatului,* vol. I, Timişoara, 1969; *SLLF I, II,*

III, IV = Comitetul Judeţean pentru Cultură şi Educaţie Socialistă Caraş-Severin, *Studii de limbă. Literatură şi folclor,* Reşiţa, vol. I (1969), vol. II (1970), vol. III (1976), vol. IV (1978).

TERMENI GEOGRAFICI UCRAINENI DE ORIGINE ROMÂNĂ

Dată fiind importanţa influenţelor reciproce între idiomuri şi graiuri, mai ales în zonele de contact şi interferenţă, uneori chiar şi la distanţe mai mari, dacă avem în vedere mişcările de populaţii, aşa-zise metanastatice, şi mai cu seamă pe cele de natura transhumanţelor păstoreşti, am considerat că este oportună o clarificare a cuvintelor considerate de M. Iurovski ca fiind de origine obscură (*nedéja*, *ščowb*), iar altele explicate insuficient de clar sau eronat (*klýwa*, *makiwka*, *skarpa*)[1], demers necesar pentru o mai bună cunoaştere a modului cum au, pătruns elemente de lexic românesc în spaţii cu vorbitori de o altă limbă.

1. *nedéja* „vârf sălbatic de munte" (Koţiubinski), declarat de autor „neclar" (p. 197), reprezintă rom. *nedéie,* cu sensul principal „*serbare* populară câmpenească de origine păstorească"; astfel de serbări se ţineau, de regulă, pe plaiurile montane; sensul următor, creat prin extensiune, este acela de „loc pe care se ţin serbările (nedeile)"; apoi, prin extensie mai largă, cuvântul a ajuns să însemne „vârf de munte", aşa cum a fost înregistrat în Transilvania (DLR, s. v. *nedeie*).

2. *ščowb,* cu diverse variante fonetice (*ščob, ščowba, ščomb, ščombur* ş.a.) are sensul de „înălţime muntoasă", cu specificarea expresă pentru *ščowb* o „înălţime muntoasă (abruptă)". Varianta cea mai apropiată de cuvântul originar, pe care îl avem în vedere, este *ščomb.*

Într-o lucrare mai veche am explicat sensurile secundare dezvoltate de rom. *ščomp,* cu semnificaţia primară „stâlp; ţăruş", şi faptul că el aparţine cuvintelor de origine autohtonă.[2] Prezenţa cuvântului în toponimia ucraineană, ca termen geografic, căci *ščomb* este acelaşi cu rom. *ščiomp,* cu o atât de largă răspândire, este într-un fel surprinzătoare, dar trebuie să ţinem seama de caracterul conservator al ariilor laterale ale unui teritoriu lingvistic, aşa cum o dovedeşte şi termenul *skarpa* (vezi mai jos), mai ales că asemenea termeni sunt împrumutaţi de un idiom străin, în masa căruia se „specializează" şi se „fosilizează", devenind reale relicte toponimice.[3] Noţiunea de „stâlp; coloană"[4] nu este întâmplătoare şi nici neobişnuită în toponimia de factură metaforică. Ar fi destul să amintim toponimul *Sturul* < rom. *stur* < lat. *stylus* „coloană", de denumiri ca *Suliţa, Păpuşa* sau de cel mai jos discutat, *Măciuca.*

3. Pe *makiwka* „înălţime, vârf de munte" autorul îl derivă de la *makiwka* < „măciulie de mac", când de fapt avem a face cu rom. *măciucă,* termen metaforic intrat în toponimie, ca apelativ, apoi, prin onimizare, devenit toponim, aşa cum îl întâlnim şi în toponimia românească, în afară de cazul când numele topic, de regulă un sat, provine dintr-un antroponim *Măciucă.* Dar când este vorba de înălţimi, originea acestor denumiri este clar metaforica; cf. *Măciuc,* atestat la anul 1581, cu indicaţia „culme".[5]

4. Cât despre *skarpa* „înălţime abruptă montană", sau în alte surse: „povârniş interior al unei depresiuni", M. Iurovski îl raportează la pol. *skarpa* „pantă, povârniş, pripor". Lucrurile stau, însă, cu totul altfel. Pe de o parte, informaţia se adaugă argumentelor noastre privitoare la rom. *(s)carpă, (s)cârpă* etc. (*infra, 92*), pe de altă parte, atât pol. *skarpa,* cât şi ucr. *skarpa*, au pătruns în ambele limbi din română, unde s-a conservat ca element autohton, al cărui reflex se găseşte în alb. *karpe.*

În concluzie, alături de *gorgan, grun* şi *chiceră,* recunoscute de autorul articolului ca fiind de origine românească, trebuie adăugate şi *nedéja, ščomb* (cu variantele sale), *makiwka* şi *skarpa,* iar în privinţa lui *kliwa,* în cazul că informaţia privitoare la existenţa unui rom. *cliva* este sigură, acesta comportă o discuţie mai detaliată.

5. DTB II menţionează numele topice *Clifa,* deal cu păşune (Pădureni - Timiş), „şi *Clifa cu Fieru,* scobitură în pământ (Fărăşeşti - Timiş). Pentru primul se propune, ca etimon, antroponimul *Clifa* (cf. onomatopeea *claf, clef)*; cf. şi germ. *Kliff* „faleză". Autorii presupun un atare antroponim popular (sic!) pe baza onomatopeei, pentru că nici o lucrare de antroponimie nu menţionează un nume de persoană *Clifa.* Cât despre germanul *Kliff,* acesta este un termen ştiinţific, fără circulaţie în alte domenii, şi el se referă la formaţiuni geomorfologice bine determinate: „abrupt format prin acţiunea de eroziune a valurilor de-a lungul ţărmurilor lacustre, marine şi oceanice"; cf. engl. *kliff* (de unde a fost împrumutat în germană şi în rusă: cf. *kliff,* cu aceeaşi semnificaţie şi tot în calitate de termen ştiinţific)[6] . Aşadar, originea antroponimică este puţin probabilă, mai ales dacă avem în vedere cel de al doilea nume topic, *Clifa cu Fieru,* unde primul termen al numelui topic indica existenţa unui nume comun, respectiv a unui apelativ topic: **clifă.* Etimonul germ. *Kliff* este exclus, după opinia noastră, atât pentru primul nume topic, cât şi pentru cel de al doilea, măcar că autorii îl indică aici ca fiind neîndoielnic.

6. M. Iurovski menţiona printre termenii ucraineni cu sensul „înălţime" şi pe *klywa* „înălţime lipsită de pădure (despădurită)", excerptat din trei surse lexicografice, apoi cu sensul de „munte; stâncă în pădure", menţionat în alte două surse bibliografice, considerat de autorul articolului că provine din rom. *cliva* „pantă, povârniş", dar şi „canal, scurgere", fără să se indice sursa din care s-a luat presupusul termen românesc. Cele două sensuri ale rom. **cliva,* total diferite, s-ar putea explica prin transferul de la „povârniş" la cel de „torent care curge pe asemenea povârnişuri"; cf. *ponor* „munte, deal", dar şi „mică apă curgătoare; gârlă" (DLR, s.v.). Ceea ce nedumereşte însă este că nu am găsit în nici o

lucrare lexicografică românească pe **clivă* şi, cum M**.** Iurovski nu indică sursa, este greu să ne pronunţăm.

Probabil că lui M. Iurovski i-a fost cunoscut un termen livresc, un termen ştiinţific ad-hoc format din lat. *clivus, -i* „pantă, coastă”[7] , care nu putea evolua în limba română cu grupul consonantic *cl-* nemodificat, aşa cum s-a întâmplat şi cu alte cuvinte latine: *clarus > chiar, inclino, -are > închina, clavis, -em > cheie* etc.

7. Regionalismul ardelenesc *sclifă* „un fel de sanie cu care se transportă buştenii din pădure” este considerat de DLR (s.v.) un germanism: cf. *Schleife* „jilip”. La rândul său, *jilip* nu înseamnă numai „construcţie din buşteni pe povârnişul unei coaste, pe care alunecă la vale buştenii în pădurile din munţi”, ci şi „un loc pripor şi lunecos, închis pe ambele părţi, prin mijlocul căruia se dă drumul butucilor la vale” (DA, s.v. *jilip).* De altfel şi pentru *pripor* există acelaşi paralelism semantic: „povârniş, pantă” şi „porţiune de pădure (pe un versant) cu copacii tăiaţi, pe unde se dă drumul lemnelor la vale…” (DLR, s.v. *pripor).*

Sclifă este, probabil, un dublet al lui **clifă,* cu prefixul *s-*, aşa cum există şi alte asemenea dublete: *sfăt–făt, scăluş–căluş, scoborî–coborî, stufiş–tufiş* ş.a.[8]

Dacă termenul menţionat de M. Iurovski, *klywa* nu este o variantă a lui *glyfa* [9] şi exista, realmente în limba română un termen *clivă,* acesta ar putea fi o variantă a lui *clifă,* căci substituiri reciproce între sonore şi surde sunt obişnuite: *măduvă–mădufă, vâlvă–vâlfă, stârv–stârf, vârv– vârf* etc.

Aşadar, existenţa lui *sclifă* probează şi pe cea a lui *clifă,* atestat în cele două nume topice amintite, iar *clifă* admite perechea sa sonoră, *clivă.* Chestiunea se pune însă în privinţa originii acestora. *Sclifă* nu poate proveni din germ. *Schleife,* pronunţat *şlaife,* căci termenii se împrumuta pe cale orală, nu scrisă, aşa încât să admitem preluarea grupului germ. *Schl-* şi redarea lui prin rom. *scl-*; cf. *şlic (< Schlich)* „material granular obţinut prin prelucrarea minereului pe cale umedă”; *şlefui (< schleifen); şlep (< Schlepp)* etc.

Singurele cuvinte apropiate formal de **clifă* sunt *clifan* şi *clifoc,* ambele cu acelaşi sens, „bucată mare de pâine”, care, orientându-ne după partea finală, sunt derivate dintr-o temă *clif(ă)* cu sufixele *-an* şi, respectiv, *-oc,* cuvinte a căror etimologie nu este cunoscută (DA, s.v. *clifan).*

Oricum, problema rămâne deschisă, mai ales că nu ştim de unde provine informaţia privitoare la rom. **clivă,* menţionat de M. Iurovski.

*Apărut în **Revista de lingvistică şi ştiinţă literară** (1991), nr. 1, p. 59-61.*
*şi **RL**, XLI, nr. 3, p. 142-143* **(cliva - clifa)**

[1] *Terminy oboznačajuščie veršinu, v ukrajnskom jazyke,* în „Vostočnoslavjanskaja onomastika. Isledovanja i materialy”, Moskva, 1979, p. 194-200.

[2] V. Ioniţă, *Metafore ale graiurilor din Banat*, Editura Facla, Timişoara, 1985, p. 35.

[3] Ch. Rostaing, *Les noms de lieux*, Paris, 1969, p. 5.

[4] H. Mihãiescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, Bucureşti-Paris, 1979, p. 79.

[5] Viorica Goicu, Rodica Sufleţel, *Dicţionarul toponimic al Banatului,* vol. II, Timişoara, 1985, p. 87.

[6] V. Băcăuanu, I. Donisă, I. Hârjoabă, *Dicţionar geomorfologic, cu termeni corespondenţi* în *limbile franceză, germană, engleză, rusă,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1974, p. 68-69.

[7] G. Guţu, *Dicţionar latin-român,* Bucureşti, 1985, p. 301.

[8] Alexandru Graur şi Mioara Avram (redactori responsabili), *Formarea cuvintelor în limba română,* vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1978, p. 215-220.

[9] După ce indică rom. *cliva* pentru ucr. *klywa,* M. Iurovski trimite la un termen anterior: cf. *glyfa* „înălţime montană (abruptă)", menţionând că termenul apare într-un glosar dialectal; apoi adaugă: „în legătură cu denumirea unui toporaş din alamă, care se numeşte în graiurile respective *glifa* sau *kaljew"* (p. 195).

UN REFLEX AL LUI *SELIŞTE - ŞEZIŞTE*

Răspândirea cuvântului *silişte,* în limba română, cu variantele *selişte, sălişte* (cele mai frecvente), dar şi *sileşte, salişte, săleşte* (variante izolate)[1] ca termen comun (apelativ topic), dar mai cu seamă ca nume propriu (toponim), este impresionantă. Nu ne referim doar la actualele sau fostele denumiri de aşezări umane[2], ci şi la numeroasele microtoponime din hotarele satelor. În privinţa accentului, cu rare excepţii, cele mai multe dintre variante sunt accentuate pe prima silabă, respectiv pe tema de origine slavă, însuşi cuvântul, în diversele lui variante, fiind un derivat slav.: **ñåëèøòå**.

În Banat lipseşte ca oiconim actual, dar au existat câteva aşezări cu astfel de nume, pe care le găsim înregistrate în dicţionarul lui C. Suciu: *Sylisthe* (a. 1452). *Zelyste,* (a. 1454), localizat pe lângă actualul sat Prilipeţi[3], *Zeliste* (a. 1444), în fostul raion Lugoj (*DIT*, II, 431), apoi altul notat *Zelysthe,* contopit ulterior cu actuala aşezare Sinteşti (Timiş).

Referindu-ne doar la judeţul Caraş-Severin, am constatat, cercetând toponimia acestuia, că apelativul sau numele topic este specific zonei în varianta *sălişte* şi că este răspândit în forma sa simplă *(Sălişte)* sau ca derivat *(Săleştiuţa),* precum şi în nume topice compuse *(Săliştea Mare, Şăliştea Mică, Dealul Săliştilor* etc.) în peste 50 de localităţi.

În privinţa originii, Iorgu Iordan socoteşte că apelativul topic este de origine bulgară sau sârbească. De fapt, cuvântul este de origine slavă, aparţinând fondului vechi slav[4]. Cât priveşte sensul apelativului, *DLR* consemnează: „1. (învechit şi popular) Vatră a satului". Celelalte sensuri sunt secundare, rezultate în urma degradării sensului primar: „loc de casă", „loc pentru cultura unor cereale", „mirişte", „păşune" etc.

În ceea ce priveşte vechimea cuvântului, prima atestare (a. 1537) consemnată de

DLR trebuie corectată pe baza existenţei sale în toponimie, dar şi pe baza unor documente apărute ulterior redactării *DLR*, Tomul X**,** Partea 3 (Litera S), căci apare menţionat ca nume de loc pentru prima oară, în Ţara Românească, la 1374, iar ca nume comun, la 1443[5] .

Iorgu Iordan discută toponimele *Silişte (Selişte, Şălişte)* tale quale în paragraful „Derivate în *-işte",* la un loc cu derivatele create în interiorul limbii române, cu sufixul *-işte,* de origine slavă, ca *Brănişte, Grădişte,* etc., împreună cu *Cărpinişte, Măzărişte* etc.[6] , deşi în cazul lui *Silişte (Selişte, Sălişte)* este clar că românii nu au avut o temă **selă* şi că apelativul în cauză a fost preluat din vechea slavă gata derivat[7] .

Sinonimia *silişte - vatră (de sat)* este relativă, căci, de fapt, *silişte* este un termen specializat, al cărui sens propriu-zis este acela de „fostă vatră de sat". Ceilalţi termeni sinonimi *(arie, arman, imaş, izlaz, păşune)*[8] nu intră m discuţie pentru că sunt sensuri ulterioare, „degradate", mai mult sau mai puţin îndepărtate de sensul originar.

În una din scrierile sale, Emilian Novacovici redă următoarea „frământare de limbă = calambur"; „Fata popii din Şăzişcie / Şede-n c.r şi puşcă gâşce, / Cu puşca făr' de oţele / C-un şăreag de puşche-n şăle"[9] . *Şăzişcie* redă (literarizat) pe *Şezişte,* nume al unui sat, pe care nu l-am putut identifica nici în zona Răcăjdiei, de unde era originar E. Novacovici, nici printre localităţile actuale ale Banatului şi nici în lista celor dispărute, cuprinsă de dicţionarul lui C. Suciu (DIT, II, între paginile 287 şi 442). Eventualitatea ca autorul calamburului, cel de la care l-a cules E. Novacovici, să-1 fi creat ad-hoc este puţin probabilă. Dacă nu a existat un sat cu un astfel de nume, autorul putea folosi tot atât de bine pe *Sălişte,* denumire familiară, capabilă de a realiza rima cu *gâşte.*

Date fiind aceste prezumţii, se poate crede că a existat un sat cu un astfel de nume şi că, totodată, vorbitorilor le-a fost cunoscut şi numele comun *şezişte,* creat cu ajutorul sufixului *-işte,* viu în sistemul de derivare al limbii române, adăugat unei teme **şed* sau **şez.* Este inutil să mai adăugăm şi că, fiind vorba de un popă, acest detaliu întăreşte presupunerea că exista un sat cu acest nume în vecinătatea Răcăjdiei sau într-o zonă mai îndepărtată.

Limba română cunoaşte pe *şez*[1], ca variantă a lui *şes,* şi pe *şez*[2] „s. n. (Regional) Ocol pentru vite folosit în timpul verii", sinonim cu *zăcătoare,* înregistrat în zona oraşului Râmnicu-Vâlcea, precum şi pe *şez*[3], acesta din urmă ca termen livresc, dar înrudit etimologic cu *şez*[2], ca postverbal al lui *a şedea.* Aşadar, este posibil un derivat din *şez*[2], cu ajutorul sufixului *-işte,* după modelul lui *selişte.*

Acest lucru este cu atât mai plauzibil cu cât vb. *şedea* are, pe lângă alte sensuri, şi pe acela de „III. 1. [...] A locui", precum şi „A trăi, a vieţui (undeva)" (*DLR*, s. v.). Pe de altă parte, (derivatul *şezător, -oare,* provenit tot din *a şedea,* posedă, pe lângă alte înţelesuri, şi sensul „ocol pentru vite...", fiind deci sinonim cu *şez*[2]. Apoi acelaşi cuvânt (*şezător*) înseamnă: „II. adj. 1. (învechit; de obicei în legătură cu verbele „a fi" sau „a se afla) Stabilit, domiciliat (într-un loc); vieţuitor, trăitor (într-un loc)" (*DLR*).

În treacăt spus, un presupus derivat al lat. *sedere (*sedimen)* are în idiomuri romanice apusene sensurile „Bauernhof (= gospodărie ţărănească)" (REW, 7784).

În concluzie, se poate crede că *şăzâşcie,* aşa cum apare notat într-o aproximativă transcriere fonetică la E. Novacovici, reprezintă un termen *şezişte,* cuvânt creat după modelul lui *selişte (sălişte)* că avem toate motivele să credem că nu este o creaţie arbitrară, chiar dacă atestarea sa este singura (calamburul citat de E. Novacovici).

Ciudat este că, deşi din fragmentul folcloric citat de E. Novacovici se înţelege că ar fi existat un nume propriu, în speţă un nume de localitate, acesta nu s-a păstrat nici ca toponim minor. Chiar şi dacă n-a existat o aşezare umană cu acest nume, cuvântul a circulat ca nume comun, dar s-a pierdut ca atâtea alte cuvinte conservate doar în folclor (ghicitori, proverbe, descântece etc.). Oricum, faptul că este atestat doar de o singură sursă nu ne îndreptăţeşte să-l ignorăm.

*Apărut în **LR**, XLVII, nr. 1-2, p. 23-26, Bucureşti, 1998*

[1] Glosat în lucrările lexicografice în varianta *silişte,* aceasta fiind cea mai răspândită, deşi primele atestări documentare consemnează cam în aceeaşi vreme ambele variante *(silişte* şi *selişte).* Pentru forma în care apare atestat, precum şi pentru datele atestării, vezi Institutul de Lingvistică din Bucureşti, *Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-romåne. 1374-1600,* Bucureşti, 1981, p, 213.

[2] Şi în toponimie situaţia este asemănătoare, în sensul că variantele cele mai răspândite sunt *Silişte(a)* - 29 de localităţi (simple, derivate sau compuse), iar în varianta *Selişte(a),* respectiv *Sălişte(a)* - 25 (v. Ion Iordan, Petre Gâştescu, D. I. Oancea. *Indicatorul localităţilor din România,* Bucureşti, 1974, s. v.).

[3] *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania,* vol. I (1967), II (1968), Bucureşti, p. 405; 431; în continuare *DIT* I, II.

[4] Cf. *Toponimia românească,* Bucureşti, 1963, p. 257-258, unde sunt glosate sub titlul *Sălişte(a).* Iorgu Iordan are în vedere, când indică originea bulgară, sensul în această limbă, precizând, totodată, că „trebuie să acceptăm pentru toponimie, de cele mai multe ori, dacă nu chiar totdeauna, pe cel originar, care este al etimonului bulgar: *selişte* „ruinele sau aşezarea unui fost sat”, dar şi srb. *selişte* „fostă aşezare omenească”. Cf. şi *selişte* „loc unde este sau a fost sat”, „vatra satului” (var. *sălişte, selişte).* Împr. v. sl.: „loc de trai”. Comp. bg. *selište* „curtea cu casa şi celelalte acareturi”; „sat”; „loc unde a fost sat”, cu referire la graiurile moldoveneşti de peste Prut (N. Raevski. M. Gabinski [redactori], *Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti,* Chişinău. 1978. p. 375).

[5] Supranota 1.

[6] Supranota 4.

[7] Un indiciu probator pentru originea sa slavă este şi accentuarea cuvântului, cu rare excepţii pe temă, nu pe sufix, ca în derivatele româneşti.

[8] Cf. Luiza Seche - Mircea Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române.* Bucureşti, 1982. p. 891.

[9] *Din comoara Banatului. Folclor*, Partea II, Oraviţa. 1926, p. 26.

CU PRIVIRE LA ORONIMUL *CARPAŢI*

Intervenţia de faţă se referă la articolul privitor la etimologia numelui propriu *Carpaţi*[1] , aducând completări în legătură cu aria de răspândire a rădăcinii *crap/carp,* a unor variante ale ei, precum şi la mărturiile lexicale actuale din dialectele limbii române.

În articolul amintit, autoarea, Magdalena Popescu-Marin, sintetizează diverse informaţii referitoare la oronimul *Carpaţi,* în scopul clarificării etimologici acestuia.

Observaţiile noastre au în vedere: 1. aria răspândirii unor radicali înrudiţi cu rădăcina *crap/carp;* 2. mărturiile lexicale existente în lexicul comun şi în toponimia teritoriului limbii române.

1. După ce trece în revistă opiniile unor cercetători care s-au ocupat îndeaproape sau în treacăt de oronimul *Carpaţi,* preocupaţi de radicali, baze etc. reflectate de oronim, autoarea conchide: „Aşadar, rădăcina *crap/carp* cu sensul „piatră, stâncă" se regăseşte pe un teritoriu foarte întins din Europa: Peninsula Balcanică [...][2] , Dacoromania (cf. *Carpaţi* şi regionalul *carpă*[3] , probabil împrumut din albaneză), Iugoslavia, Elveţia, părţi din Italia şi Austria".[4]

Într-un amplu studiu dedicat termenilor geografici şi rolului acestora în toponimie, E. M. Murzaev remarca persistenţa şi răspândirea impresionantă a termenului *kâr*, cu diverse sensuri, pe un spaţiu cuprins între Oceanul îngheţat de Nord şi Marea Mediterană[5] .

Spicuim câteva exemple din cele prezentate de E. M. Murzaev şi rezumăm opiniile sale în privinţa legăturii acestor diverşi termeni cu oronimul *Carpaţi: kâr* „munte de mică înălţime" (Kirkizia); „ridicătură de pământ; formaţiune muntoasă subordonată unor înălţimi mai mari" (Kazahstan); *kârdal* „colină" (Iakuţia); *kârp* „ridicătură de pământ de formă rotundă pe un platou" (Peninsula Kola) etc.; urmează o serie de exemple din graiurile komi: *kâr* „munte, râpa"; *kârem* „râpă, prăpastie"; *kârketş* „mal înalt abrupt"; *kârt* „stâncă" etc.[6] Acestor date li se adaugă cele reieşite dintr-un articol al lui A. Sauvageot[7] , referitoare la ţinutul Uralilor, la spaţiul finic, la cel din sud etc.

În final, E. M. Murzaev se întreabă: „oare nu există, în cazul de faţă, o legătură a tuturor acestor termeni cu baza *carra* „piatră", considerat element de substrat preindo-european mediteranean?" Ea s-a conservat — adaugă autorul citat — în armeanul *kar* „piatră", în alb. *karpë* „stâncă", precum şi în dialectele bulgare sub forma *karpa,* motiv pentru care V. I. Gheorghiev apropie limba armeană de cea tracă şi determină originea toponimului *Carpaţi* din ier. *(s)korpa-ta* „stâncos"[8] .

Cât despre această impresionantă răspândire pe spaţii atât de vaste, aparţinând Euroasiei, vom cita observaţia lui P. Naert, referitoare la un alt termen, la fel de răspândit: *to* „lac". „Unii cercetători socotesc improbabilă o unitate euroasiatică într-o epocă atât de îndepărtată. Opreliştile nu au o prea mare însemnătate. Nu trebuie să credem neapărat

că un popor oarecare al Eurasiei, de acum zece mii de ani, stăpânea tainele atomului ca să-şi poată impune autoritatea prin limbă pe întreg continentul. Pentru aceasta era nevoie doar de picioare vrednice, de timp şi de o natalitate superioară numeric…”[9].

În privinţa relaţiei dintre noţiunea *piatră–munte,* aceasta aparţine aşa-numitelor *universalii onomastice.* Fenomene proprii mai multor limbi, dovadă a comunităţii de gândire şi reprezentare umană în domeniul nominaţiei.

2. Observaţiile din această a doua parte a intervenţiei noastre sunt, de fapt, obiecţii aduse autoarei, căreia i-a scăpat din vedere o serie de date tot atât de importante ca şi existenţa regionalului *carpă*[10].

Suntem nevoiţi să rezumăm opiniile noastre despre **carpă, cârpă* „stâncă, piatră, stei”, exprimate într-o lucrare apărută acum şase ani[11]. Plecam atunci de la oiconimul *Cârpa* (Caraş-Severin) şi avansam ipoteza că numele respectiv este rezultatul unei etimologii populare, produsă o dată cu deprecierea unui apelativ topic, prudenţă nejustificată, căci date ulterioare[12] au dovedit că nu este vorba de o etimologie populară, ci de un fonetism firesc.

Acum putem afirma că graiurile dacoromâneşti cunosc nu numai varianta cu *ş- (şcarpă),* ci şi pe cea cu *s- (scarpă),* precum şi că varianta *(s)cârpă* nu este un accident: cf. *scarpă* II. 1. (învechit şi regional) Suprafaţă înclinată, taluz de pământ, de pietriş etc.; apoi (Prin Bucov. şi Transilv.; în formele *şcarp* şi *şcarpăn)* Terasament (în rambleu) de cale ferată; 2. (Prin Ban. şi Bucov.; în formele *şcarp* şi *şcarpă*) Vale de râu, făgaş, şanţ; (Regional; în forma *şcarpă*) „prăpastie”[13].

M. Popescu-Marin adaugă după alb. *karpë*: „arom. *Crapşi* şi poate şi *scarpă, şcarpă* „stâncă”. Pierde însă din vedere toponimul citat de Th. Capidan, la aromâni: *Scârpa Lată,* precum şi cele două nume de locuri date de noi, în zona Mehadiei, nu departe de satul şi pârâul *Cârpa: Croul Cârpei* şi *Culmea Cârpelor.*[14] Dacă despre *Cârpa,* deal aflat la sud de satul *Scânteia* (Iaşi), n-am putea susţine cu toată convingerea că provine din *cârpă* „stâncă, piatră”, despre masivul *Cârpa* din Munţii Şureanului[15], îndrăznim să afirmăm că legătura nu este deloc hazardată.

O dovadă suplimentară pentru dr. *cârpă* este şi *scârpălui* „vb. IV. Intranz. (Prin vestul Transilv.) A săpa un teren înclinat pentru a face un drum”, notat de *DLR*: „cu etimologie necunoscută” (s.v. *scârpălui),* deşi legătura lui cu *scarpă* „suprafaţă înclinată…” este evidentă[16].

Exemplele acestea nu sunt deloc neglijabile. Ba am putea spune că ele vin în sprijinul diverselor supoziţii privitoare la etimologia oronimului *Carpaţi,* cum nu sunt neglijabile nici realităţile lingvistice existente la est de Peninsula Balcanică.

*Apărut în **SCL**, XL, nr. 1, p. 53-55, Bucureşti, 1989*

[1] Magdalena Popescu-Marin, *Cu privire la etimologia n.p. Carpaţi,* în SCL, **XXXIX,** 1988, nr. 2, p. 163-166.

[2] Unde se trimite la alb. *karpë,* arom. *Crapşi* şi cu prudenţă, la *scarpă, şcarpă,* termeni

menţionaţi de T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân,* Bucureşti, 1974, s.v.; în aceeaşi sursă se menţionează însă şi adj. *scârpos, -oasă.*

[3] Autoarea adaugă în notă: „comunicat de prof. Gr. Brâncuş".

[4] M. Popescu-Marin, *art. cit.,* p. 166.

[5] *Mestnye geografičeskie terminy i ih rol' v toponimii,* în „Mestnye geografičeskie terminy", Moscova, 1970, p. 26.

[6] Idem, *ibidem,* p. 20-27.

[7] *Les noms des Monts Oural*, în „Revue Internationale d' Onomastique", 1961, nr. 1.

[8] Apud E. M. Murzaev, *art. cit.,* p. 27.

[9] *Autour de ainou* to – lac, în „Revue Internationale d' Onomastique", 1962, nr. 1, p. 23.

[10] Supranota 3.

[11] Vasile Ioniţă, *Nume de locuri din Banat,* Timişoara, 1982, p. 230-231.

[12] *DLR*, tomul X, partea 1 şi partea a 2-a.

[13] Glosarea, aşa cum se procedează în DLR, a lui *scarpă* „sabot" şi *scarpă* „suprafaţă înclinată…", sub un singur titlu, şi explicarea lui prin it. *scarpa* vor trebui revizuite. Nu este însă exclus ca *scarpă* „suprafaţă înclinată…" să fi pătruns şi prin intermediul echipelor de lucrători italieni, care au contribuit la realizarea căilor ferate în diferite zone ale ţării; termenul există însă, fără îndoială, şi până la pătrunderea lui ca termen tehnic.

[14] Atât exemplul dat de Capidan, cât şi cele date de noi sunt menţionate în lucrarea noastră *(Nume de locuri…,* p. 230; supranota 11).

[15] C. Trufa, T. Valea, *Munţii Şureanu. Ghid turistic,* Bucureşti, 1986, p. 41.

[16] Cât despre variantele cu *s-* şi fără *s- (scarpă, scârpă — carpă, cârpă),* precum şi despre dublete *scarpă / şcarpă,* vezi lucrarea noastră, citată (supranota 11).

ANALOGII TOPONIMICE

Existenţa unor fapte de toponimie relativ asemănătoare atât în privinţa formei, cât şi în cea a semantismului, pe areale mult îndepărtate unele de altele, poate avea explicaţii diverse. Numai analiza sincronică şi diacronică le poate explica, fiindcă nu putem accepta *a priori* că ele sunt doar simple coincidenţe.

Analogiile de acest fel se pot datora unor radicali comuni aparţinători unui idiom comun, din care s-au desprins de-a lungul timpului idiomuri care au căpătat ulterior statut lingvistic propriu fiecăruia sau pot fi rezultatul trecerii dintr-o limbă în alta pe calea împrumutului. Nu de puţine ori toponimele migrează o dată cu grupurile umane puse în mişcare de numeroase cauze economice, sociale etc. Când între două areale deţinătoare ale unor astfel de fapte analoage există zone de discontinuitate, este posibil ca analogiile să poată fi explicate pe baza principiului ariilor izolate (laterale) conservatoare.

*

* *

Pentru a cinsti memoria regretatului profesor Ioan Pătruţ, lingvist plurivalent, cu remarcabile lucrări în domeniul slavisticii, mă voi referi în cele ce urmează la câteva asemenea fapte din toponimia spaţiului slav, mai precis din teritoriul central al fostei U.R.S.S., existente, în mare parte, în prezent, pe teritoriul Rusiei[1] .

Datele provin dintr-un volum colectiv, apărut cu mai bine de 20 de ani în urmă[2] . într-un articol privitor la rolul termenilor geografici în formarea toponimiei din sudul ţinutului Perm şi teritoriile învecinate[3] , sunt prezentate, într-o serie de termeni geografici de diverse categorii, şi cinci apelative topice cu sensul general de „aşezare (umană) mică".

1. Ne-a atras atenţia termenul geografic *počinok* care se găseşte în partea vestică a teritoriului cercetat, la sud şi nord de râul Kama, precum şi, izolat, spre vest, aproape de râul Ufa (p. 87). Termenul este semnalat, de asemenea, într-un alt articol despre relaţia dintre termenii geografici şi dialectologie[4] , unde apare ca toponim în forma sa de singular, *Počinok,* dar şi de plural, *Počinki* (p. 130). La baza acestor două nume topice se află acelaşi apelativ topic dialectal, din graiurile ruseşti din ţinutul Moscovei, *počinok* cu sensul „aşezare umană", dar şi „ogor nou pe locul unei foste păduri", sensuri relevante pentru modul cum s-a născut acest termen geografic.

Într-un scenariu imaginat al strămutărilor sau al roirilor de populaţii, indiferent de cauzele care le provoacă, stabilirea unui grup uman într-un ţinut împădurit este însoţită, în mod firesc, de acţiuni de defrişare pentru a lărgi spaţiul ocupat în vederea cultivării sau păşunării acestuia.

Rus. dial. *počinok* este înrudit cu *počinit'* „a repara; a drege", cu post-verbalul *počin* „iniţiativă" şi „(popular) început, saftea", întocmai ca şi rom. *pocinog* (cu varianta *pocinoc)* de origine ucraineană; cf. *pocinok* „început" (*DLR*, s. v.).

Sensurile rom. *pocinog,* cele vechi, conduc spre ipoteza că ele erau strâns legate de începutul (întemeierea) unei aşezări umane, deşi atestările materialelor dialectale şi folclorice nu dovedesc un atare sens. *ALR* II consemnează doar înţelesul de „saftea (început al vânzării)", după cum reiese din răspunsurile date întrebării [3.646], în câteva puncte cartografice (105, 130, 172, 182, 219, 228, 235, 349, 353, 386), într-o arie aflată între Dobra (Hunedoara), Sibiu, Braşov, Harghita, Mureş, Bistriţa-Năsăud, Maramureş şi Suceava (de nord).

Că *pocinog* a însemnat iniţial orice fel de „început" se poate deduce şi din fragmentul folcloric: „Poftim finilor, / De la noi *pocinoc,* / la Dumnezeu noroc!" (nordul Sucevei). Întrucât naşii începeau dăruirea tinerilor căsătoriţi, *pocinogul* (= începutul) era de bun augur, aducător de noroc; cf. „Să fie cu pocinog" (Zagra-Năsăud; DLR, s.v.). În fapt, este vorba de o restrângere semantică a unui sens iniţial, căci cuvântul înseamnă „(construit mai ales cu verbul *a face)* inaugurare, început (de bun augur) al unei acţiuni" (*DLR*). Or, „începutul (întemeierea)" unei aşezări, care comportă, de regulă,

un anumit ritual, avea o însemnătate deosebită în viaţa oamenilor[5] . De altfel, de-a lungul evoluţiei sale, rom. *pocinog* şi-a degradat sensurile până a ajuns să însemne contrariul: „neplăcere, necaz" sau „lucru de nimic" (*DLR*).

O dovadă în sensul celor spuse în paragraful anterior este rus. dial. *počinok* cu cele două semnificaţii ale sale („aşezare nouă" şi „ogor nou pe locul unei foste păduri"), precum şi verbul *počinit'* „a repara; a drege". Am arătat cu alt prilej că *a drege (a direge)* posedă sensuri referitoare la acţiunea de „a îmbunătăţi, a amenda, a îndrepta (un loc)", adică de „a(-l) face propriu cultivării", operaţiune care presupune defrişarea prealabilă, dovadă fiind numele topice *Dirişor*[6] şi *Dirişelu*[7] .

2. Un alt termen geografic, *kokuj,* „reprezintă — după opinia autorilor — un interes deosebit din punct de vedere semantic" (p. 92). „Topo-baza" *kokuj* „ocupă un areal imens şi este răspândită de la Leningrad şi Moscova până în Siberia răsăriteană, inclusiv" *(ibidem).*

Întrucât articolul nu ne oferă date decât din ţinutul Permului, ne vom opri doar asupra acestora. Există aici unsprezece toponime *Kokuj,* printre care şase sate (patru în formă simplă — *Kokuj,* cărora li se adaugă două compuse: *Bol'šoj Kokuj* şi *Malyj Kokuj),* precum şi în forma *Kukuj,* o parte de sat. „Termenul — continuă autorii — a rămas până în prezent în mare parte, enigmatic atât în privinţa semantismului, cât şi în cea a originii" *(ibidem).* A mai fost semnalat într-un glosar de termeni geografici, în ţinuturile centrale ale fostei R.S.F.S.R, în varianta *kukuj,* cu sensul „kolok lesa"[8] , ceea ce înseamnă „crâng, pădurice în câmpie, sau pâlc de pădure mai mare, înconjurat de tufişuri sau bălţi"[9] . „Cu toate acestea, putem presupune — adaugă autorii — că termenul trebuie să aibă, având în vedere vechimea sa şi imensa arie de răspândire, o pletoră semantică mai bogată".

Singurele informaţii adăugate de cercetătorii ruşi sunt alte două exemple: *Kokuj,* nume a două câmpii, cu precizarea, făcută în legătură cu toponimul aflat în zona Jurilovsk, că „după vorba noastră [a localnicilor, V.I.], *kokuj* înseamnă „cimitir" *(ibidem).* „După cum se vede — conchide articolul — toponimele *Kokuj* vor trebui cercetate cu mai multă atenţie, ele urmând să fie puse în legătură cu anumite locuri de înhumare" *(ibidem).*

Nu numai pentru că rus. *kokuj* se aseamănă cu rom. *cucui* „vârf de deal sau deal cu vârful rotund, ridicat deasupra altor dealuri", comunicat din Banat de S. Liuba (DA, s.v.), sens probat de numeroase toponime[10] , ne-am oprit la „enigmaticul" apelativ rusesc, căci asemănarea poate fi întâmplătoare, ci pentru că din datele articolelor citate mai sus reţinut câteva informaţii importante, după părerea noastră: termenul este vechi şi foarte răspândit; i se bănuieşte o pletoră semantică foarte bogată; apoi am reţinut că toponimele provenite din *kokuj* trebuie puse în legătură cu eventuale necropole, morminte.

Legată de această ultimă chestiune, am aminti o coincidenţă întâmplătoare [?]: DA (s.v. *cucuiat,-ă)* menţionează că acest cuvânt, substantivat, înseamnă, în Moldova, „biserică (clădită de obicei pe o ridicătură)"; apoi, prin extensie: „cimitirul din jurul bisericii" şi exemplifică cu: „Ca mâne, pomâne, m-or duce şi pe mine la cucuieta (= voi muri)" ;

„a sta la cucuiata (= a fi mort)”.

Pe de altă parte, referindu-ne la toponimia românească, înrudirea lui *cucă* „loc ridicat, colină; deal înalt şi izolat” etc. cu apelativul topic *cucui,* cu variantele *cucoi, cocoi, gugui, cucuioavă* etc. (DA, s.v. *cucui)* este incontestabilă. Despre *cuc – cucă,* D. Loşonţi afirmă că „ele sunt două cuvinte străvechi în limba română, reprezentând o rădăcină preindo-europeană. E greu de precizat dacă le-am moştenit din latină sau de la populaţia autohtonă”[10]. Existenţa acestor radicali a fost semnalată (cu referire la teritoriul galo-iberic) şi de A. Dauzat, din a cărui opinie rezultă că **cucc-* reprezintă, probabil, forma cea mai veche, deoarece oferă aria cea mai întinsă; **-cucc-* este prelatin şi pregalic[11] .

Despre *cucă* se poate afirma, chiar dacă nu categoric, dar cu mare grad de probabilitate, că reprezintă un element prelatin, practic un radical străvechi, în schimb *cucui* este un evident derivat în care recunoaştem sufixul diminutival *-ui;* cf. *brădui, crăcui* (< *crac* „ramificaţie de dealuri; picior de deal sau munte”) (cf. *DA*, s.v.); *făgui* şi, din sfera apelativelor topice, *ţuclui, ţuglui, ţuţui* ş.a. Cel puţin două, *cucui* şi *picui,* sunt moştenite în forma lor diminutivată din latină; cf. **cucullius*[12] *,* şi, respectiv, ** picullus* (DLR, s.v. *-picui*)*;* celelalte, în marea lor majoritate, sunt creaţii interne ale limbii române.

Toponimele ruseşti de tipul *Kokuj* (< *kokuj*) ridică de la bun început probleme de semantism, dar să nu uităm că sensurile apelativului topic, care stă la baza lor, sunt precar cunoscute. La prima vedere, faptul că numele topice în cauză sunt câmpii, că altele reprezintă „pâlcuri de pădure izolate” şi că, într-un caz, *kokuj* înseamnă „cimitir”, nu ne îndreptăţeşte să admitem că ar fi vorba de preindo-europeanul **cucc-,* cu semnificaţia larg răspândită „înălţime; ridicătură de teren”. La acest impediment se adaugă împrejurarea că terminaţia *-uj* este necunoscută ca sufix în graiurile ruseşti[13] .

În privinţa semantismului trebuie să avem în vedere că degradările de sens ale unui cuvânt, în speţă ale unui apelativ topic, până la situaţii când cuvântul ajunge să însemne contrariul faţă de sensul iniţial, deşi nu sunt frecvente, există totuşi. Un caz cunoscut este acela al originii comune a oronimului *Ural* şi a hidronimului *Aral,* ambele având ca etimon comun apelativul *aral*[14] . În ţinuturile Başkiriei, *aral* înseamnă „lanţ de munţi; colină”, dar în alte zone, cazahii numesc orice lanţ muntos *ural.* De aici se poate concluziona că oronimul *Urali* provine din *aral* sau *ural.* „Forma *aral* este mai veche decât cea de *ural,* fapt dovedit atât de documentele istorice, cât şi de materialele comparativ istorice ale fonetismului idiomurilor turanice”[15] . Împrejurarea că *aral* se întâlneşte cel mai adesea în ţinuturile sudice (Başkiria, Orenburg), iar *ural* în Uralii Mijlocii, în regiunea Perm, dovedeşte mişcările de populaţii dinspre sud spre nord. în majoritatea cazurilor, *aral* înseamnă „insulă”, iar în ţinutul Orenburg autorul a întâlnit situaţii când *aral* se spune unor lacuri mici. În două locuri, cei doi membri ai dubletului coexistă, ca nume de lacuri. În concluzie, se stabileşte legătura semantică a celor trei noţiuni: *lac — insulă — munte,* precum şi faptul, important, că deplasările de sens sunt rezultatul, dar şi dovada căilor, precum şi a direcţiilor de migraţie ale unor etnii[16] .

Cât priveşte legătura *pădure – cimitir* (vezi cele două explicaţii pentru *kokuj),*

aceasta nu este singulară, căci pentru *gaj,* „termen larg răspândit în limbile slave”[17] , în care recunoaştem rom. *gai* „pădure în şes; tufiş”[18] , nu înseamnă peste tot „pădure rară de foioase” sau „tufiş pe malul unui râu”, ca în belorusă[19] . N.I. Tolstoi a notat 38 de sensuri pentru slv. *gaj,* printre care „aşezare umană izolată” (în polonă), „pădure mare şi deasă”; „baltă”, precum şi „cimitir” (în belorusă)[20] .

Dacă ignorăm terminaţia *-uj* a apelativului rus *kokuj (kukuj)* şi admitem că el conţine radicalul preindo-european **cucc-,* înseamnă că răspândirea acestuia nu se oprea la graniţele actuale ale Europei vestice şi centrale, aşa cum am arătat în altă parte că radicalul *crap* / *carp* se întâlneşte, în diverse variante formale, pe largi teritorii care se întind de la Oceanul îngheţat de Nord până la Marea Mediterană[21] . Autorii articolului califică pe *kokuj* ca fiind „enigmatic” şi nu avansează ideea înrudirii lui cu vreo bază toponimică străveche, deşi recunosc vechimea termenului.

Pentru zona Rusiei europene, toponimele de tipul *Kokuj* ar putea fi rezultatul migrării cuvântului, odată cu populaţii venite dinspre vest, poate chiar odată cu masivele grupuri migratoare venite din Transilvania. Emigranţi porniţi din regiunea Aradului, din motive religioase, s-au stabilit între Kiev şi Odşaţ, unde au înfiinţat în jur de 20 de sate, cărora le-au dat nume după denumirea celor de unde plecaseră: *Pecica, Nădlac, Şemlac, Şiria* ş.a.[22] Nu se cunosc în toata amploarea lor astfel de strămutări (ne referim la cele româneşti, cu punct final în afara graniţelor ţării), deşi problema a făcut obiectul unui număr apreciabil de studii[23] , după cum nu cunoaştem nici implicaţiile sociolingvistice ale acestor migraţii. Nu avem cunoştinţă, de asemenea, de graniţele până unde au pătruns aceste grupuri etnice şi nici de măsura în care ele au roit continuu, extinzându-şi aria de răspândire, de-a lungul unei perioade de ordinul secolelor. Cert este că oamenii au purtat cu ei (şi au transferat), odată cu obiceiuri şi tradiţii, cu obiectele folosite pe locurile de baştină, şi cuvinte*,* respectiv semne lingvistice ale unor obiecte, în sens larg, şi ale unor noţiuni.

„Enigmaticul” rus. *kokuj (kukuj)* ar putea fi tocmai rom. *cucui,* transferat în etape succesive până la mari distanţe. Întemeietorii unor noi aşezări, ajunşi în stepă, au căutat, din motive amintite mai sus, locuri mai ridicate, locuri pe care le numeau *cucuie,* şi pe ele şi-au înjghebat primele adăposturi şi, pe măsura posibilităţilor şi a trecerii timpului, şi-au ridicat şi lăcaşuri de cult, alături de care şi-au îngropat morţii, ceea ce ar explica sensul „cimitir” al rus. *kokuj,* nefiind deci vorba de necropole propriu-zise. Cu timpul, *cucui* — *kokuj* a început să semnifice „loc pe care se stabileşte vatra unui sat”, chiar şi când acesta nu se mai afla pe un loc ridicat, pe un *cucui,* încât putem spune că a devenit un termen specializat, pierzându-şi caracteristica primară şi principală, acesteia luându-i locul o altă caracteristică, un alt semn[24] .

În concluzie la situaţia acestui cuvânt, sunt posibile două explicaţii capabile să-i dezlege enigmatica origine: cea a migrării, puţin probabilă dacă avem în vedere răspândirea lui până în Siberia răsăriteană, deşi articolul citat face doar pure afirmaţii, fără dovezi, şi cea a descendenţei comune a termenilor geografici din Rusia şi din spaţiul românesc dintr-un radical comun arhaic[25] .

3. Două categorii de nume topice cu o largă răspândire în Banat, de tipul *Pogara* şi *Polomul,* au fost pe larg discutate şi explicate în privinţa originii lor, în două lucrări, încât nu vom mai reveni aici cu detalii[26] . Fapte de toponimie existente în regiunile Kostroma, Tversk şi Jaroslavsk[27] confirmă explicaţiile date pentru toponimele româneşti, înregistrându-se o identitate perfectă, dacă se compară toponimia din cele două areale atât de îndepărtate. Pe de o parte toponimele româneşti *Pogara, Pogaru, Pogara cu Ciungi, Pogara Zahariei* etc., sau în formă primară, fără sufixul (slav) *po-, Gar, Gărete* etc., de pe alta cele ruseşti, *Pogar'şi,* respectiv, *Gar*[28]*, Gariki, Garjuški, Garevskoe, Garin, Garino* etc.[29] Autorul conchide: „denumirile de fâneţe şi păşuni, rezultate prin incendierea pădurilor, sunt în cea mai mare parte a lor denumiri postverbale dintr-o tema cu sensul „a fi supus acţiunii focului". Toponimele cele mai răspândite „sunt cele care provin din tema *-gar-* sau *gar',* cunoscute în nord, nord-est şi nord-vest, precum şi în documente literare din secolul al XV-lea, în care se întâlneşte şi forma *garica"*[30].

La fel de frecvente sunt numele de loc de tipul *Polomul.* În româneşte aflăm: *Polomul, Polomul Mare, Polomul Mic, Poloamele, Polomna,* sau, în forma derivată, *Polomişul,* iar în rus. *Polom, Polomka, Polomskij Les, Poloma* etc[31] .

Poloamele din Banat, o înălţime acoperită cu pădure, la altitudinea de 800–900 m, a fost explicat (în Almăj) astfel: „acolo, vânturile doboară arborii şi le rup crengile". Existenţa unei teme *lom* în structura acestor toponime este evidentă. Iosif Popovici explica verbul *a (se) lomi:* „a doborî arbori, crengi"; cf. scr. *lomiti,* precum şi blg. *lomliv* „rupt, sfărmat", la care adăuga dr. *lom* „creangă ruptă, uscată"[32] .

În ceea ce priveşte toponimia rusească, în ţinutul Gorki sunt foarte răspândite toponimele de tipul *Lom (Lomovka)* şi *Polom (Polomka).* Există în jur de 30 de localităţi şi ape curgătoare cu astfel de denumiri. Se citează, de asemenea, o mare suprafaţă de teren numită *Polomskij Les,* la nord de localitatea *Poloma,* care se traduce prin „Pădurea Polomită" (= cu arbori căzuţi, doborâţi). Apelativele *lom* şi *polom* sunt explicate de autori prin „pădure doborâtă de furtună", explicaţie identică celei date de almăjeni. Există, de asemenea, o staţie de cale ferată, la limita de nord-est a regiunii, numită *Bure Polom* (= pădure abătută de furtună).

Este adevărat că există aspecte asemănătoare şi în sârbă şi bulgară. Aşa, de pildă, pentru *pogară* scr. cunoaşte pe *gar, gara* „resturi de combustibil nears" cf. vb. *pogorjeti* „a arde complet, a distruge prin foc", iar pentru *polom,* există şi în scr. *polom,* sinonim cu *loman* „locuri degradate, cu pământul crăpat". Blg. *poloma* are un sens foarte apropiat de cele amintite pentru română şi rusă: „arbori rupţi, vegetaţie distrusă de vânt sau de precipitaţii atmosferice". Vb. scr. *polomiti* stă la baza a numeroase nume de locuri aflate în jurul localităţii Pozarevac, în Slovenia, aproape de Pakrac, precum şi a unor nume de sat din Sârbia (regiunile Vran şi Rudnicka), precum şi din Bosnia[33] .

Faptul că *Pogară* nu există în graiurile şi în toponimia din fosta Iugoslavie indică vechimea mai mare a acestuia decât a lui *Polom.* Banatul conservă forme arhaice, care, în parte, au dispărut din graiurile sârbo-croate şi aparţin epocii când o populaţie sârbă

s-a stabilit pe Valea Dunării şi în culoarul Caransebeş–Orşova, în special după 1389, după căderea Ţaratului Sârb[34] sau, probabil, mai devreme[35] .

Toponimia din spaţiul rus şi cea din spaţiul sud-slav occidental a conservat forme arhaice slave; unele au dispărut atât într-o parte a blocului slav (în vest), cât şi în cealaltă (în est), dar s-au conservat în toponimia Banatului, în Valea Dunării, în Almăj, în Munţii Cerna şi, în mică parte, în bazinul superior al Bârzavei (în jurul Reşiţei)[36] . De altfel, numai toponimia le mai păstrează, căci apelativele comune sunt pe cale de dispariţie. *Pogară* s-a păstrat sporadic, aşa cum l-am înregistrat la Mehadia: „s-a văzut o pogară mare”, fiind vorba de un incendiu, şi *polom* cu sensul „pământ denivelat, crăpat” (Belobreşca – Caraş-Severin).

În concluzie, aceste câteva analogii din domeniul toponimiei relevă necesitatea cercetării şi corelării unor fenomene onomastice nu numai din imediata vecinătate a limbii române, ci şi din spaţii mai îndepărtate.

Este dificil de stabilit cauzele exacte ale fiecărui grup analog; oricum vor trebui luate în consideraţie atât existenţa unor radicali comuni străvechi, cât şi cauze ulterioare: migrările de populaţii, împrumuturile, precum şi conservarea în ariile laterale a unor forme arhaice. Este adevărat că limba română constituie o astfel de arie în lumea romanităţii, după cum Banatul este conservator prin excelenţă atât în aria romanităţii, cât şi în cea a dialectului dacoromân, dar, pentru că toponimia românească a fost atât de puternic influenţată de slavă, direct sau prin intermediul lexicului comun împrumutat din slavă, ea poate fi atrasă într-un demers care să facă obiectul cercetării elementelor conservatoare de origine slavă, mai ales că lucrările monografice privitoare la toponimia de origine slavă nu fac referinţă la toponimia românească, cum este de exemplu lucrarea monografică a lui Vladimir Šmilauer[37] .

*Apărut în **CL**, XXXVIII, nr. 1-2, p. 129-136, Cluj-Napoca, 1993*

[1] Într-o formă restrânsă, chestiunile discutate în articolul de faţă au fost prezentate la lucrările celui de „Al IX-lea Simpozion Naţional de Onomastică”, Cluj-Napoca, 1990.

[2] Moskovskogo Filiala Geografičeskogo Obsčestva SSSR, Voprosy Geografii, vol. 81; *Mestnye geografičeskie terminy,* Moscova, 1970; în continuare *MGT.*

[3] Ju. G. Vyležnev şi col., *Rol' geografičeskih terminov v formirovanii toponimii juga Permskoj oblasti i sopredel'nyh territorij,* în MGT, p. 86-95.

[4] G. P. Bodnaruk, *Mestnye geografičeskie terminy i dialektologija,* în MGT, p. 128- 130.

[5] Adrian Fochi, *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu,* Bucureşti, 1976, p. 138.

[6] Vasile Ioniţă, *Nume de locuri din Banat,* Timişoara, 1982, p. 144; 135.

[7] Viorica Goicu, Rodica Sufleţel, *Dicţionar toponimic al Banatului,* vol. III, Timişoara, 1986, p. 45.

[8] E. şi M. Murzaev, *Glosar' mestnyh geografičeskih terminov,* Moscova, 1959; apud Ju. G. Vyležnev şi col., *art. cit.,* p. 92.

[9] Akademija Nauk SSSR. Institut Rnsskogo Jazyka, *Slovar' russkogo jazyka,* II, Moscova, 1983, s.v. *kolok*[1].

[10] Vasile Ioniţă, *Nume de locuri…,* p. 105.

[11] *CUC, CUCĂ, GUG, GUGĂ şi derivatele lor,* în LR, XXVIII, 1979, nr. 1, p. 53. „Albert Dauzat, *La toponymie française,* Paris, 1971, p. 89.

[12] Cf. ar. *cucul'iu* „sommet" (T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân,* Bucureşti, 1968, p. 393).

[13] Emil Suciu discută pe larg diverse nume topice terminate în *-ui* de pe fostul teritoriu al URSS, presupuse a fi de origine turanică. Nu semnalează decât trei hidronime terminate în *-ui,* „simple coincidenţe formale" *(Sufixul onomastic* ***-ui***, în *SO*, V, p. 58). De altminteri, dacă autorii articolului ar fi avut cunoştinţă de existenţa unui sufix *-ui,* rusesc sau de altă origine, existent în graiurile popoarelor din fosta URSS, l-ar fi amintit.

[14] A.N. Kamalov, *Ešče raz o toponime* Ural, *gidronime* Aral *i termine* aral, în *MGT*, p. 204-205.

[15] *Ibidem,* p. 205.

[16] *Ibidem*.

[17] V. A. Zučkevič, *Mestnye geografičeskie terminy v toponimii Belorussii*, în *MGT*, p. 141.

[18] Pentru alte sensuri şi privitor la originea lui *gai* în limba română, vezi D. Gămulescu, *Elementele de origine sârbo-croată ale vocabularului dacoromân,* Bucureşti–Pancevo, 1974, p. 133.

[19] V.A. Zučkievič, *art. cit.,* p. 141.

[20] Apud E. M. Murzaev, *Mestnye geografičeskie terminy i ih rol' v toponimii,* în *MGT*, p. 20.

[21] Vasile Ioniţă, *Cu privire la oronimul* Carpaţi, în *SCL*, XI,, 1989, nr. 1, p. 53 (*supra*, 92).

[22] Ştefan Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII-XX,* Bucureşti, 1977, p. 62.

[23] Vezi bibliografia la Şt. Meteş, *op. cit., passim.*

[24] Pentru diverse aspecte ale procesului de toponimizare a apelativelor topice şi modificările care au loc, vezi Vasile C. Ioniţă, *Aspecte ale procesului de denominaţie în toponimie,* în *LR*, XLI. 1992, nr. 6, p. 345-346 (*supra*, 55).

[25] Pentru răspândirea apelativului topic *cucui* în afara graniţelor româneşti, nu însă totdeauna sigură, vezi N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi onomasticii,* Bucureşti, 1933, p. 102; 105.

[26] V. Ioniţă, *Nume de locuri…,* p. 132-135; idem, *Metafore ale graiurilor din Banat,* Timişoara, 1985, p. 38-39.

[27] Pentru cele de tipul *Pogara,* vezi Ju. S. Azarh, *Nazvanija pahotnyh i senokosnyh ugodnij v severnorusskih govorah,* în MGT, p. 84-85; pentru cele de tipul *Polomul,* L.L. Trube, *Mestnye geografičeskie terminy v toponimii gor'kovskoj oblasti,* în MGT, p. 161.

[28] Pentru care se indică termenul geografic *gar',* fără a i se preciza sensul (Ju. S. Azarh, *art. cit.,* p. 84).

[29] *Ibidem,* p. 85.

[30] *Ibidem,* p. 81.

[31] v. L.L. Trube, *art. cit.,* p. 161.

[32] Iosif Popovici, *Scrieri alese,* Timişoara, 1979, p. 258.

[33] Mulţumesc pe această cale colectivului redacţional al revistei „Onomasticky zpravodaj Československa Akademie Věd" din Praga, care mi-au dat preţioase date şi îndrumări privind acest ultim punct al articolului.

[34] Sever Bocu, *La question du Banat. Roumains et Serbes,* Paris, 1919, p. 36.

[35] G. Ivănescu, *Istoria limbii române,* Iaşi, 1980, p. 70-71.

[36] Vezi lucrarea noastră, *Nume de locuri...,* p. 132-135.

[37] *Přiručka slovanske toponomastiky*, Praha, 1970.

DESPRE VECHIMEA ŞI VALORILE SUFIXULUI ONOMASTIC *-OŃ (-OAŃE)*

De la articolele lui Emil Petrovici despre sufixul *-oiu (-ońu)* în antroponimie şi toponimie[1] , nimic din ce s-a scris ulterior nu a contrazis observaţiile acestuia, ci doar le-a confirmat prin noi date.

Un articol, relativ recent, sintetizează bibliografia problemei, în general, insistând asupra valorilor sufixului la nivelul lexicului comun, precum şi la situaţia pe care acesta o are în onomastică[2] .

În acest articol, Viorica Goicu trimite, în privinţa vechimii numelor de familii ţărăneşti derivate cu sufixul *-oń,* la o altă lucrare a sa[3] , loc în care autoarea scrie: „Pornind de la afirmaţia lui Emil Petrovici că „întrebuinţarea sufixului *-ońu,* la formarea numelor de familie este nouă, fapt pentru care lipseşte din toponimia românească mai veche"[4] , am verificat acest lucru, consultând registrele de stare civilă din mai multe localităţi almăjene — perioada 1831-1878" şi „numai în comuna Eftimie Murgu apare acest sufix în numele de familie *Medonea* şi, eventual, în *Curianea,* unde putem avea fie sufixul *-oane,* fie *-eana,* designând pe soţia cuiva"[5] . La atât se rezumă informaţiile despre vechimea sufixului onomastic *-oń.*

La data apariţiei articolului *Sufixul **-oń***[6] şi chiar la cea a prezentării comunicării care stă la baza articolului *(Cel de al III-lea Congres Naţional de Dialectologie,* Iaşi, 5—6 octombrie 1984) apăruse corpusul de documente medievale bănăţene, publicat de Costin Feneşan, cuprinzând 92 de acte, în marea lor majoritate (87) inedite, documente juridice emise de-a lungul a peste două secole, primul datat 1 august 1440, ultimul — 30 aprilie 1653[7] . Pe baza lor putem împinge discuţia asupra vechimii sufixului *-oń* cu patru secole în urmă şi putem corecta câteva afirmaţii făcute de Emil Petrovici şi Viorica Goicu.

Mai întâi se pune problema relaţiei dintre absenţa sufixului în toponimie şi noutatea numelor de familie formate cu acest sufix. Unul dintre documentele DMB (74/1638,

169) [8] menţionează că Petru Fenteş şi Deac Andrei „sunt constrânşi să vândă jumătate din ţarina Birtoni, care li se cuvine pe linia rudeniei de sânge, lui Nicolae Măcicaş…”. „Rudenia de sânge” constă în faptul că *Magdalena Birta* era soţia lui Lupu Măcicaş (52/1602, 128). Pe de altă parte, familia *Birta,* bine cunoscută în Caransebeş (56/1612, 134), se compunea, printre alţi membri probabili, din *Andrei Birta,* fiul lui *Ioan Birta,* având un strămoş comun pe *Gaşpar Birta* (53/1604, 130), probabil din aceeaşi linie genealogică cu amintita *Magdalena Birta.*

Aşadar, din numele de familie *Birta* s-a creat un nume de grup *birtoni* „cei din neamul (familia) lui *Birta*”*,* cu ajutorul sufixului *-oń,* echivalent cu *-eşti,* care apoi a intrat în toponimie ca nume propriu: *Birtoni.* De remarcat că nu este vorba de o aşezare umană, ci de o simplă proprietate, un lot funciar, o ţarină. De altfel, şi satele bănăţene *Brezon, Greoni* şi *Hodoni* poartă denumiri provenite din nume de grup[9] , ultimele două, cu atestări documentare vechi[10] .

Altă chestiune importantă este aceea a introducerii sistemului de denominaţie binar oficial. Citez doar spusele istoricului Ştefan Pascu, care consideră că, până în secolul al XV-lea, ţăranii, în majoritatea lor, „nu aveau decât un nume de botez; uneori, pentru identificare, se adăuga şi numele tatălui”. Autorul conchide că sistemul de denominaţie binar a fost introdus întâi în rândul nobilimii, apoi în cel al proprietarilor de pământ, pe urmă în al orăşenilor şi, în sfârşit, în rândul ţărănimii[11] .

Să ne oprim la categoria socială cea mai de jos, iobăgimea, şi să vedem cum erau consemnaţi iobagii din Banat în documentele evului mediu, documente cu caracter juridic. Dată fiind importanţa acestor acte, în care nu puteau fi admise ambiguităţii de formulare şi de referinţă la persoanele implicate, se pare că aici am putea vorbi de un presistem de denominaţie oficial.

Sunt amintiţi în DMB, începând cu cea mai veche mărturie (17/1580, 63) următorii iobagi: *Ion Drăgoane,* „iobagul lui Ştefan Tincovan” (în documentul şi la data amintită); *Petru Roman,* „iobag de casă din Glimboca” (23/1588, 73); *Petriş* (sau *Petru) Stăncioane,* „iobag de casă de la Vârciorova”, precum şi *Iovan Câşleagă,* „iobag din satul numit Apadia” (25/1589, 76); *Oprişa* şi *Avram Oprişoni,* „doi dintre iobagii de la Mâtnicul Mare”; de asemenea, *Lendar Mihail,* „iobag din Ohaba Mâtnic (28/1591, 83); *Laţcu* şi *Ioan Cicioni*[12] , „iobagi din Vârciorova” (42/1599, 110); *Adam Giurcoane,* „fost iobag al lui Nicolai Zagyway” (61/1617, 147); *Neag Mihail,* „care a fost iobagul lui Gheorghe Deac”, implicat într-un omor împreună cu un al doilea, numit, simplu, *Caragea,* „care a fost iobagul lui Nicolae Halmagy” (73/1635, 167-168).

În afară de ultimul, *Caragea,* care poartă un singur nume, probabil cel declarat de inculpat, nevoind sau neputând să-l declare pe al doilea, toţi ceilalţi 11 iobagi sunt menţionaţi în documente cu numele de botez şi cu un al doilea nume, pe care îl putem socoti nume de familie. Acestea provin din numele tatălui, probabil: *Koman, Neag;* dintr-o poreclă: *Câşleagă*; cf. *câşlegi* s.f. pl. „timp în care se mănâncă (de) dulce” (DA, s.v.); cf. *cârneleagă* „săptămâna cărnii…” (DA, s.v.), din care provin numele de persoană *Cârneleagă, Cărnileagă, Cărnăleagă*[13] ; apoi un nume de familie obscur:

Lendar. Opt din cei doisprezece iobagi poartă nume de familie derivate cu ajutorul sufixului *–oń (-oańe).* Nu putem fi siguri, în privinţa câtorva, dacă documentele maghiare notează pe *-oń* sau *-oańe.* Aşa, de exemplu, numele *Oprissa Oprissonyë* şi *Avram Oprisonie* sunt transcrise în DMB: *Oprişoni,* deşi nu este exclus să fie vorba de *Oprişoane,* după cum şi *Laczko Csiczon şi Janos Czsiczon,* transcrişi *Cicioni* (primul) şi *Ciocioni* (al doilea), ar putea fi *Cicioane.*

Se pune următoarea întrebare: de unde provin numele derivate cu *-oń* (*-oańe*)? Se exclude eventualitatea derivării unui nume al bărbatului din cel „al femeii, dacă aceasta este din familie mai bogată, mai cunoscută, sau când bărbatul a intrat ginere în casa femeii”[14] , dată fiind condiţia socială a celor numiţi. Au existat mai întâi numele de botez : *Dragu, Stanciu, Opriş(a), Giurcă* şi *Cica*[15] sau *Cice*[16]*,* din care s-a creat numele femeii din cel al bărbatului: *Drăgoanea, Stăncioanea, Oprişoanea, Giurcoanea* şi *Cicioanea;* cf. *Mindoanea* „nevasta lui Minda”.[17]

Este foarte posibil ca, în această epocă, sufixul *-oń (-oańe)* să fi fost „specializat” pentru o anumită categorie socială, şi anume cea a iobagilor. Cel puţin în DMB nu se găseşte nici un nume derivat cu acest sufix al cărui purtător să aparţină altei categorii sociale decât cea a iobagilor[18] .

Un nume *Siukoni,* transcris în DMB *Giucoane,* apare ca nume de botez (mai bine zis ca nume unic, dacă avem în vedere semnificaţia celui de al doilea): *Siukonis et Gyurae Racz* (= Giucoane şi Giura Raţ). Personajul apare alături de mulţi oşteni români, sârbi şi maghiari, din cetatea Lugojului, pe care principele Transilvaniei, Gheorghe Rákoczy I, îi înnobilează şi le acordă blazon nobiliar pentru „credinţă şi slujbă credincioase”, scoţându-i „din starea şi condiţia plebee şi nenobilă în care s-au născut şi au vieţuit până acum” (83/1645, 187). Deşi în continuare se spune că „unii dintre dânşii, părăsindu-şi vetrele părinteşti, au trecut din stăpânirea turcească în târgul nostru *Lugoj,* unde şi-au stabilit locuinţa”, nu putem şti care fusese exact poziţia lor socială înainte de înnobilare, dar este de presupus că se găseau printre ei şi foşti iobagi[19] . E greu de spus, de asemenea, dacă între *Giucoane* şi *Giura* era vreun grad de rudenie, de vreme ce apar împreună cu acelaşi al doilea nume, *Raţ* „Sârbu”, căci putem presupune că, deşi de etnii diferite, unul român, celălalt sârb, proveneau din aceeaşi provincie, probabil actuala Voivodină din Iugoslavia, şi se mai poate presupune, de asemenea, că ambii erau iobagi.

Un alt fapt ne sugerează că purtătorii unor nume derivate cu sufixul *-oń (-oańe)* erau conştienţi că aceste nume erau specifice unor pături sociale inferioare: un nume ca *Nicolaus Panczonouit,* transcris în DMB *Nicolae Pancionovici* (18/1582, 65), provine dintr-un nume *Panciu*[20] > *Păncioń* (sau *Păncioane),* care, în urma trecerii de la o condiţie socială la. alta, superioară, şi-a „înnobilat” numele prin adăugarea sufixului scr. *-ović,* pentru ca purtătorul să-şi piardă urma condiţiei anterioare[21] .

O informaţie suplimentară este cea reieşită dintr-o altă sursă. O ceată de haiduci, constituită în Banat, număra 71 de inşi, dintre care cei mai mulţi erau menţionaţi cu un singur nume; în cazul altuia se indica numele tatălui sau li se adăuga la nume denumirea localităţii din care proveneau. Ceata de haiduci era compusă, în cea mai mare parte a

lor, din „iobagi regeşti, cnezi şi fii de cnezi, ţărani liberi”[22] . Câteva nume par să susţină „specializarea” sufixului *-oń (-oańe),* căci nu poate fi vorba de *-oaie*, purtătorii fiind bănăţenii: *Hranoya* (*Hrănoane)[23] , *Drusoia* (*Druşoane)[24] , *Dragoia* (*Drăgoane)[25] , *Bolkonya* (*Bălcoane)[26] .

În antroponimia bănăţeană actuală există nume de familie oficializate care conservă pe *Drăgoane,* fără sufixul antroponimic *-a*[27] . Unele nume sunt modificate prin reducerea diftongului *-oa-* la *-o-*: *Mandone* nume actual din Reşiţa, provenit din Orşova; *Zăroni*[28] ; altele s-au păstrat întocmai: *Chintoane, Marcoane, Petroane*[29] , *Matişoane,* nume de familie (Reşiţa), *Mândroane,* supranume (Câlnic - Reşiţa), sau au suferit o nouă sufixare: *Chitonescu, Marconescu, Petronescu*[30] .

În concluzie, nu se poate afirma cu toată certitudinea că „întrebuinţarea sufixului *-ońu* la formarea numelor de familie este nouă, fapt pentru care lipseşte în toponimia românească mai veche”[31] . Este adevărat însă că sufixul „rămâne productiv în sistemul popular de denominaţie, pe baza căruia putem afirma că se formează o zonă onomastică ce cuprinde Banatul împreună cu judeţul Mehedinţi şi Ţara Haţegului”[32] .

Deşi exemplele sunt puţine, se desprinde totuşi situaţia când numele derivate cu *-oń (-oańe)* se acordau cu predilecţie ca al doilea nume membrilor claselor sociale inferioare în felul următor: la prenume se adăuga „numele de familie” sau, mai bine spus, supranumele (porecla) mamei[33] *,* provenit(ă) de la numele tatălui sau al bărbatului acesteia: *Drăgoane, Stăncioane, Giurcoane* etc. Procedeul seamănă întrucâtva cu felul cum s-au născut, în Moldova, numele de familie de tipul *Avârvării, Azoiţei* etc. Astăzi, astfel de nume s-au păstrat, în cea mai mare parte, ca supranume[34] , transferate adesea în toponimie, deşi numele topice de tipul *Cerboanea*[35] sau *Biloanea Mare* şi *Biloanea Mică*[36] comportă o discuţie mai amplă şi au alte motivaţii[37] .

Apărut în ***LR****, XLI, nr. 11-12, p. 601-605, Bucureşti, 1992*

[1] Publicate în: DR, V, 1927-1928, p. 576 -578, şi DR, VIII, 1931-1935, p. 181-182; cf. Emil Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie.* Volum îngrijit de I. Pătruţ, I. Mării, B. Kelemen, Bucureşti, 1970, p. 135-137, volum la care ne vom referi în continuare.

[2] Viorica Goicu, *Sufixul* ***-oń,*** în „Anuarul de lingvistică şi istorie literară. XXX. A. Lingvistică”, Iaşi, 1985, p. 179-185.

[3] *Nume de familie din comuna Eftimie Murgu (jud. Caraş-Severin),* în „Studii de onomastică”, I, Cluj-Napoca 1976, p. 118-124.

[4] Vezi Emil Petrovici, *op. cit.,* p. 137.

[5] Viorica Goicu, *Nune de familie…,* p. 122.

[6] *Supranota* 2.

[7] *Documente medievale bănăţene (1440-1653)*, Timişoara, 1981 (în continuare: DMB).

[8] În paranteză, aici şi în continuare, se trimite la numărul documentului, după bară la anul emiterii acestuia, iar după virgulă — la pagina din DMB.

[9] „Presupunem — scrie Viorica Goicu — că şi numele de localităţi din Banat: *Brezon, Greoni, Hodoni* au avut la bază un nume de grup care s-a impus în momentul întemeierii aşezărilor respective" *(Sufixul* **-oń,** p. 184). Vasile Frăţilă, Viorica Goicu şi Rodica Sufleţel rezolvă etimologiile celor trei toponime în acest fel, adică trimiţându-le la numele de grup: *Brezoni* < *Breazu; Greoni* < *Greu, Hodoni* < *Hode(a).* Autorii sunt însă, într-o anumită privinţă, inconsecvenţi, în sensul că *Brezoni,* nume de grup, este redat prin majusculă la iniţială *(Dicţionarul toponimic al Banatului,* vol. I, Timişoara, 1984, p. 129), dar celelalte două nume sunt notate cu minusculă la iniţială: *greoni* (vol. IV, p. 132) şi *hodoni* (vol. V, p. 13). Lucrurile trebuie înţelese astfel: toponimele s-au născut din numele colective de familie *Brezoni, Greoni, Hodoni,* nume proprii, provenite, la rândul lor, din numele de grup, care se comportă ca nişte adjective la plural, întocmai ca numele de grup derivate cu *-esc (-eşti): brezoni, greoni, hodoni.*

[10] C. Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania,* vol. I-II, Bucureşti, 1967-1968, unde se menţionează: *Greon,* a. 1597 (vol. I, p. 270) si, respectiv, *Odon,* a. 1480 (vol. I, p. 291). Aceste trei exemple, precum şi *Birtoni,* dar probabil şi altele, contrazic aserţiunea că toponimele derivate cu sufixul *-oń* lipsesc din toponimia românească veche (*supra,* nota 4).

[11] *Voievodatul Transilvaniei,* vol. III, Cluj-Napoca, 1986, p. 78.

[12] În indicele DMB forma din documentul de redacţie maghiară, *Cziczonii,* apare transcrisă o dată *Cicioni* (pentru *Ion*), a doua oară *Ciocioni* (pentru *Laţcu*).

[13] Cf. N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc,* Bucureşti, 1963, p. 32.

[14] Cf. Emil Petrovici, *op. cit.,* p. 135.

[15] Cf. *Cica,* nume atestat la aromâni, în Ardeal şi în Muntenia (N. A. Constantinescu, *op. cit.,* p. 237).

[16] Cf. *Cica* sau *Cicea,* nume de botez bărbăteşti şi de familie (idem, *ibidem,* p. 238).

[17] Emil Petrovici, *op. cit.,* p. 135.

[18] Numele *Beóleóny Caspar,* purtat de secretarul princiar de la curtea principelui Gabriel Bethlen (58/1015, 142) nu poate fi interpretat ca un eventual nume românesc *(Băloni?).*

[19] În rândul acestora sunt mulţi cu cel de al doilea nume — de familie —provenit dintr-un etnonim, ceea ce presupune că, neexistând alt criteriu de diferenţiere şi identificare, s-a apelat la originea celor numiţi: *Mihail Boşneac* (= din Bosnia), *Florea Raţ* (= Sârbu), *Stoian Horvat* (= din Croaţia), *Ioan Serb* (= Sârbu), *Preda Olah* (= Românu) etc.

[20] Cf. *Panciu, Pancu, Pancea* (N. A. Constantinescu, *op. cit.,* p. 125).

[21] Procedeul sârbizării numelor româneşti este mult mai timpuriu decât perioada dependenţei bisericii ortodoxe române de patriarhia sârbească atât în Banat, cât şi în alte ţinuturi româneşti (v. exemplele date de N.A. Constantinescu, în *op. cit.,* p. LXV [Prefaţă]).

[22] Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei,* vol. III, Cluj-Napoca, 1986, p. 78.

[23] Cf. *Hrană, Hrănescu* etc., sub titlul *Hrană* (N. A. Constantinescu, *op. cit.,* p. 298).

[24] Neconsemnat în dicţionarele de onomastică, dar, probabil, acelaşi nume din denumirea vechii aşezări bănăţene, *Drusanfalva,* redare maghiară a unui **Druşani* (Ştefan Pascu, *Voievodalul Transilvaniei,* vol. I, p. 354).

[25] Contrar celor spuse de Emil Petrovici (*op. cit.,* p. 136), realitatea onomastică actuală din Banat prezintă şi cazuri de derivarc cu *-oń* (*-oańe*) de la teme slave, ca în cazul lui *Drag-,* căci

Dragoane (supranume) este cunoscut în zona Reşiţei, precum şi *Băloni,* derivat de la o altă temă slavă, *Bal-,* înregistrat în aceeaşi zonă.

[26] Cf. *Bălcă, Bălcu,* sub titlul *Balc, Bălc* (N. A. Constantinescu, *op. cit.,* p. 188).

[27] Asemenea dublete de antroponime (cu şi fără sufixul -*a*) sunt numeroase: cf. *Brat(a), Beg(a), Cic(a), Dum(a)* ş.a. (N. A. Constantinescu, *op. cit.,* passim).

[28] La origine *Zărone,* originar din Haţeg, provenit din *Lazăr* (idem, *ibidem,* p. 94), devenit *Zăroni* ca urmare a intervenţiei cărturăreşti sau administrative.

[29] Viorica Goicu, *Sufixul -**oń***, p. 185.

[30] Idem, *ibidem,* p. 184.

[31] *Supranota* 4.

[32] Viorica Goicu, *Numele de familie...,* p. 123.

[33] În cursul anchetei pentru *NALR — Banat. Date despre localităţi şi informatori,* se tace următoarea observaţie cu privire la localitatea Traian Vuia: „Femeile poartă în general supranumele familiei din care fac parte; uneori au supranume propriu, derivat din cel al soţului: *Măntoane, Drodrencoane* etc.” (p. 138).

[34] Am notat în Câlnic (jud. Caraş-Severin) supranume ca: *Băboane, Lupiţoane, Mădroane, Tudoroane* ş.a. Adaug la acestea supranumele înregistrate de *NALR — Banat. Date...,* la rubrica „Supranume şi porecle”: *Ţâţoń* (Borlovenii Vechi), *Coriboańe* (Plugova), *Giuroańe* şi *Stângoańe* (Brădişorul de Jos), *Biboańe* şi *Cuteşoańe”* (Cornereva), *Şpăiţoń* şi *Ţâcoń* (Gherman), *Găicoń* (Ferendia), *Vulpoń* (Banloc şi Turnu Ruieni), *Bugioańe* şi *Corloańe* (Toager), *Căproń* (Bucovăţ), *Furcoń* şi *Ţâpoń* (Herneacova), *Cordoşoańe* (Cerneteaz), *Ciuloń* (Seceani şi Firiteaz), *Puşcoń* (Seceani), *Bogoańe* (Igriş), *Burdoańe* şi *Guioańe* (Băuţar), *Burdoń* (Constantin Daicoviciu), *Râmoń, Lucoń* şi *Cepoń* (Firliug), *Ioţoń* (Jdioara), *Pupăzoń* (Şuştra), *Budoń* (Chelmac). Oricare dintre acestea este susceptibil (mai bine zis a fost, căci procesul oficializării numelor de familie s-a încheiat) să treacă în categoria numelor de familie.

[35] Denumirea unui „deal cu fâneţe, înconjurat de pădure” (Potoc — Caraş-Severin); „deal cu pădure” (Bârna — Timiş): „pârâu, care vine din *Pădurea Cerboanea”* (Jureşti, Bogdăneşti — Timiş). Toponimul este explicat de autorii *Dicţionarului toponimic al Banatului* din *cerboańe* „cerboaică” (vol. II, p. 34).

[36] Ambele sunt nişte movile, cu teren arabil (Gherteniş — Caraş-Severin) şi sunt explicate, în aceeaşi lucrare (v. nota anterioară) din antroponimul *Biloane* < *Bilă,* sau din *biloańe* augmentativ al lui *bilă* (vol. I, p. 82).

[37] Cele două „etimologii sugerate în notele anterioare (35 şi 36) sunt incomplete în ceea ce priveşte motivaţia denumirilor. *Cerboane* conţine în alcătuirea sa sufixul *-oańe* cu o valoare echivalenta cu cea a sufixului *-os, -oasă* şi care indică prezenţa unor elemente de floră sau de faună, în cazul de faţă a vânatului, a speciei cervidelor, iar *Biloanea* provine nu din *bilă* „obiect sferic”, ci din omonimul acestuia, cu sensul „trunchi subţire de arbore, mai ales de brad, întrebuinţat în construcţii”. Câteva sugestii privitoare la astfel de motivaţii în toponimie, în special despre drimonime (= nume de păduri) am prezentat în *Nume de locuri din Banat,* Timişoara, 1982, în capitolul „Agricultura” *(passim),* dar aceste chestiuni nu fac obiectul articolului de faţă.

NUMELE COMUN *MĂCIUCAŞ* ŞI NUMELE PROPRIU *MĂCICAŞ*

Inevitabil, dicţionarele, chiar şi cele mai cuprinzătoare, cum sunt DA şi DLR, nu au putut surprinde toate variantele formale şi nici toate sensurile cuvintelor inserate în coloanele acestora. Cauzele sunt multiple si, în mare parte, obiective. Nu este în intenţia noastră să le analizăm, ci doar să numim una dintre ele, şi anume pe aceea că în demersul stabilirii etimologiilor unor cuvinte au fost în prea mică măsura atrase numele proprii. În principiu, tratarea în ansamblu a ambelor categorii lexicale (comune şi proprii) este necesară şi utilă deoarece între cele două compartimente există un permanent du-te-vino, motiv pentru care această realitate nu poate fi ignorată.

Exemplul asupra căruia ne oprim în articolul de faţă este grăitor în această privinţă. Iată ce se ştie despre cuvântul *măciucaş* din ceea ce se consemnează în DLR: *„măciucaş* s. m. **1.** (Învechit) Călău care bătea sau care omora cu măciuca (*I 1*), (învechit, rar) măciucar…; **2.** (Regional) Paznic de noapte; **3.** (Regional) Factor poştal…" (s. v.). Cuvântul este un derivat al substantivului *măciucă,* cu ajutorul sufixului *-aş* şi are pluralul *măciucaşi.*

Sursa de bază este una din lucrările capitale ale lui Hasdeu, unde se precizează: *Măciucaş* vine de la *măciucă* după analogia lui *arm-aş* din *armă*, *arc-aş* din *arc, suliţ-aş* din *suliţă* etc." (CB I, 278). În continuare, DLR exemplifică printr-un citat puţin convingător pentru sensul *1:* „Trebuie să avem temerea cea mai mare de măciucaşul Vasile care e o slugă necredincioasă", extras dintr-un text datat 1876.

Derivarea lui *măciucaş* din *măciucă* este evidentă, dar sensul stabilit de DLR se sprijină pe înţelesul general al lui *măciucă;* cf. „s. f. *I. 1.* Bâtă lungă şi groasă, cu măciulie la unul dintre capete…", neţinându-se seama de precizarea făcută în continuare: „… uneori ferecată, folosită în trecut ca armă de luptă" (DLR, s. v. *măciucă).*

Chiar dacă Hasdeu nu precizează în mod desluşit că *măciucaş* înseamnă „luptător (cu măciuca)", analogia dintre *măciucaş* pe de o parte, şi *armaş, arcaş, suliţaş,* pe de alta, sugerează cu evidenţă calitatea de „luptător" a măciucaşului.

Cel puţin un citat exemplificator pentru sensurile lui *măciucă* este grăitor în privinţa importanţei măciucii ca armă de luptă: „Afară de aceste două arme ofensive, dacii mai purtau topoare, ciomege şi măciuci" (Xenopol, în DLR, s.v.). Mărturii despre folosirea măciucii ca armă de luptă găsim şi în alte izvoare istorice. Pe Columna lui Traian, dacii sunt înfăţişaţi, în postura lor de luptători, înarmaţi „cu topoare, cu măciuci, cu ciomage, într-un cuvânt cu arme ţărăneşti, aşa cum se constată mai târziu, în armata noastră" (IR, I, 278).

Absenţa sensului „luptător (cu măciuca)" din DLR se datorează faptului că sursele bibliografice utilizate nu au oferit un text explicit în această privinţă, iar în practica şi metodologia de lucru ale redactorilor dicţionarului nu a stat reconstituirea semantică a

cuvântului, cum s-ar fi putut face pe baza explicaţiilor lui Hasdeu sau prin corelarea cu sensurile vechi ale cuvântului-temă (*măciucă* „armă de luptă”).

Oricum, cele trei sensuri ale lui *măciucaş,* consemnate de DLR *(1.* „călău”; *2.* „paznic de noapte”; *3.* „factor poştal”) trebuie reanalizate pentru că toate sunt sensuri secundare faţă de cel principal, mai vechi: „luptător (organizat în cete) cu măciuca”, absent din structura semantică a lui *măciucaş,* aşa cum este înfăţişată aceasta de DLR. Dacă sensul ,,călău” poate fi socotit, cronologic, la fel de vechi, probabil, cu cel de „luptător (cu măciuca)”, celelalte două sunt sensuri „degradate” şi, relativ, „moderne”, adică apropiate de zilele noastre. De altfel existenţa singulară a lui *măciucaş* „factor poştal” nu este concludentă, deoarece la întrebarea indirectă a anchetatorului informatorul răspunde tot cu o întrebare: „Cine-i măciucaş acuma?” şi, pentru că era perioada de numire a poştaşului, s-a răspuns cu numele celui care trebuia să deţină funcţia în anul următor (ALR SN III h 874/102).

În calitatea sa de „armă de apărare (în diverse împrejurări)”, chiar dacă *măciuca* era un factor secundar, acesta era totuşi suficient de relevant ca să constituie tema derivativă a numelui de agent: *măciucaş* „paznic de noapte” şi, respectiv, „factor poştal”.

În susţinerea sensului „luptător (cu măciuca)”, dar şi a importanţei pe care o aveau măciucaşii, organizaţi în cete, alături de arcaşi, armaşi, suliţaşi etc., vin câteva fapte de onomastică (de antroponimie şi toponimie), cu toate că acestea necesită unele explicaţii de natură lingvistică.

Un pârâu cu izvorul în hotarul satului Rugi, care trece prin satele Păltiniş, Zăgujeni, Prisaca, Maciova şi Peştere (toate în judeţul Caraş-Severin) şi care se varsă ca afluent de stânga al râului Timiş, se numeşte *Măcicaş* (*măśćáş*), iar afluentul acestuia, propriu-zis un ogaş, poartă numele de *Măcicăşel (măśćăşăl),* diminutiv evident al lui *Măcicaş.* Hidronimul este menţionat documentar pentru întâia oară, în grafie maghiară — *Mackas* —, într-un act de punere în posesiune prin care li se atribuia lui „Juga [şi] Bogdan, fiii lui Ştefan de Mâtnic [...], un pământ care zace pustiu, numit Valea Mâtnicului [...]. Hotarul lui începe lângă Mâtnic şi trece printr-o pădure şi, pe un drum, vine la Gamza şi trece spre Mackas”[1] .

DTB explică hidronimul prin antroponimul *Măcicaş* (VI, 21), pe care îl socoteşte de origine maghiara; cf. *Măcica* < *macska* „pisică” (DO, 318). N. A. Constantinescu pune alături de antroponimul bănăţean *Măcicaş,* extras dintr-o lucrare a lui I. D. Suciu *(Literatura bănăţeană,* Bucureşti, 1940, index), numele de sat, *Măcicăuţi,* precum şi antroponimele munteneşti *Măşca* şi *Maşte.* Înrudirile şi originea lor sunt discutabile. DO menţionează, de asemenea, într-un articol aparte (s. v. *Măciucă),* satele *Măciucaş, Măciucaşi, Măciucaşeni, Măciucaşul,* aşezări moldoveneşti vechi, de dinaintea domniei lui Ştefan cel Mare, despre care ni se spune că provin din *„măciucari* şi *măciucaşi”* aşa cum „se numeau cetele de ostaşi înarmaţi cu ghioage în sec. al XVIII”, fără să se indice sursa acestei explicaţii (p. 318). Aşadar, nici o legătură între *Măcicaş* şi *Măciucaş,* fiecare fiind socotit de o altă origine. De asemenea, nu sunt amintite în nici o parte (nici s. v. *Măcică,* nici s. v. *Măciucă)* numele de sat *Măcicaşu* (Cluj), aşezare veche,

menţionată în anul 1283, în grafie maghiară, *Machkas* (DIT I, 382), după cum nu se menţionează nici hidronimul bănăţean *Măcicaş* şi nici omonimul acestuia, nume purtat de o veche familie de nobili bănăţeni[2] .

Între hidronimul actual *Măcicaş* şi antroponimul medieval bănăţean există o neîndoielnică legătură, căci proprietăţile familiei Măcicăşeştilor se aflau pe locurile străbătute de pârâul Măcicaş, cum se poate vedea din următorul document: „… luând aminte de slujbele credincioase ale credinciosului nostru Iacob de Măcicaş, aduse de dânsul cu întreaga statornicie şi credinţă în locuri şi vremuri deosebite, […], am dat, am dăruit şi am hărăzit sub numele noii noastre danii moşiile numite Jupa, Alsotheus, Tincova, Perlew, Alsodobrogezthe, Pathak, Sekas şi Alkotesth stăpânite în comitatul Timiş şi districtul (Caran)sebeş…" (DMB, 45).

Problema se pune dacă antroponimul *Măcicaş* provine din hidronimnl omonim sau, dimpotrivă, cursul de apă şi-a luat numele de la numele familiei de nobili. Faptul că hidronimul este atestat documentar înaintea antroponimului, adică la 1352 (DRH X, 161), faţă de consemnarea primului dintre Măcicaşi cu un secol mai târziu, adică a lui Luca de Maczkas la anul 1440 (DMB, 34)[3] , nu este o dovadă peremptorie a anteriorităţii hidronimului şi nici particula *de*, folosită în unele din documente în legătură cu diverşi membri ai acestei familii, nu dovedeşte că antroponimul a provenit din hidronim[4] .

Din motivele arătate în nota 4 admitem anterioritatea antroponimului *Măcicaş* a cărui origine maghiară (cf. *macska* „pisică"), propusă de DO (p. 318, s. v. *Măcică),* nu se poate susţine nici ca derivat românesc dintr-o temă străină limbii române şi nici ca derivat maghiar, care să fi tradus un nume românesc.

În explicarea antroponimului românesc *Măcicaş* trebuie să plecăm de la o realitate istorică, şi anume de la cea a importanţei şi a meritelor pe care le-au avut membrii familiei de nobili bănăţeni. Acestea reies din documentul amintit mai înainte, în care se evidenţiază „slujbele credincioase ale credinciosului nostru Iacob de Măcicaş, aduse de dânsul cu întreaga statornicie şi credinţii în *locuri* şi *vremuri deosebite" (s. n.,* V.C.I.). Alături de „Cândeştii din Densuşul Hunedoarei, Bizereştii, Ciorneştii" s-au distins şi „Măcicăşeştii bănăţeni" în luptele antiotomane de sub conducerea fraţilor Iancu şi Ioan de Hunedoara (Pascu IV, 452), iar în prima jumătate a secolului al XV-lea, în campaniile din Serbia şi Bulgaria, Iancu de Hunedoara s-a sprijinit pe cnezii români „din Ciorna, Măcicaş, Temeşel, Gamza, Cornet, Bizere şi Mâtnic" (Pascu IV, 463). Poziţia socială a Măcicăşeştilor reiese şi din consemnarea că, la sfârşitul secolului al XIV-lea, la Caransebeş se afla „casa nobilului Nicolae Măcicaş […], înconjurată de şanţuri adânci, umplute cu apă" (Pascu IV, 47).

Faptul că proprietăţile Măcicaşilor se găseau în vecinătatea cetăţii Caransebeşului, punct strategic în zonă, îşi are importanţa sa. Existenţa permanentă a unor trupe organizate era absolut necesară. În rândul acestor trupe un rol de seamă l-au avut cetele de măciucaşi, argument important, care susţine originea antroponimului *Măcicaş* în numele comun (de agent) *măciucaş,* cu varianta sa **măcicaş* (fără *-u-*).

Situaţia este asemănătoare şi în cazul aşezării *Măcicaş* (Cluj), atestată prima oară

la anul 1283 (DIT I, 382). Existau, în prima jumătate a secolului al XIV-lea, „patru sau mai multe sate cu numele *Măcicaş*" (Pascu II, 67), iar nobilii de *Măcicaş* erau pomeniţi încă de la data primei atestări a satului (Ibidem). Cam în aceeaşi vreme se aminteşte de cetatea *Măcicaş* (Pascu II, 292). Numărul satelor cu acest nume creşte în secolul următor, ajungându-se până la „vreo nouă sate cu numele *Măcicaş*" (Pascu II, 67). Unele au dispărut, în secolele următoare, s-au contopit cu alte sate ori au roit, luând astfel naştere alte aşezări, care amintesc de locul lor de origine: cf. *Măcicăşeşti,* aparţinător comunei Şăulia (Mureş).

Nu este exclus ca unele aşezări de tipul *Măciucaşi,* cum este cel din ţinutul Neamţului, azi desfiinţat, înglobat la satul Tarcău (Ind, 173), să poarte acest nume din motive „psihologice", fiind o „poreclă"; cf. *Capitolul IV* din lucrarea capitală a lui Iorgu Iordan (T, 315—334), unde nu este amintit, poate şi pentru că autorul bănuia o altă motivaţie a numelui. În schimb, este foarte probabil ca satele moldoveneşti amintite în DO (p. 318), *Măciucaş, Măciucaşi, Măcicăşeni, Măciucaşul,* dispărute în prezent, să fi avut aceeaşi motivaţie istorică, adică necesitatea menţinerii unor aşezări de măciucaşi, apărători ai cetăţilor moldovene.

Modificarea lui *Măciucaş* (< *măciucaş*) în *Măcicaş* (< **măcicaş*), fără -*u*- , nu este un caz singular. Toponimia oferă destule cazuri de toponime provenite din nume comune, ceea ce permite presupunerea că variantele fără *-u-* se găsesc şi la nivelul lexicului comun. De altfel, Iorgu Iordan atrage atenţia, când aminteşte pe *Gornetul* şi *Gorniţel,* diminutiv al lui *Gornetul,* că acesta „provine din *gorunet,* cu *u* neaccentuat dispărut" (T, 427).

În rândul diminutivelor (toponime) consemnate de Iorgu Iordan (T, 446—461), la câteva se observă absenţa lui *-u-: Apşoarele, Câmpşorul, Cincşorul* < *Cincu Mare, Luncşoara, Luncşorul, Lungşoara, Nucşoara, Plopşorul, Porcşorul, Runcşorul, Ulmşorul.* O transformare de acelaşi fel s-a petrecut şi în cazul numelui de sat *Cinciş* (Hunedoara), explicat de E. Petrovici din maghiară, iar de G. Giuglea dintr-un **Ciunciş,* formă derivată, cu sufixul colectiv *-iş,* de la baza *ciunc (ciung)* „(despre copaci) cu crengile rupte sau tăiate"[5] .

De altfel, ca ultim argument, din chiar tema *măciucă* limba română cunoaşte pe *măciucat, -ă* „adj. *1.* Cu măciucă (I 2) şi *2.* (Bot.; prin Munt., Dobr. În sintagma) *Mei măciucat* = mei cu bobul mare şi galben", cuvânt trimis la *măşcat, -ă* „adj. (Despre cereale) Cu bobul mare…", care nu este altceva decât o variantă a lui *măciucat,* cu *-u-* căzut (DA, s. v. *măciucat,* respectiv *măşcat*).

Credem că nu este lipsit de importanţă să atragem atenţia că variantele fără *-u-* se găsesc repartizate într-o anumită parte a teritoriului limbii române. Din repartiţia dată de Iorgu Iordan în dreptul fiecărui nume topic din această categorie se poate deduce că în partea centrală şi nordică a Moldovei nu apar nume de aşezări, toponime în general, în varianta fără *-u-,* în schimb ele apar frecvent în zonele Ploieşti, Buzău, Oltenia, Mehedinţi, Hunedoara, Arad, Cluj (cf. *Nucşoara).* Aşa, de pildă, sate numite *Luncşoara* se găsesc în Arad, Argeş, Bihor, Hunedoara, dar *Luncuşoara* în Suceava (Ind, 171). Probabil,

aşa se explică variantele cu *-u- (Măciucaşi)* în nordul Moldovei şi cele fără *-u- (Măcicaşi)* în Banat şi Ardeal.

Ipoteza potrivit căreia *măcicaş* ar proveni din diminutivul **măcică* < *macă* „s. f. (Regional) Măciucă, bâtă; cu pl. *mace;* înregistrat şi în varianta *macă"* (DLR, s. v.)[6] , este puţin probabilă din mai multe motive: a) frecvenţa şi aria de răspândire ale lui *macă* sunt extrem de restrânse, cum se poate vedea din DLR; b) cuvântul nu apare în culegeri folclorice sau dialectale şi nici în alte surse istorice sau literare de largă circulaţie; c) folosirea unui diminutiv *(măcică)* pentru a desemna o „armă de luptă" este lipsită de sens; un astfel de diminutiv ar putea numi obiecte mici din instrumentarul agricol sau meşteşugăresc ţărănesc sau unele obiecte mărunte: cf. *măcărău* „subst. (Regional) Mâner cu care se învârteşte roata sau crucea grindeiului la fântânile cu gârlici"; *măcărel* „s. n. (Neobişnuit) Bastonaş"; *măcăuţ* „chibrit", dar şi „lemnuş (la suveică)"[7] ; d) un diminutiv probabil din *macă* ar fi trebuit să fie **măcuţă,* din motivele arătate de Al. Graur, dintre care principalul este faptul că, de regulă, se evită suita de doi *č* (ER, 41), inevitabilă în cazul pluralului prezumtivului *măcică (măcici* sau *măcice)*; e) dintr-o simplă consultare a DI se constată că substantivele terminate în *-că* au derivate diminutivale în *-uţă* (cf. *biserică* > *bisericuţă, mânecă* > *mânecuţă, vacă* > *văcuţă* etc., căci diminutive ca **bisericică, *mânecică, *văcică* etc. sunt neobişnuite)[8] . Cele câteva excepţii sunt accidentale, fiind vorba „de cuvinte puţin cunoscute, dacă nu complet necunoscute în limba literară; cele mai multe sunt atestate o singură dată, mai cu seamă în versuri populare, atrase de necesitatea rimei" (ER, 41).

În concluzie, cele trei sensuri ale lui *măciucaş* sunt sensuri secundare, sensul principal (şi cel mai vechi) fiind acela de „luptător (cu măciuca)", probabil şi „călău", în paralel cu acesta. Este adevărat că numele de agent *măciucaş* cu sensul „luptător (cu măciuca)" nu este menţionat de DLR, însă el a circulat, ceea ce este probat de sensul temei sale, *măciucă* „folosită în trecut ca armă de luptă", după cum consemnează DLR şi după cum reiese din diverse mărturii ale scrierilor istorice. Rolul şi importanţa măciucaşilor, în calitatea lor de luptători, sunt evidente. Varianta *măcicaş* (fără *-u-)* se regăseşte în onomastică (în antroponimul şi toponimul *Măcicaş*); cronologic antroponimul precede toponimul. O asemenea formă fonetică (fără *-u-),* deşi neconsemnată în inventare de lexic comun, este absolut firească, date fiind alte fapte de limbă, existente atât în lexicul comun, cât şi în cel propriu.

SIGLE

CB – B. P. Hasdeu, *Cuvente din bătrâni. Limba română vorbită între 1550-1600. Studiu paleografico-lingvistic.* Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de G. Mihăilă, Bucureşti, 1983.

DEB – Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic cuprinzând denumirile populare româneşti* şi *în alte limbi ale plantelor din România,* Bucureşti, 1968.

DIT – C. Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania,* Bucureşti, vol. 1 (1967), vol. II (1968).

DMB – C. Feneşan, *Documente medievale bănăţene (1440-1653),* Timişoara, 1981.

DO – N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc,* Bucureşti, 1603.

DRH X – Şt. Pascu (sub redacţia), *Documenta Romanie Historica.* C. *Transilvania,* vol. X, Bucureşti, 1977.

DTB VI – Vasile Frăţilă, Viorica Goicu, Rodica Sufleţel, *Dicţionarul toponimic al Banatului,* vol. VI, Timişoara. 1989.

ER – Al. Graur, *Etimologii româneşti,* Bucureşti, 1963.

Ind – Ion Iordan, Petre Gâştescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităţilor din România,* Bucureşti, 1974.

IR I – C. C. Giurescu, *Istoria românilor,* vol. I, Bucureşti, 1938.

LST – Institutul de Geografie, *Lucrările simpozionului de toponimie. Bucureşti, iunie,1972,* Bucureşti, 1975.

Pascu II, IV – Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei,* vol. II, Cluj-Napoca, 1979; vol. IV, Cluj-Napoca. 1989.

SMO – Academia R.S.R. Filiala din Cluj. Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară, *Studii* şi *materiale de onomastică,* Bucureşti, 1969.

T – Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* Bucureşti, 1963.

*Apărut în **LR**, XLII, nr. 10, p. 479-484, Bucureşti, 1993*

[1] Cf. DRH, X, 161. În privinţa arealului şi a identificării unor aşezări dispărute de pe acest areal, v. *supra*, 79.

[2] Documentele medievale bănăţene amintesc în repetate rânduri, de-a lungul a peste două secole, pe membrii acestei numeroase familii, începând cu Luca de Maczkas (a. 1440), pe care editorul culegerii îl omite din indicele final şi pe care nici nu-l transcrie corespunzător: *Măcicaş*, în loc de *Maczkas* (DMB, 34), aşa cum procedează cu ceilalţi membri ai familiei, până la ultimul amintit, „nobilul domn Nicolae Măcicaş", viceban al Caransebeşului (DMB, 202).

[3] Foarte probabil că existenţa şi rosturile familiei Măcicăşeştilor au fost legate de vecinătatea cetăţii Caransebeşului, amintită întâia oară documentar la anul 1290 (DIT I, 120), dar cu o vechime neîndoielnic mai mare, ceea ce presupune că vechimea familiei coboară până în vremea primelor cnezate.

[4] Cursurile de apă mici (Măcicaşul are o lungime de circa 30 km) împrumută cu uşurinţă numele proprietarului pământurilor pe unde acestea curg; (v. Viorica Florea, *Cum au luat naştere numele româneşti de ape,* în LST, 74). În documentul citat mai înainte se spune, printre altele: „… în a căror stăpânire paşnică mărturiseşte acelaşi Iacob, s-a menţinut *din vechime* el şi Ioan". Apoi, după ce sunt numiţi toţi cei îndreptăţiţi la stăpânirea pământurilor, se detaliază părţile de moşie: „pământuri de arătură, lucrate şi nelucrate, […], locuri de pescuit şi *cursuri de apă,* mori şi locuri de moară […] — în *adevăratele şi vechile lor hotare…"* (sublinierile ne aparţin, V.C.I.). Localităţile înşiruite în documentul respectiv mărginesc, practic, valea parcursă de apa Măcicaşului, de la

Perlew (Brebu), aflat la izvoare, până la Tincova, aproape de vărsare.

[5] Un rezumat al opiniilor exprimate de G. Giuglea şi E. Petrovici cu privire la toponimul Cinciş se află în articolul lui .M. Homorodean, *Toponimia satelor Cinciş şi Valea Ploştii (judeţul Hunedoara),* în SMO, 90.

[6] Ea a fost susţinută de P. Oallde într-un articol publicat în „Tinerii” (Reşiţa), II, nr. 7-8 din 11-18 iunie 1992, p. 2, în replică la un scurt articol de-al nostru în care sugeram semnificaţia hidronimului *Măcicaş,* a localităţii cu acelaşi nume din Ardeal şi originea acestora din *măciucaş (măcicaş)* „luptător (cu măciuca)” („Timpul” (Reşiţa), III, nr. 70 din 11 aprilie 1992, p. 2).

[7] Cu privire la înrudirile dintre *măciucă, macă, măcărău, măcărel, măcăuţ* etc., v. *infra*, 149.

[8] Dovadă că, deşi DI inserează pe *mânecică,* DLR, nu-l preia, consemnându-l doar pe *mânecele* „s. f. (pl.) (În poezia populară) Mânecuţe” (s. v.). Pe de altă parte, un diminutiv ca *duminecică,* cu varianta *duminicică,* apoi *rujnicică, voinicică,* nume ale unor diverse plante (DEB, indicele) au singularul *duminecea (duminicea), rujnicea, voinicea.* Alte puţine excepţii se explică prin cele spuse de Al. Graur, în citatul dat în continuare (ER, 41)

NUMELE JOCURILOR POPULARE — CATEGORIE ONOMASTICĂ

1.0. Într-o largă accepţiune, cvasiunanim admisă de cercetători, onomastica are ca obiect de studiu, alături de categoriile tradiţionale (nume de oameni, de locuri şi de animale), toate numele proprii: nume de astre şi constelaţii, de instituţii, întreprinderi, titlurile operelor ştiinţifice, literare şi artistice, cele ale personajelor acestor opere etc.[1]

1.1. În mod firesc, alături de denumirile operelor literare şi artistice (de factură cultă sau populară) este îndreptăţit să-şi afle locul şi denumirile jocurilor populare, al căror număr, referindu-ne la cele ale românilor, nu este deloc neglijabil: peste 5.300 de termeni titlu şi denumiri derivate sau compuse, cum reiese din dicţionarul lui G. T. Niculescu-Varone şi E. Costache Găinaru-Varone[2] , care înmănunchează denumiri adunate de pe tot cuprinsul teritoriilor locuite de români, amintite pur şi simplu sau descrise, mai succint sau mai amplu, în cele aproape 300 de studii, culegeri de folclor muzical şi coregrafic, lucrări lexicografice etc., din care autorii dicţionarului le-au extras[3] .

1.2.1. În primul rând, se pune problema statutului acestor denumiri. Sunt ele nume proprii sau comune? Dicţionarele limbii române, atât cât le înregistrează, le socotesc cuvinte comune, dacă ne orientăm după iniţiala mică cu care sunt menţionate. La fel le înregistrează şi DOOM: *alunelul, ca-la-Breaza, haţegana* etc. Dificultăţile de încadrare provin, în primul rând, din faptul că între cele două clase de nume (comune şi proprii) nu există o graniţă net tranşantă: pe de o parte, există un permanent du-te-vino între apelative şi onime, primele devenind onime, celelalte, apelative, procese asupra cărora nu insistăm aici; pe de altă parte, există substantive aflate la limita dintre cele două clase, „cu statut intermediar (neunitar sau insuficient marcat)”, cum sunt, de exemplu, „numele de dansuri

populare, epitetele afective, numele de rase, specii sau varietăţi de plante şi de animale, numele lunilor anului”[4] .

1.2.2. Atitudinea ezitantă în a acorda denumirilor de jocuri populare româneşti statut de nume propriu provine însă, în primul rând, din confundarea celor două planuri: nume generice de jocuri populare, pe care le vom numi în continuare *termeni coregrafici,* şi nume proprii de jocuri populare, pentru care propunem termenul onomastic *coreonim.* Există până la un loc trăsături similare între nomenclatura topică şi cea coregrafică. Aşa, de exemplu, după cum cu ajutorul termenilor geografici *deal, munte, râu, vale* etc. pot fi alcătuite, prin derivare sau compunere, numeroase nume topice *(Dealul Mare, Muntele Mic, Râul Alb, Valea Lungă* etc., tot aşa cu ajutorul termenilor coregrafici *brâu, horă, sârbă* etc. s-au născut — ca să ne referim doar la aceşti trei termeni — peste 1.500 de denumiri de jocuri populare. cu structuri foarte variate şi complexe.

1.2.3. În ceea ce priveşte scrierea coreonimelor, considerându-le nume proprii, va trebui să aplicăm regulile stabilite de DOOM pentru „titlurile publicaţiilor periodice, ale operelor literare, ştiinţifice, artistice” etc., pentru care se prevede scrierea cu iniţială majusculă, iar, când denumirea este alcătuită din mai multe cuvinte, scrierea cu majusculă doar a primului cuvânt (p. XXXI).

2.0. Spre deosebire de terminologia geografică, unde termenii denumesc obiecte material concrete, definibile, ale căror caracteristici (seme) pot fi, relativ, cu uşurinţă determinate, în terminologia coregrafică, precar reprezentată, situaţia termenilor coregrafici este anevoie de clarificat. Dacă termeni ca *bătută, brâu, horă, învârtită, joc* (termen generic), *sârbă* poseda fiecare în parte o serie de caracteristici capabile să deosebească un joc popular de altul — aşa cum se poate vedea din încercarea de definire de mai jos —, este greu de spus în ce măsură *ardeleana, geamparaua, purtata* ş.a. pot fi socotiţi termeni coregrafici reali. Evident, trebuie să existe câteva criterii distincte pe baza cărora să se stabilească trăsăturile deosebitoare ale acestora.

2.1. În primul rând, esenţială este linia melodică, apoi ritmul (vioi sau lent), diverse figuri care însoţesc mişcările de dans propriu-zise, dispunerea jucătorilor, destinaţia jocurilor respective (tinerilor, vârstnicilor, feciorilor sau fetelor etc.), elementele de recuzită (accesoriile) folosite (bâtă, mască, costum etc.), productivitatea, precum şi răspândirea lor teritorială, ş.a. Doar cunoaşterea acestor criterii ne-ar îndreptăţi să întreprindem o clasificare a lor.

3.0. Cum spuneam, câţiva termeni coregrafici se disting net, căci prin trăsăturile lor specifice capătă nota generalizatoare necesară, cu observaţia că unele seme sunt comune atât unora, cât şi altora: ritmul vioi sau lent, dispunerea în cerc sau în linie, faptul că sunt sau nu însoţite de strigături etc., tot aşa cum înălţimea, prezenţa sau absenţa vegetaţiei, forma etc. nu sunt seme specifice exclusiv unor termeni geografici.

3.1. Bătuta se caracterizează prin „bătaia ponturilor”[5] , „bătuta pe loc”; „plimbări cu paşi bătuţi în podea şi prin bătaia cu palmele pe carâmbii cizmelor”; „începe cu legănata […] şi se încheie cu bătuta pe loc”. În privinţa răspândirii teritoriale, bătuta se joacă în toate zonele ţării[6] , iar productivitatea, în comparaţie cu alte genuri de jocuri

populare, este medie: DJPR înregistrează 65 de jocuri populare, în componenţa cărora intră termenul coregrafic *bătută*: *Bătuta baciului, ~ de la Bivolari, ~ de mână, ~ peste picior, ~ ţigănească, ~ cu strigături, ~ pe sub mână* ş.a.

3.2. Brâul are următoarele trăsături distincte: „jucătorii se ţin de brâiele vecinilor, pe la spate”; „dans în semicerc”; „formaţie în cerc, cu mâinile pe umeri”; „formaţie în linie, cu braţele pe umerii partenerilor”; „joc în şir, cu mâinile pe umeri sau prinse de brâu” etc. Nu este însă clar dacă numele provine de la faptul că jucătorii se ţin reciproc de brâu sau că îşi ţin mâinile în brâu ori de la acela că uneori dispunerea jucătorilor în diverse formaţii (linie, semicerc, cerc) redă forma brâului. Răspândirea este de asemenea generală, pe aproape întreg cuprinsul ţării, iar numărul coreonimelor alcătuite cu termenul coregrafic *brâu* (sau diminutivul acestuia, *brâuleţ*) reprezintă peste 160 de denumiri: *Brâul bătrânesc, ~ pe loc, ~ ca la Frumoasa, ~ de la Armeniş, ~ de pe Slănic, ~ din Teleorman, ~ fetelor, ~ încâlcit, ~ lui Horea, ~ oilor, ~ muscelean, ~ pe cinci, ~ de la munte* ş.a. Dintr-o repartiţie aproximativă efectuată pe baza DJPR se observă că brâul este caracteristic mai ales părţii montane a Banatului.

3.3. Hora, descrisă de învăţatul D. Cantemir şi atât de sugestiv „analizată” de G. Coşbuc, este jocul cel mai răspândit la români, existând, după cum reiese din DJPR, peste 1.400 de hore: *Hora Albeştilor, ~ Ardealului, ~ arnăuţească, ~ bătrânească, ~ bradului, ~ buzoienilor, ~ ca la nuntă, ~ cerbului* (în cadrul obiceiului de Crăciun, *Cerbul*, la Belinţ)*, Hora-n cruci, ~ de-a mâna, ~ de la Dalci, ~ lungă, ~ lui Muşat, ~ secerii, ~ sub salcâm, ~ cu strigături* ş.a.

3.4. Termenul *învârtită* intră în compunerea a circa 180 de jocuri populare şi se caracterizează fie prin învârtitul de un anumit număr de ori într-o parte, cu schimbarea sensului, fie prin învârtirea (trecerea) fetei pe sub mâna partenerului: *învârtita ardelenească, ~ bătrânească, ~ bătută, ~ de la Făgăraş, ~ în trei, ~ nouă, ~ şchioapă, ~ dorului, învârtita din cimpoi* ş.a.

3.5. Sârba este asemănătoare, prin ritmul ei vioi, unor jocuri populare ale sârbilor, de unde îi vine şi numele. Acest gen de joc popular constituie, alături de horă, unul dintre cele mai răspândite şi variate jocuri (în jur de 500 de coreonime), cu observaţia că el este specific Munteniei, Olteniei, Moldovei şi Dobrogei, precum şi câtorva zone de interferenţă cu aceste provincii (Braşov, Năsăud, Caraş-Severin, Sibiu); *Sârba baciului, ~ bătrânească, ~ ca la Runcu, ~ cu ciocane, ~ cumătrului mare, ~ de la şes, ~ fetelor, ~ în cârlige, ~ îngenuncheată, ~ şchioapă* ş.a.

3.6. Pe baza cel puţin a unui sem din cele enumerate sub *2.1.* am putea defini şi alţi termeni coregrafici, mai mult sau mai puţin răspândiţi sau productivi: *ardeleană, bănăţeană, întoarsă, legănată, măruntă, purtată, roată, săltată, sărită, scuturată, sucită, tropotită, ţopăită* ş.a. Nu putem însă afirma că ele au un statut bine definit de termeni coregrafici, cum au termenii enumeraţi sub *3.1. – 3.5.*

4.0. Importanţa coreonimelor pentru limbă este neîndoielnică şi am putea spune că denumirile de jocuri populare au însemnătate nu numai pentru lingvist, ci şi pentru etnograf, folclorist sau istoric. Pe bună dreptate, remarca prefaţatorul DJPR, profesorul

I. C. Chiţimia, că jocurile populare româneşti, „contrar aparenţei, au un ecou mai îndelung şi o semnificaţie mai mare pentru cultura şi civilizaţia românească". Ele „sunt legate foarte des de străvechi elemente de limbă şi traduc moduri de viaţă socială autohtonă, venite din trecut" şi fac, totodată, „corp comun cu istoria limbii şi culturii, ajută deci la luminarea multor probleme văzute în conexiune" (p. 6). Ne vom opri în rândurile următoare asupra câtorva aspecte de natură istorico-socială, etnografică şi lingvistică, departe de a epuiza multitudinea de fapte pe care le relevă denumirile jocurilor populare româneşti. Această cercetare reprezintă şi o încercare de clasificare din punct de vedere semantic *(1.4.)* şi structural *(4.2.).*

4.1. Coreonimele redau aspecte social-istorice, demografice, etnografice, stilistice etc., fără să putem spune cu exactitate că în ele se reflectă un singur aspect sau mai multe, aşa încât clasificarea propusă va trebui privită cu rezerva cuvenită, impusă de realitatea criteriilor cu care am operat.

4.1.1. Foarte multe coreonime populare româneşti provin de la nume topice. Acestea conţin indicaţii mai mult sau mai puţin precise privitoare la locul unde s-au născut jocurile respective sau la zona în care se joacă în mod obişnuit. Date fiind mişcările metanastatice de populaţii, cum sunt cele străvechi ale pastorilor şi cărăuşilor, sau cele mai apropiate de zilele noastre, impuse de factori social-economici multipli, aceste jocuri au migrat şi ele o dată cu creatorii şi beneficiarii lor, dar şi-au păstrat de cele mai multe ori numele, din care li se poate bănui originea. Numele topice din alcătuirea unor astfel de coreonime se referă la zone şi provincii de largă întindere sau la aşezări umane propriu-zise: *Ardeleana, Haţegana, Lugojana, Hora din Văleni, Maramureşeana, Măgureanca, Mehedinţeanca, Moldovenească, Mureşanca, Olteneasca, Prahoveanca, Someşana, Sârba de la Oarja, Teleormăneanca* etc. Evident, când asemenea coreonime cuprind nume topice omonime, existente în mai multe zone ale ţării, este greu de localizat aria răspândirii jocurilor populare în cauză. De regula, monografiile, studiile, culegerile etc. dau indicaţii privitoare la caracterul şi răspândirea lor. Aceste precizări au mare importanţă pentru stabilirea etimologiei coreonimului; explicarea numelui jocului popular *Sălcioara* prin numele comun *salcie,* cum procedează DLR, este inexactă, deoarece în cel puţin trei cazuri din cele şapte coreonime *Sălcioara,* orientându-ne după localizările date de DJPR şi după nomenclatura localităţilor româneşti[7], reiese evident etimonul: toponimele *Salcia* sau *Sălcioara*[8] *;* după cum jocul popular *Şipotul* din zona Iaşului îşi are foarte probabil originea în numele de localitate *Şipote* din aceeaşi zonă, şi nu în apelativul *şipot* „izvor de un anumit fel", cum indică DLR (s.v. *şipot).*

4.1.2. Cea mai interesantă serie de jocuri populare este aceea reprezentată de cele care reflectă prin denumirea lor vechi îndeletniciri ale poporului român, cum sunt agricultura şi păstoritul. Referinţe directe la agro-păstorit se interferează cu ritualurile tradiţionale legate de aceste două îndeletniciri primordiale şi esenţiale. Numărul lor este considerabil. Chiar şi numai o simplă înşiruire ar ocupa un prea mare spaţiu.

4.1.2.1. Cele legate de păstorit, cu referire generală. sau specială la anumite

momente ale anului, cum sunt sărbătorile tradiţionale ale păstorilor, îmbracă o gamă variată de aspecte lingvistice, prin semnificaţiile şi structurile lor: *Baciu, Bâr, oiţă, Brâul mocănesc, ~ oilor, Ca la stână, Ciobana, Ciobanul, Ciobănaşul, Ciobăneasca, Cârlănuţa, Găsirea oilor, Hora ciobanului, ~ oilor, ~ păcurarului, ~ păstorilor, ~ sâmbrei*[9] *, ~ strunga, ~ văraticul, Jocul păcurăresc, ~ păcurarilor, ~ saiegiilor*[10] *, Mocanul, Mocăncuţa*[11] *, Mocanca, Mocăneasca, Oile, Oiţa, Păcurarul, Păstoreasca, Porneala oilor, Sâmbra oilor din Maramureş, Sârba ciobanilor, ~ ciobăneasca, ~ mioarelor, ~ mocanilor, ~ mocănească, ~ păstorului, ~ lângă vatra stânii, ~ urdarilor, Vin ciobanii* etc.

4.1.2.2. În rândul jocurilor populare care reflectă aspecte legate de agricultură se numără cele referitoare la diverse momente ale anului agricol, precum şi unele jocuri clasificate la punctul următor *(4.1.2.3.)* sau la categoria celor metaforice, punctul de plecare al metaforei fiind obiecte din instrumentarul agro-pastoral *(4.1.2.4.): Cositul, Cucuruzul, Culesul viilor, Drăgaica,* care în Tulcea este considerat un joc ritual de recoltă, înainte de începerea secerişului; *Hora plugarului, ~ secerişului, ~ viilor, ~ vinului, Orzul, Orzişorul, Ovăzul* ş.a. *Ţarina,* joc popular specific Ardealului, are un evident caracter agrar, chiar şi numai prin denumirea purtată.

4.1.2.3. Prezenţa denumirii unor obiecte în numele jocurilor populare se explică în mare parte prin faptul că jocurile respective erau practicate deodată cu ritualurile, în regia cărora obiectele în cauză îşi aveau rolul lor: *Tânjaua* este, de exemplu, o horă jucată după ospăţul dat în cinstea celui mai harnic om din sat, care a ieşit primul la arat. Implicaţii identice are, sau va fi avut, piesa de la jugul boilor numită *restei, resteu, restem, rustem* etc., denumiri prezente într-o largă suită de jocuri, a căror arie de răspândire este cea a Câmpiei Dunării, urcând, pe unele locuri, până spre poalele munţilor, cu cea mai mare concentraţie în Dolj: *Răstăul, Răstemu-n baniţă*[12] *, Restemul, Rusteul, Rustemul ca la Bârca, ~ căzut, ~ de brâu, ~ de la întorsură, ~ plimbat, ~ sârbesc* ş.a. Pentru *rustem* „joc popular” DLR propune un etimon bizar: n. pers. *Rüstem***,** un evident nume propriu străin, dacă avem în vedere grafia acestuia. În realitate este vorba de *rustem,* menţionat ca atare de DLR (s.v. *resteu).* Nu are importanţă că etimologia lui *resteu* n-a fost încă stabilită, important este că atâtea denumiri de jocuri populare provenite de la acest apelativ nu au nici o legătură cu obscurul şi exoticul *Rüstem.*

4.1.2.4. Încadrarea coreonimelor următoare aici, şi nu între denumirile de factură metaforică*(4.1.6.),* se datoreşte faptului că multe dintre ele sunt, probabil, legate şi de anumite ritualuri, care se vor fi practicat odinioară: *Barosul, Ceaunul, Ciurul* (cu varianta *Sita* sau *Sitele), Coasa,* răspândit în Bucovina, Moldova şi Maramureş, „simulează prin dispunerea jucătorilor şi prin mişcări cositul”; *Copaia, Iţele,* simbolizează „prin mişcarea braţelor jocul vătalelor dintre iţe şi spată cu firele pânzei”; apoi *Războiul ca la pânză, Spălatul tortului, Troaca* etc.

4.1.2.5. Există o mare varietate a obiceiurilor de peste an, de unde nu lipsesc jocurile specifice fiecăruia. Ele au un caracter complex, semnificaţiile fiind greu de descifrat fără o cunoaştere amănunţită a ritualurilor şi a destinaţiei jocurilor respective. În timp ce

Ursasca, Ursarul, Capra, Jocul căluţilor ş.a. sunt specifice obiceiurilor prilejuite de Anul Nou, în Moldova, în Banat, Ardeal şi Muntenia, *Căluşerul* sau *Căluşerii* cuprind în desfăşurarea lor elemente sugestive referitoare şi la agricultură sau păstorit[13] . Dacă în Banat, *Căţeaua* este golit de conţinut semantic şi se practica doar ca un joc de amuzament, în zona Botoşanilor jocul omonim este jucat obişnuit la Crăciun şi Anul Nou. În desfăşurarea acestui joc, tinerii „aşezaţi în linie, unul în spatele altuia, fac diferite mişcări intercalate de sărituri; primul pune întrebări despre agricultură" sau despre alte chestiuni ale satului, „ceilalţi dând răspunsuri în tactul muzicii" (DJPR, p. 42). Numărul unor astfel de jocuri este mare şi o analiză a lor ar dezvălui, fără îndoială, date importante din punct de vedere lingvistic.

4.1.2.6. Dar nu numai cele două îndeletniciri străvechi, menţionate deja, se oglindesc în nomenclatura coregrafică românească, ci multe alte preocupări, cu o vechime mai mare sau mai mică, meşteşuguri, îndeletniciri rezervate doar unor grupuri umane restrânse etc. Ignorăm denumirile evident livreşti date de autorii horelor de concert sau de culegători, în scopul clasificării şi catalogării lor, ca: *Hora amploiaţilor, ~ artiştilor, Sârba avocaţilor, ~ marinarilor* etc. Îndeletnicirile, meşteşugurile etc. reflectate de următoarele coreonime sunt bine cunoscute, chiar dacă multe dintre ele nu se mai practică astăzi sau sunt pe cale de dispariţie: *Brutăreasca, Ciobotăreasca, Cojocăreasca, Hora băcanului*[14] , *~ birjarului, ~ bragagiilor, ~ ciorsarilor, ~ cizmarilor, ~ covrigarilor, ~ croitorului, ~ dogarilor, ~ pescarilor, ~ spoitorilor, ~ şelarilor, ~ vânătorilor, Sârba cojocarilor, ~ lăptăreselor, ~ măcelarilor, ~ plăpumarilor, ~ plutaşilor*[15] , *~ rudarilor*[16] , *~ zidarilor* ş.a.

4.1.3.0. Coreonimele reflectă de asemenea aspecte sociale legate de haiducie şi de relaţiile existente într-o anumită vreme între clase şi pături sociale, de întemeierea aşezărilor umane, împărţirea loturilor de pământ etc.

4.1.3.1. Răzvrătiţii împotriva stărilor de lucruri cu vădit caracter spoliator, întruniţi în cete, trăind izolaţi de aşezările omeneşti, îşi sărbătoreau izbânzile şi, evident, nu lipseau, cu aceste prilejuri, jocurile: *Brâul haiducilor* sau *~ hoţilor (hoţ* fiind folosit nu cu nuanţă peiorativă), *~ lotrilor, Cârjeleasca*[17] *Face-m-aş tâlhar, Haiduceasca, Sârba haiducilor* ş.a. Există de asemenea numeroase jocuri populare care poartă nume de haiduci cunoscuţi. Cercetarea culegerilor folclorice şi compararea zonelor de răspândire a jocurilor populare cu cele de răspândire a pieselor folclorice sunt operaţiuni absolut necesare, singurele care pot stabili cu precizie când este vorba de nume autentice ale unor haiduci sau de cele ale lăutarilor care au creat şi răspândit melodiile de joc. Dacă denumiri ca *Haiduc Petrişor, Haiduc Buttea* (sic! probabil *Buftea), Gruiţa lui Novac, Sârba lui Terente, Toma Alimoş,* dată fiind notorietatea personajelor, reale sau legendare, sunt coreonime sigure în acest sens, altele nu pot fi clarificate decât prin cercetări şi anchete detaliate şi complexe la faţa locului.

4.1.3.2. Deşi unele din coreonimele aduse în discuţie în continuare pot fi suspectate ca fiind creaţii livreşti ale compozitorilor sau culegătorilor, dat fiind însă faptul că jocurile se jucau după cântece (cu texte), este posibil ca denumirile lor să fie autentice. Cu

rezerva cuvenită, redăm denumirile câtorva, ele fiind grăitoare şi pentru caracterul relaţiilor dintre clase şi pături sociale, precum şi pentru atitudinea unora faţă de alţii: *Birul, Birul greu, Birul de peste Olt, Hora saiegiilor*[18] *, Ispravnicul e om străin* etc., sau cele cu aspect protestatar ca: *Bate-l, Doamne, pe ciocoi, Boierule, Trezeşte-te de la Dunăreni, Trezeşte-te de la Goicea,* reminiscenţe din timpul răscoalelor ţărăneşti (ambele localităţi, *Dunăreni* şi *Goicea,* aflându-se într-o zonă, în Dolj, unde răscoalele au cunoscut o intensitate crescută).

4.1.4.0. Semnalam în altă parte semnificaţia pe care o aveau ceremonialurile prilejuite de trasarea locului viitoarei aşezări umane, prin tragerea de brazde; împlântarea de ţăruşi etc., operaţiuni însoţite de petreceri cu joc[19] .

4.1.4.1. Pociumb cu sensul general de „ţăruş" şi-a diversificat conţinutul semantic, însemnând cu timpul „casă părintească", „zestre în bunuri agricole şi animaliere", „strămoş" etc. Baterea pociumbului sau a ţăruşului, a unui jalon (par, stâlp, ţăruş etc.) era însoţită de *jocul bătut,* jocurile respective luându-şi numele de la *stâlp, ţăruş* etc.; *Ţăruşul* (Vaslui), *Hora ţăruşelului, Tărăşelul* (Argeş, Brăila, Tulcea), probabil şi *Tăvălucul* (Vaslui), cu referire la aranjarea viitoarei vetre de sat. Aceeaşi semnificaţie vor fi având-o jocurile *Bordeiul, Bordeiaşul,* precum şi *Hora risipiţilor* sau *Jocul însurăţeilor,* determinanţii având corespondenţi în toponimia zonelor, în legătură cu împământenirea şi înzestrările cu loturi de pământ ale tinerelor perechi de căsătoriţi.

4.1.5.0. Există momente de importanţă capitală în viaţa oamenilor, momente de interes particular, pe care însă indivizii le trăiesc în mijlocul colectivităţilor cărora aparţin. Naşterea (botezul nou-născuţilor), nunta, plecarea la armată sau alte întruniri sunt însoţite de jocuri populare specifice.

4.1.5.1. Ceremonialul de nuntă, atât de variat în forme, de la o zonă folclorică la alta, dar şi cu numeroase trăsături comune, care dau caracter unitar nunţii româneşti, cunoaşte diverse jocuri populare referitoare la momente distincte ale nunţii, începând cu perioada pregătitoare şi până după nunta propriu-zisă, care în medie durează trei zile (cf. hora *Marţi dimineaţa*). *A socăciţei* (< *socăciţă* „persoană care pregăteşte bucatele la nuntă"); *A miresei, A găinii* sau *Jocul găinii; Când pleacă govia* (cf. *govie* „mireasă"); *Cântecul miresei, ~ petelei* (< *peteală* „podoabă din costumul miresei"); *Chemarea la nuntă, Dans la dezgoveală, De trei ori pe după masă, Fedeleşul*[20] *, Govia, Hobotirea miresei* (cf. *hobot* „voal de mireasă"); *Hobotul, Hora cununilor, ~ darurilor, ~ goviei, ~ miresei, ~ nunului, înaintea naşului, Înhobotatul, Jocul druştilor* (< *druşte* „domnişoare de onoare la nuntă"); *Jocul zestrei, La crop* („obicei cu joc şi cântec, a doua zi după cununie"); *La zestrea miresei, Mărămile* („horă care se joacă cu mărămi când se duce copacul înaintea miresei la cununie"); *Nuneasca, Pripoianca* (cf. *pripoi,* în Bucovina, „ospăţ oferit de părinţii mirelui la cununie…"); *Târna*[21] *, Zorile.*

4.1.5.2. Un alt moment memorabil din viaţa omului, a feciorilor, este plecarea la armată, moment marcat de jocuri şi petreceri organizate mai mult pentru a-şi îneca amarul, date fiind condiţiile şi modul cum se făceau recrutările în trecut. Prinderea feciorilor buni de oaste, cu arcanul, a prilejuit botezarea unui joc chiar *Arcanul,* răspândit în

partea Moldovei, îndeosebi în nordul acesteia: *Arcana, Arcanaua,* menţionat şi de B. P. Hasdeu (în Vrancea şi peste munţi, în Ardeal); *Arcanul de la Arbore, ~ de la Câmpulung, ~ de la Stupca,* jocuri populare echivalente cu cele numite în Banat şi Transilvania: *Bărbuncul* sau *Verbuncul;* cf. *Bărbuncul de la Năsaud* sau *Bărboncul* (în aceeaşi zonă); *Bărbuncul bătrânesc, Bărbunca* ş.a.; cf. germ. *Werbung* „recrutare”; *Cătana, Cătăneasca, Concentrarea, Gordunul*[22], *Grănicereasca, Sfârşitul (spargerea) manevrelor, Soldatul, Soldăţeasca, Soldăţescul* etc.

4.1.6.0. Un număr mare de coreonime au origine metaforică, unele uşor de descifrat, cu un grad mic de metaforizare *(4.1.6.1.),* altele redate prin intermediul denumirii unor obiecte sau animale *(4.1.6.2.);* uneori gradul de metaforizare este mai pronunţat, valenţele acestor coreonime de natură metaforică interferându-se cu cele metonimice *(4.1.6.3,).*

4.1.6.1. Caracteristica coreonimelor din această subcategorie este exprimată printr-un nume comun, evident în privinţa sensului, aşa că nu vom insista în descrierea jocurilor populare, decât doar atunci când va fi nevoie: *Brâul rupt, ~ şchiop, Cotita, Hopăiala, Împiedicata, Iutele* (cf. şi *Brâul pipărat*) în opoziţie cu *Încetul* (sau *Blânda*), *Încrucişata, Încurcata, Încurcăţica, Întoarsa, Legănata, Mănunţeaua,* (sau *Mărunţeaua, Mărunta, Mărunţica*), *Pe sărite, Plesnita, Pripita, Purtata, Rara* (sau *Raru*), *Repedea, Repezita,Risipita, Roata, Salta* (postverbal de la *a sălta; cf. Săltata*); *Sărita* (cf. *Brâul sărit*), *Sărăţica*[23], *Schimbata* (sau *Schimbul*), *Scuturata, Smintita*[24], *Sucita, Susul, Şchioapa, Şiragul, Târâita, Târcolul* (cf. *târcol* „în cerc”); *Tropoţita, Tropoţica, Troapa* (sau *Tropca*), *Tropota, Trântita, Tupăita, Ţopăita, Vârteşugul, Zvâcul.*

4.1.6.2. Ca şi în paragraful precedent, caracteristica principală a acestor jocuri populare se referă, de cele mai multe ori, la ritm, la dispunerea partenerilor sau, în general, la mişcările care însoţesc paşii de joc. Toate acestea nu mai sunt redate prin intermediul unui cuvânt caracterizator el însuşi prin sens, ci prin mijlocirea numelui unui obiect sau animal: *Bondarul, Broasca, Calul, Ceasul, Cioara* („joc asemănător cu săritul ciorilor pe câmp”); *Ciocănitoarea* (sau *Tocăniţa,* în Banat; cf. *tocăniţă* „ciocănitoare”); *Ciocârlanul, Ciocârlia, Ciorcuşa* (sau *Sarca),* de la numele corespunzătoare date „coţofenei”; *Ciuful, Cârligul* sau *Cârligele* „brâu cu împletirea picioarelor”; *Cocostârcul, Cocoşul cu găina, Cucu, Foarfeca* („imită mişcarea foarfecelor”); *Furnica, Fusul, Ghimpele* (în diverse variante: *Ghimbul, Ghimparul, Ghimpişorul* sau *Glimpu,* la Rudăria din judeţul Caraş-Severin, într-o formă fonetică arhaică); *Ghimparul din Guşoieni* („ale cărei mişcări simulează înţeparea piciorului cu un ghimpe”, ceea ce este echivalent cu *Şchioapa*)*; Moara, Murele* („joc lent, cu mici legănări ale corpului în ritmul paşilor, imitând culesul murelor”); *Pânza încâlcită, Rândeaua, Râşniţa, Raţa, Şarpele, Şobolanul, Şopârla pe piatră, Ţânţarul, Vulpea* ş.a.

4.1.6.3. Această ultimă subcategorie din seria celor metaforice posedă un grad de metaforizare mai mare: *Cum se bate Dunărea, Cum se bate Oltul, Minciuna* (sau

Minţita) sunt jocuri care presupun mişcări complicate, imprevizibile, ca să încerce măiestria jucătorilor, cu schimbări bruşte de direcţie şi ritm. O semnificaţie similară o au *poşovăicile* bănăţene, al căror nume provine de la verbul *a poşovăi* „a glumi" şi, prin extensie, „a minţi" (DLR, s.v.): *Poşovoaica, ~ de la Bozovici, ~ pe un picior, ~ pe amândouă picioarele.*

4.1.7.0. Este ştiut că tarafurile tradiţionale sau micile formaţii improvizate dispuneau de instrumente străvechi; unele dintre „instrumente" se află la îndemâna oricui (frunza, solzul de peşte, trestia etc.).

4.1.7.1. Vom regăsi în denumirile jocurilor populare numele acestor instrumente, multe abandonate în prezent sau pe cale de a fi înlocuite cu altele modeme: *Bătuta din cimpoi, Ca în cimpoi, Cimpoaele, Cimpoiasca, Din cimpoi, Fluieraşul, Frunza, Hora cobzarului, ~ din trâştie, ~ din caval, ~ cimpoiului, Sârba din cimpoi, ~ cu fluier, ~ din fluier* ş.a.

4.1.8.0. În mod firesc, străvechile melodii de joc, ca şi graiurile, au fost mai mult sau mai puţin influenţate de jocurile naţionalităţilor conlocuitoare fie prin introducerea unor mişcări, fie prin preluarea *in corpore* a melodiilor străine. Înseşi denumirile unora dovedesc acest lucru, cum sunt: *Rusasca,* joc specific părţii de nord-est a Moldovei; *Huţulca,* care se joacă în zonele învecinate cu satele de huţuli; *polcile,* de origine poloneză.[25]

4.1.8.1. În afară de *sârbă, rusească*, *polcă,* pe care le-am putea socoti termeni coregrafici, trăsătura lor distinctă fiind linia melodică, ritmul şi figurile executate de jucători, există şi alte jocuri populare ale căror denumiri depun mărturie despre populaţiile cu care românii au venit în contact şi-au stabilit relaţii pe multiple planuri: *Armeneasca, Bulgarca, Cazacul, Jidanca, Jidovcuţa* (cf. şi *Ovreicuţa), Muscăleasca, Poloneza.* ş.a.

4.1.9.0. Există, în primul rând, jocuri pentru feciori şi jocuri pentru fete, dar în mod obişnuit majoritatea covârşitoare se joacă de parteneri de ambe sexe. Există, totodată, *bătute, brâuri, hore, sârbe* destinate vârstelor tinere sau celor înaintate. Aşadar, vom evidenţia aici jocurile diferenţiate după vârsta şi sexul partenerilor.

4.1.9.1. Unele sunt destinate în exclusivitate categoriilor de vârstă şi sex, altele, deşi poartă denumiri specifice în acest sens, sunt jucate de oricare din categorii, de regulă fiind jocuri mixte: *Brâul fetelor* (Braşov), „se joacă numai de fete (rareori mixt)", după melodia *Brâului bătrânesc; Brâul flăcăilor, Brâuleţul fetelor, ~ tinerilor, ~ muieresc;* apoi diverse jocuri denumite *Fecioreasca,* care sunt jocuri mixte; de altfel, etimonul coreonimului *Fecioreasca* este, de la caz la caz, *fecior* sau *fecioară;* cf. *Fecioreasca fetelor din Crihalma, Femeieşte* (brâu), *Moşnegeasca, Moşneguţul* (cf. cele numite *Bătrâneasca), Muiereasca* ş.a.

4.1.10.0. Folclorul cu adresă satirică este bine cunoscut şi îmbracă variate forme, printre care strigăturile *(ţiuitura, zuitura, descântecul,* cum i se zice în unele părţi ale Ardealului etc.); strigătura este indisolubil legată de joc: *Bătuta cu strigături, Hora cu strigături, Învârtita rară cu zuituri, Sârba cu descântece* (Braşov).

4.1.10.1. Denumirea provine adesea dintr-un fragment de strigătură, cel iniţial, sau din cuprinsul strigăturii: *Baba mea frumoasă nu e, Fata cu cămeşă murdară, Fata lăudată, Fata murdară, Fata scurtă în picioare, Fata rumenită* ş.a., ca să ne limităm la „adresantul” cel mai adesea vizat de strigături, dar şi *Îmblânzirea soacrelor,* joc de nuntă cu evident caracter satiric.

4.1.10.2. De asemenea, legate de folclorul spus sau cântat (jucat) sunt coreonimele cu caracter idilic: *Badea şi mândra, Bădiţa şi copiliţa, De dragul flăcăului, Mi-a plecat neica de luni, Mândruliţa mea, Nu ştiu, puiule, ce ai* ş.a.

4.2.0. Clasificarea coreonimelor din punctul de vedere al structurilor prezintă importanţă, mai ales când unele dintre ele relevă forme derivate sau compuse de tip arhaic, sau, în cazul celor simple, când întâlnim termeni conservaţi în coreonim. În această parte ne vom limita să semnalăm aspectele structurale ale coreonimelor, cu o variată înfăţişare, de la coreonimul simplu *(4.2.1.)* până la cel de tipul frazei (*4.2.7.*).

4.2.1. Numărul coreonimelor simple este relativ mare. Ele reprezintă nume proprii provenite din apelative foarte diverse: adjective substantivizate sau nume de obiecte şi animale *(4.1.6.1.). În* cazul acestei subcategorii vom întâlni cele mai multe coreonime obscure, a căror etimologie este greu de stabilit: *Abra, Agănăul, Alegeasca* (cf. *a alege?), Amplieţul, Ardeasca, Arpaşul, Arpatacul, Avra* (ca să ne rezumăm la cele de sub litera *A).*

4.2.2. Există coreonime cu formă apoziţională (substantiv în N + substantiv în N), în măsura în care ne putem bizui pe fidelitatea înregistrării lor) deşi asemenea formaţii sunt posibile după modelul celor din toponimie: *Hora Craioveancă, ~ Culesul, ~ Hârtoape, Jocul Ţuţora* ş.a.

4.2.3. Cele mai numeroase sunt coreonimele alcătuite dintr-un termen coregrafic *(bătută, horă, învârtită, sârbă* etc.) şi un determinant, de regulă adjectiv, dar şi numeral, adverb, şi mai ales substantiv în genitiv *(4.2.4.)* sau în acuzativ cu prepoziţie *(4.2.5.).* Exemple se găsesc în paragrafele anterioare, încât nu vom insista asupra lor.

4.2.4. Determinanţii în genitiv apar fie cu articol proclitic, fie, când este vorba de un determinant provenit din nume comun, enclitic: *Brâul lui Matache, Hora lui Bârloagă, Sârba lui Triţă* etc.; *Brâul ciclovenilor, Hora bradului, Sârba babelor* etc.

4.2.5. Determinanţii simpli sau complecşi, care însoţesc termenii coregrafici, aflaţi în acuzativ şi introduşi prin diverse prepoziţii *(cu, de la, din, în* etc.), sunt foarte variaţi ca formă, precum şi din punct de vedere semantic. Ei indică originea, apartenenţa, destinaţia jocului, locul unde se joacă etc.: *Brâul de la Zăvoi, ~ de mână, ~ de Tufeni, ~ din Muscel, Hora de la Galbeni, Sârba în căruţă* etc.

4.2.6. Deşi mai precar reprezentate, există destule cazuri de coreonime exprimate prin substantive în vocativ sau verbe la imperativ, care au structura frazei (4.2.7.): *Ad-o, lele, vin să beau; Bate-l, Doamne, pe ciocoi, Boierule!* etc.

4.2.7. Subcategoria coreonimelor de tipul frazei a fost amintită şi până în acest punct (vezi mai ales cele de factură folclorică, de sub *4.1.10).*

5.0. Dintr-o analiză atât de succintă a denumirilor de jocuri populare româneşti

este greu de desprins concluzii cu caracter definitoriu atât în privinţa clasificării lor semantice *(4.1.*), cât şi, mai ales, în a clasificării structurale *(4.2.)*.

5.1. Putem spune, totuşi, că denumirile de jocuri (coreonimele) trebuie tratate ca nume proprii, făcând distincţia în măsura posibilităţilor şi pe măsura adâncirii cercetării, între termenii coregrafici *(2.0.)* şi coreonime *(4.0.)*.

*Apărut în **LL**, nr. 3, p. 297-307, Bucureşti, 1989*

[1] Vezi articolul nostru: *Cu privire la unele categorii onomastice,* în *Studii de onomastică,* IV, 1987, p. 39-48.

[2] Dicţionarul jocurilor populare româneşti, *Bucureşti, Editura Litera, 1979 (în continuare DJPR).*

[3] *Ibidem,* p. 195-206.

[4] Vezi Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi,* Bucureşti, Editura Academiei, 1986, p. 31.

[5] Când nu indicăm alte surse, explicaţiile sunt luate din DJPR, ele putând fi găsite la paginile care evidenţiază seria de termeni coregrafici sau coreonimele provenite din aceştia.

[6] De regulă, DJPR indică localităţile, judeţele sau provinciile în care se practică jocurile populare. Dar tocmai din cauza inconsecvenţei cu care se face localizarea şi pentru că stabilirea unei arii de răspândire pe baza datelor de aici nu ar corespunde cu cea reală, am renunţat la indicarea judeţelor, în afara unor cazuri când precizarea era absolut necesară.

[7] Vezi I. Iordan, P. Gâştescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităţilor din România,* Bucureşti, Editura Academiei, 1974.

[8] *Sălcioara* (de la Covasna), apoi *Sălcioara* (Ialomiţa) şi, foarte probabil, cea de la Suceveni sau de la Ţepu îşi au originea în numele topice *Salcia* sau *Sălcioara,* dovadă fiind chiar existenţa acestor toponime în zonele respective.

[9] Cf. *Hora sâmbrei* sau *Sâmbra oilor,* „obicei pastoral de petrecere colectivă la *24* iunie (*Drăgaica*) în Ţara Oaşului, când într-un loc anumit, la poalele muntelui, se adună locuitorii din două-trei sate pentru darea oilor la păşunat”. Alte detalii pot fi găsite în continuare în DJPR, p. 101.

[10] Cf. *saiagiu* „slujbaş însărcinat de Poartă pentru strângerea beilicului şi a oieritului; slujbaş al stăpânirii care numără oile în vederea perceperii beilicului” (DLR, s.v.). Coreonimul respectiv corespunde şi subcategoriei de sub *4.1.3.2.*

[11] Faptul ca *Mocăncuţa* se joacă în Dobrogea este o mărturie în plus a transhumanţei păstoreşti şi, mai ales, a stabilirii mocanilor pe aceste locuri.

[12] Însăşi sintagma *restem în baniţă* este o dovadă a unui obicei agro-pastoral, al cărui conţinut nu-l cunoaştem.

[13]Vezi R. Vuia, *Originea jocului de căluşari*, în Dacoromania, II, p. 215—254.

[14] Când determinantul (nume de agent) este singular, poate fi vorba, evident, **şi** de un nume de persoană şi, în acest caz, coreonimul nu este probant pentru legătura lui cu îndeletnicirea.

[15] Surprinde numărul relativ mare de jocuri numite *Galaonul* (cf. *Galaonul bătrânesc, ~ bărbătesc, ~ de brâu, ~ de la Cârna, ~ de la Săpata, ~ în doi* ş.a.). *Galaon* este o variantă a lui *galion,* cu diverse semnificaţii, între care cea de „plută”, aşa încât ar putea fi vorba, în unele cazuri, de jocuri ale plutaşilor.

[16] Probabil de la *rudar* (< *rudă* „loc din care se extrage minereul"), şi nu de la *rudar* cu referire la cei care confecţionează linguri, albii, furci etc.

[17] Cf. *cârjaliu* „tâlhar turc care făcea parte din cete (…), care, în a doua jumătate a secolului trecut, năvăleau în Serbia, Bulgaria şi Oltenia…", prin generalizare, „om viteaz, fără teamă şi ruşine, care nu ţine seama de nimic; tâlhar, hoţoman" (DA, s.v.).

[18] *Supranota* 10.

[19] V. Ioniţă, *Metafore ale graiurilor din Banat,* Timişoara, Editura Facla, 1985, p. 30.

[20] *Fedeleş* înseamnă, printre altele, „vas cu care se transportă bucatele sau apa la câmp"; în unele zone ale ţării nunta începe cu *Fedeleşul* sau acesta se joacă la casa ginerelui, pentru cea din urmă oară (DA, s.v.).

[21] *Târna* este jocul de luni de dimineaţă, la nuntă, înregistrat în sudul Olteniei, precizare importantă, căci, în acest caz, DLR nu-l glosează corect (s.v. *târnă „*coş"), căci ar trebui la *târn,* care, pe lângă alte sensuri, înseamnă şi „grapă de spini". După nuntă, chiar în această parte a ţării, în anumite împrejurări jenante, mireasa era „restituită" părinţilor, dar nu oricum, ci pe un *târn* „grapă de spini", nuntaşii jucând jocul respectiv, *Târna.*

[22] Joc al grănicerilor din vechile ţinuturi de graniţă ale Bucovinei, cu statut asemănător celor din Banat; cf. *gordun* sau *cordun,* variante ale lui *cordon* (de graniţă).

[23] Explicarea lui *Sărăţica* (coreonim) din *sărat* (DLR, s.v.) este incorectă, aici fiind vorba, evident, de caracterul jocului (cu sărituri).

[24] Cf. *a sminti* „a greşi" > *smintă* „greşeală", cunoscut în graiurile bănăţene, precum şi în zona de sud a judeţului Arad, unde s-a înregistrat jocul, echivalent cu *Minţita (4.1.6.3.)*

[25] *Polca* nu este doar un dans cult, căci el se obişnuieşte în partea de nord a Transilvaniei şi, mai ales, în Moldova, aşa cum precizează şi DJPR: *Polca pe bătaie* sau *Polca minţită* „se joacă în toată Moldova".

ÎNTRE METAFORĂ ŞI METONIMIE. CU PRIVIRE LA ASTRONIME

În calitatea lor de nume proprii, denumirile corpurilor cereşti (astronimele)[1] au funcţia de a identifica: ele desemnează fără a semnifica. Denumirile obiectelor cosmice diferenţiază, individualizează şi particularizează stele, constelaţii, planete etc. pe unele faţă de altele. Există o infinitate de astfel de obiecte, dar toate au o trăsătură comună: „corp ceresc". În acelaşi timp, fiecare posedă cel puţin o caracteristică proprie, care îi conferă o notă de individualitate: au un loc şi o poziţie aparent fixe pe bolta cerească ori se mişcă pe anumite traiectorii în raport cu poziţia sau drumul de mişcare ale altora; alcătuiesc grupări de o anumită formă, sunt vizibile într-o anumită perioada a anului etc. La baza numirii lor stau una sau mai multe caracteristici de acest fel, în funcţie de ceea ce s-a considerat că este necesar să se ia în seamă: mărimea, gradul de luminozitate, asemănarea cu ceva deja cunoscut, importanţa practică (ca repere orientative în timp şi

în spaţiu), legăturile reale sau presupuse dintre astre şi diverse fenomene (începutul ploilor sau al perioadelor de caniculă), care, la rândul lor, erau favorabile sau neprielnice agriculturii, vânătorii, pescuitului etc. O dată ce au primit un nume, acesta devine semnul lor propriu, eticheta, matricola, care le vor deosebi de altele.

Astronimele nu sunt doar simple semne menite să diferenţieze corpurile cereşti între ele. Numele astrelor constituie veritabile pagini de istorie, mărturii grăitoare care ne dezvăluie nouă, celor de azi, modul cum îşi reprezentau oamenii, din cele mai vechi timpuri, sumedenia de corpuri cereşti şi cum le raportau aceştia la activităţile lor practice. Se poate spune, totodată, că astronimele marchează momentele cele mai importante din istoria astronomiei. Ele reflectă în modul cel mai grăitor, mai cuprinzător şi mai expresiv, etapele parcurse de omenire în procesul înţelegerii Universului, căci astronimele sunt jaloane trainice ale timpului care trasează drumul deloc simplu străbătut de fiinţa umană în cunoaşterea cosmosului[2] .

Fără îndoială, primelor fiinţe umane li s-a părut că într-adevăr Cerul era mai aproape de ele decât propriul leagăn, Pământul, cu vastele lui întinderi, cu numeroase şi tainice imagini aflate la distanţe mari. În timp ce oamenilor le-au trebuit milenii ca să descopere continentele, oceanele, să exploreze masivele montane şi să străbată mari cursuri de ape, Cerul li se înfăţişa privirilor în toată vastitatea şi măreţia lui ca un tot unitar, vizibil, deşi nu le era accesibil. Puteau, în schimb, să-l contemple, dând frâu liber imaginaţiei, nestingherită de obstacole ca acelea, atât de potrivnice, întâlnite în calea cuceririi spaţiului terestru. Oamenii au observat apoi că stelele veghează nopţile şi luminează căile încă necunoscute ale Pământului. Au mai băgat de seamă că astrele se mişcă într-un anumit fel şi că între mişcarea lor şi succesiunea zilelor şi nopţilor sau cea a anotimpurilor era o strânsă legătură, chiar dacă nu-i înţelegeau rosturile şi resorturile. Când au început să-şi numească semenii pentru a-i deosebi între ei, când au dat nume locurilor din jurul lor în acelaşi scop, dar şi pentru „a face ordine” în lumea obiectelor tot mai numeroase, pe măsură ce se îndepărtau de leagănul apariţiei lor, oamenii au socotit că este firesc ca şi astrele să poarte nume: fiecare o denumire a sa, proprie. Cum în acele vremuri primordiale starea de magie era preponderentă, omul primitiv nici nu-şi putea închipui că legătura dintre nume şi obiectul denumit cu ajutorul acestuia este doar o asociere arbitrară şi ideală, ci o considera ca fiind o legătură reală şi esenţială, care uneşte numele cu persoana sau cu lucrul numit (J. Frazer)[3] .

Putem spune, deci, în privinţa vechimii astronimelor, că ele sunt tot atât de vechi ca oricare alt nume propriu, cum ar fi cele ale oamenilor şi ale locurilor, însă, în timp ce semenii omului şi animalele, pe care începuse să le domesticească, aveau o existenţă trecătoare, iar locurile puteau fi părăsite, stelele însoţeau, în schimb, pe om oriunde s-ar fi strămutat, iar cele mişcătoare parcurgeau totdeauna acelaşi drum, încât astrele erau mai necesare tocmai prin permanenţa lor; ele erau înzestrate cu atributul veşniciei. Pe măsură ce omenirea a descifrat hieroglifele firmamentului înstelat, pornind de la o constelaţie deja „cunoscută”, au fost numite, rând pe rând, astrele şi constelaţiile din preajma acesteia, întâi cele mai uşor observabile cu ochiul liber, până când, în mileniul

nostru, au venit în ajutorul ochiului omenesc mijloacele optice din ce în ce mai perfecţionate, apoi cele radar etc. Aşadar sunt stele cu nume vechi „de când lumea" şi altele cu nume mai noi.

Până aici a fost vorba mai mult despre necesitatea denumirii corpurilor cereşti şi despre vechimea relativă a acestora, mai precis, de vechimea sistemului de denominaţie. Nu am răspuns însă întrebării fireşti: cum au fost numite astrele? Din această întrebare decurge alta la fel de firească: ce procedee au fost folosite pentru a li se da nume? Cele mai multe răspunsuri s-au limitat să raporteze vechile denumiri la cele ale diverselor personaje mitologice, dar cercetând nomenclatura astronomică pot fi stabilite patru categorii de astronime: *1.* astronime metaforice; *2.* astronime metonimice; *3.* astronime mitologice; *4.* astronime comemorative.

Nu există astronime care să aparţină strict numai uneia din primele trei categorii; cea de a patra se referă la denumiri noi, deşi şi aici vom întâlni nume mitologice, date însă convenţional de cercetători, după modelul celor „real" mitologice.

Nu ne vom ocupa în rândurile de faţă decât de astronimele metaforice şi de cele metonimice şi, tangenţial, de cele mitologice, mai precis de cele fals mitologice.

1. Originea metaforică a limbajului a fost de mult dezbătută de învăţaţi (filozofi, lingvişti ş.a.). Nu este locul să insistăm aici asupra acestui aspect; să reamintim doar că „sărăcia limbii a fost socotită ca o stare de har" şi că, „în această stare de graţie, copiii şi primitivii, chiar mediocri fiind, au adesea sclipiri metaforice geniale"[4] . Despre metaforă s-a spus că „este totdeauna o imagine a obiectului reflectată prin configuraţia unui alt obiect, iar conexiunea dintre cele două obiecte este un fapt de conştiinţă, o activitate de valorificare estetica şi morală"[5] . Un exemplu grăitor în acest sens ni-l oferă „istoria" *Căii Lactee,* cea mai grandioasă şi uimitoare imagine cerească. Această centură ceţoasă, argintie, care străbate emisfera noastră, „vizibilă cu uşurinţă în nopţile fără lună, i-a impresionat pe oameni din cele mai vechi timpuri. Indiferent de interpretările mitologice date *Căii Lactee*[6] *,* esenţiale rămân cele două caracteristici: forma şi culoarea. În privinţa formei, ea a fost asemuită unui *drum (cale), râu,* o uriaşă *urmă* lăsată de *schi* (la popoarele nordice), un *şarpe* etc., iar culoarea, când nu a fost exprimată direct *(albă, strălucitoare etc.),* a fost redată prin intermediul unor obiecte ca: *lapte, argint, nisip, paie, zăpadă, făină, oi* etc.[7] La români, modul de formare a terminologiei *Căii Lactee* s-a bazat pe două criterii importante: cel semantic şi cel formal; din punct de vedere semantic, toate denumirile sunt rezultatul analogiei cu valoare de metaforă, decodificată de cele mai multe ori prin intermediul legendei[8] .

Cu toate diversele explicaţii mitologice date constelaţiilor *Ursa-Mare* şi *Ursa-Mică,* acestea s-au născut ca urmare a unei asocieri metaforice. Oamenii au văzut în configuraţia lor un *cal,* un *câine, elan, lup* etc. sau o *cupă,* un *car* sau o *căruţă* etc. Cuvintele sunt diferite, dar ideea este una singură: la baza identificării stă criteriul asemănării. Forma a oferit variate posibilităţi de interpretare, care pleacă de la principiul maximei asemănări şi al maximei importanţe, căci popoarele transferă pe bolta cereasca cele mai importante realităţi ale vieţii lor.

Compararea *Ursei-Mari* cu un *car* sau o *căruţă* se întâlneşte la foarte multe popoare. La români, această dublă constelaţie este numită *Carul-Mare* şi *Carul-Mic*[9]. Cele patru stele se numesc *Roatele-Carului,* iar celelalte trei: *Proţapul- (Tânjala-* sau *Oiştea-) Carului.* În alte părţi, două din stelele proţapului se numesc *Boii-Carului,* iar cea de a treia *Ursul* sau *Lupul,* din cauza cărora, potrivit legendei, s-au speriat boii şi au cârmit carul spre dreapta; cf. *Carul-Mare,* compus din 7 stele, stă răsturnat cu oiştea ruptă, şi o boldeicuţă păzeşte hamurile" (răspuns la chestionarul lui Hasdeu, în DA, s.v. *car*).

Ursa-Mare este cea mai luminoasă şi mai uşor observabilă dintre constelaţii şi de aceea se presupune că a fost printre primele constelaţii numite de om. Cele şapte stele ale *Ursei-Mari* au mişcări proprii diferite, din care cauză configuraţia generală a constelaţiei s-a modificat de-a lungul timpului, în decurs de milenii. Pentru privitorii de azi conturul acestor stele nu are nimic comun cu o *ursoaică* sau cu un *urs;* ea seamănă mai mult cu o uriaşă *broască ţestoasă* sau cu un *vas* cu toartă, cu o *cupă.* Şi, totuşi, reprezentările antice redau constelaţia sub forma unei ursoaice, al cărei corp este alcătuit din şapte stele; a şaptea, aflată mai în afară *(Benetans),* pare a fi botul ursoaicei adulmecând în aer, ca şi când şi-ar căuta puiul, adică *Ursa-Mică.*

Mitul antic al *Ursei-Mari* este, în general, cunoscut şi de aceea nu-l vom reproduce[10]. Latinii au preluat, ca în atâtea alte domenii, denumirea de la greci şi, probabil, nici grecii nu au creat ei înşişi denumirea, ci au preluat-o, la rândul lor, de la popoarele Orientului. Metafora *carului* se mai întâlneşte, în terminologia astronomică românească, şi în denumirile altor stele şi constelaţii: *Perseu* este numit la români şi *Carul-Dracului,* iar *Vizitiul — Carul-lui-Dumnezeu.* Apoi se spune că mai există *Carul-Mic-cu-Doi-Boi,* altul — *Carul-Mare-cu-Patru-Boi.* Constelaţia *Gemenii* redă o figură asemănătoare cu două fiinţe omeneşti, interpretare metaforică evidentă şi în denumirea ei mitologică, *Castor-şi-Polux.* Românii o numesc *Fraţii* sau *Romulus-şi-Remus,* după numele nefericiţilor gemeni ai reginei Rhea, legendarii întemeietori ai Romei[11]. *Pleiadele* reprezintă o mare aglomerare de stele (peste 280, identificate cu telescopul), dar oamenii cu vedere bună pot distinge doar între şase şi zece stele. Fiecare popor a numit *Pleiadele* în diverse chipuri, iar numărul acestor denumiri este extrem de bogat: numai graiurile ruseşti cunosc peste 35 de denumiri[12]. Dar cea mai răspândită este denumirea „Cloşca-cu-Pui", căreia la români i se mai spune şi *Cloşca, Cloţa* (sau *Cloca), Găina, Găinuşa* etc. *Pleiadele* erau folosite pentru orientare, dar şi pentru calculele astronomice ale timpului. La români, *Cloşca-cu-Pui* este considerată o constelaţie de căpetenie, căci ea constituie un fel de ceasornic al nopţii, în lunile de iarnă: după poziţia stelelor din alcătuirea constelaţiei, pe bolta cerească, oamenii îşi dădeau seama cât mai este până la ziuă. Când i se spune *Stelele-Ciobanului,* pentru că în funcţie de ea ciobanii scot oile la păşune, denumirea nu mai este metaforică, ci metonimică (vezi 2.) Pentru români, *Cefeu* reprezintă o coasă cu toate detaliile ei: trei stele din *Coasă* alcătuiesc *Coporâia-(Coporâşca-) Coasei,* ceea ce înseamnă „coada coasei"; o stea aflată în afara stelei de la mijloc a coporiştei reprezintă *Mânerul-Coasei,* iar alte trei sunt *Fierul-Coasei.* În

nomenclatura populară românească, lui *Perseu,* în afară de *Căpăţâna* sau *Carul-Dracului,* i se mai spune şi *Barda (Toporul); Coada-Bardei* este alcătuită din patru stele, celelalte, dinspre *Casiopeea,* se numesc *Gura-Bardei* sau *Muchia-Bardei.*

Acestor câtorva denumiri de constelaţii de factură metaforică li se pot adăuga şi altele create pe baza asemănării, cum sunt: *Crucea, Mânăstirea (Scaunul-lui-Dumnezeu), Secera, Plugul, Rariţa, Grapa, Fântâna* etc. Se observă clar că grupările orânduite de români s-au făcut pe temeiul asemănării, dar şi prin procedeul contaminării, căci s-a încercat, parcă, să nu lipsească nimic din câte îi sunt necesare unui bun gospodar cu un car cu boi, cu fâneţe de cosit, cu lanuri de arat şi secerat etc. Dacă plecăm de la legenda întemeierii Cerului[13] , ele sunt mitologice, românii găsindu-le astfel tuturor astrelor şi constelaţiilor o explicaţie generalizatoare, dar, ca şi în cazul altor denumiri mitologice înregistrate la diverse popoare, metafora a precedat mitul, legenda.

2. Metonimia presupune alte raporturi între termeni decât metafora, ceea ce o deosebeşte de metaforă, deşi este înrudită cu aceasta. Termenii metonimiei exprimă cauza prin efect sau efectul prin cauză, abstractul prin concret etc. Relaţiile dintre termeni sunt logice. În multe privinţe metonimia simbolică reproduce metonimia lingvistică, „unde transferul se întemeiază pe trei tipuri principale ale contiguităţii obiectelor şi fenomenelor: a) contigenţă spaţială [...]; b) contigenţă temporală [...]; c) contigenţă sau legătură cauzală, identificabila dintre acţiune şi rezultate...”[14] .

Considerăm că sunt de factură metonimică acele astronime care reflectă îndeletniciri străvechi ale popoarelor (agricultura, păstoritul, vânătoarea, pescuitul etc.) sau relaţiile presupuse (uneori reale) între astre şi fenomenele naturii, importante pentru îndeletnicirile amintite, în fapt felul în care astrele l-au ajutat pe om să se orienteze în spaţiu, să măsoare timpul, să-şi orânduiască activităţile sale vitale etc.

Cercetând cu atenţie harta cerului, vom constata că nu totdeauna constelaţiile cu nume împrumutate de la fiinţe sau lucruri seamănă într-adevăr cu acestea, ba uneori nu au nici măcar o vagă asemănare. Constelaţia *Balanţa,* pe numele ei ştiinţific *Libra,* nu seamănă nicidecum cu instrumentul de măsurat greutăţi, nici cu cel de tip balanţă, nici cu cel cu un singur taler, şi cu toate acestea românii o numesc *Cântarul.* Nu interesează aici interpretările mitologice de nici un fel în privinţa originii[15] . În primul rând, cum am mai amintit, metafora sau metonimia au premers interpretărilor legendare sau mitologice, apoi — ceea ce este esenţial — constelaţia nu seamănă cu nici un cântar, indiferent de forma lui. Explicaţia este alta: ciclul solar face ca această constelaţie să se afle mereu în acelaşi loc în momentul când ziua este egală cu noaptea, când crugul zilei şi al nopţii se află în echilibru, încât putem spune că este vorba de o denumire metonimică, şi nu de una metaforică.

O explicaţie cu totul alta decât de origine metaforică se întâlneşte şi la denumirea constelaţiilor *Câinele-Mare* şi *Câinele-Mic,* respectiv, în latină, *Canis Major* şi *Canis Minor,* denumite în terminologia populară românească simplu: *Câinele, Dulăul* sau *Căţelul.* Aceste denumiri nu se datorează asemănării, ci preluării unor vechi denumiri de la egipteni sau de la alte popoare antice de către romani, de la care au trecut la români.

La egipteni, *Sirius,* care răsare înaintea Soarelui şi reprezenta aşa-numitul „răsărit heliac”, coincidea, în privinţa apariţiei stelei respective, cu solstiţiul de vară, iar revărsările Nilului începeau în primele zile ale lunii Pachon (= luna inundaţiilor). Rolul acestei stele era, deci, de a anunţa creşterea Nilului şi era reprezentată printr-un câine prevestitor. Ea constituia, în acelaşi timp, şi semnalul sosirii căldurilor *caniculare,* cuvânt care îşi are explicaţia etimologică în lat. *canicula,* steaua numindu-se în latină *Canicula* „căţeluşa”.

Pentru orientare, în sens larg, tipică este *Steaua Polară,* cu o reală importanţă practică. Ea este socotită de români „osie împrejurul căreia se învârte Soarele, dar şi Luna şi stelele”[16] ; oamenii o asemuiesc cu un fel de stâlp al Cerului (cf. *Stâlpul*), în jurul căruia se grupează universul satului tradiţional românesc, transferat pe firmament. Denumirea românească *Steajărul,* dată *Stelei Polare,* dovedeşte că „ţăranii aveau cunoştinţa cel puţin nedesluşită, nelămurită, a fixaţiei *Stelei Polare”* şi că, după credinţa lor, „Cerul se învârteşte împrejurul acestei stele, ca şi caii în arie, în jurul steajărului”[17] . Faptul că i se spune şi *Steaua-Ciobanului* dovedeşte că ciobanii se călăuzeau, în drumurile transhumanţei, după ea. În judeţul Neamţ se mai numeşte şi *Ţâgâra, Ţăgâra* sau *Ţagâra,* cuvânt pus de N. Densuşianu în legătură cu arabul *Tzegel,* dar savantul adaugă că, în limba ţiganilor din Transilvania şi Muntenia, *thágár* sau *tagar* înseamnă „Führer; König; empereur”[18] . *Stelei Polare* i se mai spune în aceeaşi zonă (Neamţ), acolo unde s-a înregistrat denumirea *Ţagâra,* şi *Împăratul*[19] , ceea ce pare să confirme ipoteza lui N. Densuşianu, dacă nu cumva este vorba de germanul *Zeiger* „arătător, indicator”, sens grăitor prin sine, căci steaua „arată (indica) nordul”; cf. *ţaglă* în graiurile din Banat cu sensul de „arătător al ceasului” sau „pirostrii” (în zona Oraviţei).

Aldebaran, stea din constelaţia *Taurul,* este numită în judeţul Olt *Gonitorul,* dar se iau în consideraţie doar cele trei stele, sub formă de triunghi, care înfăţişează coarnele taurului. *Aldebaran* se mai numeşte şi *Luceafărul-Porcesc* (Vâlcea, Prahova) sau *Porcarul* (Neamţ), căci atunci când ea răsare se scoală porcii şi înseamnă că se apropie ziua, iar oamenii trebuie să se deştepte, motiv pentru care i se mai spune şi *Deşteptătorul* (Vâlcea)[20] .

Ţapul sau *Cornul-Caprei,* denumiri populare ale *Capricornului,* constituie, în Argeş, un reper meteorologic: „când fulgeră la Cornul-Caprei ploaia e sigură”[21] . Poziţia constelaţiei faţă de relieful înconjurător al vetrelor satelor, unde s-a născut şi s-a încetăţenit această credinţă privitoare la o legătură între constelaţie şi ploaie, dovedeşte că nu este vorba de o superstiţie, ci că are un suport real, cauzal, respectiv mişcarea curenţilor de aer şi concentrarea norilor de ploaie.

În concluzie, referindu-ne la astronimele metaforice şi la cele metonimice, dar antrenând în discuţie şi pe cele aşa-zise mitologice, putem conchide că denumirile corpurilor cereşti, cunoscute din timpuri străvechi, au parcurs un drum semantic care poate fi rezumat convenţional şi succint în felul următor: *pământ–cer–pământ.* La început au fost denumirile obiectelor de pe pământ (*câine, cântar, şarpe, urs* etc.), după care au fost numite obiectele cosmice, prin comparaţie sau prin stabilirea unor relaţii

metonimice, apoi s-a recurs la mit, la legendă, pentru a le tâlcui. Multe dintre mituri şi legende au fost uitate, dar denumirile au rămas. Aşadar, legendele Cerului s-au născut după ce fiecare stea sau constelaţie, care a atras atenţia oamenilor, a căpătat un nume (metaforic sau metonimic), intervenind, evident, cum am mai amintit, şi fenomenul contaminării, astfel încât de-a lungul veacurilor s-a conturat o viziune originală a poporului român asupra Cosmosului, al cărui model a fost satul tradiţional românesc. Altă observaţie care se poate desprinde din terminologia astronimică (populară) românească, analizată În întregul ei, nu doar din exemplele puţine câte au fost prezentate aici, este că astronimia populară românească este predominată de astronime metaforice şi metonimice, pe când cele rezultate din interpretări mitologice sunt slab reprezentate.

Esenţial este că harta Cerului, aşa cum şi l-a imaginat poporul român, reproduce imaginea satului arhaic românesc, cu elementele sale de bază, cu spiritualitatea şi credinţele acestuia. Această hartă cuprinde „lumea satului în obştescul ei hotar, prelungit în înălţimi [...], cu numiri familiare şi gospodăreşti" (A. D. Culea), Cerul fiind „un ecran pe care se proiectează în desfăşurarea timpului concepţia cosmică a locuitorilor unui sat"[22], prelungire şi proiectare efectuate prin transferurile metaforice şi metonimice, denumiri care au fost apoi „explicate" prin elemente de mitologie autohtonă.

*Apărut în **LL**, vol. I-II, p. 23-29, Bucureşti, 1992*

[1] Pentru statutul de nume proprii al astronimelor vezi: Domniţa Ichim-Tomescu, *Astronimele — subclasă onomastică,* în *Studii şi cercetări lingvistice,* XXXV, 1984, nr. 3, p. 203-211; Vasile C. Ioniţă, *Cu privire la unele categorii onomastice,* în *Studii de onomastică,* IV, p. 40-42.

[2] I. A. Karpenko, *Nazvanja zvezdnogo neba,* Moscova, 1981, p. 4.

[3] Apud Ivan Evseev, *Cuvânt–simbol–mit,* Timişoara, 1983, p. 128.

[4] Lucian Blaga, *Elanul insulei. Aforisme şi însemnări,* Prefaţă, text stabilit şi note de George Gană, Ediţie îngrijit de Dorli Blaga şi George Gană, Cluj-Napoca, 1977, p. 175.

[5] Ivan Evseev, *op. cit.,* p. 15

[6] I. A. Karpenko, *op. cit.,* p. 14-15.

[7] *Ibidem,* p. 16-26.

[8] Maria Bojan, *Numiri populare româneşti ale Căii Lactee,* în *Cercetări de lingvistică,* XV, 1970, nr. 1, p. 63-71.

[9] Cf. I. Otescu, *Credinţele ţăranului român despre cer şi stele,* Bucureşti, [1907], în *Analele Academiei Române. Memoriile Secţiei Literare,* Seria II, Tom. XXIX, p. 4-10. Autorul menţionează că în judeţul Olt celor două constelaţii li se spune *Ursul-Mare* şi *Ursul-Mic,* „trapezul celor patru stele fiind *Trupul-Ursului* şi celelalte trei *Coada-Ursului"* (p. 4).

[10] Cf. I. A. Karpenko, *op. cit.,* p. 31-32.

[11] I. Otescu, *op. cit.,* p. 24-25.

[12] Vezi I. A. Karpenko, *op. cit.,* p. 50.

[13] Reprodusă de I. Otescu, *op. cit.,* p. 43-47.

[14] Ivan Evseev, *op. cit.,* p. 117.

[15] Considerat, în mitologia creştină, ca fiind vorba de cântarul cu care vor fi cântărite păcatele

oamenilor la Judecata de Apoi (cf. I. Otescu, *op. cit.,* p. 27).

[16] Adrian Fochi, *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: răspunsuri la chestionarul lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, 1976, p. 68.

[17] I. Otescu, *op. cit.,* p. 4.

[18] *Dacia preistorică,* Bucureşti, 1986, p. 617.

[19] I. Otescu, *op. cit.,* p. 5.

[20] *Ibidem,* p. 21.

[21] *Ibidem,* p. 29.

[22] Apud Romulus Vulcănescu, *Mitologie română,* Bucureşti, 1985, p. 348.

II. LEXICOLOGIE.
NOTE LEXICALE, ETIMOLOGII

OBSERVAŢII CU PRIVIRE LA LEXICUL DIALECTAL DIN *DLR*. PROBLEME DE ETIMOLOGIE INTERNĂ

Chestiunile aduse aici în discuţie aparţin dialectologiei, căci am avut în vedere termeni cuprinşi în DLR[1] cu menţiunea „regional" sau cu precizarea „prin Ban[at], Bucov[ina], Mold[ova] etc.", ceea ce înseamnă că elementele de vocabular discutate au un caracter regional (dialectal) şi cunosc o arie de răspândire mai mult sau mai puţin întinsă. Am adăugat termenilor extraşi din sursa indicată, notaţi cu menţiunea „etimologia necunoscută", câteva cuvinte a căror origine se consideră nesigură, încercând în felul acesta să probăm cu exemple şi argumente justeţea etimologiilor propuse sau, în alte cazuri, să infirmăm supoziţiile etimologice. În sfârşit, am găsit de cuviinţă să îndreptăm unele etimologii nejustificate.

Aşadar, observaţiile de faţă au drept scop principal clarificarea etimologică a termenilor dialectali desprinşi din DLR, cu precizarea că am evitat elementele lexicale „obscure", cărora li s-ar putea da explicaţii etimologice prin împrumut sau calc, explicaţii de natura etimologiei externe. Dat fiind caracterul restrâns al materialului, impus de faptul că el reprezintă o selecţie sumară, o clasificare a termenilor după anumite criterii semantice sau metodologice nu ar fi fost potrivită. De aceea am socotit că cea mai nimerită modalitate de prezentare este evidenţierea lor alfabetică, consideraţiile de ordin teoretic expunându-le la locul adecvat scopului propus.

PÁDIŞ subst. „(Prin Mold., Bucov.) Rugi de zmeură, merişoare, afine, încărcaţi de fructe". Termenul apare şi în varianta *padíşă.* DLR (s.v.) menţionează „etimologia necunoscută". Plantele preferă anumite locuri (cele cu mai multă umezeală, soluri calcaroase sau argiloase etc.), ele cresc cu predilecţie pe coaste însorite sau, dimpotrivă, pe cele umbroase, pe înălţimi sau prin văgăuni ascunse. Cum fiecare loc are un nume comun (generic sau specific) sau poartă nu nume propriu, în funcţie de aspectul său, de o caracteristică oarecare etc., apelativul (sau câteodată chiar şi numele propriu al locului) se împrumută plantei respective, care creşte pe aceste locuri[2] . Din şirul exemplelor date la locul citat, preluăm unul singur şi anume denumirea molidului (Piceea excelsa): *padină.* Transferul metonimic de la *padină* „loc aproape plan sau uşor scobit (acoperit cu iarbă), aflat pe vârful unui munte sau al unui deal…" asupra elementului vegetal caracteristic locurilor este evident. Pentru *padină* (loc de un anumit fel) există varianta *pádie,* iar graiurile sud-dunărene cunosc o formă *pade*[3] *,* mai apropiată de etimonul v. slv. *padī,* pe care ar trebui să-l considerăm şi etimonul lui *pádie.* Din felul cum grupează DLR pe *padină* şi *padie,* într-un articol unic, cu o singură explicaţie etimologică (bg. *padina*), se poate înţelege că *padie* este o formă creată în interiorul limbii române din *padină,* ceea

ce nu se poate admite. Aşadar, *pádiş* şi *padíşă* sunt derivate româneşti fie din *pádie,* fie din *pade,* existent probabil şi în graiurile dacoromâne. Aceste două forme explică şi numele topic *Padeş*[4], precum şi numele personal *Padea*[5]. Cât despre elementul derivativ *-iş,* folosit frecvent pentru a indica sensuri colective şi locale (cf. *tufiş, zmeuriş* etc.), acesta se interferează, confundându-se chiar, cu suf. *-eş*[6].

PĂGURI s.f. pl. „(Regional; într-un descântec) Pistrui (Gherţa Mare — Satu Mare)". Sensul „pistrui" este dedus din fragmentul de descântec citat: „Să mă spăl [. . .] / De neguri, / De păguri". Cuvântul trebuie pus în legătură cu *pag* care, în forma *peg,* înseamnă prin nord-estul Olteniei, cu referire la oameni, „cu pete de culoare închisă pe faţă", şi a cărui origine este, după cum consideră DLR (s.v. *pag*²), v. slv. *pěg*. Genul (presupus) al termenului (feminin) nu are nici un temei. În ipoteza că ar fi feminin, refăcut, acesta este un **păgură.* Mai credibil este *păg, păguri* (de gen neutru deci), ca *neg, neguri,* cu care este pus în relaţie[7]. Oricum, când este vorba despre oameni, *păgurile (pegurile)* sau *pag,* cu sensul general „pătat", explică porecla dată acestora, şi nu *pag* „(cal) negru sau roşcat cu pete albe", sens invocat pentru a explica numele personale *Pagu, Peagu*[8], şi nici sensul „bălţat", cu referire la „vitele cu pete albe"[9].

PĂLÓŞTE s.f. „(Prin Ban.) Staul (pentru vite)". DLR preia termenul din CADE. Nu i se cunoaşte pluralul şi nici etimologia. Cuvântul este o variantă formală a lui *polóşte* s.f. „(Regional, mai ales în Ban.) Loc (împrejmuit) unde stau vitele şi, mai ales, oile la odihnă (după muls) sau unde dorm în timpul verii; p. ext. stână". Din acest sens de bază s-a dezvoltat înţelesul de „pământ îngrăşat de pe urma excrementelor oilor care au stat mult timp la un loc" şi care a fost înregistrat în zona Oraviţei[10]. DLR consideră că originea lui *poloşte* este scr. *pološke* „[stând] culcat". Aşadar, *păloşte* se cuvine a fi menţionat în cadrul aceluiaşi cuvânt-titlu, POLOŞTE.

PĂRÁŞ² subst. „(Regional) Curătură (în pădure) (Arefu - Curtea de Argeş)". Etimologia acestui cuvânt va putea fi înţeleasă dacă vom avea în vedere următorul aspect. O curătură se face, în principal, pentru lărgirea spaţiului cultivabil sau a celui de păşunat, dar şi pentru ca, prin defrişare, oamenii să-şi procure araci, ţăruşi, pari etc., necesari pentru adăposturile lor sau ale animalelor, pentru garduri, ocoluri etc. Arboretul unor asemenea curături era bun pentru pari, încât prin adăugarea suf. *-aş,* temei *par,* s-a născut un termen nou: *păráş.* Suf. *-ar* se substituie adesea cu *-aş* nu numai când *-ar* derivă nume de agent[11], ci şi când acesta are valoare colectiv-locală[12]. În situaţia de faţă, *-aş* este echivalent cu *-iş,* ca în *prăjiniş* s.n. „(Regional) Arboret tânăr (format din copaci cu trunchiul drept)" (DLR s.v.). Un exemplu de transfer de sensuri de la parte la întreg, de la particular la general etc., ni-l oferă familia de cuvinte grupate sub *târs (târş)* (cf. *a târsi, târsâtură* [= curătură], *târsină* etc.), asupra cărora nu vom insista aici, acestor cuvinte rezervându-le un spaţiu de discuţie mai amplu[13].

PELŢ s.n. „(Regional) 1. Glastră. 2. Muşcată¹ (Pelargonium)". Ambele sensuri ale cuvântului provin de la acelaşi informator şi din acelaşi loc (Comloşu Mare — Jimbolia). O primă observaţie: sensul de bază este de fapt „muşcată (floare ornamentală)" de unde acesta a fost transferat asupra noţiunii de „glastră". Facem afirmaţia întemeiaţi pe

împrejurarea că *pelţ* înseamnă „(pui) de floare" în general, nu numai cu referire la „muşcată", aşa cum este cunoscut pe o arie întinsă în jurul Reşiţei. Apoi, *pelţ* este unul şi acelaşi cuvânt cu *pilţ* subst. „(Regional) Injecţie (Giarmata — Timişoara)", al cărui plural nu se cunoaşte şi pe care DLR îl menţionează cu „etimologie necunoscută" şi îl compară (nejustificat) cu germ. *Spritze*[14]. În realitate, este vorba de germ. *Pelzer* „altoi" sau *pelzen* „a altoi"[15]. Pe bună dreptate, DLR derivă pe *pielţui* vb. IV Tranz. „(Regional) A vaccina (Pecinişca — Băile Herculane)", din *pilţ + suf. -ui.* Se ignoră însă polisemia rom. *altoi* 1. Ramură mică detaşată dintr-o plantă-mamă, folosind la altoire, 2. Vaccin[16]. De altfel şi în maghiară, *oltás* înseamnă deopotrivă „altoi" şi „vaccin"[17]. Înainte ca vaccinul să fi fost o practică familiară celor care au stabilit legături analogice între „altoi" şi „vaccin", fiind deci îndreptăţiţi să-i acorde lui *pelţ* (*pilţ*) ambele sensuri, practica utilizării frunzelor unor plante pentru a obloji răni sau bube era un lucru obişnuit. Printre aceste plante, *muşcata* era folosită în medicina populară, frunzele ei punându-se pe tăieturi şi răni[18]. Este posibil ca germ. *Spritze* „injecţie" şi *spritzen* „a injecta (cu siringa)" să se fi întâlnit, contaminându-se, cu *Pelzer,* respectiv *pelzen,* căci o largă răspândire o cunoaşte, în graiurile din Banat, vb. *a şpelţui* şi subst. *şpelţ,* fie că este vorba de oameni, fie că se referă la animale, dar mai cu seamă la păsări"[19].

PERIŢÉLE s.f. pl. „(Bot.; regional) Scrântitoare (Potentilla argentea)". Etimologia dată de DLR (Cf. *pieri*) este doar parţial justificată, căci cuvântul derivă nu propriu-zis din *a pieri,* ci din subst. *pierit,* întâlnit în sintagma *cel pierit,* denumire populară a sifilisului, cu bogate atestări (DLR, s.v. *pierit,-ă,* II. 1). De altfel, *cel-pierit* se numesc două plante din specia Senecio (DLR, s.v., II. 2). Despre *periţele* sau *scrântitoare* se ştie că „se folosesc la ceaiuri contra sifilisului"[20].

PERSĂCÉI s.m. „(Bot. ; regional) Canale (Impatiens balsamina) (Bozovici — Oraviţa)". Al .Borza menţionează în dicţionarul său, de unde DLR a extras informaţia, pentru aceeaşi plantă, denumirile *chersăgei* şi *ţiersăc,* variante fonetice evidente ale aceluiaşi cuvânt temă, *piersic.* DLR notează chiar (s.v. *piersic,* 4): „(Bot.; regional) Canale (Impatiens b.)", precum şi *piersicel,* nume al aceleiaşi plante, extras din mai multe surse. Aşadar, cuvântul-titlu, socotit cu „etimologia necunoscută", nu este altceva decât pluralul unui diminutiv *piersăcel.*

PIESCIŞTE s.f. „(Regional) Loc, pe coasta unui deal, de unde izvorăşte un pârâu. Com. din Brădişorul de Jos — Oraviţa", cu accent necunoscut şi a cărui origine DLR o consideră, de asemenea, necunoscută. Ne aflăm în faţa unui termen colectiv-local, referitor la un anumit element material, care caracterizează locul. Acesta poate fi recunoscut cu uşurinţă în cuvântul specific graiurilor din Banat, *pesác* s.n. „(Ban.) Pământ nisipos; nisip; pietriş", cu diverse variante *(peság, pesác, peséc, perséc,* împrumut din scr.; cf. *pesak*[21]). *Piescişte,* prin sincopa lui *-ă-*, sau notat greşit de la informator, este echivalent cu *pesăcar* adj. „(Regional) Nisipos (1) (Ghilad — Timişoara)" şi cu *pesăcos,-oasă* adj. „(Ban. şi prin nordul Transilv., Maram.) Nisipos (1)", ambii menţionaţi de DLR.

PÂRTĂ[1] s.f. „(Regional) Povară mai mică pe care o poartă, pe cap, femeile (Caransebeş). Termenul, preluat din monografia lui L. Costin, nu are o explicaţie

etimologică. În vecinătatea acestui cuvânt, DLR menţionează pe *pârtac* subst. „(Regional) Petic (1) (Uricani)", cu plural necunoscut şi pentru care se indică slavonul *prětī.* În sfârşit, mai adăugăm pe *pârtită* s.f. „(Regional) Haină de cerşetor (Ciubăncuţa — Dej)", termen, de asemenea, obscur, pentru care DLR menţionează „etimologia necunoscută", adăugând: Cf. *pârtac.* Este evident că atât *pârtac,* cât şi *pârtită* sunt derivate ale unui cuvânt apropiat ca formă de *pârtă*[1] sau chiar acesta, pe care însă DLR nu-l ia în consideraţie din prudenţă, căci sensurile lor rămân (aparent) îndepărtate. Dacă vom avea în vedere că poverile mai mici sunt purtate de femeile din Banat şi din nord-vestul Olteniei pe cap, acestea folosindu-se de *oglamnic „* o bucată de pânză răsucită în formă de colac, pe care femeile o pun pe cap"[22], vom putea admite legătura dintre *pârtac* „petic" şi *pârtă*[1] „greutate; povară". Fără îndoială, *pârtac* şi *pârtită* sunt secundare prin descendenţa lor derivativă *(pârtită* presupune chiar un vb. **a pârti* < *pârtă,* cu sensul de „petic"), iar *pârtă*[1] „povară" este secundar prin sensul transferat metonimic de la *pârtă* „petic; cârpă", care, mai întâi, va fi însemnat ceea ce se înţelege prin *oglamnic* şi abia după aceea „povară (purtată pe cap)" cu ajutorul *pârtei* (oglamnicului). În ceea ce priveşte originea sa slavă, ea este îndoielnică[23], pentru că termenul din graiurile dacoromâne nu este pus în relaţie cu alţi câţiva termeni din dialectele româneşti din sudul Dunării. Apropierea ar. *părtală* „zdreanţă" (cf. şi *părtál* „zdrenţăros" şi *părtălácu* idem)[24], provenit din lat. *quartarius,* în privinţa formei, dar şi a conţinutului semantic, de *pârtă* pe care îl presupunem cu un sens iniţial de „cârpă" pentru motivele arătate mai înainte), nu este întâmplătoare.

PLOÁPE s.f. pl. „(Regional; în. expr.) *A umbla după ploape* = a pierde vremea degeaba, a umbla după cai verzi (Săpata de Sus — Piteşti)". După ce în DLR se menţionează că nu i se cunoaşte etimologia, se adaugă: Cf. *ploapă,* considerat variantă a lui *pleoapă. Plopă*[1] după cum ne informează DLR, înseamnă „(regional) fructul plopului". Or, *ploapa* nu este altceva decât *plopă* „fructul plopului", iar a *umbla după ploape,* dat fiind inutilitatea fructului respectiv, redă ideea pierderii de vreme. Va fi avut influenţă şi bine cunoscuta expresie din basme: „când va face plopul mere şi răchita micşunele".

POÁCINĂ s.f. „(Regional) Papuc[1] (I) de lână ; cipic (Tincova — Caransebeş)", cu pl. *poácine,* este unul şi acelaşi cuvânt cu *pacín* s.m. „(Regional; mai ales la plural) Papuc de casă făcut din cârpă sau din lână"; înregistrat şi *pácin,* cu pl. *pacini,* provenit din germ. *Patschen* (DLR, s.v. *pácin).* Menţionăm, de asemenea, că în zona Reşiţei cuvântul circulă sub forma *poácin,* cu pl. *poácini* masculin, cu acelaşi sens înregistrat de DLR pentru *poacină* şi *pacin.*

PÓINIC adj. „(Regional; în sintagma) Măr poinic (şi substantivat, m.)= varietate de măr[1] cu fructe mari, de culoare verzuie-galbenă, zemoase"; accentuat şi *poínic;* menţionat şi în varianta *poiénic.* Această ultimă formă trădează tema cuvântului şi anume pe *poiană,* fiind vorba de o specie originară (port-altoiul) sălbatică. Forma *póinic* nu este deloc neobişnuită, căci şi un diminutiv al lui *poiană* se află înregistrat, *poiniţă.* Articolul următor *(posade,* în sintagma *mere posade)* întăreşte valabilitatea acestei

explicaţii absolut logice.

POSÁDE adj. „(Regional; în sintagma) *Mere posade* = numele unei specii de mere nedefinite mai îndeaproape”. Nici acestui cuvânt nu i s-a stabilit etimologia, deşi legătura lui cu *posadă*[1] *(4)* „(Regional) Curătură (în pădure)” (DLR. s.v.) este evidentă în sfârşit, un sens al lui *posadă*[2] s.f. 1. „(Popular) Pârghie cu ajutorul căreia se reglează înălţimea pietrelor morii [. . .]; bârnă de sprijin [. . .]”, comunicat din aria graiurilor bănăţene; cf. 2. „(Prin Ban.) Prăjină”, sens înregistrat de noi şi în zona Reşiţei (Ţerova), dă prilejul altor observaţii. În primul rând, cuvântul ar fi trebuit evidenţiat la *posadă*[1] cu sensul de „curătură”, pe care îl socotim originar şi a cărui etimologie est scr. *posada,* etimologia lui *posadă*[2], ucr. *posad,* neputând nici într-un caz justifica pe *posadă* „prăjină”, în aria graiurilor din Banat.

PRAGILĂ[2] s.f. „(Regional) Cătare (la puşcă) (Marginea-Rădăuţi)”, cu accent necunoscut, este nejustificat raportat la *a privi,* ignorându-se faptul că, sub *pravilă* (V) „(învechit)”, se dă sensul „cătare (la puşcă)”, în expresia *în pravilă* = în poziţie de tragere; cf. şi *a bate în (sau la) pravilă* = a trage la ţintă. Aşadar, *pragilă*[2] se cuvine evidenţiat aici, căci nu este decât acelaşi cuvânt notat în forma sa cu *v* + *i* palatalizat, într-o arie dialectală unde fenomenul este obişnuit.

***

Chiar dacă cele câteva exemple nu justifică formularea unor concluzii, un fapt rămâne evident. În afară de unele scăpări în gruparea termenilor, când n-au fost corelate formele fonetice ale unora şi aceloraşi cuvinte (ca în cazul lui *păloşte — poloşte, pelţ — pilţ, persăcei — piersăcel, plopă — ploapă, poacină — pacin* sau *pragilă — pravilă*), în stabilirea etimologiei (interne) a unui cuvânt se are, de regulă, în vedere doar tema şi mijlocul derivativ (prefix, sufix), elementele componente (în situaţia termenilor compuşi), anumite cazuri de contaminări sau modificările cauzate de etimologia populară. Acestor mijloace interne ale limbii, care se iau în consideraţie la stabilirea etimologiei cuvintelor formate pe terenul limbii române, va trebui să li se adauge criteriul semantic de formare a unor noi sensuri, acelaşi cuvânt îmbogăţindu-şi familia semantică. În acest caz acţionează transferul metonimic şi sinecdotic, metafora şi comparaţia, aşa cum s-a putut vedea chiar şi din puţinele exemple prezentate aici *(padiş, păraş, pelţ, periţele, pârtă, poinic, posade).*

Apărut în ***Anuar de lingvistică şi istorie literară,***
nr. 2, p. 221-227, Iaşi ,1985

[1] Tomul VIII, părţile I-IV (P - PRESIMŢIRE).

[2] Problema am discutat-o ceva mai pe larg în *Nume de locuri din Banat,* Timişoara, 1982, p. 144-145, iar cu privire la transferurile de sens pe multiple planuri, în volumul apărut în 1985 la Editura „Facla” din Timişoara, *Metafore ale graiurilor din Banat.*

[3] Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân,* Bucureşti, 1974, p. 940-941.

[4] Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* Bucureşti, 1963, unde, la p. 525, pentru *Padea, Padeş* (nume topice) se invocă tema slavă *pad-,* cu sensul „a cădea” şi unde, de asemenea, se menţionează ar. *pade* „loc şes, pajişte”. Apelativul *pad,* extras din lexiconul lui Porucic, nu este, probabil, un exemplu izolat, ceea ce înseamnă că alături de *pade* a circulat (sau circulă) şi *pad.* Pentru disocierea lui *pade* de *padină,* să se vadă în acelaşi loc, unde cele două cuvinte sunt tratate separat.

[5] Cf. N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc,* Bucureşti, 1963, p. 341; Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti,* Bucureşti, 1983, p, 349.

[6] Vezi Ov. Densusianu, *Opere*, vol. II, ediţie îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu şi I. Şerb, Bucureşti, 1975, p. 345.

[7] Deşi DLR (Tomul VII, Partea I) nu menţionează un pl. *neguri* al lui *neg,* ci doar *negi,* din fragmentul citat este clar că nu e vorba de *negură, neguri,* ci de *neg* „excrescenţă care se formează pe piele”.

[8] Cf. Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie…,*p. 349.

[9] Cf. N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 342.

[10] Cu privire la acest cuvânt şi la practica „poloştitului”, am insistat mai mult în volumul *Metafore ale graiurilor…* p. 44-46.

[11] Cf. *drumar — drumaş, strungar — strungaş* ş.a. Vezi Iorgu Iordan, *Toponimia,* p. 416.

[12] Vezi lucrarea noastră, *Nume de locuri…,* p. 171 ş.u.

[13] În *Metafore ale graiurilor…,* p. 165-167.

[14] Cf. germ. *Spritze* „seringă” în *Dicţionar tehnic german-român,* Editura Tehnică, Bucureşti, 1966, s.v.

[15] Cf. *Dicţionar german-român,* Bucureşti, 1966, s.v.

[16] Cf. Luiza Seche şi Mircea Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române,* Bucureşti 1982, unde sub *a vaccina* se menţionează şi *a altoi.*

[17] Cf. Kelemen Béla (sub redacţia), *Magyar-román szótár. Dicţionar maghiar-român* Bucureşti, 1961, s.v.

[18] Vezi A. Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească,* Bucureşti, 1979, p. 169.

[19] De altfel, DLR nu menţionează pe *şpelţ* şi nici pe *şpelţui,* termeni cu largă circulaţie în Banat.

[20] Cf. A. Butură, *op. cit.,* p. 212.

[21] Vezi D. Gămulescu, *Elementele de origine sârbocroată ale vocabularului dacoromân,* Bucureşti–Pančevo, 1974, p. 172.

[22] Idem, *ibidem,* p. 163.

[23] Autoritatea lui V. Bogrea, cel care îi stabileşte etimologia, în DR, IV, 839, pe baza unei singure atestări *(Glosarul* lui Viciu), este insuficientă, căci la data respectivă, acestuia îi erau necunoscute *pârtă*[1]*, pârtită,* precum şi termenii aromâni menţionaţi.

[24] În acelaşi loc arătat în nota anterioară, Bogrea menţionează pe *părtălos,* care în mgl. înseamnă „pestriţ, bălţat” discutat în DR, I, 266 împreună cu *partalincă* „ţol, zdreanţă”

LAT. **ARCIA* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. *Arţar* s.n., termen pastoral (Clopotiva – Hunedoara), nu înseamnă propriu-zis *stână,* căci „*...stână* se zice numai când e bine acoperită şi mai lărguţă; când e mică şi acoperită cu scoarţă şi cetină se zice *scorţar,* iar dacă e ceva mai mare – *arţar*”. B.P. Hasdeu se îndoia de înrudirea lui *arţar „* sorte de bergerie” cu *arţar* „érable”, bănuind o altă origine: „După analogia lui *scorţar* din *scoarţă,* ar trebui să presupunem o tulpină *arţ* sau *arţă,* de unde ar proveni acest *arţar* prin sufixul -*arium*”. Nefiindu-i cunoscută o temă *arţ (arţă),* Hasdeu avansa o altă ipotetică soluţie etimologică: „Nu cumva să fie o contracţiune din *areţar* de la *arete* „belier”?” (EMR II, 429).

DA a preluat cuvântul fără nici o altă explicaţie, adăugând doar menţiunea: „etimologia necunoscută; cf. *alţar”* (s.v. *arţar*). Nici lui *alţar,* cuvânt din graiul moţilor, „scrin în care muntenii îşi păstrează documentele şi banii etc.”, nu i se cunoaşte etimologia (DA, s.v.).

Am găsit cuvântul *arţă,* presupus de Hasdeu, într-o culegere folclorică, şi anume într-un cântec bătrânesc înregistrat, în anul 1951, în localitatea Desa (Dolj): „Pe cea gură de vâlcea / Mi se vede-o căşciorea / Mititică, mititea, / Arţuită cu arţa, / Bărduită cu barda, / Cu şindrila mărunţa / De curjea apa pe ea…” (Amzulescu, 192).

Faptul că în fragmentul citat cuvântul apare accentuat *arţá* nu ne împiedică să admitem, fie existenţa în paralel a unui *arţá* cu *arţă,* ca *ocá – ocă; macá – macă „* măciucă” (DLR, s.v.), fie o formă impusă de ritm şi rimă, ceea ce se petrece de altfel şi cu *bardă.*

După cum se vede, alături de substantivul *arţă,* apare şi *a arţui,* verb dedus din participiul cu valoare adjectivală *arţuită* şi derivat, evident, din *arţă,* numai că sensurile acestora nu sunt clare. I. Ionică, autorul glosarului de la finele culegerii, glosează doar pe *arţuită* adj. f. cu menţiunea: „sens neprecizat” (Amzulescu, 568). Oricum, *arţă* denumeşte un instrument (cf. *bardă > a bărdui*) sau un material de construcţie (cf. *lut > a lutui; şindră > a şindrui*).

Este un fapt evident, de asemenea, că fragmentul redă trei operaţii succesive în ordinea lor firească: arţuitul, bărduitul (probabil al grinzilor şi căpriorilor) şi şindrilitul. Nu există vreun motiv să credem că autorul anonim al versurilor nu a respectat ordinea şi succesiunea acestor etape esenţiale în ridicarea unui adăpost, a unei case. Pe de altă parte, nu putem trece cu vederea că nu este vorba de un adăpost temporar, ci de o „căşciorea”, oricât de „mititică” ar fi fost, ceea ce presupune că era alcătuită din: corpul propriu-zis, tavan şi acoperiş.

Avem convingerea că arţuitul viza corpul casei (de altfel apare ca primă operaţie în succesiunea amintită) şi că *arţa* folosită era un material lemnos: prăjini mai groase sau simple nuiele, pomostite (întărite) cu lut. Mărturii în acest sens găsim în mai toate lucrările de etnografie, când se referă la structura arhaică a locuinţelor româneşti din zonele

subcolinare şi de câmpie: „O bună parte din casele din câmpii şi zonele deluroase au avut pereţii din îngrădituri de nuiele” (Butură, 100);”în câmpie şi, în parte, în regiunile deluroase, pereţii se fac din pământ bătătorit *(ciamur)* sau împletituri de nuiele tencuite cu pământ” (Vuia, 174).

W. Meyer-Lübke menţionează, lat. **arcia „* Dorngestrüpp”, care s-a conservat, printre altele, şi în sp. *zarzo* „Geflecht aus Weiden”, dar şi „Dach”, apoi în astur. *sardo* „Geflecht zum Dörren der Haselnüsse” (REW, 615 a). Evoluţia semantică de la lat. **arcia* „mărăciniş” la sp. *zarzo* „împletitură, de nuiele” sau „acoperiş”, precum şi la astur. *sardo* „lojniţă din nuiele de alun” este absolut firească, fiind rezultatul unui proces semantic comun şi altor limbi. Aşa cum din lat. *braccio* a rezultat sp. *brazo* şi dr. *braţ,* apoi din lat. *faccia* – sp. *haz* şi dr. *faţă,* la fel şi lat. **arcia,* din care provine sp. *zarzo,* nu putea evolua în dr. decât la *arţă.*

În privinţa sensului lat. **arcia „* mărăciniş”, acesta nu a mai parcurs, în evoluţia sa spre limba română, etapele metaforizării până la a desemna „obiect provenit din…”, *arţă* specializându-se doar să desemneze părţile componente ale unei colectivităţi vegetale: „nuiele groase, prăjini”. Pentru a denumi adăpostul căruia îi este caracteristic „arţuitul cu arţă” s-a recurs la suf. *-ar,* cu multiple valori semantice. În cazul de faţă, acesta indică ceea ce este caracteristic obiectului, în speţă materialul din care este construit, parţial sau în întregime: *arţă* > *arţar.*

Ipoteza enunţată de Hasdeu că *arţar* ar putea proveni din contragerea lui **areţar* (*arete* < „berbec”), fiind vorba deci de un”adăpost pentru berbeci”, este plauzibilă, dacă avem în vedere pe *sterpar (< sterp)* „loc îngrădit la stână, unde stau sau dorm oile sterpe”, apoi pe *mânzărar (< mânzare)* „loc unde se ţin mânzările, în strungă” (Ciobanu, 147; Vuia, 188). Din explicaţia dată termenului *arţar* („adăpost ceva mai mare decât scorţarul”), precum şi din alăturarea celor doi termeni *(scorţar* „adăpost acoperit cu scoarţă şi cetină” – *arţar)* deducem că nu este vorba de un *„* adăpost pentru berbeci” şi că, mai degrabă, numele materiei *(arţă)* este cel care stă la baza denumirii adăpostului, *arţar.*

2. Un alt cuvânt înregistrat de Hasdeu, deşi aparent fără legătură cu cel în discuţie *(arţă),* vine să întregească spectrul semantic al lui *arţă*, precum şi aria răspândirii lui. Hasdeu glosează, pe *arţ*, *arţă* adj. „cuvânt bănăţenesc, întrebuinţat numai ca ocară” şi-l ilustrează cu informaţia provenită de la S. Liuba din satul Maidan (azi Brădişorul de Jos) de lângă Oraviţa: „Două muieri, certându-se odată, una care se ţinea că e superioară celeilalte începu a o batjocori pe cealaltă că e de neam mai de jos decât ea şi, între altele, îi zise: – Cine eşti tu? / Arţo, / Şchiarţo, / Şoago, / Moago, / Surdo, / Ştirbo / – Pe cine ai tu? / Pe arţu, / Şchiarţu, / Şogu, / Mogu, / Surdu, / Ştirbu!…” (EMR II, 426).

Fără să fie convins de explicaţia sugerată, Hasdeu scrie că „Bănăţeanul *arţ* şi *arţă* se pare a fi în legătură cu muntenescul *arţoi* şi *arţiră* din ghicitoarea despre „cioară şi porc”: „Arţira / Pârţira / Încalecă / Pe arţoi / Pârţoi…” (EMR II, 426–427). În sfârşit, termenul metaforă din ghicitoare este trimis la *arţibur* „poreclă dată armenilor” (EMR II, 431–432). Porecla *arţibur* (cu varianta *arţivur*) circulă, orientându-ne după sursele

citate de Hasdeu, în Moldova şi Muntenia şi este puţin probabil să fi fost familiară bănăţenilor, mai ales că prezenţa armenilor nici nu este atestată cât de cât compactă în Banat., ci doar în Moldova, Muntenia şi în nord-estul Transilvaniei (EMR II, 387–392).

Dacă *arţira, arţoi* poate să provină din *arţibur, arţ, arţă* „cuvântul de ocară bănăţean” are o altă explicaţie etimologică. Interesează doar prima parte a fragmentului folcloric, căci cea de a doua parte este o repetare a primei, cuvintele proferate ca invective fiind reluate şi adaptate la genul masculin în partea finală a fragmentului: *arţă* / *arţ, şchiarţă* / *şchiarţ,* / *şoagă* / *şog, surdă* / *surd.*

Se observă trei perechi *(arţă – şchiarţă; şoagă – moagă; surdă – ştirbă),* dintre care numai ultima este clară în privinţa sensurilor. Cea de a doua necesită câteva explicaţii. *Şoagă* este o variantă fonetică a lui *şod, şoadă* adj., cu circulaţie în Banat, Transilvania şi Oltenia, cu diverse sensuri, din care reţinem: „nebun; amuzant; nostim; caraghios” etc. *Şod*, *şoadă* „caraghios” a fost acomodat după *moagă,* variantă a lui *moacă* „epitet depreciativ pentru o persoană bleagă, înceată, leneşa sau disproporţionată (mai ales cu capul mare)”, pentru care se exemplifică chiar cu fragmentul folcloric la care ne referim (DLR, s.v. *moacă).*

Cât despre perechea *arţă – şchiarţă,* aceasta vizează aspectul fizic al persoanei căreia i se adresează ocara. *Şchiarţă* este o variantă a lui *scoarţă,* cuvânt cunoscut şi în formele *scorţ, şcorţ* (DLR, s.v.), *Şchiarţă (scoarţă)* este o metaforă care pleacă fie de la aspectul fizic (cf. „epitet depreciativ dat unei femei bătrâne, urâte şi rele…”, cu circulaţie regională, cum indică DLR, s.v.), fie de la o trăsătură de caracter (cf. expresia *obraz de scoarţă* „om fără ruşine, lipsit de bună-cuviinţă, neobrăzat”, *ibidem*). În vecinătatea epitetului *şchiarţă, arţă* „prăjină, nuia” se justifică întru totul, căci comparaţia cu o *prăjină* reiese din expresia *prăjină de om,* precum şi din faptul că *prăjină* se acordă ca epitet depreciativ unei persoane care este „foarte înaltă (şi slabă)” (DLR, s.v. *prăjină*). Alăturarea celor două calificative *(înalt – prost)* apare în zicala, nemenţionată de dicţionare: „înalt ca o prăjină şi prost ca o găină”; cf. „înalt ca bradul, prost ca gardul” sau „El e mare şi stogos, dar la minte mic şi prost” (DLR, s.v. *prost*).

3. Printre tipurile de garduri care împrejmuiesc gospodăriile ţărăneşti, se regăseşte şi *gardul din leaţuri*: „… lemnul lor [al coniferelor sau foioaselor], mai subţire sau mai gros, se despica şi se cioplea în leaţuri scurte, care se puneau vertical în garduri, prinse între două rânduri de leaţuri orizontale. Capetele ascuţite ale acestora le făceau greu accesibile…” (Butură, 76), dar împiedicau şi putrezirea prematură. Acest tip de gard este numit în satul Poiana (com. Dolhasca – Suceava), probabil însă şi în alte localităţi din jur, *gard de arţapele.* Nu am aflat cuvântul *arţapică* (pl. *arţapele*) menţionat în sursele lexicografice consultate, dar cuvântul este încă viu în graiul localităţii amintite. El a rezultat din contopirea lui *arţă* şi *ţăpică,* diminutiv al lui *ţeapă,* pronunţat *ţapă,* ca urmare a disimilării silabice (haplologiei) a grupului *-ţă* din *arţa,* respectiv *ţă-* din *ţăpică*; c.f. *măligă* (cum se spune în acelaşi loc) provenit din *mămăligă.*

4. Cât despre *alţar* s.n., cuvânt înregistrat în graiurile moţilor, cu sensul „scrin în care muntenii îşi păstrează documentele şi banii etc.”, cu „etimologia necunoscută”, la

care DA trimite pe *arţar* „adăpost pastoral”, acesta îşi dezvăluie mijlocul derivativ, sufixul *-ar*, cu o anumită valoare semantică. Este evident că face parte din categoria „nume de instrumente şi de obiecte” (Ciobanu, 145–148). În cazul că admitem valoarea semantică a lui *-ar* de a indica ceea ce conţine obiectul (recipientul), tema rămâne obscură, chiar dacă acceptăm că *alţ(ă)* este o variantă fonetică a lui *arţ(ă);* cf. *stâlc / stârc* sau *sfâlc / sfârc.* Nu poate fi vorba de *arţă* în calitate de „materie conţinută (de recipient)”. Este foarte probabil că şi aici *-ar* indică o caracteristică a *alţarului* (scrinului), şi anume aceea referitoare la materia din care este făcut (Vasiliu, 258). Articolul dedicat, în 1962, de Elena Ciobanu categoriilor semantice create de sufixul *-ar* în limba română nu epuizează, problema, ceea ce, de fapt, recunoaşte şi autoarea: „Exemplele date în lucrare ilustrează numai tipurile de derivate, fără a putea reda bogăţia derivatelor” (p. 154, n. 1). În realitate, nu sunt tratate în totalitatea lor nici „tipurile de derivate”, dovadă că cel reprezentat de *scorţar* lipsesc. Nu ne referim numai la *scorţar „* adăpost pastoral acoperit cu scoarţă şi cetină”, consemnat în EMR şi amintit la începutul acestor rânduri, ci şi la alte sensuri ale lui: *1.* „scoarţă de copac”; *2. „* un fel de opinci făcute din scoarţă de copac pe care le folosesc locuitorii de la munte iarna, ca să nu lunece”; *3*. „acoperiş făcut din scoarţă de copac” etc. (DLR, s.v.). O descriere semantică riguroasă, la nivel derivaţional şi lexical, a sufixului *-ar* şi a formaţiilor sale a dat-o în 1973 Laura Vasiliu.

Dacă, într-adevăr, *alţar* are ca temă derivativă varianta fonetică a lui *arţă (*alţă),* iar sufixul *-ar* indică materia din care este făcut obiectul (cf. *scorţar,* cu sensurile amintite; *pâslari* pl. „încălţăminte din pâslă” etc.), rămâne de clarificat cum se justifică *alţar* „scrin” ca provenind din *arţă (alţă)* „nuiele, prăjini”. Este foarte probabil ca un anumit tip de *alţare,* îndeosebi cele vechi, să fi fost făcute din nuiele împletite, căci *alţar* este sinonim în ultimă instanţă cu *paner*[1] s.n. „obiect de diferite forme, făcut dintr-o împletitură de nuiele, de papură, rafie etc.”; cf. „panere albe [...] care se folosesc îndeosebi la păstrarea rufelor curate, se fac din răchită” (Pamfile); „Într-o sară, ne strânseserăm la şcoală, la împletit panere” (Sadoveanu), citate preluate din DLR (s.v. *paner*[1]).

Aşadar, probabil **alţă* însemna în graiul moţilor „nuiele de răchita; mladă” din care se împleteau diverse obiecte, printre care şi *alţare.*

5. În concluzie, *arţar* „adăpost pastoral” (Hunedoara), *arţă* „nuiele sau prăjini” (Dolj), *arţ, arţă „* termen metaforic acordat depreciativ pentru o persoană înaltă şi slabă, ca o arţă” (Caraş-Severin), apoi cuvântul compus *arţapică,* în compunerea căruia recunoaştem cuvântul *arţă,* din sintagma *gard de arţapele* „gard din lăteţi” (Suceava), şi, în sfârşit, foarte probabil, *altă,* variantă a lui *arţă”* „nuiele de răchită” din care a provenit *alţar* „scrin” (Munţii Apuseni) dovedesc că lat. **arcia* „mărăciniş” s-a conservat nu numai în idiomuri romanice apusene, ci şi în graiurile dacoromâne, cu inerente transformări semantice, aşa cum s-au petrecut lucrurile şi în idiomurile romanice apusene.

BIBLIOGRAFIE

Amzulescu – Al. I. Amzulescu, *Cântece bătrâneşti,* Bucureşti, Editura Minerva, 1974.

Buturā – Valer Buturā, *Etnografia poporului român. Cultura materialā,* Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978.

Ciobanu – Elena Ciobanu, *Categoriile semantice create de sufixul* **-ar** *în limba românā,* în *SMFC*, III, 1982, p. 143-154.

EMR – B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romanae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor.* Ediţie îngrijitā şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş, vol. II, Bucureşti, Editura Minerva, 1974.

Laura Vasiliu, *Aspecte ale relevanţei lingvistice într-o descriere sistematicā a derivārii (cu aplicare la sufixul românesc -**ar**),* în SCL, XXIV, 1973, nr. 3, p. 255–262.

Vuia – *Studii de etnografie şi folclor,* vol II, Bucureşti, Editura Minerva, 1980.

*Apārut în **SCL**, XLIV, nr. 2, p. 129-133, Bucureşti, 1993*

OBSERVAŢII PE MARGINEA UNUI GLOSAR DIALECTAL

1. *Glosarul dialectal - Ilidia, jud. Caraş-Severin* (manuscris)[1] , redactat de profesorul (pensionar) Iosif Moise-Aldan, originar din Ilidia, cuprinzând 165 de pagini dactilografiate, încredinţat nouā de autor, ne-a dat posibilitatea sā constatām urmātoarele[2] :

a. Ilidia se gāseşte într-o zonā relativ intens cercetatā[3] , zonā în care NALR - Banat a anchetat şase localitāţi: Rācāşdia, Vārādia, Sasca Românā, Slatina-Ncra, Berlişte şi Brādişoru de Jos; tot de aici au provenit rāspunsuri la *Chestionarul* lui Hasdeu din localitāţile Māidan (S. Liuba) şi Oraviţa (A. Ghidu), precum şi informaţii ocazionale din Oraviţa şi Sasca Montanā (A. Coca) şi Māidan (S. Liuba). DA şi DLR au folosit, de asemenea, monografia lui S. Liuba şi A. Iana[4] şi culegerea de cuvinte a lui Emilian Novacovici[5] . Autorii recentului DSB[6] au utilizat, în afara celui excerptat dintr-o bibliografie extinsā, material cules prin anchete directe dintr-o vastā reţea de localitāţi, precum şi date obţinute de la diverşi informatori (dintre care, din Ilidia: Atanasie Rādulea, Minişan Margareta, Moise Adam, Rugaşi Elena, Suru Paraschiva, Voin Ana şi Voin Petru, iar din Lāpuşnicu Mare: Chera Ilie Iucu, Ciocloda Gheorghe, Dudāu Petru, Lala Ion şi Lala Petru).

b. Ilidia, sat aparţinātor de comuna Ciclova Românā, este localitatea cea mai veche din zonā, atestatā documentar la anul 1266 ca „possessio regalis Eliyad”[7] şi despre care existā ample informaţii istorice, etnografice şi demografice în diverse lucrāri[8] .

c. Cu toate aceste surse bogate şi o intensā cercetare timpurie a zonei, am întâlnit, totuşi, în cuprinsul celor 165 de pagini ale GDI, un numār apreciabil de elemente lexicale neglosate în DA, DLR şi DSB (ultimul volum, IV, se încheie cu cuvântul *buzunar),* variante formale şi sensuri noi faţā de explicaţiile menţionate în cele trei surse de referinţā.

Iosif Moise-Aldan face, în cazul unor cuvinte, observaţii detaliate menite sā

evidenţieze nuanţele semantice, precum şi consideraţii istorice, etnografice (mai ales)[9], folclorice şi etimologice.

2. Am convenit cu colectivul de redactare a DSB să pun la dispoziţie materialul selectat din GDI pe baza următoarelor criterii[10]:

a. Cuvinte nemenţionate în DA, DLR şi DSB (materialul publicat): *arăbios,-oasă* adj. „epitet dat mai ales copiilor, care acceptă să se ia la trântă sau la bătaie, chiar dacă sunt mai mici sau mai slabi decât adversarul; bătăuş, gata de încăierare"; *azănta* vb. (intranzitiv) „a recruta (a fi recrutat) pentru serviciul militar".

b. Cuvinte menţionate în cele trei surse, dar întâlnite în GDI în variante fonetice diferite: *bliúcă,* faţă de *blúcă* (DSB, III, s.v.), care posedă, de altfel, şi un sens diferit: „pătlăgea verde murată"; *cioáşcă,* faţă de *cioáscă* (DA, s.v.) „broască"; *flomotóc*, faţă de *folomoc* (DA, s.v.) „ghemotoc".

c. Cuvinte glosate în cele trei surse, dar care apar în GDI (şi) cu alte sensuri: *a crepeni* vb (reflexiv) *1.* „a se înţepeni (caz particular când două sau mai multe din părţile componente mobile ale unui obiect se înţepenesc şi nu se mai pot mişca)"; *2.* „a se întări, a deveni rigid (despre clei, smoală, mortar etc.)"; *gímăn* s.n. (pl. *gímăne) 1.* „ridicătură de pământ pe un teren neted"; *2.* „deluşor, ridicătură peste care trece un drum sau o potecă".

3. În articolul de faţă, ne-am propus să atragem atenţia asupra câtorva chestiuni, a căror importanţă va reieşi pe măsura expunerii lor.

a. Este impresionant (şi nu exagerăm făcând această apreciere) că, pe o arie atât de restrânsă, coexistă termeni relativ sinonimi, diferiţi totuşi prin semnificaţiile lor, în funcţie de împrejurări, şi care posedă diverse nuanţe situaţionale. Aşa de pildă, verbele *a dripi, a găzî* şi *a groi* (nici unul menţionat în DA) înseamnă „a călca în picioare o semănătură sau un teren pregătit pentru însămânţare". Primul este explicat în GDI: „a călca în picioare o semănătură şi a face plantele una cu pământul", cu derivatul *drípişte,* care exprimă „aspectul luat de o semănătură după ce a fost călcată în picioare (de către om sau de către animale)" (p. 54). Diferenţa dintre *a găzî* „a bătători, călcând în picioare o semănătură" şi *a groi,* cu acelaşi sens, este că acesta din urmă se foloseşte mai ales când fapta este săvârşită cu intenţia de a face rău, ceea ce nu este cazul cu *a găzî* sau *a dripi* (GDI, p. 71).

A logodi vb. are înţelesul „a nimeri o ţintă, prin aruncarea unui obiect cu mâna sau cu arma". Cuvântul nu se mai foloseşte în prezent. Acesta nu este sinonim cu *a zgodi* „a nimeri tocmai lucrul de care ai nevoie", cu postverbalul *zgoadă* „nimereală"; cf. locuţiunea adverbială *la zgoadă* (GDI, p. 164).

Alături de mai vechiul *glimpe* „ghimp, spin", coexistă şi *spin,* care, practic, l-a înlocuit pe *glimpe,* păstrat doar în verbul *a înglimpa,* diferit totuşi, ca sens, de *a se înspina; a înglimpa* este tranzitiv şi indică acţiunea *glimpelui* asupra obiectului, precum şi efectul (dureros): cf. „mă înglimpă ceva în palmă". *Glimpe* s-a mai păstrat în expresia: „simt ca un glimpe la inimă" (GDI, p. 68-69).

DA menţionează pe *fălincă s.f.,* cu o explicaţie sumară: „greşeală, defect", cu

exemplificarea folclorică: „Nu-i sminteală / Din obială, / Ci-i fălincă / din opincă” (Banat), cu precizarea: „se zice când, într-o casă, lucrurile merg rău, şi vina pentru aceasta o poartă capul casei” (s.v.). GDI dă explicaţii ample pentru acest cuvânt şi-l pune în legătură cu *a făli* (nemenţionat în DA) „a lipsi (a fi mai puţin dintr-o cantitate, dintr-o măsură)”, cu sensul extins în expresii ca: „ce-ţi făleşte?” sau „nu-i făleşte nimic”, care, evident, se referă la o carenţă trupească, sau la o suferinţă sufletească, la un neajuns, o nemulţumire. Odinioară, circula în graiul de la Ilidia termenul félăr (< germ. *Fehler),* care exprima ideea unui „defect corporal, infirmitate sau boală ce nu presupune şederea la pat”; cf. *a felări* vb. (reflexiv) „a căpăta un defect de sănătate ca urmarc a unei neglijenţe sau a unui efort fizic prea mare”, verb care este o creaţie a graiului local, el neavând un corespondent în limba germană; participiul, cu valoare adjectivală, *felărit* înseamnă „cu sănătatea zdruncinată”. Spre deosebire de sensurile lui *a (se) felări, felărit, felăr, fălincă* semnifică doar „o suferinţă ascunsă, care chinuieşte omul, fiinţa umană”, nu o boală perceptibilă în datele ei, iar *fălincat* redă „starea celui care acuză o lipsă (un minus) în sănătate” (GDI, p. 56-57).

Şi, în sfârşit, un alt exemplu din această serie: *a izâdi* înseamnă „a face risipă de alimente sau alte bunuri (care nu duce la dispariţia bunurilor izâdite)”; cf. *izâdă* „risipă, folosirea neraţională de bunuri, alimente”; pe când *a inui* semnifică „a risipi fără socoteală, a prăpădi un fond material, o avuţie”, ceea ce înseamnă un act încheiat, iremediabil, echivalent cu ceea ce exprimă sintagma „a toca averea”.

b. O evoluţie specială au avut elementele de origine germană, vii cândva în graiul din Ilidia, dar care, cu timpul, au dispărut din uz; unele şi-au extins sensul şi au continuat să convieţuiască alături de altele, fiecare specializându-se pentru o anumită situaţie.

Din seria celor dispărute fac parte: *gúbert* s.n. (pl.: *guberturi),* din germ. *Kuvert* „plic”, provenit din fr. *couvert* idem; *háiţăr* „fochist” (< germ. *Heiser* idem); *premţ* „frână; dispozitiv de frânare la vehicole” (< germ. *Bremse,* idem); *ravír* „sector de muncă” (< germ. *Revier* „ocol; sector de exploatare limitat”), *şloásăr* „lăcătuş” (< germ. *Schlosser,* idem); *vértar* „sanitar; infirmier” (< germ. *Wärter* idem) ş.a.

Supravieţuirea altora s-a datorat extensiei de sens, cum este situaţia lui *făierónt* „timpul de încetare a lucrului”, care a avut ca înţeles originar „ordonanţă comunală” (cf. germ. *Feuerordnung),* prin care se prevedea stingerea, la o anumită oră din seară, a tuturor focurilor, pentru a evita incendiile, într-o vreme când casele, în majoritatea lor, erau construite din lemn şi acoperite cu şindrilă (GDI, p. 56)[11] .

Uneori termenii germani au pătruns şi s-au specializat doar pentru anumite realităţi materiale: *flec* s.n. (pl. *flecuri)* înseamnă „petec (pe încălţăminte)”, dar şi „pată”, întocmai ca germ. *Fleck,* cu sensul principal „loc”, dar şi cu cel de „pată” sau cel de „petec”[12] . *Flec* se referă, în graiul din Ilidia, numai la încălţămintea orăşenească, iar pentru haine şi opinci este folosit tot *petecul.* Acceptarea neologismului s-a produs o dată cu apariţia în mediul rural a ghetelor, străine până atunci de tradiţia vestimentară a locului. De aceea, opinca (ca şi restul îmbrăcămintei) *se peteceşte,* în timp ce gheata *se flecuieşte;* cf. *a flecui* vb. „a peteci o gheată”. Şi încă o observaţie interesantă: *flec,* cu înţelesul de

„pată", nu are un echivalent autohton, ceea ce poate însemna (dacă nu s-a stins din memoria oamenilor), că înainte de *flec,* noţiunea de *pată* a fost inexistentă.[13]

În graiul local, substantivul *unt* apare doar în accepţiunea limitată de unguent (în combinaţie cu *muguri de plop),* folosit în trecut pentru ungerea părului ca măsură de protecţie împotriva paraziţilor. Nu se poate, însă, admite ca *untul* să fi avut această unică folosinţă. Mai plauzibilă pare ipoteza că aici este vorba de alt fel de unt, de o altă provenienţă, adică de untul produs de pe urma unei îndeletniciri mai vechi a localnicilor, aceea de oieri, înainte de a deveni şi crescători de vite mari. Determinantă va fi fost deci starea economică a localnicilor, care nu permitea acestora să ţină în gospodărie vaci. *Putăr* „unt", de origine germană (< *Butter),* a fost acceptat în perioada când untul din lapte de vacă putea fi întâlnit doar la oraş, localnicii neproducând decât unt din lapte de oaie. Mai târziu, în perioada unei economii rurale mai avansate, când *putărul* urban devine şi el un produs local, denumirea de *unt* nu s-a mai păstrat decât pentru unguentul amintit.

4. Aceste puţine exemple desprinse din GDI dovedesc, neîndoielnic, că monografiile dialectale nu sunt nicidecum perimate, ba am putea spune că ele rămân chiar un deziderat. Cele apărute până cu câteva decenii în urmă au fost, în mare parte, lucrări ale unor „neprofesionişti". Cuvintelor înregistrate li s-au dat explicaţii succinte, uneori prea sumare, ambigue şi au pătruns în dicţionare cu aceste neajunsuri, care, de multe ori, îngreunează demersul etimologic sau îl îndreaptă pe căi greşite[14] . În deceniile anterioare, condiţiile apariţiei unor astfel de monografii nu au fost deloc prielnice[15] , din motive pe care nu le mai discutăm. GDI mai dovedeşte şi necesitatea analizei termenilor dialectali în strânsă legătură cu faptele de etnografie (evoluţia factorilor economici, modificările structurale, pe care le-au suferit satele; tradiţii şi obiceiuri dispărute din practica actuală etc.), precum şi fenomenele demografice (contactele cu oraşul, pătrunderea unor elemente alogene din diverse zone ale ţării etc.).

*Apărut în **DR** (S.N.), II, p. 91-98, Cluj-Napoca, 1996-1997*

[1] Notat în continuare cu sigla GDI.

[2] Pe lângă faptul că Iosif Moise-Aldan aparţine, prin naştere, satului llidia, manuscrisul său dovedeşte reale aptitudini de cercetător al domeniului, denotă acribie în urmărirea evoluţiei cuvintelor; autorul stăpâneşte metodele unei anchete riguros efectuate şi cunoaşte cele mai importante noţiuni teoretice ce se impun cercetătorului dialectolog şi etnolog.

[3] Am delimitat o zonă de aproximativ 600 de km^2, adică un patrulater de 20 x 30 km, în centrul căruia se află Ilidia, mărginit spre nord de valea Caraşului, cu localităţile limită Vărădia şi Anina, la sud de valea Nerei, cu localităţile limită Naidăş şi Lăpuşnicu Mare, spre est Munţii Aninei, iar spre vest graniţa cu Iugoslavia.

[4] *Monografia satului şi hotarului Măidan,* Caransebeş, 1895.

[5] *Cuvinte bănăţene,* Oraviţa, 1924.

[6] *Dicţionarul subdialectului bănăţean,* întocmit şi editat de un colectiv de cadre didactice

şi cercetători de la Universitatea din Timişoara. Facultatea de Filologie. Centrul de Ştiinţe Sociale: vol. I (1985) şi vol. II (1986), redactate de Sergiu Drincu; vol. III (1987) şi vol. IV (1988), de Maria Purdela Sitaru.

[7] C. Suciu, *Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I, Bucureşti, 1967, p. 306.

[8] Vezi bibliografia la N. Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor medievale din Banat,* Timişoara, 1973, p. 82-83.

[9] Câteva dintre acestea le-am prezentat în articolul *Fapte de etnografie si implicaţiile lingvistice ale acestora,* în „Tibiscum". Studii şi comunicări de etnografie-istorie, VII, Caransebeş, 1988, p. 107-112. Dădeam aici, spre comparaţie, cuvântul *bine,* pus în relaţie cu *alvăluc, brăciri, pogoadă* (p. 108-110).

[10] Din cei circa o mie de termeni lexicali şi derivate ale acestora, cuprinşi de GDI, există în jur de o sută, care fac obiectul selecţiei, operate pe baza criteriilor menţionate mai jos (sub *a, b* şi c) şi unde am exemplificat doar cu câte doi-trei termeni.

[11] În aceeaşi realitate materială îşi are explicaţia *máore,* menţionat în *art. cit.,* „Tibiscum", p. 111.

[12] Institutul de Lingvistică (Bucureşti), *Dicţionar german-român,* Bucureşti, 1966, p. 346.

[13] Atestat pentru prima dată la ANON. CAR , iar ca termen literar în opera lui Bolliac. Semantismul cuvântului este relativ bogat (DLR, s.v.).

[14] Explicaţia sumară dată pentru *pălóşte* „staul (pentru vite)", preluată de DLR din CADE, a avut ca urmare glosarea lui separată de cea a lui *polóşte* şi, în acest fel, cuvântul apare menţionat în DLR (s.v.) cu „etimologie necunoscută"; v. *supra*, 135.

[15] Un exemplu izolat (privitor la o zonă învecinată cu zona în discuţie în articolul de faţă) este monografia semnată de Vasile Nemiş, *Despre satul lui Eftimie Murgu. Contribuţii monografice la istoria Almăjului,* Bucureşti, 1981; lucrarea conţine însă referiri sumare la graiurile locale, în afară de date privind toponimia şi antroponimia locului.

ETIMOLOGIA CUVĂNTULUI *MOCAN* ŞI IMPLICAŢIILE LUI ETIMOLOGICE

Familia bogată a cuvântului *mocan (mocană, mocancă, mocănaş, mocăncuţă, mocănesc, mocăneşte, mocănete, a mocăni, mocănie, mocănime, mocănit, mocăniţă, mocănos),* pletora semantică a cuvântului-temă şi a derivatelor, precum şi numeroasele sale atestări în literatura populară şi cea cultă etc. conferă o anumită greutate acestui cuvânt, cu sensul de bază „nume dat locuitorilor (români) din regiunile muntoase (în special ale Transilvaniei)", mai exact „ciobanilor din regiunile muntoase (ale Transilvaniei)".

Modificările de sens (restrângeri sau extensiuni), cauzele acestora şi repartiţia geografică au fost analizate de Stelian Dumistrăcel[1] , care remarca, printre altele, că etimonul acestui cuvânt este încă necunoscut, etimologiile propuse fiind neconvingătoare[2] .

Dicţionarele mai noi explică pe *mocan* din *moacă* „măciucă" derivat cu suf. *-an,* aşa cum procedează şi DLR, trimiţând cuvântul la *moacă,* propriu-zis la varianta sa *moc,* variantă care nu este unică, deoarece sunt înregistrate, în afară de *mog* (perechea sonoră a lui *moc),* şi *moache, moagă, moahă, mochiu, mâcă, mogă* şi *mucă* (s.v. *moacă).*

Aşadar, *mocan* este un derivat al lui *moc* alcătuit cu suf. *-an*, considerat „sufix al calităţii, cu ajutorul căruia se formează în limba română augmentative, depreciative, derivate care denumesc pe purtătorii unei calităţi, nume proprii (mai ales de animale), masculine de la feminine şi nume de locuitori"[3] .

Când este vorba de „nume de locuitori", *-an* reprezintă de fapt o variantă a lui *-ean,* născută pe teren românesc şi se foloseşte în locul lui *-ean* în două situaţii clare: *1)* când tema se termină în *-ău (băcăuan* < *Bacău)* şi *2)* când tema se termină într-o consoană a cărei alterare se evită astfel (cf. *lipscan* < *Lipsca*)[4] . Privitor la cea de a doua situaţie, Marieta Pietreanu conchide: „Prin urmare, temele în *-c* şi *-g* dau naştere unui sufix nou, varianta *-an* a lui *-ean*"[5] .

Dacă „porecla" *mocan* „cioban (din ţinuturile muntoase)" indică o calitate a acestor locuitori şi se bazează pe cele două sensuri de bază ale lui *moacă (moc):* „măciucă, bâtă" sau „cap (al unei fiinţe)", atunci derivarea cu *-an* (sufix al calităţii) nu ridică probleme şi vom admite că *mocan* înseamnă (a însemnat iniţial) „(ins) purtător de măciucă sau a cărui armă principală este (a fost) măciuca" (cf. *toporan* „ostaş înarmat cu un topor") ori „(ins) cu capul de un anumit fel — să zicem — mare, disproporţionat" (cf. *colţan,* „om sau animal cu colţii mari" sau *căciulan,* „ţăran care poartă căciulă")[6] .

Considerăm însă că aceste caracteristici sunt nerelevante, iar motivaţia este puţin probabilă.

Lipseşte, după câte se pare, explicaţiilor şi exemplelor date de DLR o verigă din lanţul semantic al lui *moacă (moc)* şi tocmai aceea în măsură să justifice derivatul *mocan* „locuitor al unor ţinuturi înalte", respectiv sensul „ridicătură de teren". DLR nu a surprins însă, în sursele folosite, acest înţeles, aşa cum s-a întâmplat şi cu alte cuvinte. Este îndeobşte cunoscut faptul că unele cuvinte au dispărut întru totul sau şi-au pierdut parţial sensurile înainte de a fi fost înregistrate în lucrări scrise, spre deosebire de altele, păstrate în documente sau care au avut măcar şansa de a se fi conservat în nume proprii, în speţă, în cazul de faţă — fiind vorba de relief — , în toponimie, aşa cum este situaţia lui *moacă,* înregistrat de noi la nord-vest de Reşiţa, pe hotarul satului Moniom (judeţul Caraş-Severin): *Moaca,* deal de formă rotundă, care se evidenţiază în peisajul înconjurător, şi *Mochiţa,* un altul în imediata vecinătate, de înălţime mai mică. Aceste două exemple nu sunt, probabil, unicele în toponimia ţinuturilor româneşti.

Există şi alte mărturii indirecte care probează că *mocan* înseamnă „locuitor al ţinuturilor înalte" şi că numele nu e motivat de caracteristicile amintite mai înainte: „mocani zicem la munteni", „mocani, oameni de la munte", „mocanii străini din Ţara Ungurească şi din Ţara Românească, *cum şi alţi munteni* (sublinierea noastră, V.I.), ce vor ieşi cu oile lor la iernatic..." (exemple extrase din DLR, s.v. *mocan).* Diversele explicaţii date

pentru *ţuţuieni, momârlani, moroieni, moţârgani* şi chiar pentru *moţi* (vezi scurte rezumate ale unor diverse opinii la Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* Bucureşti, 1963, p. 296, n. 5 ; p. 297, n. 5; p. 302, n. 3) sunt contradictorii şi vizează diferite caracteristici fizice sau psihice, când de fapt, după opinia noastră, în cele mai multe cazuri, aceste denumiri se sprijină pe ideea de „oameni ai înălţimilor": cf. *ţuţui* „ridicătură" sau *ţuţuleu* „vârf de deal"[7] .

DLR înregistrează separat pe *macă* (cu varianta *macá)* „măciucă, bâtă", şi nu ca variantă a lui *moacă,* la un loc cu *mâcă, mucă* etc., sinonime în privinţa sensului „măciucă, bâtă", dar îl raportează la *moacă,* ca soluţie etimologică (s.v. *macă).* Acest cuvânt vine, pe de o parte, în sprijinul clarificării etimologiilor cuvintelor *măcău*, *a măci* ş.a., iar pe de altă parte, se încadrează, indirect, în acelaşi câmp semantic cu *mocan.* Aşa, de exemplu, *măcău* cu sensurile „măciucă", „epitet pentru un om înalt şi prost", precum şi „nume dat unor obiecte de formă rotundă, umflată" (cf. diminutivul *măcăuţ* „chibrit" şi „lemnuş la suveică") este explicat etimologic prin magh. *manko* (DLR, s.v. *măcău*)[8] . În afară de diminutivul amintit, sunt evidente derivatele din *măcău: măcărău, măcărel, măcăuş, măcăreţ, măcăuţ,* toate înregistrate de DLR. Or, existenţa lui *macă* explică cu evidenţă pe *măcăug,* după cum îl explică şi pe *a măci* „a bate, a strivi", aşa cum din *ciomag* provine *a ciomăgi* sau din *măciucă a măciuca,* nefiind nevoie să se apeleze la etimoane străine: cf. *a măci,* variantă a lui *a meci* (< scr. *mečiti),* precum şi *a moci* (< magh. *močiti);* cf. DLR (s.v.).

O altă dovadă în sprijinul a ceea ce voim să demonstrăm, aparent fără legătură cu *mocan,* este cuvântul *măguiaţă* „ridicătură de pământ; muşuroi", raportat de DLR la *măgăoaie,* cuvânt înregistrat cu „etimologie necunoscută"; *măguiaţă* provine din **măguie* (cf. *măhuie,* menţionat de DLR), care, la rândul său, derivă din *mag (măg),* radical în variantă sonoră al lui *mac (măc),* după cum *moc* are varianta sa sonoră *mogă (moagă).*

În felul acesta se constituie perechile de radicali: *mac / mag* şi *moc / mog,* pe care îi considerăm „radicali primari expresivi". „Primari" pentru că au, indubitabil, o vechime apreciabilă, imposibil de precizat, vechime probată şi de „scurtimea" lor. În privinţa acestui criteriu de apreciere a vechimii s-a făcut observaţia că „majoritatea cuvintelor care semnifică detalii de teren şi caracteristici ale izvoarelor râurilor sunt foarte vechi şi de aceea scurte; mărimea lor medie (sub raport scris) nu trece de trei-patru semne grafice"[9] . „Expresivi" pentru că, la origine, fonemele din alcătuirea lor conţineau în sine o încărcătură emoţională, un potenţial de expresivitate, mult mai pronunţate în cazul vocalelor deschise sau al labialelor, comparativ cu celelalte vocale şi consoane[10] .

Încercarea noastră de a clarifica etimologia unor cuvinte cu ajutorul „radicalilor primari expresivi" este, relativ, asemănătoare cu procedeul grupării cuvintelor pe câmpuri semantice, care „are o mare însemnătate pentru înţelegerea evoluţiei sensurilor, deci şi pentru etimologie"[11] , cu deosebirea că gruparea propusă de noi nu este o grupare pur semantică, ci şi una formală, dar nu întâmplătoare.

Şi pentru a nu despărţi aspectul formal de cel semantic, vom încerca o sinteză a

sensurilor pe care le avem în vedere, limitându-ne în articolul de faţă la radicalii *mac / mag, moc / mog, muc / mug, mam, mom* şi *mum.*

Am fi dorit sa prezentăm în această sinteză şi o ierarhizare a sensurilor, ceea ce ar fi însemnat şi includerea factorului cronologic, căci sensurile considerate a fi „de bază” sunt, implicit, şi „cele mai vechi”. Dar stabilirea priorităţii cronologice a unor sensuri faţă de altele se dovedeşte o întreprindere dificilă şi riscantă. Aşa, de pildă, sensul „ridicătură de pământ”, pe care îl considerăm sens de gradul I, se suprapune cu cel de „fiinţă obscură, supranaturala; duh rău etc.”, sens de gradul II. Cât priveşte legătura dintre „ridicătură de pământ” (element material) şi „fiinţă supranaturală” (element ireal), nu vom insista aici, ca fiind îndeobşte cunoscută. Rezumăm foarte pe scurt motivaţia acestei relaţii: sediul unor astfel de personaje este, de regulă, muntele, pădurea, codrul; apoi, ridicăturile de pământ, tumulii naturali sau artificiali, adăpostesc morminte, tezaure şi, inerent, duhurile care le patronează. Aşa se face că multe din cuvintele discutate au ambele sensuri, iar când unul dintre ele lipseşte din articolul glosat de dicţionare este de presupus că, în cele mai multe cazuri, el a existat.

Din sensul „ridicătură (mai mare) de pământ” se nasc în mod firesc denumiri ale celor care populează locurile respective, iar într-o etapă ulterioară s-au născut denumirile unor obiceiuri, ritualuri, dansuri populare etc., practicate de aceştia, care vor împrumuta numele creatorilor (ale beneficiarilor şi ale celor care le practică)[12] .

Este un fapt bine cunoscut ca să mai insistăm asupra lui că locuitorii de la şes au ironizat felul de a fi, modul de a vorbi, de a se mişca, aspectul în general al muntenilor, şi în acest fel numele („poreclele”) purtate de ei au devenit sinonime cu diverse denumiri ale unor însuşiri, de regulă negative: „(ins) greoi, cu mişcări încete, leneş, necioplit, prost etc.”. Nu numai *mocan* se găseşte în această situaţie, ci şi alte nume ca: *cioban, mocârţan, mocofan, momârlan* etc. Denumirile acestea depreciative s-au extins şi asupra altor categorii sociale. Mai mult chiar, prin analogie, s-au creat cuvinte noi, sensurile s-au îmbogăţit: cf. *mocârcă* „femeie butucănoasă” sau „fată neîndemânatică, mototoală”, cuvânt explicat de DLR din *moc*[13] .

Ridicăturile de pământ de dimensiuni mici erau, în multe cazuri, şi „semne de hotar”, cum este cazul lui *măgură, măhuie, momâie* etc., cuvinte care posedă ambele sensuri[14] .

O „movilă” artificială creată ad-hoc din lemne, pietre, bulgări de sare (vezi *mâglă),* deci o aglomerare de obiecte în sens larg, o grămadă, a împrumutat denumirea movilei naturale, a unei ridicături de pământ. Transferul semantic este firesc; el aparţine categoriei cuvintelor născute prin metaforă[15] .

Nu am epuizat întreaga suită semantică prin aceste exemple, căci mecanismul metaforizării, al comparării unui obiect cu altul, al metonimizării etc., cuprinde un spectru mult mai bogat, încât nu surprinde faptul că acelaşi cuvânt înseamnă: „ridicătură de pământ”, „duh rău”, „semn de hotar”, „măciucă” sau obiect concret de o anumită formă (sferic, umflat; referitor la forma fructelor unor plante, la cea a unor organe anatomice etc.) sau că, prin derivare, iau fiinţă denumiri ale unor locuitori, ale unor datini, jocuri

populare etc.

Înainte de a proceda concret la stabilirea etimologiilor unor cuvinte menţionate de DLR cu „etimologie necunoscută” sau la îndreptarea altora pe baza argumentelor enunţate până în acest punct al observaţiilor noastre sunt necesare câteva precizări:

a) reconstituirea „radicalilor primari expresivi” nu este rezultatul unui demers forţat, efectuat doar pe temeiul asemănării formale, ci unul obţinut din disocierea radicalului (sau temei) de mijloacele de derivare; totodată ne-am bazat, când lucrul a fost posibil, pe numele proprii care l-au conservat, respectiv pe „documentele de arhivă” ale toponimiei sau ale antroponimiei, atât cât am avut cunoştinţă de ele: existenţa radicalului *mom* este probată de diminutivul evident *momic* „ridicătură de pământ de dimensiuni variate”, dar şi de oronimul *Moma,* de numele topic *Momaia,* precum şi de antroponimele *Moma, Momu;*

b) o altă precizare necesară este aceea că nu am exclus din discuţie cuvintele moştenite sau împrumutate, nu pentru a le contesta etimologiile stabilite deja şi acceptate de lucrări lexicografice (deşi pe unele le punem sub semnul îndoielii), ci doar pentru a atrage atenţia că „radicalii primari expresivi” sunt evidenţi şi în asemenea exemple, chiar dacă ei , nu aparţin inclusiv limbii române: recunoaştem, de exemplu, radicalul *măc* în *măciucă,* pe *măg* în *măgură,* pe *mam* în *mamelă,* primele două elemente moştenite, cel de al treilea neologism; am pus la îndoială însă etimologii ca cea indicată pentru *măcău* sau *a măci* (*supra*, 151), ne exprimăm şi o altă părere despre *măciucă* sau propunem o explicaţie pentru obscurul *măceş* etc.

Acestea sunt argumentele succint prezentate. Urmează să vedem în ce măsură pot servi clarificării etimologice a cuvintelor luate în discuţie, capabile de a se supune acestui principiu combinat din aplicarea „etimologiei colective”[16] şi utilizarea „radicalilor primari expresivi”.

1. *MAC* (cu **variantele** *MĂC, MÂC)*

Măciucă este considerat cvasiunanim ca provenind dintr-un lat. **matteuca* (S. Puşcariu, *Et. Wb.,* I, nr. 1011; Candrea–Densusianu„ *Dict. et.,* nr. 1036; W. Meyer-Lübke, REW, nr. 5196); Al. Cioranescu (DER, nr. 4960), în urma discutării diverselor opinii, lasă problema deschisă. B. P. Hasdeu este de acord cu „filiaţiunile cuvântului *măciucă*”, aşa cum le stabileşte Cihac („vieux portug. *massca, massua;* fr. *massue*, picard *machuque;* neogr. ματζουχα; neosl. et serbe ìà÷óãà,. pol. *mazuga, maczuska*”) etc., toate din lat. *matea „* primitif perdu de *mateola,* instrument pour enfoncer en terre”, cărora Hasdeu le mai adaugă formele medio-lat. *maxuca* şi *mazuca*[17] . În comentariile sale la opiniile lui Cihac şi Hasdeu, H. Schuchardt respinge descendenţa lui *măciucă* din greacă şi înclină să creadă că el provine din sârbocroată, unde există, e drept, un cuvânt foarte apropiat de cel românesc: *maciuga*[18] .

Faptul că W. Meyer-Lübke menţionează (REW, nr. 5196, sub lat. **maccāre)* câteva cuvinte reconstituite sau real existente ca: **MACCA* „Hirtenstock (= bâtă ciobănească)”, fr. *maquer* „Hanf schlagen (= a bate cânepa)”, apoi v. it. *macco* „Menge (= grămadă, droaie)”; cf. n. it. *macca,* cu acelaşi sens, precum şi valonul *mak* „Kopf (=

cap)”, pus la îndoială de W. Meyer-Lübke, toate acestea întăresc ipoteza existenţei unui străvechi românesc *macă,* atât de precar reprezentat în izvoarele lexicografice actuale, din care s-a putut forma cu uşurinţă, pe terenul limbii române, un derivat *măciucă*[19], împrumutat apoi de popoarele slave învecinate (sârbocroaţi, poloni).

Măciulie, cu diverse sensuri, este considerat rezultatul unei contaminări dintre *măciucă* şi *gămălie* (cuvânt cu „etimologie necunoscută”) (cf. DLR, s.v.), deşi se pare că şi acest cuvânt s-a format tot pe terenul limbii române şi cu mijloace româneşti, respectiv cu suf. *-ulie,* „diminutival prin excelenţă (uneori şi peiorativ)”[20], şi am putea conchide, sub raportul vechimii, că *macă* este mai vechi decât *măciucă* şi *măciulie,* iar sub raportul „mărimii” obiectelor, *maca* mai mare decât *măciuca*, iar aceasta mai mare decât *măciulia.*

Măceş (Rosa canina) aparţine seriei cuvintelor fără etimologie[21]. De reţinut din exemplele date de DLR variantele: *măcieş, măciuieş, măciaş* şi *măciş* (pentru arbust) şi *măcieşă, măceşă, măcişă* (pentru *măceaşă,* fructul). Părerea noastră este că arbustul a avut ca punct de plecare, în denumirea sa, forma fructelor, aşa cum indică şi forma singulară înregistrată în zona Niculiţelului (Dobrogea): *măciucele*[22], metafora fiind evidentă şi în următoarele denumiri din domeniul etnobotanicii: *măciuci* „cârciumărese *(Zinnia elegans*)”, *măciuchiţă* „ferigă”; apoi: *măciuca macului, măciuca cepei, măciucă cu fulgi* „floarea papurei”, *măciuca cânepei, măciucă-de-brad* sau *măciulie-de-brad* „con de brad” ş.a. (ortografiate întocmai în DLR).

Cât despre eventualitatea derivării lui *măcieşă* (din care să se fi format *măciuieş*) sau chiar direct: *măciuieş* din *macă*, unde suf. *-eş* este echivalent cu *-aş*, diminutival[23], să se compare *porcoieş = porcoiaş, păducheş = păduchiaş, mălăieş = mălăiaş,* precum şi diminutivele: *scăuieş* „scăunel”, *scobăieş* (diminutiv al lui *scobai,* numele unui peşte).

2. *MAG* **(cu variantele** *MĂG, MÂG)*

Incontestabil, cuvântul *mag* a intrat în limba română prin intermediul scrierilor vechi (cf. „Irod pre ascuns chiemă maghi”, extras din *Noul Testament de la 1648,* notat pe margine *filosofi;* cf. DLR, s.v. *mag).* Aşadar, cu sensul „învăţat, filosof” cuvântul este cărturăresc, *mag* „vrăjitor” a existat, probabil, cu mult înaintea textelor scrise. Oricum femininul *magă* „vrăjitoare, prezicătoare”, cu varianta derivată *magheniţă,* sunt formaţii româneşti, iar etimologia propusă pentru *magă* (< it. *maga;* cf. DLR, s.v.) ni se pare puţin probabilă.

De la acest radical (cuvânt primar) s-au format cuvintele *măgăoaie* (cu variantele *magaoaie* şi *măgăoană)* „matahală”, precum şi „momâie de pus în semănături”; apoi, *măguiaţă* „vedenie, nălucire”, dar şi „ridicătură de pământ”, toate fiind derivate prin intermediul lui **măguie,* aşa cum demonstrează varianta sa fonetică cu *-h-, măhuie* „stafie, strigoaică”, dar şi „ridicătură de pământ în şes”.

Măgulă, variantă a lui *magulă* (învechit), „fiecare dintre cei doi umeri ai obrajilor, pomeţi”, explicat de DLR prin ngr. *μάγουλα*, este o dezvoltare semantică ulterioară a lui *măgulă,* variantă a lui *măgură,* ipoteză probată şi de *măguliţă* „ridicătură a solului mai

mică decât un deal”[24] .

Mâglă „grămadă (morman de lemne)” este explicat de DLR din magh. *máglya* (dial. *mágla),* dar raportat şi la *mâglă,* alt cuvânt omonim, glosat separat, cu sensul „negură, ceaţă, pâclă” (de origine slavă); sensul primar al acestui cuvânt, unul singur după opinia noastră, chiar daca nu este atestat direct, transpare totuşi din sensul lui *mâgla* „negură”, legătura dintre noţiunile „ridicătură de teren” şi „ceaţă” fiind expresia unitară a peisajului; în această privinţă să se compare sensurile lui *măgură:* „ridicătură de pământ”, „negură” şi „pădure situată pe un loc înalt” (DLR, s.v. *măgură).*

3. *MOC* **(cu varianta** *MUC)*

În afară de *mocan* şi *a moci* „a bate, a zdrobi”, discutate în partea de început a articolului, ne vom opri asupra câtorva cuvinte derivate din acest radical, direct sau prin intermediul altor derivate de la acelaşi radical.

Mocârcă, cuvânt depreciativ, *mocârţă* „bădăran”, dar şi „epitet (glumeţ) dat unei fetiţe neglijente”, *mocârţan* „mocan, bădăran”, precum şi *mocleac, moclică, mocodan, mocofan,* cu diverse sensuri, sunt considerate ca derivate ale lui *moc* sau poartă menţiunea „etimologie necunoscută”. O parte din ele este folosită de Laura Vasiliu în susţinerea existenţei sufixelor substantivale cu *-r-* expresiv[25] , bazându-se pe „grupurile simbolice” din limba română, analizate de Al. Graur[26] . Concomitent cu seria de cuvinte cu „temă analizabilă”, autoarea articolului citat evidenţiază şi „formaţii neclare”, printre care regăsim şi cuvinte discutate de noi în articolul de faţă.

Grupul *-rţ-* din componenţa cuvântului *mocârţan* are „valoare expresivă”, apariţia lui fiind „provocată”, nu „întâmplătoare”[27] . Din punct de vedere etimologic, *mocârţan* este derivat din tema *moc*, *moacă,* rezolvare valabilă şi pentru *mocârcă.* Cât despre „formaţiile neclare” („cuvinte care au structura şi etimologia neclare”), Laura Vasiliu menţionează că acestea sunt „cuvinte despre a căror etimologie nu ştim nimic”, dar printre ele pot exista unele care, de fapt, se încadrează în categoria celor clasificate la cuvinte analizabile, „pentru a servi, eventual, — adaugă autoarea —, ca punct de plecare pentru cercetări viitoare”[28] .

Mucă este menţionat de DLR (s.v. *moacă),* cu sensul „măciucă”, precum şi cu alte sensuri secundare, împreună cu *muc.*

4. *MOG* (**cu varianta** *MUG)*

În primul rând *mog (moagă)* sunt menţionaţi de DLR (s.v. *moacă).*

Toate cuvintele glosate de DLR, cu diverse sensuri, în general sinonime (cf. *mogalău* „om prost”; *mogâldan* „momâie”, dar şi „om bădăran”; *mogâldău* „om corpolent”), sunt explicate prin raportarea lor la *mogâldeaţă* „mică ridicătură de pământ”, sinonim cu *măguiaţă.* Prezenta lui *-l-* în aceste cuvinte, ca şi în *moglan (moclan)* „om mare şi prost”, este analizată de Elena Carabulea[29] , explicându-l pe acesta din urmă din *moc, moacă*, „epitet depreciativ pentru o persoană bleagă, înceată”[30] .

Cuvintele cu *-h-* în loc de *-g- (mohoandă, mohonie, mohoi)* nu ridică probleme, fenomenul substituirii celei de a doua consoane cu prima fiind un fenomen obişnuit, aşa încât am putea vorbi şi de variantele fonetice *moh, muh* ale celor doi radicali: *mog,*

mug.

B. P. Hasdeu menţionează, în observaţiile sale despre *măgură,* înrudirea „radicalei” *mag-* cu „slavicul *mogila* „movilă”, dar şi cu spaniolul *mogote* „montagne isolée” şi vechiul portughez *mogo* „piatră de hotar” şi adaugă că ambele sunt de „o provenienţă nelatină”[31] .

Savantul român, aflat mereu în dispută cu Cihac, contestă etimologia propusă de acesta pentru *mugur* (< lat. *muculus)* şi susţine înrudirea cuvântului cu alb. *mugul,* cea îndeobşte cunoscută şi acceptată de istorici şi lingvişti[32] , dar menţionează şi sanscr. *mukula* „bourgeon, bouton”[33] . Radicalul s-a conservat în oronimul *Muga* din arealul montan Muntele Mic — Ţarcu[34] .

5. *MAM* (**cu variantele** *MĂM, MÂM)*

Majoritatea covârşitoare a cuvintelor formate de la radicalul *mam* cu sensul general de „personaj obscur (duh malefic)”, unele dintre ele fiind întâlnite (în perechi: masculin / feminin) în descântece: cf. *mamorniţa* cu *mamorniţoiul.* Laura Vasiliu le clasifică la categoria „formaţiilor neclare”: cf. *mamarcă* „numele nevestii lui Scaraoţchi”, *mămăhoarcă* „babă meşteră”, explicat de DLR prin contaminare (de fapt, un cuvânt compus din *mamă* şi *hoarcă*)[35] . Având ca motivaţie forma (sferică, rotundă), *mamornic* „gândac de culoare neagră-albăstruie” ar putea să aibă şi o altă explicaţie, în eventualitatea implicării acestei insecte în practica leacurilor băbeşti, în descântecele care însoţeau aplicarea leacului. Aceleaşi presupuneri sunt valabile şi pentru *mămăruţă,* nume al cunoscutei *buburuze.*

6. *MOM*

Despre acest radical am mai amintit atunci când am exemplificat modalitatea de refacere a radicalului (din *momic* „ridicătură de teren de mărime variabilă”, precum şi din oronimul *Moma).* B. P. Hasdeu menţionează „medio-lat. *momus* şi *momerium,* germ. *Mumme, Mummerei,* fr. *momerie,* bohem. *mumraj*” pentru a explica forma veche românească *mamuie* (épouvantail) a actualului *momâie;* „mamue cu care spar (= sperii) păsările”[36] . Observaţia lui Hasdeu cu privire la originea acestui radical (formaţie infantilă) am menţionat-o mai înainte, ca exemplu de expresivitate a unor sunete[37] .

Momârlan s.m. „bădaran”, pentru care Scriban susţine că ar proveni dintr-o rădăcină *mom-* şi căruia Laura Vasiliu îi „reproşează” că nu arată „din ce se poate izola această rădăcină”[38] , are şi sensul de „moviliţă”, precum şi înţelesul de „mănunchi de zdrenţe folosit ca semn de hotar sau ca sperietoare”. DLR glosează cuvântul sub două titluri: primul cel cu sens depreciativ şi ca „denumire a unui joc popular” şi „a unui joc de copii”. Cuvântul este raportat la *momâie,* din care derivă limpede *momâiaţă,* deşi DLR îl menţionează cu „etimologie necunoscută”.

Provenite din acelaşi „radical primar expresiv” sunt şi cuvintele *momonete* „om de zăpadă” (apropiat, probabil, de *nămete),* precum şi *mominţ, momiţe*[39] şi *momuc* „rinichi” (DLR, s.v.).

Momirul, numele unui joc popular înregistrat în Valea Timişului (Banat) (DLR, s.v.)[40] , era însoţit, probabil, de anumite ceremoniale sau va fi avut legături cu practici

legate de diverse momente ale anului etc., aşa cum există şi alte jocuri populare cu motivaţii semantice de acest fel[41] .

7. *MUM*

Mumoaie, variantă a lui *momâie,* şi *mumoi* „grămadă" sunt cuvinte provenite din radicalul *mum,* pe care l-am putea socoti de fapt o variantă a lui *mom.* Radicalul se evidenţiază de sine stătător în numele topic *Mumueţi,* din zona Muntelui Mic (Banat) şi provine din *mumueţi,* pl. al unui **mumuete.* La Zlagna (Caraş-Severin) se spune *mumuioage* la „păpuşi" (inf. P. Sârbu).

În încheiere, se poate considera că cele mai multe din cuvintele analizate au o evidentă valoare expresivă, conferită de expresivitatea consoanei *m-,* precum şi de cea a vocalelor (cele deschise având un grad mai pronunţat de expresivitate), dar şi de mijloacele derivative, mai ales de „simbolismul fonetic" al grupurilor analizate de Laura Vasiliu *(art. cit.).*

Prezenţa acestor radicali în idiomuri îndepărtate de teritoriul limbii române, chiar dacă acestea sunt latine, dar şi în limbi nelatine, este o dovadă a vechimii lor. Nu putem, însă, afirma cu certitudine că aceşti radicali sunt moşteniţi din substratul traco-dacic, dar nici că ei au fost împrumutaţi.

Oricum, suntem mai îndreptăţiţi să explicăm unele din aceste cuvinte din „radicali primari expresivi", decât să apelăm la etimoane străine îndoielnice.

*Apărut în **SCL**, XL, nr. 5, p. 477-487, Bucureşti, 1989*

[1] *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980, p. 90-93.

[2] *Ibidem,* p 91. B. P. Hasdeu compară rom. *mocan* cu it. *macú* „orfan" în Brescia, *màcan* „băiat" în Val-Tellina = celt. *mak, makan* „fecior" *(Cuvente den bătrâni. Limba vorbită între 1550-*1600. *Studiu paleografico-lingvistic cu observaţii filologice de Hugo Schuchardt,* tomul I. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de G. Mihăilă, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983, p. 282). În observaţiile sale, H. Schuchardt remarcă existenţa lui *mocan* în maghiară *(mokány),* dar consideră că rom. *mocan* şi celt. *mac* „sunt însă mult prea îndepărtate" *(ibidem,* p. 492). Existenţa lui *mokány)* la maghiari se explică prin trecerea de la români la unguri" (Hasdeu, op. cit., p 544); vezi, de asemenea, Ciorănescu, nr. 5368, precum şi nota lui G. Mihăilă (Hasdeu, *op. cit.,* p. 606).

[3] Marieta Pietreanu, *Sufixul **-an*** , în SMFC, II, p. 93.

[4] Idem, *ibidem,* p. 98, unde sunt citaţi: Sextil Puşcariu, *Contribuţii la gramatica istorică a limbii române,* Bucureşti, 1911, p. 14; Ştefan Paşca, *Sufixe care indică apartenenţa locală,* în DR, VII, p. 158.

[5] *Art. cit.,* p 98.

[6] Exemplele din M. Pietreanu, *art. cit.,* p. 96.

[7] Cuvinte care explică numele *ţuţuian* „cioban din Ardeal; poreclă dată ardeleanului..." (DE); vezi şi Şt. Paşca, în DR, VI, p. 466, n. 1, unde se ocupă de tema acestui apelativ. Deşi nu face obiectul articolului de faţă, semnalăm totuşi sinonimia dintre *moţ* şi *ţop* „poreclă dată moţului" (Laura Vasiliu, *Sufixe substantivale cu **-r-** expresiv,* în SMFC, V, p. 38); cf. *moţârgan, momârlan* etc., discutaţi în

cuprinsul prezentului articol.

[8] Vezi şi Zorela Creţa, *Sufixele peiorative,* în SMFC, IV, p. 186.

[9] A. V. Superanskaia, *Structura imeni sobstvenogo. Fonologia şi morfologia,* Moscova, 1969, p. 43.

[10] Referindu-se la *momâie,* B. P. Hasdeu *(op. cit.,* p. 280) consideră cuvântul „de origine *copilărească"* şi dă exemple şi din alte idiomuri (infra nota 36) „fără ca să urmeze neapărat trecerea dintr-o limbă în alta"; în continuare citează observaţia lui G. von der Gabelentz: „Nepoţelul meu obişnuia să denumească toate lucrurile rotunde cu cuvinte monosilabice, care constau din *m–m* şi o vocală intermediară care era cu atât mai joasă, cu cât lucrul era mai mare. Astfel numea *Mum* un tablou mare rotund, *Mom* luna sau un ceas de buzunar, *Mim-mim-min-mim* stelele (plural prin reduplicare!)" (traducerea editorului). Am putea deci vorbi de „formaţii infantile" şi în epoci aparţinătoare „copilăriei" fiecărui popor.

[11] Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia şi limba română,* Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, p. 16.

[12] Cf. *mocancă, mocăneasca, momârlanul, ţuţuianca* (jocuri populare); *de-a momârlanul, ţuţuiul* (jocuri de copii) etc.

[13] Explicat din *moc* cu „grupul expresiv *-îr-",* ca şi *ţopârcă (ţop);* cf. Laura Vasiliu, *op. cit.*, p. 38.

[14] Cf. înrudirea dintre sp. *mogote* „montagne isolée" şt v. port. *mogo* „piatră de hotar" (B. P. Hasdeu, *op. cit.,* p. 278); vezi, de asemenea, frecventele sinonimii ale lui *movilă, gomilă, moşandră* etc. (V. Ioniţă, *Nume de locuri din Banat,* Timişoara, Editura Facla, 1982, p. 143-144).

[15] Vezi V. Ioniţă, *Metafore ale graiurilor din Banat,* Timişoara, Editura Facla, 1985, p. 23-25, 120-124.

[16] Principiu enunţat de Al. Graur (apud Ion Coteanu, Marius Sala, *op. cit.*, p. 16).

[17] *Op. cit.,* p. 278.

[18] Cf. B. P. Hasdeu, *op. cit.,* p. 521.

[19] Fie cu ajutorul suf. *-uc(ă)* (vezi Lucreţia Mareş, *Repartiţia geografică a sufixului* ***-u(că),*** în SMFC, VI, p. 89-96), fie cu varianta sonoră a acestuia, *-ug(ă),* pentru care vezi Finuţa Hasan, *În legătură cu etimologia sufixelor* **-ac, -ec, -ic, -oc, -uc** şi **-ag, -eg, -ig, -og, -ug,** în SMFC, VI, p. 45—46; cf. *măiugă* „momâie (de pus în semănături)" (DLR, s.v.), deşi variante fonetice precar reprezentate sunt demne de reţinut: *măcioacă, mocioacă, mociacă,* cuvinte în formarea cărora au putut fi atrase sufixele *-oc*, *-oacă,* cu valoare augmentativă, dar şi diminutivală, ataşate temelor *macă* şi, respectiv, *moc(moacă).*

[20] Cf. Elena Carabulea, *Interfixul [vocală +] -l- în derivarea non-verbală din limba română,* în SMFC, VI, p. 127; suf. *-ulă* intră în componenta unor sufixe compuse (G. Pascu, *Sufixele româneşti,* Bucureşti, 1916, p. 280).

[21] Este puţin probabil ca rom. *măceş* să provină din bg. *mečeski,* scr. *mëčju* „al ursului", cu referire la predilecţia acestui animal pentru *măceşe* (cf. Academia de Ştiinţe a R.S.S. Moldoveneşti. Institutul de Limbă şi Literatură, *Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti,* Chişinău, 1978, p. 273).

[22] Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic cuprinzând denumirile populare româneşti şi în alte limbi ale plantelor din România,* Bucureşti, Editura Academiei, 1968, p. 149.

[23] Pentru origine şi unele similitudini, vezi Ecaterina Ionaşcu, *Sufixele* ***-ar*** *şi* ***-aş*** *la numele de agent,* în SMFC, I, p. 77-88.

[24] Pentru bibliografia problemei, vezi I. I. Rusu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic şi componenta latino-romanică,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, p. 348-349. Cât despre transferul metaforic de la denumirile unor noţiuni privitoare la detalii de relief la părţi anatomice ale corpului uman, acesta urmează calea inversă procedeului obişnuit al „metaforei antropomorfice", mai puţin utilizat, dar întâlnit totuşi: cf. *gropul palmei* sau *crovul palmei, buza de la deal* (sau *de la vale*), respectiv „superioară" şi „inferioară" ş.a.

[25] *Art. cit.,* passim.

[26] *Grupuri simbolice în fonetismul românesc,* în SCL, X, 1959, p. 205-210, publicat şi în *Recueil d'études romanes,* Bucureşti, 1959, p. 73-78, unde se prezintă şi o bogată bibliografie generală pentru „simbolismul fonetic".

[27] În cazul când apariţia acestor grupuri expresive este „întâmplătoare", ele pot sau nu avea valoare expresivă; când aceasta este „provocată", ele au totdeauna valoare expresivă (Laura Vasiliu, *art. cit.,* p. 38).

[28] Idem, *ibidem,* p. 38.

[29] Cf. Elena Carabulea, *art. cit.,* p. 118.

[30] *Loc. cit.;* „interfixul" este evident şi în *mocleac,* precum şi în *moclic,* pe care DLR le menţionează cu „etimologie necunoscută".

[31] *Op. cit.,* p. 278 ; vezi şi supranota 24.

[32] Cf. I. I. Russu, *op. cit.,* p. 348-349.

[33] B. P. Hasdeu, *op. cit.,* p. 283.

[34] În acelaşi context geografic cu alte oronime conservatoare ale unor radicali oronimici *Piga, Gugu, Malu, Mumueţi* (V. Ioniţă, *Nume topice din Banat,* p. 201-202).

[35] *Art. cit.,* p. 37-38.

[36] *Op. cit., p. 280.* H. Schuchardt, referindu-se la *mamue (momâie)* îşi exprimă unele nedumeriri în privinţa etimologiilor formulate de Cihac. Important este că, invocând pe *muomel* „Wassergeist (= duh al apelor)", precum şi pe gr. *momos*, îşi pune întrebarea dacă nu cumva rom. a *momi* nu a avut iniţial sensuri legate de practicile magice *(ibidem,* p. 521); cf. şi *a amăgi,* apropiat ca formă de *mag, a măguli,* cu „etimologie necunoscută".

[37] *Supranota* 10.

[38] *Art. cit.,* p. 40.

[39] Cf. NALR-Banat, I, h. 86 (Amigdale): *mominţ* (p. 16) „amigdale" şi *momiţe* (p. 13, 23) „ganglioni".

[40] În prezent, jocul respectiv se dansează de ansamblurile folclorice pentru spectaculozitatea sa coregrafică propriu-zisă; din investigaţiile noastre, sumare, n-am putut stabili elemente de ceremonial care să fi însoţit cândva jocul.

[41] O clasificare a jocurilor populare româneşti, plecând de la numele lor, precum şi explicarea etimologică; v. *supra*, 114 ş.u.

RELAŢIA SEMANTICĂ
ÎNTRE *MORĂ* „FIINŢĂ SUPRANATURALĂ"
ŞI *MORĂ* „RIDICĂTURĂ DE PĂMÂNT"

Într-un articol anterior[1] foloseam sintagma **radical primar expresiv** (RPE) şi o motivam prin existenţa unor serii de radicali capabili să explice unele cuvinte pe care DA şi DLR le socotesc cu „etimologia necunoscută". Gruparea cuvintelor care au ca element comun un RPE este, relativ, asemănătoare cu procedeul grupării cuvintelor pe câmpuri semantice, care „are o mare însemnătate pentru înţelegerea sensurilor, deci şi pentru etimologie"[2], cu deosebirea că gruparea propusă de noi era susţinută în articolul amintit nu ca o grupare pur semantică, ci şi una formală, dar nu şi arbitrară.

Articolul despre RPE *MAC-/MAG-, MOC-/MOG-, MUC-/MUG-, MAM-, MOM-* şi *MUM-* a rămas deficitar prin faptul că nu a reuşit să stabilească o ierarhizare a sensurilor, prioritatea vechimii unora sau altora, în ultimă instanţă evoluţia cronologică a RPE, în drumul parcurs de la un sens la altul. În primul rând, este greu de spus dacă sensul „ridicătură de teren" (RT), considerat de noi, convenţional, sens de gradul I, constituie, într-adevăr, tema din care s-a dezvoltat sensul „fiinţă supranaturală" (FS), socotit sens de gradul II, căci ele se suprapun, aşa încât nu putem afirma cu toată certitudinea că sensul material (RT) este anterior celui ireal (FS), sau invers.

Se cuvine însă ca înainte de a extinde tema tratată cu referire la RPE *MAC-/MAG-, MOC-/MOG-* etc. la radicalul *MOR-,* pe care se bazează observaţiile articolului de faţă, să rezumăm pe scurt motivaţia relaţiei dintre RT şi FS.

Sediul unor fiinţe supranaturale este, de regulă, muntele, pădurea, codrul; apoi ridicăturile de teren, tumuli naturali sau artificiali, adăpostesc morminte, tezaure şi, inerent, diverse spirite (duhuri) etc., care le patronează. „Strigoii, moroii bântuie în preajma măgurilor. De Sângeorge, oamenii-strigoi îndrăgeau *hore-aeriene,* iar în Munţii Retezat strigoii şi moroii alcătuiesc conclavuri" (Vulcănescu 32). Existau şi alţi munţi (Godeanul şi Ceahlăul) care constituiau locuri consacrate demonismului *(ibidem* 316).

Alte amănunte de natură semantică şi etimologică se găsesc în articolul amintit, aşa că, în continuare, vom aduce în discuţie un alt RPE şi anume pe *MOR-,* radical care ridică însă unele dificultăţi.

Relaţia RT – FS concentrează, indiferent de radicalii primari expresivi, o varietate semantică, serii sinonimice. Pe de o parte, RT cuprinde diverse denumiri ale formelor de relief (deal, platou înalt, munte, ţinut muntos etc.), pe de alta, prin FS înţelegem: strigoi, moroi, stafii, duhuri ale pădurilor (Vâlve), duhuri ale munţilor, ale codrilor etc.

DLR consemnează existenţa cuvântului *moroi, -oaie* (cf. slavonul *мора*)*,* iar pentru sensul „(Regional, în superstiţii) Om despre care se crede că are puterea de a deochia copiii (cf. *boroi*)".

Înainte de a vedea care cuvinte sunt considerate de DLR ca fiind derivate din *moroi*, *-oaie,* precum şi ce cuvinte pot fi, ipotetic, derivate, după opinia noastră, dar

menţionate de DLR cu „etimologia necunoscută”, revenim asupra câtorva chestiuni tratate în articolul despre RPE *MAC-/MAG-, MOC-/MOG-* etc. Am stabilit acolo familiile cuvintelor de bază, într-o ordine arbitrară:

a) ridicătură de teren; *b)* fiinţă supranaturală; *c)* denumiri ale unor obiecte diverse: măciucă, semn de hotar etc.; *d)* nume date locuitorilor, de regulă păstori; *e)* caracteristici, de regulă depreciative, ale acestora şi, prin extensie, oamenilor în general; *f)* verbe provenite din cuvintele de bază sau derivate ale acestora; *g)* alte sensuri.

În rezumat, *moroi, -oaie* posedă următoarele sensuri: „s.m. şi f. **1.** (în superstiţii) Stafie, strigoi [...] despre care se crede că ar proveni dintr-un copil mort nebotezat, ucis sau înmormântat de viu [...] sau dintr-un mort neputrezit [...] căruia nu i s-a făcut slujba religioasă [...]; duh rău care ar suge sângele şi laptele vitelor [...] sau care ar speria copiii [...]; (regional) *moromeţ, mortăciune;* **2.** (Regional, în superstiţii) Om despre care se crede că are puterea de a deochia copiii; **3.** Fig. (Regional) Om înalt, gras, greoi [...], roşu la faţă [...]; om tăcut. morocănos (**1**) sau gata să facă rău cuiva [...]; om prefăcut [...]”.

DLR consideră că sunt derivate din *moroi, -oaie* următoarele cuvinte: *moroian* „s.m. (Regional, mai ales la plural) Nume dat locuitorilor din preajma munţilor Bucegi, în general păstorilor ardeleni din această regiune”; apoi, *moroienesc, -ească* „adj. (Regional) Care aparţine moroienilor, caracteristic moroienilor”; *moroiman, -ă* „adj. (Regional, despre oameni) Prost”, deformare a lui *moroian,* cu sens depreciativ. Fără să se spună cum s-a format din *moroi* este menţionat şi *moromeţ, -eaţă* „subst. (Regional) **1.** s.m. şi f. Stafie, moroi, **2.** s.m. (în forma *moromete*) Epitet dat unui om leneş”. Varianta bănăţeană *moroń, -oańe (muroń, -oańe)* nu este menţionată, măcar că printre exemplificări, forma cu *-oń* apare într-un citat provenit din informaţiile date de Liuba şi Iana: „Zidindu-se în fundamentul unei case umbra unui individ, acela negreşit într-un an va muri şi să va face stafie sau muroniu”; „O murit şi s-o făcut murońu” (ALR I 1 399/5), iar *morónıţă (murónıţă)* este menţionat ca titlu separat, cuvânt sinonim cu *moroaie*: „s.f. (Ban. şi sud-vestul Transilv.) Moroaie”.

Orientându-ne după informaţiile din DLR, în limba română nu există un cuvânt-temă *moră,* din care să fi derivat, în interiorul limbii române, *moroi,* respectiv *moroń (muroń).* O asemenea aserţiune nu corespunde realităţii, căci ea este contrazisă de toponimie. Un teritoriu întins, aflat la vest de Reşiţa, se numeşte *Moroasa,* denumire care s-a extins şi asupra unui cartier actual, aflat în vecinătatea sa. Acest nume topic nu este altceva decât un derivat cu ajutorul sufixului *-os*, *-oasa* dintr-o temă *moră*, cuvânt românesc, căci altfel nu ar fi fost posibilă derivarea, şi care să fi însemnat „loc bântuit de *moră* (= moroi, strigoi, stafii)”. Motivaţia acestui nume de loc am expus-o în altă parte (Ioniţă 82). Existenţa unui adjectiv românesc *moros, -oasă* este probată şi de numele topic din hotarul satului Lescoviţa: *Cracul Moros* (NALR - Banat. Supliment 29).

Dată fiind influenţa graiurilor sârbocroate asupra graiurilor bănăţene, este foarte probabil ca românii bănăţeni să fi împrumutat scr. *mora* „coşmar” şi să-i fi diversificat sensul, în aşa fel ca *moră* să fi devenit sinonim cu *strigă.* „**3.** (Popular; în superstiţii)

Strigoaie" (DLR, s.v.), din care a provenit *strigoi,* derivat cu suf. *-oi,* aidoma ca *moroi* din *moră.*

Cât priveşte originea lui *moroi* (slavonul *мора*) aceasta nu este unanim împărtăşită, căci după ce Ciorănescu rezumă diversele opinii, citându-i pe Cihac, Pascu, Bogrea, acesta conchide că „nos parece menos convincente" (538). În dialectul aromân, cuvântul este considerat feminin, cu plural necunoscut, cu menţiunea că înseamnă „coşmar"; cf. *pumoră:* gr. *άπομόρηα,* alb. *morë,* bg. *morë,* cu acelaşi sens (Papahagi 821).

Aşadar, pentru limba română nu se admite o altă origine decât cea slavă şi nici nu se semnalează vreun sens care să conducă spre cel de al doilea termen al relaţiei, RT. Singurul care se îndoieşte de originea sa slavă este Al. Ciorănescu.

În privinţa existenţei şi a sensurilor cuvântului în limbile slave, opiniile celor care s-au ocupat de cuvânt sunt unanime atât în privinţa originii, cât şi a sensurilor: cf. *mór* G. *-a* „Pest, Seuche"; ucr. *mir* G. *móru,* Wruss. abg. *morъ* μοιμός*;* (Supr.) bulg. *morъ* 'Pest' (Mladenov 304); scr. *môr* 'Sterben', sloven. *mór* G. *móra,* ceh. *mor,* polon. *mór* G. *móru,* osorb. *mór* G. *mora.* Urverw. lit. *mãras,* pl. *maraī 'Pest';* aind. *maras* m. 'Tod, Pestilenz', *marakas* 'Seuche' (aber nicht lat. *morbus* 'Krankheit'), weiter zu *меремü* s. Berneker EW, 2, 80, Trautmann BSl. 186, Meillet-Ernout 735, M.-Endz. 2, 635 (apud Vasmer 2, 156).

În privinţa personajului supranatural din mitologia rusă *кѐкѐмора* 'Gespenst, das nachts spirit, Hausgeist' se precizează: „Der erste Teil ist unklar, viell. zu *kúka* „Schopf, Zompf' oder zu *kukatı* (S. Berneker EW, 1, 676). evtl. lit. *kaukas* 'Kobold'. Der zweite Teil zu ukr. *móra* 'Alp, Trut' [...] (*ibidem* 556)[3] . Nu există alte opinii diferite faţă de cele menţionate de M. Vasmer nici în alte surse (Berneker EW, 1, 76-77; Brukner 635; Pokorny 735-737).

În limba irlandeză se menţionează numele propriu *Morrígain „* f. sort de demon femelle, puissance malfaisante" şi se semnalează confuzia ce se face între forma *mórrigan* şi *mór* 'grand', „et aussi *morrígu* par passage à la flexion à nasale. *Morrígain* comme nome propre faissait partie d'une trinité avec Bodh et Macha" (Vendryes 64-65). În continuare, Vendryes arată că valorile semantice în limbile slave sunt 'sorcière'; crede că termenul se întâlneşte, de asemenea, în compunerea denumirii unor personaje mitologice ale galilor şi conchide: „il s'agit donc d'un terme de caractère religieux, commun aux Celtes et Germains et s'etendent aux Slaves" (65).

Aşadar, din cele de mai sus reiese existenţa unui RPE care stă la baza unor teme ancestrale (pre-indoeuropene) cu sensurile „spirit al răului", „vrăjitoare", „vârcolac" etc. Dar nici o mărturie nu conduce spre sensul RT.

Dacă termenul pereche (RT) nu este atestat în nici una din limbile slave, îl întâlnim, în schimb, în spaţiul idiomurilor apusene ale Europei, mai ales în toponimie. Numele topic *Moras,* atestat la anul 1009 în regiunea Drôme, provine dintr-un radical preceltic *„mor-* „moviliţă, muşuroi". La fel se crede şi despre *Morestel,* aflat în cantonul Isère, ca provenind din *-mor-* „butte", iar originea lui *Mormoiron,* atestat la anul 1204, în forma *Mormorone,* se află, probabil, tot într-un radical preceltic, reduplicat, *mor-* „piatră,

muşuroi" (Dauzat-Rostaing 481-484).[4]

Am mai adăuga ca nume comune (apelative), sp. *morón* „Kleiner Hugel", provenit din lat. *maurus* „Mohr" (REW 5673a), apoi diverse denumiri comune în idiomurile apusene de origine latină, cum ar fi piazz. *murra* „Felsstück", probabil şi basc. *muru* „Haufen", „Hügel" (REW 5762). Demnă de reţinut este şi analogia paralelismului românesc *moacă* „măciucă", dar şi „movilă; ridicătură de teren", deci cu sensul RT şi cu sp. act. *moro* „măciucă", dar şi „movilă".

În lingvistica românească, problema celtică şi, mai ales, chestiunea urmelor probabile lăsate de aceştia în limba română, respectiv (şi) în toponimie, „a fost compromisă" de At. Marienescu[5] . Mai nimerit ar fi să spunem că nu acesta a compromis influenţa celtică asupra limbii române, ci unii din urmaşii săi care au manifestat *in corpore* respingerea opiniilor sale. Adevărul este că „celtica dunăreană este încă o lume necunoscută" (Hubert 306).

Mai există o chestiune la fel de delicată şi care ar trebui revăzută. Lingvistica românească, din dorinţa de a descuraja unele exagerări într-adevăr compromiţătoare, ridicole chiar[6] , a manifestat, în general, o prea exagerată prudenţă în a se pronunţa despre originea străveche a unor oronime sau hidronime, mai ales când acestea din urmă aveau o lungime a cursului lor mică, prudenţă ce n-au dovedit-o unii cercetători străini şi n-au aplicat criteriul mărimii în analiza vechimii unor obiective topice[7] .

S-a acreditat ideea că *mare* „adj. (pl. *mari)* Care întrece măsura obişnuită ca înălţime şi întindere" ar fi de origine celtică. I. I. Russu, după ce analizează diversele păreri contradictorii, de la o sursă la alta, conchide că „Singura înrudire reală este cea cu cuvintele celtice, semnalată de Meyer-L. şi Sköld, dar nu ca împrumut din celtică; însuşi Sköld admite că *mare* poate veni şi din altă limbă [...], care nefiind cunoscută nu e de luat în considerare [...]; recomandare justă, de aplicat în limbile mai bine cunoscute din alte zone ale Europei, - dar la noi nu se poate adopta integral, căci în istoria limbii române suntem obligaţi să operăm cu asemenea „hipothetische Sprache", deoarece utilizând numai elemente de limbă cunoscute s-au ticluit etimologii populare de tipul lui *mas, marem* > rom. *mare...*" (Russu 345). În acelaşi loc, I.I. Russu arată că această „ipotetică limbă", admisă şi de Decev, e cea care a mijlocit trecerea lui *mare* în româneşte din limba comună indo-europeană; cf. forma primară a rădăcinii **me-, mo-*. E adevărat, scrie Decev, „că în *mare* este echivocă originea lui *r* ce poate veni din *r* sau *l*, încât este posibilă răd. i-e. **mal* „puternic, mare". Deşi ambele rădăcini i.-e. sunt admisibile fonetic şi semantic, se pare că e de preferat prima, **mer-r-, *mo-r... "* (apud Russu 345).

Mai concludent în ceea ce ne priveşte pe noi, adică RPE *MOR-,* este cuvântul *morman,* considerat autohton, „cuvânt popular care s-a bucurat de puţină atenţie din partea etimologiştilor" (Russu 359). Regional, înseamnă şi „mică ridicătură de teren în câmpie", deci un fel de *gorgan,* cuvânt din care a şi fost derivat prin contaminare (Scriban). I. I. Russu explică cuvântul din i.-e. **mer-/mor-,* prin traco-dacică. Tocmai sufixul *-an* dă ideea de „mare cantitate, grămadă (de bucăţi)", dar el indică un radical de dată recentă (cf. *cârlan*)". În continuare dă exemplul isl. *mor* „grămadă", norv. dial.

myrja, sued. *mörja* (360).

Evident, sunt prea multe argumentele care pledează pentru *moră* de origine slavă, cu sensul FS, dar ne putem pune cu îndreptăţire întrebarea dacă nu cumva, date fiind „extremităţile conservatoare”, pe de o parte graiurile iberice cu *moro* „movilă”, iar pe de altă parte cele dacoromâne, cu *moră* cu sens atestat (indirect) doar în cel de al doilea termen al perechii (FS), a existat şi în spaţiul dacoromânei un *moră* cu sensul RT. Chiar înainte de romanizare, fie de origine traco-dacică, fie celtică.

Indiferent de sensul lui *moră* (RT sau FS), cuvântul este frecvent în onomastică (atroponimie şi toponimie), sub formă frustă: *Mora, Moru,* antroponime (DO 326), sau sub forma unor derivaţi: *Moran, Moruţ* etc., antroponime, sau *Morău,* toponim *(ibidem).*

Interesant este şi oronimul *Zamora* (de lângă Buşteni), menţionat şi ca antroponim (Tg.-Jiu), pe care N. A. Constantinescu le socoteşte simple coincidenţe cu toponirnul spaniol *Zamora* şi vrăjitorul *Zamori,* menţionat de Cronograful lui Cigala din 1637 (DO 413).

În spaţiul românesc, *Zamora* este un toponim tipic slav, alcătuit din prezenţa slavă *za* şi un cuvânt-temă *mora* (cf. *Zagoru, Zamostea, Zapodie, Zănoaga* ş. a.), toate analizabile, căci slv. *za* înseamnă „dincolo (de)”, „peste”, urmat de un toponim sau un entopic). În cazul oronimului *Zamora,* este foarte probabil că a existat un nume topic cu referire la o formă de teren ridicată, înaltă, denumit **Mora,* denumire provenită din amintitul termen slav *mora* „spirit (duh) al răului”. Ne găsim însă din nou în faţa cercului vicios; ce a existat mai întâi: sensul RT sau FS? În cazul originii slave, plauzibilă este întâietatea sensului FS. Ne punem însă întrebarea dacă nu cumva *Mora* exista la venirea slavilor, toponimul având în acest caz o origine autohtonă, caz în care plauzibilă este prioritatea sensului RT.

Suprapunerea celor două sensuri este asemănătoare şi în cazul oronimului *Alpi,* la baza căruia stă radicalul *alpo,* care figurează, alături de *mag, mal, pik ş.* a., toate socotite rădăcini de origine pre-indoeuropeană şi referitoare la forme de relief.[8] Nu este un fapt întâmplător că germ. *Alpe* înseamnă „coşmar”, aidoma cu slv. *mora.*

***

Am lăsat pentru a fi discutate separat numele topice româneşti binecunoscute *Moreni* şi *Moroieni.* Dacă *Moroieni* este considerat, alături de *Valea Moroianului,* că provine din *moroian* „supranumele românilor ardeleni de prin părţile Braşovului” (Iordan 297), numele de sate *Moreni,* unele existente, altele dispărute sau contopite cu localităţi învecinate, provin dintr-o temă antroponimică, după opinia lui N. A. Constantinescu, care exclude tema substantivului comun *moară,* cu pl. *mori,* căci „sunt 6 sate cu acest nume, fără iaz de moară” (DO 326). Fie că tema este antroponimul *Mora* sau *Moru,* sau un prezumtiv apelativ comun entopic *moră,* elementul derivativ este sufixul *-ean* cu pl. *-eni.* Sufixul *-ean* indică, în primul rând, apartenenţa locală, fiind deci vorba de un derivat de la un nume de loc; cf. *Albeanu* < *Alba, Budeanu* < *Buda* etc, (DO LVII).

Sinonimia dintre *-eşti* şi *-eni* este, relativ, recentă. „De obicei, numele satului se formează de la al cneazului (sau al boierului) cu ajutorul sufixului *-eşti* şi *-eni, -(i)ani,* plurale ale lui *-escu,* respectiv *-eanu,* a căror funcţiune constă în indicarea originii persoanelor" (Iordan 157). La aceeaşi pagină (în nota 2), se face precizarea: „Numai primul (*-eşti,* n.n. V.I.) are, de la început şi până în momentul de faţă, această valoare. Celălalt a căpătat-o cu vremea, căci sensul lui a fost odată exclusiv local şi continuă să fie, de obicei, astfel chiar astăzi". De aceeaşi părere - continuă Iorgu Iordan - era şi Hasdeu, „după care suf. *-ian* indică originea locală, nu personală a unui individ" (159)[9] .

În privinţa distribuţiei satelor denumite *Moreni,* aceasta se găseşte la sud de Carpaţi (Dâmboviţa, Dolj) sau la est de arcul carpatic (Bacău, Neamţ, Vaslui şi Iaşi), după cum reiese din IND. Rămâne o problemă deschisă cercetarea originii fiecărei localităţi, confirmarea sau infirmarea ipotezei că locuitorii primi ai acestora au venit (sau nu) de peste Carpaţi, din ţinuturile muntoase, dacă au fost (sau nu) păstori, aidoma mocanilor, ungurenilor, ţuţuienilor etc., care au întemeiat sate în Muntenia sau Moldova.

Dacă *Morău* (Cluj) poate fi de origine antroponimică, *Moreni* provine foarte probabil dintr-un nume comun, *morean,* locuitor dintr-un ţinut **Mora,* aflat în vecinătatea Braşovului, a Zamorei, a Bucegilor, de unde provin atâţia oieri întemeietori de sate dincolo de Carpaţi. O observaţie a lui Iorgu Iordan ne face să îndrăznim o asemenea ipoteză. El admite că putem lua în discuţie „nume topice virtuale, cuvinte în măsură de a numi aspecte ale solului, aşezări umane" (404, nota 1).

Pentru valoarea locală a suf. *-eni* din alcătuirea oiconimelor *Moreni* pledează şi următorul nume topic: *Morenţ.* Documentul cu nr. 22, emis la 11 iunie 1585, în limba maghiară[10] , menţionează aşezarea umană *Morenz* (în versiunea maghiară). Acesta exista, de fapt, mai devreme: cf. *Morenz,* (a. 1549), apoi, peste zece ani, forma se menţine (*Morenczy*); peste alţi 25 de ani, aflăm că localitatea se mai numea „Felsö-Muthnok alio nomine *Morencz*". În anul 1599, localitatea este menţionată cu o formă slavă *(Morova),* dar numele iniţial s-a păstrat, căci în hotarul satului Sacu (judeţul Caraş-Severin) se află numele de loc *Morenţ* (DIT II 372), care la origine este un plural *(Morenţi),* cu *-i* asurzit, aşa cum este cazul şi numelui de localitate (în acelaşi judeţ) *Zorlenţ(i).* Sufixul *-eanţ,* cu pl. *-enţi* este echivalent cu *-ean, -eni;* cf. *domănenţi* < *Doman, gătăienţi* < *Gătaia* ş. a.

***

În seriile de radicali primari expresivi discutaţi în articolul amintit (*supra, 149*) am evidenţiat sensurile secundare ale unor cuvinte derivate din teme primare. Aceeaşi situaţie se întâlneşte şi în cazul RPE *MOR-.* Majoritatea acestor cuvinte au rămas neexplicate din punct de vedere etimologic. În cele ce urmează, ne vom opri asupra lor, sprijinindu-ne pe argumente logice şi comparându-le cu derivate provenite din alţi RPE.

Morăi „vb. IV. **Intranz.** (Prin Bucov.; despre oameni) A fi rău, a se purta neomenos", derivat, probabil, din *moră;* cf. *moroí,* verb din al cărui sens reţinem: „... a apărea înaintea oamenilor, speriindu-i, umplându-i de groază", derivat din *moroi*[2] (DLR);

din *moroi* derivă şi *morăială „* s.f. (Prin Mold.) Bătaie dată cuiva cu învârteală de păr, (Regional) *morăneală.* Com. din fostul judeţ Neamţ"; *Morăiaţă* „(Regional) Leucoree", cuvânt bazat pe vreo superstiţie şi legat evident de termenul botanic *morea* „s.f. (Bot; regional) Zârnă (Solanum nigrum), dar şi ca denumire populară a unei alte specii: cf. Solanum dulcamara" (DEB 161). Aceasta este folosită în tratamentul epilepsiei. Alte denumiri: *losnicioară-de-ceas-rău, umbra-nopţii, bolânzele* etc, Denumirile sugerează rolul acestor plante în tratarea bolilor sau a tulburărilor cauzate de duhuri (forţe) malefice.

Aşa cum din RPE *MOM-* provine numele unui dans popular, cu origine obscură, respectiv *momirul,* avem şi în cazul RPE *MOR-* un dans popular denumit *moreca,* a cărui etimologie nu se cunoaşte.

Un alt cuvânt obscur, în privinţa originii sale, este *morghină* „s.f. (Regional) Om rău", apoi *morhoanghină* „s.f. (Regional) Om prost". *A morânci"* v. IV. **Tranz.** şi **intranz.** (Prin Oltenia şi Munt.) A lucra ceva cu greutate…"; **Tranz.** A bate tare (pe cineva), lovindu-l cu pumnii, cu picioarele"[11] , apoi „(în imprecaţii) *Morânci-te-ar dracii". Morânglav* este un compus greu de exprimat în privinţa elementelor sale componente, dintre ale cărui sensuri reţinem: „adj. **1.** (Regional) Lipsit de vigoare; slăbănog"; **2.** „(Prin Munt.) Tăcut, moracănos"; *morânglăveasca* „s.f. art. (Regional) Numele unei hore", derivat evident din *morânglav. Mormondol* este singurul cuvânt referitor la termenul pereche, RT: cf. „s.n. (Regional) Pisc, vârf"[12]. Numele unui alt joc popular, *morodincă,* este puţin probabil să aibă vreo legătură cu ***horodincă*****,** după cum indică DLR. *Morhai* „s.m. (Regional) Om morocănos" stă, de asemenea, sub semnul obscurităţii originii sale. *Morohăi*[13] „interj. (Prin Transilv.) Vorbă obişnuită la strigări din deal" este înrudit, probabil, cu discutatul *alimori,* legat de acelaşi obicei (v. DA). De acelaşi obicei („strigatul peste sat") este legat şi *moroleucă* „s.f. (Regional) Torţă făcută dintr-un băţ înfăşurat cu paie pe care îl aprind flăcăii pe dealurile din preajma satului, în seara de lăsata-secului".

În concluzie, este foarte probabil ca peste un autohton *moră* RT să se fi suprapus cuvântul de origine slavă *moră* FS; oricum legătura dintre aceşti doi termeni este evidentă.

Originea pre-indoeuropeană a lui *moră,* păstrată la noi prin limba vorbită de populaţia autohtonă din Dada, sau intrată prin influenţă slavă ulterioară, trebuie corelată cu existenţa radicalilor preceltici, precum şi cu existenţa unor cuvinte apropiate semantic din idiomurile apusene ale Europei.

Similitudinea dintre seria derivativă bogată, dar şi obscură în privinţa originii a radicalilor primari expresivi *MAC-/MAG-, MOC-/MOG-* etc. şi cea derivată din *MOR-* dovedeşte şi aceasta existenţa unui RPE *MOR-* care, odinioară, a avut ambele sensuri: RT şi FS.

Etimologia toponimului *Moreni* rămâne o problemă deschisă, căci datele de care dispunem nu ne permit avansarea unor soluţii sigure.

BIBLIOGRAFIE

Berneker – Erich Berneker, *Slavisches Etymologisches Wörterbuch,* II Band, Heidelberg, 1913.

Bruckner – Alexander Bruckner, *Slovnic etymologiczny jezyka polskiego,* Varşovia, 1970.

Cioranescu – Alejandro Cioranesco, *Diccionario Etimológico Rumano,* Biblioteca Filologica, La Laguna, 1966.

Dauzat-Rostaing – A. Dauzat et Ch. Rostaing, *Dictionaire étymologique des noms de lieux en France,* Ediţia a II-a, Paris, 1989.

DEB – Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic cuprinzând denumirile populare româneşti şi în alte limbi ale plantelor din România,* Bucureşti, 1968.

DIT I, II – Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania,* I - II (1967-1968), Bucureşti.

DO – N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc,* Bucureşti, 1963.

Hubert – Henri Hubert, *Celţii şi civilizaţia celtică,* Bucureşti, 1983.

IND – I. Iordan, P. Gâştescu, D, I. Oancea, *Indicatorul localităţilor din România,* Bucureşti, 1974.

Ioniţă – Vasile Ioniţă, *Nume de locuri din Banat,* Timişoara, 1982.

Iordan – Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* Bucureşti, 1963.

Papahagi – Tache Papahagi. *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic,* Ediţia a II-a, Bucureşti, 1974.

REW – W. Meyer-Lubke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch,* Ediţia a II-a, Heidelberg, 1930.

Russu – I. I. Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton tracodacic şi componenţa latino-romanică,* Bucureşti, 1981.

Vasmer – Max Vasmer, *Russisches etimologisches Wörterbuch,* 2. Band, Heidelberg, 1955.

Vendryes – J. Vendryes, *Lexique étymologique de l'irlandais ancien,* Paris, 1960.

Vulcănescu – Romulus Vulcănescu, *Mitologie română,* Bucureşti, 1985.

Apărut în Studia Universitatis Babeş-Bolyai, ***Philologia****,*
XLIV, 1-2, p. 117-126, Cluj-Napoca, 1999

[1] *Etimologia cuvântului* ***mocan*** *şi implicaţiile lui etimologice* (*supra* 149).

[2] Ion Coteanu, *Etimologia şi limba română,* Bucureşti, 1987, p. 16.

[3] Vezi şi Anca Irina Ionescu, *Lingvistică. şi mitologie. Contribuţii la studierea terminologiei credinţelor populare ale slavilor,* Bucureşti, 1978, p. 22-26. Autoarea discută pe larg cuvintele slave derivate din tema *mora,* iar despre personajul mitologic *Kikimora* menţionează că se află şi în toponimie (p. 24).

[4] Dauzat presupune că şi alte nume topice, denumiri de vechi aşezări de pe teritoriul francez, au la bază radicali preceltici, fie cei în legătură eu radicalul adus în discuţie *(MOR-),* fie cu alţi radicali (vezi articolele sub M).

[5] Cf. Sofroniu Liuba şi Aurelia Iana, *Topografia satului şi hotarului Măidan urmată de „Studiu despre Celţi şi numele de localităţi”* de dr. At. M. Marienescu, Caransebeş, 1985.

[6] Articole de tot felul, marcate de porniri traco-dacomane, a găzduit de-a lungul timpului publicaţia „ Noi Tracii”, patronată de *Centro Europeo di Studi Traci* din Milano (Italia), dar au apărut şi cărţi purtând girul unor cunoscuţi lingvişti, cum este cea semnată de Aurel Berinde şi Simion Lugojan, *Contribuţii la cunoaşterea limbii dacilor,* Editura Facla, Timişoara, 1984, o colecţie de aberaţii, prefaţată de Ariton Vraciu.

[7] Vezi, de pildă, I. Duridanov, *Die Hidronymie des Vardarsystems als Gheschichtsquelle,* Koln-Wien, 1975, unde întâlnim, demonstrate riguros, hidronime, al căror curs nu depăşeşte 30 km lungime, de origine tracă.

[8] Marcel Baudot, *Deux oronymes préindo-européens,* în CL, III (supliment), p. 81.

[9] O analiză amplă, care antrenează opinii diferite şi care, în final, duc spre părerea că suf. *-ean, -eni* are o funcţie locală, găsim în lucrarea citată deja (Iordan 403-412).

[10] Costin Feneşan, *Documente medievale bănăţene (1440-1653),* Timişoara, 1981, p. 22.

[11] Asemenea verbe, cu sens similar, întâlnim şi în seria RPE *MAC-/MAG-, MOC-/MOG-* etc.; cf. *a măci,* derivat din *macă* „măciucă”.

[12] Nici o lucrare recentă (D. Loşonţi, *Toponime româneşti care descriu forme de relief*, Cluj-Napoca, 2000) nu-l menţionează. În anchetele noastre, efectuate în bazinul superior al Bârzavei (*supra*, 63), am înregistrat cuvântul *mormondol* cu următoarele sensuri: „ceva care se rostogoleşte” (Ţerova); „se zice la un copil mic” (Ţerova); „muşuroi” (Moniom); „se fac mormondol nişte dârze (= cârpe) sau fânul” (Cuptoare-Secu); „le strângi mormondol cân plouă (despre rufele întinse la uscat)” (Câlnic) .

[13] Explicat, neconvingător încă, de DLR din *măreo* + *hăi.*

PROVERBELE: CUVINTE ŞI INTERPRETĂRI

Alături de ghicitori (cimilituri) şi descântece, proverbele (zicătorile) conţin, cel mai adesea, cuvinte vechi, multe dintre ele ieşite din uz, păstrate doar în graiuri şi pe arii restrânse, dacă nu chiar, de multe ori, uitate până şi de vorbitorii graiurilor, care odinioară le cunoşteau sensurile. Cuvintele din categoria celor amintite pot produce confuzii şi din această cauză unele proverbe ne apar ca nişte paradoxuri sau simple jocuri de cuvinte. Cum am putea interpreta, de pildă, un proverb ca acesta: *„Bărbatul să aducă cu sacul, muierea să scoată cu acul, tot se isprăveşte”* (Pann, II, 40/214)[1] sau *„Boala vine cu carul şi iese cu acu!”* (Baronzi, O., 50/239)? Antinomia *sac – ac* sau *car – ac,* înţelegând în ambele cazuri prin ac „mic instrument care serveşte la cusut”, este absurdă, aşa încât *ac* trebuie să aibă un alt înţeles care să facă posibilă o legătură logică între membrii-cheie din cele două perechi: *sac – ac* şi *car – ac.*

Colecţia de proverbe la care am apelat (Hinţescu, P.) cuprinde peste 4500 de

proverbe extrase din culegeri, în marea lor majoritate folosite ca surse bibliografice de dicţionarul tezaur al limbii române (DA şi DLR). Ea vine în sprijinul cititorului cu un *Glosar* (p. 227–231), menit să explice unele cuvinte, precum şi cu un *Indice tematic* (p. 232–243) întocmit în intenţia de a grupa cele peste 4500 de proverbe pe teme: *Adevăr, Curaj, Dreptate* etc.

Dar chiar dacă în mare parte astfel de cuvinte au fost glosate în DA şi DLR, este nevoie (şi am spune chiar anevoie) de a căuta şi a afla printre diverse sensuri, locuţiuni şi expresii care dintre acestea fac posibilă interpretarea corectă a proverbului în cauză. De multe ori, în calea acestui demers se pun cuvintele, obscure din punct de vedere semantic, de care aminteam.

Întrucât DA şi DLR nu sunt uşor accesibile, am socotit de cuviinţă să ne oprim asupra acelor cuvinte inexistente în cele mai la îndemână lucrări lexicografice: DM şi DEX. Cum spuneam, câteva nu sunt glosate nici în DA şi DLR.

Ne-am propus, de asemenea, nu numai să clarificăm sensurile cuvintelor, ci şi să interpretăm „mesajul” proverbului, mai ales când am constatat că încadrarea acestora în indicele tematic întocmit de autorul culegerii de care ne-am folosit (Hinţescu, P.) nu este totdeauna corectă, aşa cum este cazul celor mai multe grupate sub titlul *Înţelepciune* sau sub acela de *Sfat,* pentru că proverbele sunt ele însele „sfaturi înţelepte”. Am acceptat etimologiile propuse de DA şi DLR, în afara unor cazuri, puţine, când ne-am permis nici corecţii, dar mai ales clarificări, dat fiind faptul că DLR trimite doar la etimon, fără alte explicaţii.

Modul de organizare a materialului lexical prezentat în continuare este următorul: cuvântul, categoria gramaticală căreia îi aparţine, proverbul (sau proverbele) în care a fost întâlnit cu indicarea sursei, conform siglelor stabilite (*supranota* l). Am recurs la tălmăcirea proverbului într-o modalitate mai amplă decât o simplă încadrare a lui într-un concept sau temă, operaţiune necesară, de cele mai multe ori, explicării sensului cuvântului. În sfârşit, precizăm că materialul lexical a fost ordonat alfabetic.

ac s.n. (pl., probabil, *acuri*): *„Bărbatul să adune cu sacul, muierea să scoată cu acul, tot se isprăveşte”* (Pann, II, 40/214); *„Boala vine cu carul şi iese cu acul”* (Baronzi, O., 50/239). În primul proverb, este evidentă punerea faţă în faţă a ideii de *agoniseală* cu aceea de *risipă;* ceea ce adună bărbatul cu sacul, adică „mult; din belşug”, risipeşte femeia. În cel de al doilea proverb, semnificaţia acestuia este că „boala vine uşor, dar şi cu suferinţă multă, şi se lecuieşte anevoie, încetul cu încetul”. Evident că *ac,* în accepţiunea lui semantică cunoscută, încurcă lucrurile; în cazul de faţă *ac* este o variantă a lui *acov,* menţionat de DA şi în forma *acău,* care, „în Banat, în părţile ungurene şi în Mehedinţi”, reprezintă „o măsură de capacitate mai mare decât vadra”; „cu o capacitate de 40 de oca”, cuvânt provenit din scr. *acov* (DA, s.v.).

abanos adv.: *„Şade tot abanos, ţeapăn şi vârtos”* (Pann, I, 95/2647). Orientându-ne după celelalte două adverbe (*ţeapăn* şi *vârtos),* este explicabil de ce considerăm pe *abanos* ca fiind adverb; apoi, am avut în vedere caracteristica arborelui exotic: „cu lemn negru, greu şi tare”, aşa încât sensul lui *abanos* este acela de „băţos”

sau chiar „tare”, preluându-se una din caracteristicile abanosului. Înţelesul proverbului depinde de accepţiunile semantice acordate lui *vârtos* (= puternic) şi lui *abanos* (= tare), caz în care încadrarea proverbului în tema *Voinicie* este corectă (Hinţescu, P., 243), dar ar putea avea şi o nuanţă peiorativă, fiind vorba de cineva „fălos; fudul”.

birui vb. reflex.: *„Cine se biruieşte / De orişice pofteşte / Dobitoc se numeşte”* (Pann, II, 113; Munteanu, 158/241). Proverbul trebuie interpretat în sensul: „cine se lasă înrobit (nu se poate abţine) de (de la) toate tentaţiile este demn de calificativul *dobitoc”.* Probabil că I. C. Hinţescu a avut în vedere acest din urmă atribut, motiv pentru care a glosat proverbul la tema *Prostie,* ceea ce nu e tocmai potrivit, fiind vorba de cel stăpânit de pofte, căci *a se birui* înseamnă „a se lăsa biruit (stăpânit)”.

bumbăcar s.m.: *„Bumbăcarul nu se uită cu ochi buni la câinele alb”* (Pann, II, 64/257), glosat la *Înţelepciune* (Hinţescu, P., 238), subsumare derutantă şi neconcludentă. Dacă ar fi fost vorba ca bumbăcarul să se uite „cu îngăduinţă sau cu dispreţ”, având în vedere că *bumbăcar* înseamnă „lucrător care se ocupă cu scărmănatul şi torsul bumbacului”, încadrarea proverbului la tema *Înţelepciune* ar fi avut un oarecare temei, dar acesta „nu se uită cu ochi buni”, ceea ce denotă că proverbul semnifică altceva. „Cheia” se află, bănuiesc, în metafora „câine alb”, care exprimă un exponent concret: fabricantul de alte pânzeturi (albe), de altă natură, la care bumbăcarul nu se poate uita cu ochi buni.

căpistere s.f.: *„Aşteaptă întâi să vedem alb în căpistere”* (Pann, II, 236/157); *„Până să văd alb în căpistere, mi-a ieşit părul prin căciulă”* (Pann, I, 149/2330). *Căpistere* are sensul de „albie, covată mică în care se cerne făina sau mălaiul şi în care se frământ aluatul” (Hinţescu, *P.,* 227). Cuvântul *alb* îşi dezvăluie, în acest fel, sensul: „făină”. Primul proverb este încadrat la tema *Înţelepciune,* iar al doilea la *Răbdare.* „Albul din căpistere reprezintă rezultatul unui efort îndelungat, însoţit de răbdare. Proverbul vizează, însă, şi neputinţa (pentru moment), apoi nevoia unor probe concludente, a unei motivaţi mai ales în primul proverb.

cerbicos, -oasă adj.: *„Omul cerbicos / Ca mărul veninos”* (Pann, I, 70/2118) *Cerbicos, -oasă* „orgolios, dârz” provine din *cerbicie* „încăpăţânare, tenacitate” (DA, s.v. *cerbice).* Comparaţia este clară, dar credem că trebuie să avem în vedere sensurile peiorative ale lui *cerbicos* („orgolios; încăpăţânat”).

chioştec s.m. şi n.: *„Când te uiţi la el şi trece / Parcă este în chioştece”* (Pann, 100/643). DA consemnează numai varianta *chiostec,* cu diverse sensuri, dintre care, aici trebuie avut în vedere sensul arhaic: „şiret la gulerul mantalei, cu care aceasta se încheia, când se lua numai pe umeri…”, exemplificat cu: „Boierii […] merg înaintea Domnului (…) cu contăşile pe umere, numai în chiostece” (DA). În primul rând, trebuie să observăm că *chiostec* este rezultatul procedeului metonimic, propriu-zis al unei sinecdoce (parte pentru întreg). Proverbul exprimă „aroganţa”, „fudulia” însoţită de „prostie”, „lăudăroşenia”, teme la care nu am găsit încadrat proverbul în culegerea lui I.C. Hinţescu.

chirie s.f.: *„Chiria aşteaptă pe chirigiu şi drumul pe călător”* (Pann, I, 248/

405). Aici, *chirie* nu are înţelesul curent de astăzi, adică „sumă plătită pentru un lucru oarecare folosit temporar”, ci pe acela de „*marfă* (transportată)”, „pentru care se plăteşte o anumită sumă” chirigiului (= cărăuşului), fiind vorba şi de această dată de un transfer semantic metonimic.

cimil s.m.: *„Cimil cu cimil se adună”* (Pann, II, 78/3578). DA glosează pe *cimil* interj. ca „formulă iniţială a ghicitorilor”, cu diverse variante formale, precum şi pe *cimili* vb. „a dezlega sau a tâlcui o ghicitoare”. În cazul proverbului de faţă, *cimil* este substantivizat. De la împrejurarea concreta că o cimilitură atrage după sine o alta, proverbul s-a generalizat la „*Cine se aseamănă se adună”.*

cârlig s.n.: „*Tovarăş numai la câştig, la pagubă pune cârlig”* (Pann, I, 104/2785), proverb în care trebuie să avem în vedere locuţiunea verbală *a pune cârlig* „a încurca treaba, a pune beţe în roate”[2] .

clince s.f.: „*A nu juca nici minge, nici clince”* (Baronzi, O., 43/3280). *Clince* este o variantă a lui *glinţă* (*glince*), „popic cu care se joacă tinerii în lipsă de cotcă” (= minge), un termen de origine sârbocroată: *klinca* (DA), proverb echivalent cu „*Nici în car, nici în căruţă”,* glosat tematic la *Lene* (Hinţescu, P., 238), deşi proverbul exprimă mai degrabă „nehotărârea”, „şovăiala”.

codru s.m.: *„Câinele nu fuge de codru”* (Ispirescu, 175/584)*; „Câinele nu fuge de codru, ci de ciomag”* (Pann, II, 167/3633). Aceste două proverbe sunt mai puţin transparente în privinţa sensului lui *codru,* implicit, a semnificaţiei proverbelor. Ambele aspecte devin mai clare în: *„Cui îi este foame, codri visează”* (Pann, I, 140/729) şi „*Flămândul codri visează şi vrabia mei”* (Pann, II, 158/1210); *codru* are, în toate cele patru cazuri, sensul de „bucată (mai mare) de pâine, mămăliga, slănină etc.” (DA). În primele două proverbe, antinomia (exprimată clar în cel de al doilea), *codru – ciomag,* are semnificaţia *binelui* şi *răului:* „nimeni nu fuge de bine; îşi ia lumea în cap numai din cauza răului”. În celelalte două, *codrul* (de pâine, mămăligă) şi *meiul* semnifică idealul (aspiraţia) minim(ă) exprimată, specifice pentru fiecare în parte.

curătură s.f.: *„ Găina curătură visează şi vrabia mei”* (Pann, 1,132/1248) cu tâlc asemănător cu cel al proverbelor anterioare, cu termenul cheie: *codru.* Se impune însă explicarea cuvântului *curătură,* mai puţin cunoscut, adică acela de „ceea ce rămâne în ciur după ce se cerne grâul” (DA, s.v. *curătură,* sensul 6).

cută s.f.: *„Dintr-o ridiche patru feluri de mâncare se face: rasă şi nerasă, cute şi felii”* (Pann, II, 133/1009). Printre alte sensuri ale lui *cută* este menţionat şi cel cu întrebuinţare rară: „felie (de pepene) tăiată în lungime, creastă (de ridiche)” (DA). Glosarea tematică a proverbului la *Înţelepciune* este superfluă. Mai degrabă este vorba de „chibzuinţă”, de spiritul de „economie”, dacă nu şi o aluzie ironică la starea omului sărac: „cele patru feluri” sunt, de fapt, două perechi: o antonimie *(rasă – nerasă)* şi o sinonimie *(cută – felie),* în fond, oricare fel ar fi, rămâne ridichea, simbol al sărăciei.

dare s.f.: *„Darea trece marea”* (Pann, II, 23/858). Infinitivul lung al verbului *a da,* devenit substantiv, cu sensul general „acţiunea de a da”, înseamnă „impozit, bir”, deşi aici se pare că are sensul de „plocon, mită”, neglosat în dicţionare. Semnificaţia

proverbului este evidentă.

dator, -oare adj.: „ *Cine bea în cinste şi dator(ie) se îmbată de două ori”* (Pann, I, 113/432) şi *„Cine cumpără în dator / Plăteşte de două ori”* (Pann, II, 207/ 449). DA consemnează locuţiunea adverbială *în dator* „pe datorie; pe credit; pe cinste”. Proverbul nu este glosat de I. C. Hinţescu, deşi tâlcul celor două proverbe este clar, cu observaţia că în primul ideea este exprimată mai subtil, căci „se îmbată de două ori” are semnificaţia „plăteşte (datoria) dublu”.

filarghirie s.f.: *„Omul la tinereţe trebuie să se ferească de desfrânare, la bărbăţie* [maturitate, n.a.] *de trândăvie şi la bătrâneţe de filarghirie”* (Pann, II, 263/ 4178). *Filarghirie* este un arhaism, sinonim cu *arghirofilie,* cu sensul de „iubire de arginţi” (DA).

foi s.f. pl.: *„Unde sunt oi, acolo-s şi foi”* (Pann, I, 236/2911). Nu poate fi vorba de *foaie,* cu pl. *foi*, referitor la denumirea bancnotelor, *foaie* cu acest sens Fiind un cuvânt modern, argotic, ci de cu totul altceva. Dar nici de *foaie* (de zestre), cum credeam şi dădusem explicaţia în articolul apărut în LL, ci de pl. lui *foaie* „burduf”; cf. *stâna foilor* „odaia din stână unde ţine baciul tot ce lucrează, adecă tot felul de brânzeturi”, după cum ne-a atras atenţia prof. Ion Popescu-Sireteanu. Proverbul redă importanţa pe care o aveau oile, ca însemn (atribut) al bunăstării.

frigură s.f.: *„Silita căsatorie a [sic!] frigură de Livie”* (Ispirescu, 178/4371). *Frigură* este un singular refăcut după pluralul *friguri* „malarie”. În satele din jurul Reşitei am auzit expresia *„Mânce-l Frigura”* sau locuţiuni adverbiale: *la frigura, pe frigura,* cu sensul „la naiba; pe naiba”. În imprecaţia amintită, am notat *Frigură* cu majusculă, căci ea reprezintă numele unui personaj malefic, identificat aproximativ cu Diavolul. *Frigură de Livie* înseamnă „friguri galbene; malarie tropicală; *Livie,* denumire veche a *Libiei”* (Hinţescu, P., 230). DA (s.v. *livie)* exemplifică termenul cu acelaşi proverb, preluat însă din colecţia Zanne, dar în forma sa corectă: *„Silita căsătorie / E frigură de livie”.*

groşi s.m. pl.: *„A promite moşi pe groşi”* (Baronzi, O., 47 şi 65/3305). *Groşi* era numită o monedă mai groasă, spre deosebire de cele mai subţiri, bătută pe la sfârşitul secolului al XIV-lea (DA). Proverbul este glosat tematic la *Minciună* (Hinţescu, P., 239). Expresiile *moşi pe groşi* sau *moşi păroşi* sunt explicate ca „vorbe fără temei; minciuni” (DLR, s.v. *moş,* sensul 2). Proverbul trebuie pus în legătură cu expresia *moşi ăi verzi* „niciodată, la paştele cailor”.

gurguia vb.: *„În bani nu te gurguia / Că norocul dă şi ia”.* Verbul *a gurguia:* „a grămădi cu vârf”, iar reflexiv: „a se sui, a se urca, a se cocoţa”, din care s-a dezvoltat sensul figurat: „a se îngâmfa, a se fuduli” (Hinţescu, P., 228). În proverb prepoziţia *în* are sensul exprimat de prepoziţia *pe*, deci „nu te bizui (îngâmfa, fuduli) pe (cu) bani(i) etc”.

iabaşă s.f.: *„I-a atârnat iabaşaua de nas”* (Pann, 1,195/1300). *Iabaşă,* un turcism, înseamnă „cleşte de apucat calul de nas când se potcoveşte” (Hinţescu, *P.,* 228). Se spune despre cineva ironic, ceea ce înseamnă că acesta „a fost luat în stăpânire, că s-a pus şaua pe el” (DA), dar, poate, şi „a fost înşelat”, dacă avem în vedere că însuşi cuvântul *a înşela* provine din împrejurarea de „a pune şeaua pe calul neînvăţat la călărie”.

Glosarea tematica a proverbului la *Hoţie* (Hinţescu, P., 237) este îndoielnică, fiind vorba mai degrabă de „înşelăciune" sau „luare în stăpânire".

învăţ (s.n.: *„învăţul din fire n-are lecuire"* (Pann, I, 162/1460); *„învăţul îl dezbară băţul"* (Baronzi, O., 51/1461); *„(Tot) învăţul are şi dezvăţ"* (Pann, I, 164/ 2772). Toate aceste proverbe semnifică acelaşi lucru, echivalent cu *„Năravul din fire n-are lecuire"* (Golescu, 159/4072) şi, în acelaşi timp, trădează sensul etimonului latin: **in-vitiare,* derivat din *vitium* „viciu; nărav" (DA). Glosarea tematică la *Învăţătură* (Hintescu, P; 237) sau la *Înţelepciune (ibidem,* 238) este improprie, mai potrivită fiind tema *Educaţie (ibidem,* 235).

lipsi vb.: *„Ca oile ce se risipesc când păstorul le lipseşte, aşa şi norodul când stăpânu-l pierde"* (Golescu, 160/3508). În cazul de faţă *a lipsi* este tranzitiv şi are sensul „a părăsi (pe cineva sau ceva)", sens care nu reiese din exemplele date în DA. De altfel, acelaşi sens are şi *a pierde.* Nici *a lipsi* şi nici *a pierde* nu sunt menţionate ca sinonime ale lui *a părăsi* (DSLR).

năluc s.m.: *„Lasă-ţi [,] lele, lucru şi caută-ţi nălucul"* (Pann, II, 16/1563). DLR menţionează în finalul articolului *năluca* pe *năluc,* cu menţiunea „subst. (neobişnuit)". Este vorba, probabil, de un sens dezvoltat, prin intermediul vreunui descântec, al lui *nălucă* „imagine fugară şi înşelătoare; închipuire deşartă; iluzie etc.", cu referire la „bărbatul dorit".

nuriţă s.f, folosit mai ales la pl.: *„Mai bine un dram de nuriţe / Decât un car de frumuseţe"* (Ispirescu, 169/1669). *Nuriţă* este un diminutiv creat de la *nur* s.m., folosit şi acesta mai ales la plural, cu sensul „calitatea unei persoane (mai ales a unei femei) [...] de a atrage, de a plăcea". De aici reiese că *frumuseţea,* concepută ca perfecţiune a trăsăturilor fizice, este, adesea, pusă în inferioritate, faţă de *nuri,* de ceea ce am putea numi cu un termen modern *sex-appeal* „farmec, atracţie; aspect atrăgător, provocator" (DLR).

paceá s.f.: *„Prostul să cumpere carne merge / Şi pacea vacii alege"* (Pann, I, 85/2391). DLR nu consemnează varianta *pace* a lui *paceá* s.f. „partea de la genunchi în jos a piciorului la animalele cu blană", respectiv „carne de proastă calitate", despre care este vorba, probabil[3] , în proverbul de faţă, ceea ce vizează *Prostia,* cum îl şi glosează tematic I. C. Hinţescu (*op. cit.,* p. 241).

pală s.f.: *„Până mi-o veni fi mie palele nebune"* (Pann, I, 28; Baronzi, O., 58; Munteanu, 122/2319). Proverbul este glosat la *Cunoaştere* (Hinţescu, P., 234), titlu vag, de altfel. *Palele* este pl. articulat al lui *pală,* cuvânt glosat sub 7 titluri omonimice, dintre care singurul care se justifică în proverbul de faţă este *pală*[5]*,* considerat „învechit şi regional", „folosit mai ales la plural", cu sensul „capriciu, toană"; cf. „l-au apucat palele" (DLR s.v. *pală*[5]).

piemn s. (numai la sg.): *„Rămâne în sapă de lemn şi în casă fără piemn"* (Ispirescu, 176/2419); *„Când pui piemn mai mult se face mămăliga mai mare"* (Pann, II, 241/3645). *Piemn* este o variantă a lui *pielm,* cu origine obscură, cu sensul de „făină de grâu, de porumb sau (mai rar) de alte cereale (de cea mai bună calitate)"

(DLR, s.v. *pielm).* Proverbul nu vizează neapărat calitatea, ci făina (de grâu sau porumb), în general. Primul proverb este expresia stării de sărăcie, al doilea, a înţelepciunii.

pilă s.f.: „*Tu umbli după el cu mila / Şi el după tine cu pila*" (Pann, I, 164/2828). Aici nu avem a face cu *pilă* „unealtă de oţel etc.", cu folosinţă „paşnică", ci de pila ca „armă", provocatoare de rău; cf. *„Moarte fără veste vine [...] cu toate armele: cu spată şi cu cuţitu şi cu secere şi cu pila şi cu săcure"* (Hasdeu); apoi concludentă este expresia *a umbla cu pila-n tureatcă* „a fi oricând gata să comită fapte rele" (DLR, s.v. *pilă*[1]*).* Proverbul este expresia nerecunoştinţei, a infamiei.

răpune vb.: *„Dacă moare juncul, se răpune jugul"* (Munteanu, 121/3715). În forma sa reflexivă, are sensul de „a se distruge", „a se prăpădi", sensuri care fac posibilă interpretarea proverbului: un lucru nefolosit se deteriorează, cu implicaţie generalizatoare: munca, efortul întreţin integritatea fizică, vigoarea etc.

scumpie s.f.: „*Capra face stricăciuni scumpii* [sic!] / *Şi scumpia îşi răzbună pe pielea ei"* (Pann, I, 214/298). Cuvântul articulat în partea a doua *(scumpia)* presupune un singular *scumpie,* de unde dativul ar trebui să fie *scumpiei* sau *scumpiii.* Glosarea la tema *Animale* (Hinţcscu, *P.,* 232) nu ne ajută cu nimic la interpretarea proverbului şi nici la determinarea sensului cuvântului. Nu poate fi vorba de *scumpie,* plantă *(Cotinus coggygria),* ci de omonimul acestui cuvânt, un arhaism, cu sensul „zgârcenie, avariţie", înţeles care, însă, face din proverb un nonsens. Este probabil ca aici *scumpie* să fie întrebuinţat cu înţelesul „zgârcită, avară", ceea ce ar însemna că, în cazul de faţă, „cine aduce pagube zgârcitului are parte de răzbunarea acestuia".

tabără s.f.: *„Două alune sunt tabără la o nucă"* (Baronzi, O., 50/1022). Încadrarea proverbului la tema *Floră* este făcută la întâmplare (Hinţescu, P; 236) şi nu ne furnizează nici o indicaţie privitoare la semnificaţia proverbului. Cuvântul-cheie este *tabără,* dintre ale cărui sensuri înţelesul potrivit este cel dezvoltat prin extensie: „mulţime, gloată" (DLR, s.v. *tabără,* sensul 1). Proverbul are nuanţă ironică: pentru că sunt două, alunele se consideră „mulţime", comparativ cu „nuca", „una singură".

tei s.n.: *„A zburat puiul cu teiul tocmai când a fost temeiul"* (Baronzi, O., 50/179). Semnificaţia acestui proverb nu poate fi descifrată decât stabilind sensurile celor două cuvinte-cheie: *tei* şi *temei.* Am indicat genul neutru al lui *tei* pentru că nu despre *tei* „arbore" e vorba, ci de *tei*, cu pluralul *teie* „fibră din scoarţă de tei [...]; sfoară sau frânghie făcută din această fibră" (DLR, s.v. *tei,* sensul 2); înţelesul de „sfoară", „aţă" al lui *tei* reiese şi din ghicitoarea: „*Teie-întinse, gheme strânse"* [bostanul], citat de DLR, la locul indicat mai sus; apoi, *„Blăni îngrop, tei întinz, gheme adun",* tot despre *dovleac* la capitolul *„Sămânţa, vrejul şi dovlecii"*[4] *. Temei* trebuie luat în accepţiunea „dovadă, argument" (DLR, s.v. *temei,* sensul 2). Proverbul s-a născut, probabil, din finalul unei anecdote, în care personajul acesteia este surprins asupra faptului, adică furând puiul cu ajutorul unei aţe, al unui *tei,* pe care se înşiră boabe de porumb şi care era folosită ca un fel de „cursa", de „undiţă"[5] . În concluzie, o dată cu zburatul „puiului cu teiul", a dispărut şi dovada (= temeiul).

tufă s.f.: *„Tufă-n cap, tufă-n pungă"* (Pann, I, 85/2816). DLR explică

proverbul, preluat din colecţia Zanne, cu „se spune despre cineva prost şi sărac" (s.v.). De altfel, *tufă* este prezent şi în alte expresii şi locuţiuni, toate având la bază calitatea proastă a lemnului de tufă (tufar); *tufă-n pungă* sau *tufă-n buzunar* „om fără bani; calic"; *a fi tufă de parale* „a fi lipsit de bani; calic"; *tufă de om* „persoană lipsită de importanţă".

turbăceală s.f.: *„A-l trece din gură-n gură ca câinii prin turbăceală"* (Pann, II, 134/3244). Cuvântul nu este înregistrat în DLR, dar este, probabil, o variantă a lui *turbă (turbare, turbăciune).* Ideea reprezintă o comparaţie: cum trece turbarea (turbăceala) de la un câine la altul, la fel trec vorbele din gură în gură (cu referire la zvonuri, bârfe).

ursări vb.: *„Urşii cu ursul ursăresc / În danţuri nu se lovesc"* (Hinţescu, P., 2939). *Ursări* are sensul de „a trăi", referindu-se la „urşii dresaţi de ursar", sens neconsemnat de DM şi DEX; cf. *ursăresc, -ească* adj. „carc aparţin ursarului, privitor la ursar" (DEX). Pus în relaţie cu „nu se lovesc", care înseamnă „nu se potrivesc", îşi dezvăluie semnificaţia. Pe de altă parte, bănuiesc o eroare de înregistrare (sau de transcriere) la I. C. Hinţescu, forma reală fiind aceea de „*Urşii ca ursul trăiesc…*", şi nu *„cu ursul trăiesc"*. În acest caz, proverbul are o anumită logică: urşii dresaţi au alt statut decât cei aflaţi în libertate.

verdare s.f.: „*Verdarea cearcă copacul, şi mai slab unde găseşte, acolo ciocăneşte"* (Pann, II, 202/4492). *Verdare* (cu variantele *verdoaică, vârdaică, vârdare)* înseamnă „ciocănitoare", sau o anumită specie a acesteia, variante şi sensuri înregistrate în DM şi DEX. L-am cuprins în rândurile de faţă pentru că acesta nu-i stabilesc etimologia, etimologie pe care Eugen Beltechi, pornind de la CADE, o dezvoltă, înregistrând varianta *vârdare* la Plavişeviţa (Mehedinţi), adică lat. **vir(i)daria < viridis,* într-un articol în care semnalează existenţa cuvântului şi în alte părţi ale Banatului[6] .

SIGLE:

Baronzi, O. – George Baronzi, *Opere complete,* vol. I *(Limba română şi tradiţiunile ei),* Galaţi, Editura G. D. Nebunely, 1872.

Golescu – A. Lambrior, *Studii de lingvistică şi folcloristică,* Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Ion Nuţă, Iaşi, Editura Junimea, 1976, p. 143-171.

Hinţescu, P. – I. C. Hinţcscu, *Proverbele românilor,* Timişoara, Editura Facla, 1985.

Hinţescu – proverbe culese de I. C. Hinţescu, direct din popor sau din alte lucrări neidentificate de noi (menţiunea lui I. C. H., probabil, material în manuscris, n.n.).

Ispirescu – Petre Ispirescu, *Legende şi basmele românilor. Ghicitori şi proverbe.* Cu o introducere de B. P. Hasdeu. Bucureşti, Tipografia Laboratorilor Români, 1872.

Munteanu – Gavril Munteanu, *Carte de lectură românească, compusă din bucăţi alese, în uzul claselor I şi II,* Braşov, Tipografia Rommer şi Kamner, 1866.

Pann, I, II - Anton Pann, *Povestea vorbii,* Ediţie îngrijită de I. Fischer. Prefaţă de Ştefan Foarţă. Biblioteca pentru toţi (vol. I – nr. 411; vol. II – nr. 412), Bucureşti,

Editura Minerva, 1971.

Notă: Restul siglelor privitoare la lucrările lexicografice sunt cele curente (DA, DLR, DM, DSLR etc.).

*Apărut în **LL**, nr. 3-4, p. 30-37, Bucureşti, 1993*

[1] Am folosit culegerea de proverbe a lui I. C. Hinţescu *(Proverbele românilor,* Timişoara, Editura Facla, 1985), rezultată din utilizarea mai multor surse, menţionate între paginile 244–245, surse pe care le-am indicat, în paranteză, după fiecare proverb, cu siglele din lucrarea lui I. C. Hinţescu, urmate de paginile din surse, apoi, după bară, de numărul de ordine al proverbului din culegerea lui I. C. Hinţescu.

[2] Cf. Vasile Breban (şi colectiv), *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969. p. 89.

[3] *Probabil,* pentru că I.C. Hinţescu redă proverbul astfel: *„Prostul să cumpere carne merge şi pacea vacii alege",* pe când în *Glosar* autorul glosează *pacea* (vacii) s.f. „membrana care înveleşte intestinele; prapure" (p. 229). Pe de altă parte, DLR consemnează *pécie* „(cu varianta *péce*) cu sensul (învechit şi regional) „carne macră de vită (…), bună, în special pentru friptură". Este adevărat că (regional) înseamnă „peritoneu" sau (prin Banat, Transilvania şi Maramureş) „măruntaie". Oricum, semnificaţia proverbului nu se modifică, dacă avem în vedere aceste două ultime sensuri referitoare la „carne de calitate inferioară".

[4] Artur Gorovei, *Cimiliturile românilor,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1972, p. 380.

[5] Şiretlic amintit într-un episod al romanului *Negura* de Eusebiu Camilar, episod păstrat doar în amintire (mi-c greu să-l localizez, ceea ce nu prea are mare importanţă).

[6] *Elemente arhaice în graiurile din Almăj (Banat),* în *Studii de limbă, literatură şi folclor,* vol. IV. Reşiţa, 1978, p. 127.

CONTRIBUŢII ETIMOLOGICE: *URLĂ[1], URLĂ[2], URLOI*

DEX glosează cuvântul *urloi* succint: „s.n. (Pop.) Burlan. – Et. nec. Cf. urla", în schimb DLR(m) menţionează cuvântul cu numeroase atestări şi exemplificări[1] . Întrucât materialul se găseşte în manuscris şi nu poate fi consultat cu uşurinţă de cei interesaţi, prezentăm în întregime conţinutul articolului respectiv:

„URLOI s.n. **1.** (Prin. Transilv.) Coş prin care iese fumul. Cf. KLEIN, D. 489. *La 23 apr. s-au spart altă corabie de abur, anume…, din pricină că nu s-au închis bine urloiul (hornul) pe care iese fumul.* GT (1838), 52[2]/43, cf. ISER. [Pe vreme de furtună] *e rău să stăm sub urloi şi în genere în curent.* F (1881), 119. *Pe la mine frece urloiul sobelor de jos.* SĂM. I; 233. *Să suim pe mortul în pod şi să-l aruncăm în urloiul vecinuluui nostru.* ap. TDRG. *Văzu fumul întunecat şi gros, care se înălţa în columne lungi din multele urloaie ale fabricilor.* AGÂRBICEANU, A. 46, cf. DR. V, 403, CADE, SCRIBAN, D., CHEST. II 342/18, ib. 345/278, ALR I 684/158, 164, 166, ALR II/I h 278, ALRM II/I h 387. ✦ (Prin Munt. şi Olt.) Burlan (la sobă). *Alege mai bine sobele de pământ ars… cu urloaie de pământ ars.* MAN. SĂNĂT.

28/6, cf. CADE, SCRIBAN, D. *Să iei vreo două urloaie pentru soba din odaia mare.* BOCEANU, GL., cf. GR.S. V, 124. CHEST. II 342/25. *Soba... are într-unul din urloaie (crac) o firidă în care de obicei se pune vasul cu mâncare care să stea caldă.* CHEST. II 311/18, LEXIC REG. II, 71. ✦ (Prin Munt.) Fiecare dintre deschizăturile practicate în coşul sobei prin care acesta se poate curăţi şi care, pentru a opri fumul, este lipită cu lut. *Am ridicat duşumelele, am destupat urloaiele sobii, am scobit crăpăturile zidului: peste putinţă să dau de scrisoare.* CARAGIALE, O. VI, 108, com. din TROIANUL - ROŞIORI DE VEDE. ✦ (Prin Olt.) Bucată de tablă cu care se astupa gura cuptorului (CHEST. II 323/27) sau cu care se astupă orificiul prin care iese fumul din sobă, după ce nu se mai face foc, (regional) *astupoi* (L. ROM. 1959, nr. 6, 54). **2.** (Prin Munt. şi Olt.) Tub sau jgheab pentru conducerea apei; conductă. *Pe acolo* [apa] *este adusă pe urloaie de se împarte prin cetate* (a.1715). ARHIVA R. II, 42/17. *Au poruncit de au făcut 7 300 urloaie pentru aducerea apei dup[ă] socoteala ce au făcut* (a. 1797). ARH. OLT. I, 380, cf. PONTBRIANT, D. *Urloaiele ce parcurează sera pentru a o încălzi.* ap. TDRG. *Fântână care cură pe urloi.* ALR I 792/940 ✦ (Regional) Uluc (**3**) (la streaşina casei). Cf. SCRIBAN, D., ALR II/I h 233/886. **3.** (Prin Transilv. şi nord-vestul Munt.) Buştean găunos. Cf. UDRESCU, GL. ✦ Vas făcut dintr-un buştean scobit în care se păstrează unele lucruri; (regional) ulei[3]. *Ian' caută după uşori, Că am nişte ghisăciori; Ian' caută după caloni, Că mai am într-un urloni.* DENSUŞIANU, T. H. 292, cf. UDRESCU, GL. ✦ (Prin nordul Munt.) Stup. SCRIBAN, D. **4.** (învechit, prin sud-vestul Transilv.) Tun primitiv. *Tunuri de a1e lui Iancu (urloane).* DENSUŞIANU, Ţ. H. 240. – Pl.: *urloaie.* Şi: (regional) *hurlói* (CADE, SCRIBAN, D., ALR I 684/186, 190, ALR II/I h 278, ALRM II/I h 387), *orlói* (ALR II/I h 278/833) s.n., *hurloáie* (ALR II/I MN 129, 3 866/574) s.f. – Etimologia necunoscută"[2] .

După apariţia DA (Tomul II. Partea I), unde *urloi* şi variantele sale sunt tratate sub articolul *horn,* Sextil Puşcariu revine asupra lui *urloi* şi insistă, dând explicaţii suplimentare potrivit cărora *urloi* ar proveni din *horn,* prin intermediul lui *hornoi:* „Este cazul lui *urloi,* întrebuinţat în Brasov în înţelesul de „*horn*". În alte regiuni locuite de români întâlnim toate formele intermediare (cf. Dicţionarul Academiei, sub *horn*), care ne dau putinţa să constatăm că *urloi* derivă din *hornoń,* augmentativul lui *horn.* În Braşov orice *h* iniţial amuţeşte (cf. *oţ* = *hoţ, aină* = *haină* etc.), iar prefacerea lui *o* neaccentuat în *u* era explicabilă „din momentul ce se pierduse conştiinţa legăturii etimologice cu *horn*" (DR, I, 324). În continuare, Sextil Puşcariu adaugă diferite exemple de prefacere a nazalei *n* în *l*, sub influenţa altei nazale (p. 325).

Peste trei ani, acelaşi autor reia chestiunea înrudirii lui *urloi* cu *horn,* într-o recenzie la un articol al lui H. Jarnik, şi nu este de acord cu opinia acestuia potrivit căreia *urloi* ar proveni din lat. *ollula*: „Pe *urloi* „horn" [H. Jarnik] îl crede metatezat din **ulroi* şi-l derivă din *ollula* [...]. Precum am arătat însă în Dicţionarul Academiei (sub cuvântul *horn*), acest *urloi* are, în româneşte, variantele *horloi* şi chiar *hornoi,* care dovedesc că avem a face cu un derivat în *-oi* din *horn*" (DR, III, 850).

DA dă următoarele exemple ale cuvântului, cu *-l-* în loc de *-n-*: „*horloi* s.a. H. XI 365. *Cade din coş sau horloiu funingină.* CALENDARIU (1814) 87/3, (Ban., Munt., Transilv. de sud) *hurloiu* (Ban. *hurlońu*) = ţeava, tubul de la cuptor, care duce fumul în pod…"; apoi, *urloi* „coş, horn"; „burlan (de tinichea) prin care se conduce fumul în coş s. de fontă, olane, beton etc., prin care se conduce apa"; „spec. (Ban. sub formele *(h)urloń)* o firidă la casele vechi, cam de 60 cm de înaltă, din lăuntru în părete, cu o singură gaură de 30 cm, care duce până afară şi prin care iese fumul…". După ce sunt citate şi alte atestări ale lui *urloi,* în parte existente şi în DLR(m), se menţionează şi numele de agent *urloier, urlăier* „coşar, hornar".

Într-o scurtă intervenţie, C. Lacea întăreşte opinia lui Sextil Puşcariu, exprimată în cele două articole menţionate mai sus: „Contribuţia mea de faţă vine în sprijinul derivării făcute de Puşcariu. Anume, e adevărat – continua C. Lacea – că la Braşov nu mai avem cuvântul *horn* care se află la baza lui *urloi,* dar avem diminutivul *orneaţă* care corespunde unei forme *horneaţă,* cu căderea regulată a lui *h* în dialectul braşovenesc, şi care însemnează „burlan prin care trece fumul din sobă în coş". Singularul *orneaţă* este rar întrebuinţat şi credem că este o formă refăcută din pluralul *orneţe* care a trebuit să aibă, la început, un singular *horneţ"* (DR, V, 403–404).

Din DLR(m) nu se poate deduce cu claritate spre care dintre soluţii se înclină: spre vb. *a urla,* cum sugerează DEX, spre soluţia propusă de Sextil Puşcariu, adică înrudirea lui *urloi* cu *horn*, aşa cum este sintetizată de DA, sau spre o „soluţie" în suspensie, respectiv „etimologia necunoscută". Oricum, nu se face nici o legătură între *urloi* şi *urlă,* cuvânt absent din dicţionarele curente (DLRM şi DEX); cf. însă SCRIBAN, D.

DLR(m) glosează pe *urlă¹* şi *urlă²* „cuvinte cu origine diferită, dintre care numai *urlă²* interesează în cazul de faţă, adică în eventualitatea înrudirii cu *urloi.*

Redăm, în continuare, cele două cuvinte, aşa cum sunt cuprinse în DLR(m):

„URLĂ¹ s.f. **1.** (Prin Ban.; mai ales la pl.) Opercul. Cf. ANON. CAR. *Pre valea Ilişava se află... vârlugi... muşcătoare, cari la urle (branchii) de ambele părţi ale corpului au câte un ac cu care le împung.* LIUBA – IANA, M. 129, cf. SCRIBAN, 1). **2.** (Regional) bărbie (la cocoş sau la găină). Cf. ALR II 5725/29, 76, com. din Poiana Sibiului – Sibiu. **3.** (Regional) Amigdală (Glimboca – Caransebeş). ALR II 2 150/27. – Pl.: *urle.* – Din lat. *orula* „extremitate"[3] . Sub titlul „Bărbie", la Lugojel (Timiş,) s-a notat. *bărbie, bărbiri,* dar şi (figurat) *urlă* (NALR – Banat h 76/81). La Glimboca – Caransebeş, unde ALR II nota pentru „Amigdale" *urle,* nu s-a mai răspuns cu acest cuvânt, ci cu *gâlci* şi *mandule* sau cu *amigdale,* confuzie între organul afectat şi inflamarea acestuia (NALR – Banat h. 86/73). În privinţa originii, menţiunea marginală făcută în DLR(m) este îndreptăţită, căci la originea sa se află lat. **ordulare* „saumen (= a mărgini)", de unde provine o serie de cuvinte în idiomurile romanice vestice, care au păstrat sensul etimonului latin: it. *orlo,* v. fr. şi prov. *orle,* sp. *orlo* „Saum (= margine)" (REW, 6108), căruia i se adaugă şi rom. *urlă¹,* dată fiind dispunerea branhiilor, la extremitatea superioară a corpului. Transferul de sens de la „branhii" la „amigdale" este uşor de înţeles. Din care

s-a putut naşte un derivat ca *urlat* (despre oameni) „gras la obraz”„umflat în buci”, apoi (figurat) „îmbufnat” (comunicat de Simion Dănilă, din Belinţ).

Cât despre URLĂ[2], acesta este glosat în DLR(m) astfel: „s.f. (Prin sudul Transilv.) Tub gros care se întrebuinţează la hornuri; burlan, olan (2). Cf. SCRIBAN, D. – Pl.: *urle*. – Şi: *hurlă* s.f. ALR II/I MN 129, 3 866/192. – Din scr. *urla*.[4]

Urlă[2] apare în scrierile cronicarului Nicolae Stoica de Haţeg, într-o relatare despre înălţarea unei biserici în Mehadia, lângă Băile Herculane: „Săpându-să fundamentu biseărici, pietri, râjniţe de-a măcina, feăluri de cărămizi, lună pline (= întregi, *n.n., V.C.I*) şi jumătăţi scotea şi bani romanesci, urle de-a aduce apa…” (CB, 82–83). În continuare, inventariind vestigiile arheologice ieşite la lumină în urma săpăturilor făcute la sud de Băile Herculane, cronicarul notează iarăşi: „Părău morii e mic, dar urlă ieşind dintr-o gaură, şi-i în dreptul satului nostru Ogradenia” (*ibidem,* p. 84). Aceste *urle* scoase la iveală, împreună cu resturi de zidire, cu monezi de pe vremea romanilor, cu rămăşiţe ale unor instalaţii de măcinat etc., erau în fapt *urloaie* „tuburi de aducţiune a apei”. Băile Herculane şi împrejurimile deţin importante vestigii arheologice de pe timpul romanilor. Sintetizând rezultatele unor scrieri arheologice, se concluzionează că săpăturile făcute în zona Băilor Herculane „au scos la suprafaţă numeroase inscripţii, bazine, *tuburi pentru aducţia apei sulfuroase*” *(subl. n; V.C.I.)* DIVR, 85). Este firesc ca tot ce se găsea în urma săpăturilor, într-o vreme când acestea nu erau controlate, să fi fost folosit ca material de construcţie sau sub altă formă, cum mărturiseşte acelaşi cronicar în legătură cu întrebuinţarea unei pietre mari inscripţionate, pe care o găsise aruncată la marginea băilor: „… cu cociia mea la Fântâna Mare aducând-o, masă ne-am făcut-o, pe careă vreo zeăce ani prânzuri, gustări şi cine am ţinut” *(ibidem,* p. 82). Nu de puţine ori, asemenea vestigii au constituit modéle, cum se va fi întâmplat şi cu aceste urle, după a căror înfăţişare ţăranii şi-au făcut tuburi de aducţiune a apei, olane, în general, pentru a dirija fumul sobelor.

Materialul cel mai la îndemână pentru confecţionarea urlelor era argila, lutul ars, lemnul scobit şi, mult mai târziu, fonta şi tabla. Urlele din pământ deveneau, cu vremea, ca orice vas din argilă, hârburi, ţărână, în ultimă instanţă. Acest fapt banal explică expresia folosită ca imprecaţie în satele din jurul Reşiţei (foarte probabil şi în alte localităţi): *„urla să se aleagă* (de cineva sau ceva)”, care aminteşte de binecunoscuta expresie *oale şi ulcele;* cf. *sună a oală* „se zice despre cineva care e grav bolnav, pe moarte”; *„a se face* (sau *a fi) oale şi ulcele* (sau *ulcioare)* sau *a se face pământ* (sau *lut) de oale* = a fi mort de mult; (În imprecaţii) *Face-te-ai oale şi ulcioare”*.

Din cele spuse până aici nu vedem de ce *urlă* „tub de aducţiune a apei”; „burlan”„olan” nu ar fi putut sta la baza derivării lui *urloi,* cu varianta sa bănăţeană *urloń.* Nimic nu ne împiedică să derivăm pe *urloi* din *urlă[2]*. Faptul că radicalul este de genul feminin, iar derivatul de genul neutru nu constituie o excepţie, căci *butoi* provine din *bute, duduloi* „dudă, ţeavă, tub” din *dudă* etc.[5]

Admiţând această ipoteză, problema este doar parţial rezolvată, în sensul că, în mod firesc, rămâne neclară originea lui *urlă,* deoarece eventualitatea unui etimon scr.

urla este puţin probabilă (vezi *supranota* 4). Scr. *urlati,* cu varianta *urlikati,* din care provin diverse derivate, multe dintre ele devenite nume proprii, în speţă nume topice, au aceeaşi origine ca şi rom. *a urla,* cu derivatele acestuia (vezi. *infra*).

În consecinţă, se impune analiza altor două ipoteze: a) *urlă* ca post-verbal al vb. *a urla;* b) *urlă*[2] provenit dintr-un cuvânt latin, cu sensuri apropiate de cele ale cuvântului românesc.

În limba română există destule exemple de substantive rezultate prin derivare regresivă, cum sunt: *tăgadă* (< *a tăgădui*)*, tragă* (< *a trage*), denumire a unor obiecte concrete, instrumente, care implică în conţinutul lor semantic ideea exprimată de vb. *a trage* etc.

O analiză a evoluţiei semantice a lat. *ūlūlāre (*ūrūlāre),* măcar şi parţială, precum şi a rom. *a urla* susţin posibilitatea unei derivări regresive a lui *urlă.* Lat. *ūlūlāre (*ūrūlāre)* „heulen (= a urla)" s-a păstrat în diverse idiomuri romanice cu sensul său originar: it. *urlare,* log. *orulare,* eng. *ūrler,* fr. *hurler,* rom. *urla*. O formă franceză veche *huler* stă la baza derivării numelui păsării de noapte, al bufniţei *(Bubo bubo), hulotte;* cf. val. *hulot,* cu acelaşi sens (REW, 9039). De altfel, chiar şi în latină exista un derivat, *uluccus* „cucuvea"; cf. *ulucus* (DLtR). În schimb, *ulula* „huhurez, buhă (pasăre de rău augur)" *(ibidem)* este un postverbal al lui *ululare.* Tot un postverbal este şi germ. *Eule* „bufniţă" din vb. *eulen* „a urla", de origine latină, provenit din acelaşi *ūlūlāre.*

Indiferent însă de natura derivării – postverbală (verb → nume) sau progresivă (nume → verb) –, originea onomatopeică a celor două serii de cuvinte este evidentă. Oricum, ideea de zgomot, redată prin verb a putut să se transfere cu uşurinţă asupra unor obiecte, în sens larg, cărora le era caracteristic zgomotul respectiv. Nu există însă nici o dovadă că lat. *ulula* a putut însemna şi altceva decât „huhurez, buhă", în sensul că ar fi putut semnifica şi „tub de aducţiune", încât, în evoluţia sa spre limba română, adică spre *urlă,* să fi păstrat şi perpetuat sensul originar.

Sextil Puşcariu, discutând pe rom. *a tuli* (cf. *a o tuli la vale*)*,* arată, mai întâi, că originea acestuia este scr. *tuliti* „a urla". El socotea că evoluţia semantică „de la „a produce un zgomot" la „a coborî" e explicabilă la strămoşii noştri care locuiau în munţi, unde adesea pietrele dislocate de pasul celui ce se lăsa repede la vale produceau un zgomot mare şi unde turmele ce coborau se auzeau de departe vuind". Apoi, Sextil Puşcariu dezvoltă ideea demonstrând că astfel de transfer semantic s-a petrecut şi în cazul lui *a urla,* căci, în unele regiuni, *a urla* înseamnă „a cobori". Sensul este atestat în Lexiconul Budan (cf. „a urla de undeva în jos, adecă mă cobor"). Barcianu îl notează cu sensul „nieder – herunterstürzen (= a coborî cu mare iuţeală în jos"), iar Damé cu înţelesul „descendre (= a coborî)". Sextil Puşcariu adaugă şi alte exemple: *Când urli de la munte?.* Înseamnă *Când cobori de la munte*?; *Spune-le să urle mai iute* (Frâncu – Candrea); apoi expresia auzită de el însuşi: *Îi urlă nădragii la vale,* adică „îi cad". Lexiconul Budan dă şi derivatele *urlătură* „ruină, surpătură"; *urlat* „surpat (despre o casă, un grajd)", dar şi „rupt, coios", ceea ce se exprimă prin lal. *herniosus* (despre om); cf. *coborât,* la Pădureni (Timiş) pentru noţiunea de *vătămat* „hernieux" (NALR –

Banat h 151/47). În demonstraţia sa, Sextil Puşcariu arată că „Originea acestei treceri semantice trebuie căutată tot la munte, unde avem pâraiele repezi, care curg producând un zgomot mare: *a urla* se zice (în Biharia) despre apă când vine mare […]. Astfel se explică derivatul *urlătoare,* înregistrat şi de Tiktin şi tradus prin „Giessbach, Sturzbach", răspândit în multe părţi în toponimia noastră" (DR, V, 423–424). Sensul topic este prezent într-o serie de nume de locuri, în special ale unor pâraie repezi, căderi de apă etc., pe care Iorgu Iordan le-a grupat la un loc eu altele care exprimă aceeaşi idee (T, 58)[6] .

Cât despre prezenţa în graiurile sârbocroate a verbului *urlati (urlikati),* acesta a intrat foarte probabil din limba română şi s-a dovedit, în interiorul limbii sârbocroate, la fel de productiv ca şi în română: *Urlačina, Urlan,* nume proprii de animale; *Urlaj, Urlaja, Urlače,* nume topice: apoi derivate ca: *urlakańe, urlańe, urlatańa, urlava* (Rječnik, s.v.).

Revenind la *a urla,* cu diversele sale sensuri, nu numai „a ţipa; a răcni" etc., ci şi „a scoate diferite zgomote", în general (cf. titlul „Chiorăie (maţele)", pentru care s-a răspuns cu *urlă* (maţele) (NALR – Banat h 115/41, 45, 63), putem spune că între zgomotul produs de trecerea apei prin tuburile de aducţiune sau a aerului prin burlane, prin horn, şi denumirile acestor obiecte s-a putut naşte o legătură semantică absolut logică, încât *urlă* să se fi produs în interiorul limbii române, ca rezultat al derivării regresive, aşa cum din *a tuna* s-a creat *tun*[1] s.n. 1. (Învechit şi popular) Tunet" şi „gură de foc" (DLR): din *a trage tragă*[1] „s.f. 1." (Olt.) Sanie… pentru transportat lemnele […]". 2. (Prin Olt. şi Dobr.) Unealtă formată dintr-o scândură […] acţionată manual, sau care este trasă de un cal…", precum şi ca denumiri ale altor obiecte, a căror folosinţă implică ideea exprimată de vb. *a trage*; cf. „5. (Regional) Cărăruie făcută de vite sau de sălbăticiuni în pădure (Şugag – Sebeş). A II 10. *Tragă – că pe acolo trag vitele şi sălbăticiunile*" (DLR). Mai apropiat de sfera semantică a lui *a urla* este *a hurui* „**1.** A face un zgomot ca acela ce se aude când umblă o căruţă…", dar şi „**3.** (Despre curcan) A bolborosi, a chiorăi" (DA, s.v.). Un derivat postverbal este, foarte probabil, *hură* „**1.** (Muscel) Ceartă, duşmănie, cicăleală şi gură multă", menţionat de DA fără vreo explicaţie etimologică. *A hurui* s-a putut spune şi despre zgomotul (gălăgia) făcut(ă) de un grup de oameni aflaţi în neînţelegere (ceartă); cf. *a (se) hârâi* „a se certa, a se ciondăni" (DEX), din care, prin derivare regresivă, a rezultat *hâră* „s.f. (Reg.) Ceartă, neînţelegere, zâzanie…" (DEX).

În concluzie, dacă nu putem afirma cu toată certitudinea că în latină a existat un *ulula* cu sensul „tub de aducţiune" (dar a existat *ulula* „bufniţă"), în limba română s-a dezvoltat cu uşurinţă un nume *urlă* din *a urla,* prin asocierea zgomotului produs de apă sau de curentul de aer cu obiectul care participa, de asemenea, la producerea zgomotului. Faptul că *urlă* s-a păstrat sporadic, cedând locul derivatului său *urloi (urloń),* se datorează fie scurtimii cuvântului, fie omonimiei (false de altfel, fiind vorba de o dezvoltare polisemantică, oricum cauzatoare de confuzii).

Pe de altă parte, *horn* şi derivatele sale *(horneţ, hornoi* etc.) se află în situaţia de

sinonimie cu *urloi* doar în ceea ce priveşte sensul „coş pentru fum”, nu însă şi „tub de aducţiune”. Fiecare dintre cele două cuvinte are o altă origine: *horn* < rut. *horn,* iar *urloi* este un derivat al lui *urlă,* care, la rândul său, este foarte probabil un postverbal al lui *a urla* vb. şi puţin probabil un descendent direct din lat. *ulula,* existent ca formă, dar neatestat cu sensul „tub de aducţiune” sau „coş de fum”. De altfel, provenienţa lui *urloi (urloń),* cu sau fără *h-* iniţial, din *hornoi (hornoń),* ca urmare a asimilării şi a disimilării, nu poate fi susţinută pe întreg teritoriul limbii române, mai cu seamă pentru partea vestică şi sud-vestică (Crişana, Banat, Oltenia şi vestul Munteniei).

BIBLIOGRAFIE

CB – Nicolae Stoica de Haţeg, *Cronica Banatului.* Studiu introductiv, ediţie, glosar şi indice de Damaschin Mioc. Ediţia a II-a revăzută, Bucureşti, Editura Facla, 1981.

DIRV – D. M. Pippidi (sub conducerea), *Dicţionar de istorie veche a României (Paleolitic – sec. X),* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976.

DLtR – G. Guţu, *Dicţionar latin-român,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

Rječnik – *Rječnik hrvatskogo ili srpskogo jezika.* Tom I–XVIII, Zagreb, 1880–1960.

T – Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963.

*Apărut în **LR**, XVIV, nr. 1-2, p. 117-123, Bucureşti, 1995*

[1] Mulţumesc, pe această cale, colectivului de redactori, îndeosebi doamnei Ioana Anghel, din cadrul sectorului de lexicologie şi lexicografie al Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu” din Cluj-Napoca, care mi-au pus la dispoziţie copia parţială a manuscrisului *Dicţionarului limbii române:* DLR(m). De asemenea, le mulţumesc colegilor Eugen Beltechi şi Simion Dănilă, care mi-au extras unele date bibliografice din sursele necesare.

[2] Notă marginală: „Pentru comisie: în DEX s-a dat: Et. nec. Cf. *urla.* În DA: de la *horn”.*

[3] Notă marginală; „Pt. comisie: nu figurează în dicţ. lat. Vezi la PIANIGIANI, s.v. *orlo”.*

[4] Notă marginală: „Pt. comisie: În Rječnik nu este, decât la P. Skok. Acelaşi cuv. cu precedentul?”

[5]Cf. Elena Carabulea, *Interfixul* [vocală +] *-l-* în *derivarea non-verbală din limba română,* în SMFC, VI, p. 123. De altfel, după ce unei teme i se adaugă sufixul augmentativ *-oi*, nu totdeauna derivatele obţinute îşi mai păstrează nuanţa augmentativă. Probabil însă că şi *urloi* redă ideea unor obiecte mai mari decât *urlele* obişnuite.

[6] Rom. *a urla* „herabsteigen (= a coborî)”; „herunterstürzen (= a se coborî cu mare iuţeală)” este considerat, cu prudenţă însă, dintr-un lat. **orulare,* exemplul românesc fiind singular, fără vreun corespondent în alte idiomuri romanice (REW, 6107).

CONTRIBUŢII ETIMOLOGICE: *SENIN*[2], *SENINARE*[2]

Cele două cuvinte din titlu sunt, fără îndoială, înrudite semantic, nu însă şi etimologic, după indicaţiile din DLR. În privinţa răspândirii şi a surselor citate, primul este sărac reprezentat, iar cel de al doilea este mai bogat. Anticipând, opinia noastră este că ambele au o unică explicaţie etimologică şi prezintă interes dintr-un punct de vedere pe care etimologiştii nu l-au adus în discuţie până în prezent; domeniul în care „conceptul" poate fi aplicat este, ce-i drept, restrâns.

SENIN[2] „s.n. (Regional) Stâncă (Bughea de Sus - Câmpulung). *În stânga piatră, în dreapta piatră, cât vedea cu ochii numai piatră, seninuri dă pietri!* O. BÂRLEA, A.P. I, 162". După cum se vede, singularul din titlu a fost refăcut după plural: cf. *tain (tainuri), venin (veninuri).* DLR notează: „Etimologia necunoscută".

SENINARE[2] „s.f. **1.** (Prin Transilv.). Stâncă (înaltă). *Sute de alţi locuitori îşi căutaseră scăpare prin văgăunile şi seninarele munţilor.* BARIŢIU, P.A. I, 375. *La dreapta, ziduri numai din seninări.* ap. CADE. *Intrarăm în limanul Cel minunat, cu seninări înalte.* MURNU, O. 162, cf. CADE, SCRIBAN, D., VICIU, GL. 2. (Rar) Lespede netedă. *Stânci care îşi încalecă seninările lor.* ap. TDRG, cf. SCRIBAN, D." Pluralul firesc este *seninări,* dar din sursa Bariţiu se înregistrează şi forma *seninare,* ca şi cea a singularului. Pentru etimologie se trimite la *sănina*[1]. Cât de întemeiată este această apropiere etimologică vom vedea după ce vom analiza cuvintele.

Tema este comună ambelor cuvinte: primul a rezultat printr-un transfer metasemantic (prin intermediul metasememelor[1]), iar cel de al doilea este un derivat al primului. Cuvântul pe care îl presupunem, deocamdată, ca fiind la baza amândurora este SENIN[1], -Ă „s.n., adj. **1.** Stare a cerului lipsit de nori [...]; p. ext. bolta cerească, înaltul cerului...". Asupra celorlalte sensuri şi contexte în care apare cuvântul nu insistăm.

Evident, simpla afirmaţie că *senin*[1] şi *senin*[2] sunt un singur cuvânt polisemantic, deci că *senin*[2] ar fi rezultatul unei extensiuni semantice, nu este suficientă. Oricum, *senin*[1] „înalt al cerului; boltă cerească" şi *senin*[2] „stâncă" sunt, indiscutabil, componente ale unui anumit peisaj. Dacă vom reproduce definiţia dată cuvântului *peisaj,* preluată din DLR, lucrurile vor apărea mai clare: „s.n. **1.** Parte din natură care formează un *ansamblu artistic* [subl. n., V.I.] şi este prinsă dintr-o singură privire". Credem că este important să reţinem ambele sintagme, atât cea subliniată („ansamblu artistic"), cât şi precizarea „prinsă dintr-o singură privire".

Pentru privitor, muntele, crestele impunătoare ale acestuia sau colinele domoale se contopesc cu cerul, pe care se profilează, cu vegetaţia, parte integrantă a reliefului, cu norii sau negurile, cu evenimentele meteorologice, fie chiar şi vremelnice, adică ploaia, ninsoarea, furtuna, fulgerele etc. Mai mult chiar, astrele cerului se mişcă în raport cu reperele terestre: răsăritul, evoluţia şi apusul lor se petrec într-un cadru marcat de elementele reliefului. Asupra acestor lucruri am insistat mai detaliat cu alte prilejuri[2] .

Foarte adesea, denumirile elementelor de relief şi ale celor meteorologice apar

împreună, în aceleaşi contexte, în literatura populară şi în cea cultă, ca în următoarele exemple preluate din DA şi DLR: „Neguri de brădet se-ntind” (Şt. O. Iosif); „La răsărit se grămădiseră munţi de nouri” (M. Sadoveanu); „Stă Negoiul mohorât / Cu-a lui negură bătrână, / Care-i ţine de urât” (G. Topârceanu); „Ceahlăul ridică din pâclă forturile vinete” (Cezar Petrescu).

Putem afirma că, în multitudinea de motivaţii care stau la baza creării cuvintelor, o dată cu resursele etimologice interne: moneme (sufixare, prefixare, compunere, schimbarea categoriei gramaticale), metasememe (tropii semantici: metaforă, metonimie, sinecdocă, hiperbolă etc.), contaminări etc. În cazul cuvintelor care desemnează elementele componente ale peisajului, ca ansamblu unitar, dar şi „artistic”, trebuie să se aibă în vedere şi valoarea de impresie a peisajului.

În cazul de faţă, sensul lui *senin*[1] „stare a cerului lipsit de nori” apare adesea în acelaşi context cu *înalt* (al cerului): cf. „Un nor cu muntele vecin / Plutea-ntr-acest imens senin” (G. Coşbuc); „Sus în seninul înalt, începură să joace stelele” (I. Agârbiceanu); „Nici o pata de nor nu plutea peste seninul albastru” (C. Hogaş). În acest ultim citat, *senin* este sinonim cu *înalt* (al cerului), cu *boltă cerească.*

Că *senin* este sinonim cu *înalt* (al cerului) reiese şi din următorul citat pentru *seninat:* s.n. care, „(învechit şi regional)”, este sinonim cu *senin* „înaltul (cerului)”: *Acum, o Cecilio, te văd strălucind ca o stea în seninatul întunecat al cerului,* unde *seninat* şi-a pierdut într-atât legătura cu sensul de bază al lui *senin* „clair, serein”, încât admite o determinare ca *întunecat,* contrară semantic.

Aşadar, adj. *senin* devine, ca urmare a schimbării categoriei gramaticale, substantiv: *senin* „cer; bolta cerească”, „înalt al cerului”. Fără determinant („al cerului”), *senin* este sinonim cu *înalt* atât ca adjectiv, cât şi ca substantiv. De data aceasta, *senin* iese din sfera semantică originară *(senin, albastru, clar, curat, limpede etc.)* şi trece în altă sferă semantică, adică a lui *înalt* „ridicat”, „aflat la înălţime”. Astfel de transferuri semantice se petrec curent în procesele de omonimizare, mai ales în cazul unor topome, cu un grad mic de toponimizare. Aşa, de exemplu, despre un nume topic „Ascuţita” (cu referire la caracteristica unei stânci numite astfel) nu se poate afirma cu certitudine dacă este vorba de un obiectiv topic indicat de un nominator (informator) ocazional, întâmplător deci, sau de un nume topic propriu-zis, încetăţenit în sistemul referenţial al colectivităţii.

Înălţimea unei stânci profilate pe seninul cerului provoacă, fără îndoială, o anumită impresie care nu rămâne fără urmări pe plan lingvistic, încât transferul semantic *senin* „înaltul cerului” - *senin* „stâncă (înaltă)”, conturată pe *seninul* (= înaltul) cerului pare destul de firesc.

Cât despre *seninare* „stâncă (înaltă)”, acesta s-a creat după modelul altor perechi (nesufixat / sufixat): cf. *grămadă / grămădare* „grămadă de pietre aşezată la un loc” (DA, s. v. *grămadă), stâlp / stâlpare* etc. S-ar putea reproşa că în primul exemplu dat baza este feminină, iar *senin* „stâncă”, temă a lui *seninare* „stâncă (înaltă)”, este de genul neutru, însă trebuie să observăm că neutrul *(senin)* a fost refăcut de glosatorii DLR; de aceea înclinăm să credem că, de fapt, singularul este *senină,* şi nu *senin,*

pluralul acestuia fiind de tip arhaic, ca în *mână, (mânuri), alamă (alămuri), ceartă (certuri)* etc.

În cazul că *seninare* provine din *sănina* „vb. I. Intranz. şi tranz. (Prin nord-vestul Munt.) **1.** A (se) sui pe o înălţime, pe un vârf. Cf. UDRESCU, Gl. **2.** A ajunge ori a face să ajungă repede la o situaţie materială bună" (sensul ***2.*** este evident secundar, dezvoltat, prin metaforizare, din ***1.***), ni se pare că derivarea lui (vezi în DLR „cf. *anina")* din *anina* cu prefixul *s*- este hazardată, chiar dacă admitem că dr. *a (se) anina* este înrudit cu ar. *alin.* „monter", „gravir", „s'élever", înrudire de altfel respinsă: cf. „ar. *alina* „a se sui, a se urca" este alt cuvânt", precizare făcută în partea de etimologie a lui *anina* (DA, s. v.). Exemplele date pentru *a (se) anina* nu prezintă nici un caz din care să rezulte că înseamnă „a (se) sui", „a (se) urca", ci doar „a (se) agăţa", „a (se) atârna (de ceva)": vezi ANINA „vb. I. Tranz. şi reflex. **1.** Tranz. A agăţa, a atârna, a pune", cu diverse exemplificări; „**4.** Refl. A se căţăra, a se cocoţa". Exemplul nu este însă convingător. „Copiii s-or aninat în pom". Nici în cazul adjectivului (provenit din participiu), exemplele nu justifică sinonimia cu *a (se) urca,* chiar dacă explicaţia dată cuvântului este: „**1.** atârnat, agăţat, cocoţat, urcat", căci *aninat* din „... o piiale sau vro lână de aur undeva aninată..."; „unde te-ai aninat?"; „stă tot aninat pă sus"; „... grădini în aer aninate..."[3] nu este sinonim cu *urcat,* cu care se suprapune semantic doar ca rezultat final al acţiunilor exprimate de cele două verbe, nu şi în accepţiunea de „a pleca dintr-un anumit punct iniţial şi a desfăşura-o spre punctul final". Admiţând înrudirea lui *sănina* cu *anina,* înseamnă că primul este un derivat de la al doilea cu prefixul *s-;* care „are, în genere, valori puţin clare"[4]. Printre valorile de intensificare sunt date puţine exemple, nu însă şi *sănina*[5].

S-ar mai putea invoca fenomenul aglutinării pronumelui reflexiv *se* cu *anina,* eventualitate puţin probabilă, căci verbul nu se foloseşte doar la persoanele a III-a singular şi plural.

În concluzie, *senin*[2] a dobândit înţelesul de „stâncă" printr-un procedeu metasemantic, în cuprinsul căruia se găseşte, după opinia noastră, şi acest „concept", valoarea de impresie a elementelor componente dintr-un peisaj, ca „ansamblu artistic", privelişte „prinsă dintr-o singură privire". *Seninare*[2]*,* sinonim cu *senin*[2]*,* cu precizarea suplimentara: „stâncă (înaltă)", este un derivat, fie după modelul lui *grămădare,* fie ca infinitiv lung al lui *sănina,* devenit substantiv. Este necesar să reţinem că refacerea lui *senin*[1] din *seninuri* este arbitrară, fiind vorba mai degrabă de un substantiv feminin: *senină,* acomodat ca gen după modelul lui *stâncă.* Pe de altă parte, nu *senin* (de fapt *senină)* derivă din *sănina* vb. (glosatorii DLR îl dau de fapt ca posibil etimon al lui *seninare),* ci *sănina* derivă din *senin(ă),* ca *a ponorî* din *ponor:* cf. *Nu cumva [...] să te ponorăşti să cazi* (DLR, s. v. *ponorî).*

*Apărut în **LR**, XLVII, nr. 5-6, p. 337-344, Bucureşti, 1998*

[1] Vezi Elena Slave, *Supramotivarea,* în „Probleme de lingvistică generală", vol. VI, Bucureşti, 1977, p. 100-101.

[2] Vasile Ioniţă, *Nume de locuri din Banat,* Timişoara, 1982, p. 77-80 (v. şi *supra*, 55 ş.u.).

[3] Sergiu Drincu (redactor), *Dicţionarul subdialectului bănăţean,* vol. II, Timişoara, 1986, p. 68-69.

[4] I. Rizescu, în *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. II, Bucureşti, 1978, p. 217.

[5] *Ibidem*.

NOTE LEXICALE ŞI CONTRIBUŢII ETIMOLOGICE
1.

Mai întâi câteva chestiuni de ordin general şi principial. Dicţionarele limbii române cuprind un număr însemnat de cuvinte a căror etimologie nu se cunoaşte. Printre ele se găsesc cuvinte de largă circulaţie, folosite de toţi vorbitorii limbii române, cuvinte încă vii. Altele circulă doar în anumite zone ale tării sau aparţin categoriei arhaismelor.

Merită oare depuse eforturi pentru desluşirea originii unor astfel de cuvinte? Şi punându-ne întrebarea, ne gândim la cele cu caracter regional sau arhaic. Părerea noastră este că nu trebuie să minimalizăm importanţa acestor cuvinte, chiar şi numai pentru faptul că ele au fost admise ca elemente de inventar ale vocabularului românesc.

Asemenea cuvinte au exercitat (şi exercită) uneori un fel de fascinaţie pentru cercetători (mai bine spus pentru unii cercetători), fiind suspectate ca elemente lexicale autohtone, însă voind să demonstreze neapărat că ele sunt de origine traco-dacică, fără argumente temeinice, cercetătorii de care aminteam nu fac altceva decât să îngroaşe lista cuvintelor aşa-zis autohtone. O altă cale comodă este aceea a explicării acestor cuvinte din limbi cu care limba română a venit în contact de-a lungul istoriei: simple asemănări formale şi vagi apropieri semantice sunt suficiente pentru a declara că ele sunt de origine maghiară, bulgară, sârbocroată sau ucraineană, ceea ce nu totdeauna corespunde adevărului ştiinţific.

Adevărul este că de multe ori originea unor astfel de cuvinte se află în chiar limba română, adică s-au născut prin derivare sau prin transferarea sensurilor iniţiale potrivit cu procedeele metasemantice (metaforă, sinecdocă, metonimie, hiperbolă).[1]

poiede

Cuvântul *poiede,* glosat şi în varianfele *poiadă, poiade, poiedie, puiede, puiedie,* cu atestări care îi conferă caracterul de element lexical vechi şi popular, poartă menţiunea „etimologia necunoscută" (DLR, s.v.)[2] . Sensurile „mulţime, grămadă, puzderie" reies din: *poiadă de lăcuste* (Miron Costin), *poiedea oştii turceşti* (Ion Neculce), precum şi din: *s-a mulţit poiedea asta, poiedie de lăstari*[3] *;* iar cu valoare adverbială din: *se prăsiră poiedie.* Sensurile „năvală, incursie, invazie", consemnate de DLR sub punctul 2, sunt evident, secundare, cel iniţial fiind înţelesul general de „mulţime".

Atestărilor de mai sus, consemnate de DLR li se cuvin cele desprinse dintr-o

cronică bănăţeană: „Eu am întrebat moşi vechi bătrâni: „Când s-au lucrat culmile munţilor, în pădure?" Ne-au zis că „Când au fost poedia pe-aicea, adică mâncăturile, ci se bătea şi fugărea" [1, p. 91]. Cu câteva pagini mai în faţă, la aceeaşi întrebare pusă de cronicar, i s-a răspuns de asemenea: *Când au fost poedea pe aicea* şi din nou cronicarul explică: *mâncăturile, adecă legheonele, reghimentele* [1, p. 59]. Cuvântul *mâncătură* cu care se explică de ambele dăţi *poiede* nu este menţionat de editor în glosarul final, dar el are înţelesul vechi de „exploatare, spoliere, jaf", cf. *Multe mâncături şi jafuri au făcut* (DLR, s.v.). Oricum, din cele două citate extrase din *Cronica Banatului,* înţelesul lui *poiede* nu este prea limpede, dar el se apropie mult de sensul menţionat ca secundar de DLR, adică „năvală, incursie, invazie".

Aflăm, în schimb, cuvântul clar explicat de N. Densuşianu: „Mai demult, ne spune o tradiţie din comuna Zelişteanca, judeţul Buzău, a făst pe locurile astea *lumea deasă (s.n – V. I.)* şi pentru aceea se chema *puiedie"* [2, p. 59]. „Iar din comuna Băseşti, judeţul Fălciu, ni se relatează: «Prin cuvântul *poiedie* înţeleg bătrânii lume multă încât nu mai încăpea să mai stea la un loc» [2, p. 59], iar în altă parte se spune că «După alte tradiţii, această movilă, înaltă de 18–25 m <…> ar fi făcută din timpul *Poediei* sau al *lumii multe* (s.n – V.I)»" [2, p. 78].

O altă mărturie absentă din DLR este cea adusă de Ştefan Paşca într-un articol mărunt: locuitorii aşezării Cioara sunt numiţi de cei din Tărtăria (ambele în judeţul Alba) *Poede,* cu explicaţia: *puiede, poiede* „mulţime mare de oameni sau de animale" [3, p 211].

Aşadar, din mărturiile celor anchetaţi de N. Densuşianu se înţelege clar că sensul principal al lui *poiede* este acela de „mulţime de oameni", sens care s-a extins şi asupra altor fiinţe (lăcuste) sau chiar la lucruri (lăstari). Înţelesul este întărit de mărturia lui Ştefan Paşca. Apoi, plecând de la imaginea unei mulţimi puse în mişcare (îndreptată, de regulă, asupra unor locuri, dar şi asupra altor oameni, care stăpânesc locurile respective), s-au dezvoltat sensurile: „năvală, incursiune (militară), invazie", acţiuni însoţite de „jaf, spoliere".

A se prăsi din sintagma *se prăsiră puiedie* este sinonim cu „a (se) înmulţi, a pui"[4] . Verbul a *pui* are un dublet derivat cu ajutorul sufixului *–ezi: a puezi,* intranzitiv, considerat, de asemenea, învechit, cu sensurile: „a veni în mare cantitate, în mare număr (şi năvalnic), sinonim cu a *năpădi, a năvăli,* cf. „A ieşit ca un râu din Eden, puiezând cu valuri line", sau tranzitiv, prin Muntenia (complementul indicând suprafeţele), în forma *poiezi,* cu sensul: „a acoperi, a umple cu fiinţe" (DLR, s.v.). Chiar şi *a pui* nu înseamnă numai „a se înmulţi" propriu-zis, ci şi „a se răspândi în număr mare"; cf.: *[Lăcustele] au puiat în câţiva ani, cât primejduia ţara să moară de foame* (DLR, s.v.). Din *a pui* a rezultat derivatul *puiet,* cu sens colectiv.

Printre sinonimele lui *mulţime* (cf. *O mulţime de duşmani)* se menţionează, alături de *duium, grămadă, potop, puhoi, puzderie, sumedenie* şi *poiede* [4, p. 551]. Lipsesc din această monumentală lucrare dedicată sinonimelor limbii române două cuvinte: *jumedie* „copii mulţi", deci „o mulţime de copii", precum şi *pojădie,* indicat de DA ca sinonim al lui *jumedie,* absenţă pe care o înţelegem mai ales în cazul lui *pojădie,* care nu

a fost preluat din fişierul dicţionarului tezaur al limbii române, de vreme ce DA îl indică, iar din DLR lipseşte. DA mai menţionează alături de *jumedie* pe *jumet* „popor, mulţime" (cf. *mult jumet de om)* provenit – ni se precizează – din *a jumi,* cu referire la un joc de copii, echivalent cu *de-a mijitul.* Şi *jumet* lipseşte din dicţionarul de sinonime amintit. DA mai face precizarea că *jumedie* e modificat după *sumedenie* (s.v.).

Analogia este socotită un „principal mijloc al derivării", în sensul că după modelul unor cuvinte deja existente, limba îşi formează altele noi [5, p. 50]. Acest adevăr se verifică în multe alte situaţii ale lexicului limbii române şi nu este cazul să insistăm aici asupra acestui capitol.

Din punct de vedere semantic, înrudirea lui *poiede (poiedie, puiedie)* cu *a puiezi* este evidentă. Forma cea mai apropiată de *a puiezi* este *puiedie.* Pe de altă parte, şi *a puiezi* are o variantă formală cu *-o* în loc de *-u,* adică o *poiezi.* Un derivat **puiezie* din *a puiezi* este absolut firesc, iar acesta, prin analogie cu *sumedenie,* sau alte cuvinte, ca *jumedie, pojădie,* amintite mai înainte şi înrudite ca sens, a devenit *puiedie (poiedie* etc) ca *livede (livadie)* „singular analogic din pl. *livezi*", cum precizează DA (s.v. *livadă).*

În privinţa accentului, trebuie să remarcăm că cel indicat de DLR este dedus, nereieşind din nici o sursă citată. Evident că variantele *poiádă, poiáde, poiéde, puiede* nu pot fi accentuate decât aşa, o accentuare pe prima silabă contravenind spiritului limbii române. Variantele *poiedie, puiedie* pot fi accentuate şi pe silaba ultimă, adică: *poiedíe, puiedíe.*

teică

Importanţa teiului în industria casnică tradiţională a românilor este atestată de numeroase mărturii. Scoarţa de tei se recolta, se înmuia întocmai cânepei şi inului[5], iar din fibrele obţinute se confecţionau funii, curmeie, cu care se legau diverse componente ale atelajelor, adăposturilor, împrejmuirilor etc, ba erau chiar folosite ca cingători: cf *Să-mbrăca ca-ntr-un stan de cămaşă şi se incingeau cu tei* (Dosoftei); *Căruţa lui era ferecată cu teie, cu curmeie, însă era o căruţă bună* (I. Creangă).

Aşa cum *funia* de o lungime variabilă servea ca unitate de măsură agrară, apoi, prin extensie, cuvântul semnifica „lot agrar de o anumită suprafaţă, trecând, prin onimizare, în toponimie[6], tot aşa şi cuvântul *tei* a traversat drumul de la „specie arborifică" la „esenţă lemnoasă", apoi la „obiect confecţionat din această materie", de unde „obiect specializat ca unitate de măsură", pe urmă „lot de o anumită suprafaţă". Deşi DLR nu consemnează evoluţia semantică a cuvântului în fazele „unitate de măsură" şi, respectiv, „lot agrar", găsim mărturia în documentele vremii. Astfel în operaţia de distribuire de terenuri cu caracter definitiv „se efectua determinarea agrodimensională a unor *curele* sau *delniţe* în cuprinsul unor *racle* al unui *tei* sau chiar al întreg hotarului sătesc" [8, p. 167]; cf. *curea* „măsură de lungime (a 11 picioare); fâşie lungă şi îngustă de pământ" (DA, s.v. *curea*); *raclă* „suprafaţă de pământ cuprinsă între donă drumuri" (DLR, s.v. *raclă*); *delniţă* „fâşie îngustă şi lungă de teren…, iar prin extensie, proprietate" (DLRM,

s.v. *delniţă*).

O altă dovadă a importanţei teiului o constituie numeroasele expresii ca: *a lega două în tei* „a reuşi să adune ceva avere”; *a găsi (sau a lega) tei de curmei* „a găsi pretexte; a înşira vorbe fără rost”; „a o duce greu, a fi sărac”; *a se scurta teiele* „a fi vreme puţină”; *a mai lungi cuiva teiele* „a păsui pe cineva”; *a nu-l ţine teiele* „a nu-l ţine curelele” etc. Din expresia *cui de tei* „lucru pe care nu te poţi încrede” mai reiese că din lemnul teiului, pretabil la prelucrare, se făceau şi cuie, e drept nu prea rezistente.

Practic, din lemnul teiului se confecţionau linguri, fuse, talere, căuşe, albii, piese componente ale războiului de ţesut. În special vase cu diverse destinaţii, cum reiese din explicaţiile cuvântului *teică*: „a) cutie de lemn mobilă în care cad grăunţele din coşul morii, numită şi tigaie, tigăiţă, titirez; b) jgheab (mic) din care beau sau mănâncă păsările de curte, porcii etc.; c) covata de la piuă; d) jgheabul în care se strivesc strugurii; e) mic vas de lemn, legat de o prăjină, cu care se scoate apa dintr-un puţ; f) blidar”. Cuvântul mai e înregistrat în variantele *teucă* şi *tecă,* iar pentru origine este trimis la *tău*[4]*,* care prin nordul Munteniei, însemnează: „cupă făcută din lemn de tei, cu care se bea apa din fântână” şi căruia glosatorii i-au adăugat menţiunea „etimologie necunoscută”. Aşadar, nu se cunoaşte originea cuvântului *teică.*

În primul rând, trebuie să remarcăm unica înregistrare a lui *tău,* cu circulaţie restrânsă, provenit dintr-o sursă nu prea sigură, respectiv listele de cuvinte publicate de revista *Cum vorbim,* dar şi menţiunea materiei din care se confecţiona obiectul: „lemn de tei”. Dacă *tău* este, după cum presupunem, o variantă a lui *teu,* ceea ce este posibil, căci există alte asemenea perechi: sf. *tehui/tăhui, tebeică/tăbeică, teciune/tăciune, teleleu/tălăleu, teu/tău* (pronume), înseamnă că între *teu (tău)* „cupă făcută din lemn de tei” şi *tei,* „esenţa lemnoasă” se află o legătură semantică normală: de la „materie” la „obiect (confecţionat din această materie)”, *teu* fiind un singular refăcut de la un fals plural; cf. *grindei* cu varianta *grindeu* (DA, s.v.) sau existenţa în paralel a lui *tulei* şi *tuleu* (DLR, s.v.).

Derivarea din *tei,* a lui *teică* cu sufixul *-ică* sau a lui *teucă* cu sufixul *-ucă* nu ridică probleme, mai cu seamă că există multe alte cuvinte, denumiri de obiecte, cu aceeaşi terminaţie, fie etimologică, fie derivate ale limbii române: cf. *grindeică, scurteică, suveică, tindeică* etc.

Cuvântul *tei* cunoaşte şi alte derivate: *teios, -oasă* adj. „tare şi fibros, aţos, aspru la pipăit”; *a teiuşa,* vb. „a deveni fibros, teios”; *teiuş* „pădure mică de tei”; *teişor* şi *teiţă* cu diverse sensuri; reţinem, în mod deosebit, pe *teier* „prăjină lungă de care sunt legate curmeie de tei, folosită pentru a speria peştii de pe fundul apei şi a-i goni spre plasele de pescuit”, pentru că este un exemplu similar de creare a denumirii unui obiect de la numele materiei din care este confecţionat, ca cel al lui *teică (teucă),* cu sensurile arătate şi pentru care dicţionarele nu-i precizează originea.

În concluzie, trebuie căutată minuţios originea unor cuvinte cu „etimologie necunoscută” în limba română, recurgând atât la mijloacele de creare cu sufixe, prefixe, compunere sau analogie, cât şi la aşa-numitele mijloace metasemantice (metaforă,

metonimie, sinecdocă, hiperbolă), prilej cu care suntem obligaţi să aplicăm studiul cuvintelor conform cu principiul „Cuvinte şi lucruri”, de unde necesitatea unor analize interdisciplinare şi pluridisciplinare, prin antrenarea etnografiei, folclorului, onomasticii etc.

BIBLIOGRAFIE

1. Stoica de Haţeg, *Cronica Banatului.* Studiu introductiv, ediţie, glosar şi indice de Damaschin Mioc. Ediţia a II-a revăzută, Timişoara, 1981.
2. N. Densuşianu, *Dacia preistorică.* Text stabilit de Victoria Neagoe. Studiu introductiv şi note de Manole Neagoe, Bucureşti, 1986.
3. Şt. Paşca, *Supranume colective intercomunale,* în *DR*, VIII, p. 211.
4. Seche I., Seche M., *Dicţionarul de sinonime al limbii române,* Bucureşti, 1982.
5. Philippide Al., *Opere alese. Teoria limbii.* Ediţie de G. Ivănescu şi Carmen Gabriela Pamfil. Cu un studiu introductiv şi comentarii de G. Ivănescu, Bucureşti, 1984.
6. Ioniţă V., *Nume de locuri din Banat,* Timişoara, 1982.
7. Iordan I., *Toponimia românească,* Bucureşti, 1963.
8. Sthal H. H., *Studii de sociologie,* Bucureşti, 1972.

*Apărut în **Revista de lingvistică şi ştiinţă literară,***
nr. 3, p. 93-95, Chişinău, 1992

[1] Cărora le-am adăugat principiul valorii de impresie sau al semantismului emoţional (*supra*, 183).

[2] Totodată, cuvântul are o largă răspândire, după cum se va vedea, fiind atestat în Moldova, Muntenia, Hunedoara şi Banat, precum si în sudul Transilvaniei.

[3] Când nu indicăm o altă sursă, exemplele sunt extrase din lucrările lexicografice citate (DA si DLR).

[4] Cum reiese din definiţia cuvântului (DLR, s.v.) [vezi şi: 4, p. 719].

[5] Vezi lucrarea noastră. [6, p. 131], unde semnalăm gruparea de nume topice cu referire la *certit,* cele provenite din *tei,* alături de care se găsesc nume topice ca: *Topila, Topenia,* referitoare la „topitul scoarţei de tei”.

[6] Cf. *Funii,* nume topic în hotarul satului Ilova (jud. Caraş-Severin); cf. *Sfoara-Nucetului* (Târgovişte), citat de Iorgu Iordan [7, p. 83].

2.

Punctele de vedere şi principiile pe care ne-am sprijinit în stabilirea sau îndreptarea etimologiilor unor cuvinte din ultimul tom al DLR[1] le-am formulat cu alt prilej[2] . Precizăm doar că şi în cazul de faţă este vorba de cuvinte menţionate de DLR cu „etimologie

necunoscută” sau de altele ale căror etimologii le socotim nesatisfăcătoare.

SAITÓC, -OÁCĂ interj., s.n. şi adj. (Regional) *1.* Interj. (Adesea repetat) Cuvânt care imită mersul săltat şi grăbit. *2.* Săritură. *3.*”Care merge săltând”. ♦ (Prin sudul Olt.; despre copii) „Neastâmpărat”. Ca interjecţie se menţionează şi varianta *saióc.* Pentru toate acestea DLR consideră că explicaţia constă într-o onomatopee. În realitate, este vorba de un derivat (adjectiv şi substantiv) alcătuit cu sufixul *-oc*, *-oacă* de la varianta dialectală a verbului *sări;* cf. prez. ind. *sai*, *săi, saie, săiţi*; prez. conj. *să sai, să saie* etc., forme înregistrate în diverse zone ale ţării (DLR, s.v. *sări)*, cf. *ţâştoc* „copil zburdalnic”; *uitoc* „uituc”[3] .

SÁPĂ. Sub acest titlu se menţionează: „III. Compus: (Bot.; regional) *sapă-sălbatică* = brânduşă de toamnă *(Colchicum autumnale)* (Beba Veche – Sinnicolau Mare)”, cu trimitere la ALR I, 1941/49. Este puţin probabil să fie vorba de un fonetism specific graiului local sau de unul particular, accidental. Mai degrabă este o eroare în notare; cf. termenul botanic compus: *ceapă-sălbatică,* precum şi *ceapa-ciorii,* denumire a aceleiaşi plante (Borza, D 50), denumire datorată bulbului plantei respective. În consecinţă, cuvântul se cuvine glosat sub titlul *ceapă,* şi nu sub *sapă.*

SĂLBĂŢÍE s.f. (Bot.) „Plantă erbacee din familia gramineelor, cu tulpina rigidă, […], zâzanie”. Atât cuvântul titlu, cât şi variantele *sălbăţă, sălbătă, sălbătea, selbăţea* nu-şi justifică întru nimic originea în cuvântul *salbă.* Trebuie să se ţină seama că planta are „fructe otrăvitoare”, creşte (şi) prin locuri părăginite şi provoacă, după cum indică alte denumiri ale speciei *Lolium temulentum,* tulburări de comportament celor care o folosesc (beţie, nebuneală; cf. *zâzanie,* care nu mai are nevoie de explicaţii). Apropierea formală de tema, productivă în compunerea numelor de plante, *salbă* (cf. *salbă-mare, salbă-moale, salba-dracului, salbă-râioasă* etc.) explică de ce în DLR s-a indicat, ca etimon al *sălbăţiei,* cuvântul *salbă.* Trebuie să se aibă în vedere însă sensurile lui *sălbatic, -ă,* dintre care reţinem: *„1.* Care se manifestă cu o violenţă, o forţă, o intensitate extraordinară”; apoi: *„3.* (despre oameni) Care are manifestări nestăpânite; aprig, impulsiv” (DLR, s.v.). Toate acestea constituie argumente pentru a accepta drept etimon al fitonimului *sălbăţie* cuvântul *sălbatic,* şi nu *salbă.*

SĂRĂŢÉL. „*3.* s.m. (Prin Bucov.) Numele unei păsări mici cu pene galbene, nedefinită mai de aproape”; exemplificat cu „Sărăţelul cântă numai seara”. Cuvântul este explicat de DLR ca un diminutiv al lui *sărat,* când de fapt are la bază varianta dialectală a lui *seară (sară),* obişnuită în zona unde se indică prezenţa *sărăţelului,* dovadă fiind şi caracteristica păsării: „cântă numai seara”.

SĂRĂŢÍCA. *„2.* s.f. art. (Prin Dobr.; în forma *sărăţica)* Numele unui dans popular (învârtită)”; cu exemplificarea: „Alteori se juca sărăţica, cu paşi repezi înainte şi înapoi”. DLR consideră că etimonul numelui de dans popular *(sărăţica)* este *sărat* „care conţine sare”. Socotim că numele în cauză provine din *sări* vb., cu referire la caracterul dansului (săltat, sărit, vioi).

SCĂIÁNCĂ s.f. „(Regional) Nume dat unui soi de strugari care se coace timpuriu (Pietroasa de Jos – Mizil)”, menţionat cu „etimologia necunoscută”. Cuvântul provine

de la denumirea uneia din localităţile aflate în zona respectivă: *Scăieni* (jud. Prahova şi jud. Buzău).

SCHEUŞÁNĂ s.f. „(Prin Ban.) Numele unei păsări neidentificate mai de aproape". Etimonul acestui nume de pasăre provine din *scai,* fiind vorba de ecosistemul în care trăieşte cu predilecţie pasărea în cauză; cf. un alt nume al *scatiului, scai* (DLR, s.v. *scai),* precum şi numele de păsări *scaiete*, *scăier, scăişor, scăiuşel,* toate provenite din *scai*. Cât despre fonetism, menţionăm localitatea *Scăiuş* din Banat, toponim colectiv-local *(scăiuş < scai;* cf. *teiuş < tei*), pronunţat de localnici *Scheuş*; locuitorii acestui sat se numesc *scheuşani;* cf. şi antroponimul cunoscut nouă: *Scheuşan*[4] .

SCLEPŢÁ vb. I. Tranz. „(Învechit, prin Transilv.; complementul indică lemne) A despica mărunt, a face aşchii, surcele; (regional) a sclepenţi; cf. *scleafă, sclefă*". Cele două cuvinte la care raportează DLR pe *sclepţa* sunt variante ale lui *şcleafă,* respectiv *şclefa* (DLR, s.v.). În acest caz se ignoră existenţa cuvântului *clepţ* s.m. „scândurică de brad (desfăcută cu barda) [...]", pentru care se indică etimonul: rus., rut. *klepka* „scândură, doagă" (DA, s.v. *clepţ*). Indiferent de temeinicia acestei etimologii, *sclepţa* vb. trebuie trimis la *clepţ*[5] .

SCOPĂU subst. „(Regional; cu sens neprecizat, probabil) Zară". Cuvântul trebuie pus în legătură cu verbul *scoace „1.* Tranz. (Popular; complementul indică laptele acru) A încălzi sau a fierbe pentru a închega şi a transforma în brânză; p. ext. (complementul indică smântâna) a încălzi sau a fierbe ca să se aleagă untul". *Scopău* s-a format de la participiul lui *scoace: scopt > scop(t)ău.*

SCÚIPĂ s.f. „(Prin nord-vestul Munt.; cu sens neprecizat, probabil) Batistă". În cazul de faţă nu mai este vorba de etimologie, indicată corect de DLR: cf. *scuipa. Scuipă* este, într-adevăr, un postverbal, numai că nu înseamnă „batistă", cum se deduce, cu probabilitate, din unicul citat: „Aoleo, măi, bărbate, că toată zâua plâng – cu scuipa pă ochi – că mă gândesc că o să te omoare". Plânsul este prefăcut şi, ca să se dea mai multă crezare, ochii sunt umeziţi cu scuipat, aşa că am putea spune că *scuipă* înseamnă „scuipat".

SCULBUŢÍ. „vb. IV. Tranz. (Regional; complementul indică apa dintr-o sticlă) A clătina, a agita". Cuvântul ar fi trebuit glosat la un loc cu *scobâlţi* „vb. IV. Intranz. (Regional) A aluneca, a cădea; a se clătina", explicat de DLR ca „formaţie onomatopeică". Amândouă s-ar fi cuvenit a fi corelate cu *cobâlţâi* „vb. IV. A (se) scutura apa într-un vas". S-au ignorat şi de data aceasta variantele fără prefixul *s-* (*Supranota* 5). DA indică pentru *cobâlţâi,* ca etimon, slv. *kolebati* „a agita".

SCULÍ „vb. IV. Tranz. (Prin vestul Transilv.) A isprăvi". Derivarea verbului din *sculă* „instrument, unealtă, ustensilă etc." nu este deloc hazardată, căci cel care a folosit cuvântul (şi l-a explicat) a avut în vedere rezultatul folosirii unei scule, al *sculitului.*

SEMENÍ [2] „vb. IV. Tranz. (Regional; complementul este peretele) A unge cu pământ". Cuvântul se cuvine menţionat sub acelaşi titlu (unic) cu *semeni*[1] „vb. IV. Tranz. (Regional; complementul indică şindrila) A reteza pentru a avea aceeaşi mărime", explicat prin *semăna* [2] „a face asemenea, de aceeaşi mărime". Demn de menţionat este faptul că

ambele (?) cuvinte sunt înregistrate în aceeaşi zonă. *A unge cu pământ (pereţii)* înseamnă „a netezi”,„a face peretele „asemenea” pe toată suprafaţa lui”. Cât despre *semeni* = *asemenea* „a face asemenea”; cf. *semănător, -oare* = *asemănător, -oare* (DLR, s.v.).

*Apărut în **LR**, XL, nr. 5-6, p. 262-265, Bucureşti, 1991*

[1] Tomul X. Partea 1 (S - SCLĂBUC), Partea a 2-a (SCLADĂ - SEMINŢĂRIE).

[2] Vasile C. Ioniţă, *Observaţii*... (*supra*, 135).

[3] Pentru diverse valori şi originea sufixului *-oc, -oacă,* vezi Finuţa Hasan, *În legătură cu etimologia sufixelor* **-ac, -ec, -ic, -oc, -uc** *şi* **-ag, -eg, -ig, -og, -ug**, în SMFC, VI, p. 50–51.

[4] Pentru fonetism cf. *cămeşă* > *kimeşă, scăp* (ind. prez. I de la *scăpa*) > *skep* etc.

[5] Trebuie să se aibă în vedere existenţa, în limba română, a perechilor cu *s-* şi fără prefix, atât de frecventă în limba română (v. Institutul de Lingvistică din Bucureşti, *Formarea cuvintelor în limba română.* II. *Prefixele,* Bucureşti, 1987, p. 215–220).

3.

Avem în vedere o anumită categorie de term eni comuni, şi anume pe cei aparţinători nomenclaturii etnobotanice, bogat reprezentate în totalitatea lexicului românesc.

Motivul principal pentru care ne-am oprit asupra denumirilor populare de plante este faptul că un număr apreciabil din rândul lor figurează în dicţionarul tezaur al limbii române (DA, DLR) cu menţiunea „etimologie necunoscută”. Observaţiile de faţă vor încerca descifrarea etimologică, a unor asemenea termeni.

darie

Unei plante din specia *Sedum* (numită rom. şi *dragoste* sau *drăgostiţă*) i se mai spune şi *iarba-datului-şi-a-faptului,* denumire clară, dacă vom aminti că *datul* şi *faptul* înseamnă acelaşi lucru: „farmece, vrăji, făcături etc.”. Majoritatea plantelor cu nume derivate din aceste cuvinte, ca *faptnica (faptnicul)* de exemplu, sunt socotite remedii împotriva farmecelor, făcăturilor.

Pedicularis campestris, o plantă erbacee, cu flori galbene, numită şi *sfeştnic,* din cauza florilor dispuse într-un spic lung, cu fructe în formă de capsulă, se mai numeşte şi *darie.* Decoctul dariei se bea, iar cu buruiana fiartă se oblojeşte pentru durere de stomac; creşte prin pădurile munţilor; numai babele o cunosc (DA, s.v.). Cuvântului nu i se dă vreo explicaţie etimologică. Or, fitonimul are în alcătuirea sa aceeaşi temă ca şi *datul,* adică infinitivul lung al verbului *a da,* acomodat după alte nume comune. Un argument suplimentar este că *dare* înseamnă şi „farmec”, „fapt” (DA, s. *da*); aici este exemplificat cu un fragment dintr-un descântec desprins din colecţia lui S. Fl. Marian: „Să mă limpezească / De toată ura, … / De toată darea, / De toata făcarea”.

forostău

Este foarte important să se coroboreze descântecul, ca piesă de folclor, ca document lingvistic, cu numele plantelor utilizate în practica „tratamentului”, precum şi cu alte date de ceremonial. În felul acesta se netezeşte calea spre descifrarea originii unor termeni etnobotanici.

Foarte multe plante îşi trădează virtuţile terapeutice prin numele purtat. Despre *scrântiţă* se spune că, fiartă şi îngroşată cu tărâţe de grâu, este folosită la scrântituri. Aceeaşi întrebuinţare va fi avut-o sau o are încă *scrântitoarea (Potentila),* căreia i se mai spune *scrântea, scrânteală, buruiana-scrântului, iarba-scrântiturii, scrintie* (Al. Borza, *Dicţionar etno-botanic cuprinzând denumirile populare româneşti şi în alte limbi ale plantelor din România,* Bucureşti, 1968, indice). Aceeaşi specie se mai numeşte şi *forostoi,* denumire care nu ne-ar spune nimic dacă nu am şti că *a forostoi,* cu variantele *a forostroi* şi *a forostoi,* înseamnă (prin Transilvania şi Bucovina) „a uni, a lipi” etc.; „a căli”, deci „a întări”. Cu referire la răni sau la frânturi, de fapt, în general, despre anumite boli, „a vindeca”. Într-un descântec se spune: „Aşa să se forostească / Mâna lui (cutare) / Cum forosteşte / Ţiganul fierul” (cf. DA, s. *forostoi*). *Forăstău* se mai spune la încă alte patru specii: *Gensita,* „folosită în medicina populară la fracturi şi zdrobituri”; *Heliantheum,* numită, prin etimologie populară, şi *ferestrău* sau *hierăstăietoare,* dar şi *iarba-osului,* denumire elocventă. Specia *Origanum (sovârvul)* se mai numeşte pe alocuri şi *forăstău* sau *furustău.*

A forostoi „a uni” a dezvoltat şi sensul „a închega”, căci *Veronica-persica* se numeşte (accidental?) şi *forostoi,* dar alte denumiri ale ei indică folosirea plantei în afecţiuni ale vintrelor, „diaree” sau „dizenterie”.

Aşadar, toate denumirile plantelor respective derivă din verbul *a forostoi,* cu variantele respective, cuvânt provenit din magh. *forrasztani* (DA, s. *forostoi*).

marinuţă

Unei plante cu acest nume, insuficient definită, despre care ştim doar că este „întrebuinţată la tratarea anumitor boli ale cailor”, i se dă următoarea explicaţie etimologică: de la numele personal *Marinuţa,* ceea ce nu corespunde realităţii.

Marina (Mărina) este numele unei sărbători religioase. Despre acest personaj aflăm o mulţime de date în răspunsurile la chestionarele lui N. Densuşianu (A. Fochi, *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu,* Bucureşti, 1976, p. 189–192). Este un personaj benefic, căci fereşte casele şi semănăturile de foc, de trăsnet şi de piatră, de fiare, dar şi pe om şi animale de diverse boli (pocială, epilepsie, muţeală, pocinoage etc.).

Fără îndoială, între *mărin* „numele dat unor bube sau inflamaţii, de obicei purulente, la oameni şi la animale”, sau, în alte locuri, „crampelor la stomac”, şi *Mărina,* personajul amintit, există o legătură: fie în sensul derivării numelui comun din cel propriu, aşa cum

propune DLR (s.v. *mărin*), fie prin etimologie populară, *mărin* având cu totul o altă origine, după cum argumentează N. Drăganu, adică din lat. *malignare* sau **malinare*, din care a provenit mai întâi *a se mărina, mărin* fiind în acest caz un derivat regresiv (DA, IV_2, p. 744).

Inexplicabil, DLR nu preia din dicţionarul lui Al. Borza pe *mărină (Tanacetum vulgare*), planta folosită în medicina populară la „crampe la stomac şi diaree" (Borza, *op. cit.,* p. 168). Oricum, indiferent de originea lui *mărin* (boala), numele plantei *mărină* trebuie raportat la acesta, iar *marinuţă* (planta) este un derivat al lui *mărină,* un fals diminutiv, ca atâtea alte nume de plante.

năvrăpei

Despre *Năvalnic*, personaj al mitologici populare, există o legendă potrivit căreia „ar fi căzut din cer de frumos". Pe de altă parte, planta omonimă, *năvalnicul,* împreună cu *mătrăguna* şi cu alte ierburi, este bună de „făcut de dragoste". Descântat, se poartă la brâu sau în sân, în credinţa că aduce noroc purtătoarelor, iar peţitorii „vor da năvală" să le ceară.

Unei întâmplări neplăcute (survenite pe neaşteptate) i se spune *năprasnă,* iar *năprasnic* (planta), derivat al lui *năprasnă,* are multiple sensuri, dintre care cel de bază conţine ideea de „lovire neaşteptata şi cu urmări". Or, „dragostea fulgerătoare" este cauză a unor neplăceri, un fel de năprasnă.

Dintre diversele sensuri pe care le are *a se prăvăli,* cu referire la obiecte (stânci, arbori, apă etc.), dar şi la om sau animale, reţinem înţelesul general de „a cădea cu violenţă, a se prăbuşi, a se nimici". Cauza poate fi concretă, clară, dar şi abstractă, obscură. Omul se poate prăvăli în luptă, izbit de duşman, dar şi de boală. Iar bolile erau, după cum se ştie, atribuite unor forţe obscure, necunoscute omului.

Napraval este (în Bucovina) o plantă nedefinită mai îndeaproape; ea creşte prin pârloage şi fâneţe şi se foloseşte în medicina populara împotriva unor boli la păsările de curte (DLR, s.v.). În aceeaşi arie geografică, *năprăvală* este numele unei boli la animale, care se manifestă prin frisoane, dar şi „vreme rea, cu furtună, vijelie", precum şi „om năprasnic". Aşa încât apropierea lui *năprăvală* de *năprasnic* este justificată, precum şi de *năpust* „calamitate", dar şi „duh rău, demon, necuratul".

Aşadar, predomină ideea de „a lovi pe neaşteptate" şi când este vorba de o anumită boală.

Pentru *a năvrăpi* „a năvăli; a se năpusti", DLR consideră că îşi are originea în v. slv. *navrapiti* (s.v.), aşa încât *năvrăpei* (planta) derivă din verbul respectiv, analogic cu *năpust* din *a năpusti,* acomodat după modelul falselor diminutive.

noreá

Reacţia plantelor (cu deosebire a frunzelor şi a florilor) la, lumină, respectiv la

principala sursă de lumină, soarele, i-a frapat pe oameni şi, în consecinţă, le-a numit: *floarea-soarelui, răsărită, dimineaţă, noptiţă, somnoroasă, zorele* etc. Aceste denumiri sunt suficient de clare, nemaifiind nevoie de explicaţii speciale, suplimentare. După modelul lui *zorea* (pl. *zorele*)*, Mirabilis jalapa (frumoasa-nopţii, noptiţa* sau *zorelele-de-noapte)* a fost numită pe alocuri *noreá* sau *norele-de-grădină* (Borza, *op. cit.,* 111–112). Dintr-o excesivă prudenţă, DLR ezită să-l explice pe *norea* din *nor,* cuvânt cu o bogată serie derivativă *(nora* vb., *norat, noreală, noreaţă* „vreme închisă"; *noricel, norişor, norişte* „cer înnorat", *noriu* „de culoarea norilor"; *noros, noruţ.*

Nu putem lăsa să treacă prilejul să facem o observaţie cu privire la un alt derivat al lui *nor*, după părerea noastră, şi anume *noriţă,* nume popular al lutreolei *(Putorius lutreola),* căci explicaţia dată de DLR, respectiv *noră* + suf. *-iţă* (s.v.), ni se pare nesatisfăcătoare. Simplul fapt că există un animal *nevăstuica (Mustela nivalis),* deci un fapt analogic, nu este suficient. Ar trebui să se ia în seamă caracteristica acestui animal, „blana, cu păr des, mătăsos, de culoare cenuşie-gălbuie sau cafenie (cu reflexe albastre)", cum o defineşte DLR. Culoarea blănii animalelor sau a penajului păsărilor constituie adesea un punct de plecare în stabilirea denumirii lor.

omeluţe

Acesta este numele a două plante: a) „sisinei-de-munte" *(Anemone alpina);* b) plantă erbacee cu flori albe pe dinăuntru şi trandafirii pe dinafară; „oiţe" *(Anemone narcissiflora),* pentru care DLR notează „etimologie necunoscută".

Datorită culorii lor albe, dar şi faptului că apar de timpuriu (februarie–mai), cele două specii *Leucojum* se numesc popular *omătuţe* < *omăt* + suf. *-uţă;* cf. *omăţel,* nume al aceleiaşi specii, *zăpejoare* < *zăpadă* + suf. *-ior*, *-ioară* etc.

Metafora de origine pastorală, având la bază termeni cu largă folosinţă în acest domeniu de viaţă, este foarte bogat reprezentată în nomenclatura etnobotanică. În afară de *sisineii-de-munte,* amintiţi mai înainte, cărora li se mai spune şi *oiţe*, încă şapte specii poartă acest nume; specia *Anemone silvestris* se cheamă şi *oici*; la acestea mai adăugăm pe *mieluţă (Lygaeus equestris)*, *mielărea (Vitex agnus castus), mieluşei (Saponaria officinalis,* dar şi *Trifolium arvense), berbecei* (aceeaşi *Saponaria), berbecuţi* (două subspecii *Typha)* ş.a.

Aşadar, în cazul lui *omeluţe* etimologia nu mai poate fi socotită „necunoscută", fiind clară contaminarea dintre *omăluţe* şi *mieluţe.*

Şi, în sfârşit, o posibilă îndreptare etimologică pentru *oieşea* sau *oişea (Urtica ureus),* pentru care DLR nu propune nici o explicaţie etimologică; cf. *oieş* „oier".

Puţinele exemple prezentate nu ne permit să formulăm un principiu de stabilire a etimologiei unor cuvinte formate pe terenul limbii române, principiu care însă s-a conturat chiar şi din puţinele exemple date. Cuvintele, în cazul de faţă numele plantelor, trebuie analizate în contextul seriei lor sinonimice şi în legătură cu particularităţile lor morfologice,

dar mai cu seamă cu utilizarea lor în diversele domenii ale activităţii materiale şi spirituale a omului.

Apărut în ***SCL,*** *XXXVI, nr. 6, p. 542-544, Bucureşti, 1985*

4.

Cuvintele asupra cărora ne-am oprit în rândurile următoare provin din DLR: Tomul X. Partea 1 (*S – SCLĂBUC*); Tomul X. Partea a 3-a (*SEMN – SÂVEICĂ*); Tomul XI. Partea 1 (Litera *Ş*).

SARSALAM „s.m. (sg.) (Bot.; regional) Ciumăfaie (*Datura stramonium*)" (DLR, s.v.). Nu i se cunoaşte nici accentul, nici etimologia, deşi este de presupus că accentul cade pe ultima silabă: *sarsalám.* Planta se mai numeşte şi *bolândariţă,* cu diferite alte variante, provenite din *bolând,-ă* adj., „nebun"; apoi, *nebunariţă, turbare* ş.a. În primul rând se observă frecvenţa denumirilor care sugerează efectele primejdioase ale plantei, când nu este folosită după reţete chibzuite, ceea ce duce la tulburări de comportament (cf. *nebunie, turbare* etc.). În legătură cu diversele denumiri care au ca bază efectele nocive ale plantelor respective am insistat ceva mai mult în altă parte (Ioniţă 1885, p. 164–165). Uneori, efectele plantelor din această categorie sunt asociate cu numele diavolului. Chiar planta în cauză se mai numeşte şi *iarba-dracului* (Borza 1968, p. 57). Luând în consideraţie aceste două aspecte, se poate afirma că *sarsalam* este rezultatul combinării dintre *sarsan* „s.m. (Prin Olt.) Diavol, drac" (DLR, s.v.) şi *sarsailă* „s.m. (Popular) Diavol, drac" (DLR, s.v.), la care de altfel este trimis *sarsan,* iar cel de al doilea poartă menţiunea „etimologia necunoscută"; cf. şi *sarsaor „* s.m. (Regional; într-un descântec) Diavol, drac", precum şi perechea sa feminină, *sarsaoroaică* „s.f. (Regional; într-un descântec) Diavoliţă, drăcoaică" (DLR, s.v.). Mai trebuie observat că *m* şi *n* se substituie uneori reciproc; cf. *sărsam* cu variantele *sarsană* şi *ţarţan* (DLR, s.v. *sărsam); talam,* ca variantă a lui *talang* (DLR, s.v. *talang).*

SFÂRTOÁNĂ „s.f. (Regional) *1.* Pală *(2 b)*", care, „p. ext. (Adesea urmat de determinări care arată felul, natura)", înseamnă „…val, suflare (puternică şi de obicei intermitentă); undă, adiere, concret „pală de vânt cu ploaie şi cu zăpadă (Someş Guruslău – Zalău)"; „*2.* Acces de furie" (DLR, s.v.), cel de al doilea sens creat evident prin metaforizare. În structura cuvântului *sfârtoană* este vizibilă prezenţa unui alt cuvânt, *toană*[1] „s.f. *1.* (învechit) Pornire violentă, furie, înverşunare, întărâtare" (DLR, s.v.), sinonim cu *pală*[5] "(învechit şi regional; mai ales la pl.; în legătură cu verbe ca „a avea", „a apuca" etc.) Capriciu, toană" (DLR, s.v.); cf. „O toană de vânt primăvăratic dădu buzna în caleaşcă". Pe de altă parte, segmentul de început al cuvântului *sfârtoană, sfâr-,* are însuşiri expresive, din care reţinem: „Cuvânt care imită zgomotul produs de mişcarea cu repeziciune a unui obiect aruncat în spaţiu sau, p. ext., de zborul (brusc şi rapid) al unei

păsări" (DLR, s.v.); cf. *sfârâi* „vb. *7.* (Transilv., prin Maram. şi prin Mold.; despre frunze) A fremăta" şi, mai ales, „*8.* (Rar; despre ploaie, picături de ploaie, grindină) A pârâi", precum şi „*9.* (prin Transilv. şi prin Maram.; despre zăpadă) A pârâi" (DLE, s.v. *sfârâi*). Date fiind sensurile lui *toană* şi ale lui *sfâr,* reiese clar că *sfârtoană* a rezultat din contopirea acestor două cuvinte.

SFRĂNTOS, -OASĂ „adj. Mândru (*I.1.*)". Sensul lui *mândru* adj. „*I 1* înţelept; priceput, isteţ, capabil" (DLR, s.v.) ne înlesneşte să întrevedem în *sfrăntos* un derivat cu prefixul *s*-, care creează perechi ale unor cuvinte, de regulă cu acelaşi sens, fără *s*- (Rizescu 1978, p. 215–220). Membrul pereche al lui *sfrăntos* este **frăntos,* neatestat, dar o evidentă variantă fonetică a lui *fruntos, -oasă* „adj. Om cu frunte lată"; cf. „A *bate cu fruntea-n nori* (= a fi înalt sau mândru)" (DA, s.v. *fruntos*); cf. *sfrânsaţă* „s.f. (prin nord-vestul Transilv.) Frumuseţe" (DLR, s.v.), pereche prefixală (cu *s*-) a lui *frâmseaţă* (DA, s.v.).

SINBOIE „s.f. (Bot.; regional) Viorea (*Viola odorata*)", ca accent necunoscut; de asemenea, nu i se cunoaşte pluralul. Din punct de vedere etimologic, trimiterea „cf. şi *boi*" este confuză. S-a avut în vedere, probabil, *boi* „subst. (Bot.) Micsandră (Prahova)", neexplicat etimologic (DA, s.v.). În realitate, *sinboie,* preluat din dicţionarul lui Gh. Bariţiu (*Dicţionariu unguresc-românesc,* Braşov, 1899; cf. Borza 1968, p. 180), este un nume specific, foarte probabil, Ardealului, unde denumirile maghiare au fost uşor împrumutate şi adaptate la sistemul fonetic românesc; cf. *ibolya, ibolya kék* ş.a., denumiri maghiare ale „viorelei"; apoi *szenkucka,* alt nume maghiar al aceleiaşi plante (Borza 1968, p. 181). Chiar dacă nu găsim în această sursă un termen maghiar **szenibolya,* din care ar putea proveni rom. *sinboie,* recunoaştem în denumirile maghiare, în mod sigur, pe *ibolya* şi, probabil, *szena* „fân", ceea ce ar însemna că ipoteticul **szenibolya* înseamnă „viorea de fân(eaţă)".

SINFERÉI „s.m. pl. (Bot.; prin sudul Ban.) Garoafă *(Dianthus caryophyllus)*", fără alte precizări şi menţionat cu „etimologia necunoscută" (DLR, s.v.). În sursa indicată (Borza 1968, p. 59) se găsesc multe alte variante ale cuvântului: *sâmfirel, sânfireanje* (Reşiţa), care redă, de fapt, pe *sânfireangă,* cu pl. *sânfirenge,* informatorul lui Borza notând cu aproximaţie pe *ge (źe)* din graiul locului. Unele variante, nepreluate de DLR, explică provenienţa cuvântului, căci *sinfereagă* şi *sinfereag* indică prezenţa magh. *virag* „floare". Cât priveşte partea de început a cuvântului românesc *(sin-),* pot fi presupuse două cuvinte maghiare: fie *szena,* amintit mai sus, sub *sinboie),* fie *szeg* „cui", ipoteză mai plauzibilă din următoarele motive: a) în maghiară există şi denumirile *szegfü, szegfü virag* (Borza 1968, p. 59); b) în româneşte planta mai poartă denumirile de *cuişoară-de-grădină, cuişoare, cuişoraş;* c) unul din numele ucrainene ale plantei este *hvozdek polevoi,* la baza căruia stă *hvozdi* „cui". Aşa încât rom. *sinferei* şi toate celelalte variante, cum sunt *sinfireag, sinfereagă* etc., au ca etimon magh. *szegfü virag,* menţionat de Borza *(loc. cit.).*

SIRAC [1] „subst. (Bot.; regional) Mei *(Panicum milliaceum)*", cu accent necunoscut şi „etimologia necunoscută" (DLR, s.v.). Planta se mai numeşte *sărăcin* sau

sărăcir; ambele cuvinte glosate de DLR sub *sărăcin*[1] „s.m. (Bot.; regional) Mei (1.)" şi explicate din *sărac* (DLR, s.v.), pe bună dreptate, căci meiul era socotit hrana săracului, cum reiese şi din sintagma *gol mei* „foarte sărac" (DLR, s.v. *mei 2.).* Or, este limpede că s-a scăpat din vedere varianta *sirac* a lui *sărac* (DLR, s.v.), variantă care explică etimologic cuvântul *sirac*[1] „mei" şi îi clarifică şi accentul.

SÎRSÁICĂ „s.f. (Bot.; regional) Trestie-de-câmp *(Calamagristis epigeois),* cu plural şi etimologie necunoscute" (DLR). Dat fiind faptul că denumirile unor specii botanice se interferează cu cele ale unor specii faunistice, mai ales când mediul (microsistemul ecologic) este comun amândurora, este foarte probabil ca *sarsă,* varianta a lui *sarselă* „s.f. Mică pasăre sălbatică de baltă, din familia raţei sălbatice *(Anas crecca),* să stea la baza fitonimului *sârsaică,* terminaţia *-aică* fiind prezentă în denumiri ale unor plante ca: *drăgaică, părădaică* (pl. *părădăici)* „pătlăgele roşii" (Borza 1968, p. 102) sau în cuvinte din alt domeniu; cf. *trăgaică* „subst. (Regional) Persoană care trage la bani (Sibiu)" (DLR, s.v.).

ŞCORTÍ „vb. IV. Intranz. (Prin Bucov.) A căuta ceartă", menţionat într-o singură sursă (Lexic reg. 108), este trimis la *şcort* „s.n. (Bucov., şi prin nord-estul Transilv.) Ceartă; intrigă; discordie", care este înregistrat şi în varianta *scort.* Expr. *a ţine şcort* = a se certa (Zagra – Năsăud). Aceste două cuvinte sunt, fără îndoială, înrudite, dar se consideră că etimologia lui *şcort* este necunoscută (DLR, s.v.). Lui *şcort* şi *şcorti* li se adaugă *şcortos, -oasă* „adj. (Regional) Cicălitor (Volovăţ – Rădăuţi)", înregistrat în ALR I 1564/385 (DLR, s.v.). Toate aceste trei cuvinte circulă în zona nordică a ţării (Bucovina şi nord-estul Transilvaniei).

Pe de altă parte, DLR glosează varianta prefixată a lui *cort,* adică pe *scort:* „s.n. (Prin Transilv.) Cort". Cât despre cort, acesta este un cuvânt vechi în limba română, des întâlnit, de la Dosoftei până la scriitorii moderni, precum şi în texte folclorice. Nu vom insista asupra evoluţiei acestui cuvânt, dar vom aminti că sensurile sale s-au diversificat treptat, de la terminologia militară până la a desemna un „adăpost (provizoriu)" care „serveşte… cu deosebire popoarelor nomade, în special ţiganilor, apoi exploratorilor, soldaţilor în tabere, excursioniştilor, mai rar ciobanilor" (DA, s.v.). Vechimea cuvântului şi polisemantismul acestuia au facilitat apariţia unor expresii ca: *„a umbla cu cortul* = a nu avea locuinţă stabilă (ca ţiganii şetrari)"; *„ ca la uşa cortului* = (loc. adv.) în mod ordinar, ţigăneşte, fără ruşine; ca la cort; ca ţiganii". Deplasarea de sens de la „adăpost specific ţiganilor" la „ceartă", una din trăsăturile comportamentale specifice acestora, este firească, încât *şcort* „ceartă" şi derivatele acestuia *(a şcorti* „a căuta ceartă" şi *şcortos* „cicălitor") sunt vădit înrudite cu *cort (scort),* căci perechi cu *s-* şi *ş-* sunt obişnuite în graiurile româneşti; cf. *schiop* / *şchiop; scarpă* / *şcarpă; scuipa* / *şchiupi* etc.

BIBLIOGRAFIE

Borza 1968 – Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic cuprinzând denumirile*

populare româneşti şi în alte limbi ale plantelor din România, Bucureşti.
Ioniţă 1985 – Vasile Ioniţă, *Metafore ale graiurilor din Banat,* Timişoara.
Rizescu 1978 – I. Rizescu, în *Formarea cuvintelor în limba română,* vol. al II-lea, *Prefixele,* Bucureşti.

*Apărut în **LR**, XLII, nr. 6, p. 279-281, Bucureşti, 1993*

5.

Cele patru volume ale *Dicţionarului subdialectului bănăţean* (DSB), elaborat de un colectiv de cadre universitare şi cercetători din Timişoara[1] , apărute până în prezent, conţin un vast material lexical cuprins între A şi BUZUNAR.

În secţiunea „Alcătuirea dicţionarului" (I 10-23) se enunţă, ca principală exigenţă, intenţia înregistrării întregului fond lexical din subdialectul studiat, cei care şi-au asumat elaborarea lucrării propunându-şi, totodată, să adune „în cadrul articolelor lexicografice, pe cât posibil, toată informaţia existentă şi să adauge alta, inedită". Se precizează apoi că „starea ideală a unui articol lexicografic ar fi deci aceea de a reprezenta o adevărată monografie a cuvântului înregistrat, cuprinzând întreaga informaţie de natură semantică, gramaticală, fonetică şi etimologică rezultată din excerptarea surselor culte şi populare" (I 10).

Deşi DSB se sprijină pe o vastă bibliografie (ca sursă propriu-zisă din care provine materialul recoltat sau ca lucrări de referinţă), aproape 300 de titluri; pe o largă reţea de localităţi anchetate (61); precum şi pe informaţiile provenite de la o sută de subiecţi din diverse localităţi, dicţionarului i-au scăpat totuşi – inerent de altfel - fie cuvinte neglosate (sau variante fonetice ale celor glosate), fie sensuri ale unor termeni deja glosaţi, necunoscute glosatorilor.

Pe de altă parte, informaţiile, deşi bogate în cazul unor articole sau mai sărace în al altora, nu beneficiază totdeauna de explicaţii menite să surprindă legăturile dintre „lucruri" şi „cuvinte", evoluţia semantică a cuvintelor, chestiuni strâns legate de etimologie, în măsură să faciliteze explicaţia etimologică şi, mai ales, s-o susţină dintr-o perspectivă a analizei cuvântului fundamentată pe principiul studierii interdisciplinare a acestuia.

Confruntarea materialului lexical din DSB cu un glosar al graiului din Ilidia (judeţul Caraş-Severin), încredinţat nouă de profesorul Iosif Moise-Aldan[2] , întăreşte cele spuse, motiv pentru care am socotit că vor fi bine venite completările de faţă, cum de asemenea, nădăjduim să fie de folos şi clarificările etimologice privitoare la acele cuvinte neexplicate din acest punct de vedere în DSB.

Aşadar, observaţiile noastre se referă la două categorii de date: **1.** cuvinte, variante fonetice sau sensuri absente în DSB; **2.** îndreptări şi completări etimologice.

1. Cuvinte, variante fonetice sau sensuri absente

ARĂBIÓS, -OÁSĂ adj. Cuvântul se foloseşte mai ales în legătură cu copiii care acceptă să se ia la trântă, sau la bătaie, chiar dacă sunt mai mici, sau mai slabi decât adversarul, deci „bătăuşi, gata de încăierare”.

AŢÂŢÂIÁ vb. I. Tranz. Înrudirea acestei variante cu *aţâţa* este evidentă, cu precizarea că, în timp ce *aţâţa* se poate referi şi la oameni, sau animale, cu sensul de „a întărâta; a sumuţa”, *aţâţâia* înseamnă numai „a aţâţa focul din tăciuni aprinşi; a aprinde; a face să ardă; a înviora cărbunii aprinşi; a înteţi”, împreună cu operaţiunea de „a pune vreascuri, a scutura cenuşa, a adăuga lemne”.

AZĂNTÁ vb. I. Intranz. A recruta (a fi recrutat) pentru serviciul militar; cf. „am azăntat” sau „am fost azăntat”, nu şi „a azăntat” urmat de complement direct. Cuvântul provine din germ. *assentieren*, idem. Substantivul german *Assentierung* „recrutare” şi verbul românesc amintit au facilitat crearea substantivului *azăntare* (numai sg.), cu sensul de „recrutare pentru serviciul militar”, sens identic cu cel al substantivului german.

BĂSNÁŞ,-Ă adj. Se spune despre un copil care face *basne*; cf. BÁSNĂ s.f. *3.* Şotie. „Tătă zâua să ţâne de basne” (III 35); cf. *poznă* > *poznaş*.

BĂTĂTÁRNIC,-Ă adj. Silitor, străduitor, harnic (III 112). În graiul din Ilidia, *bătătarnic* nu înseamnă pur şi simplu „harnic, econom, grijuliu faţă de ai săi”, căci calificativul este rezervat exclusiv oamenilor nevoiaşi, care îşi procură cele necesare traiului în moduri foarte diferite: munca cu ziua, servicii întâmplătoare, împrumut, cerşit şi chiar însuşire ilicită de bunuri mărunte.

BELEÁNGĂ s.f. (numai sg.) Zgârietură foarte vizibilă pe faţă sau pe corp. Provine din *beli* vb. şi suf. *-eangă*, variantă a lui *-oangă*; cf. *motoangă*, *pătăroangă*, *picioroangă* (deşi acestea nu provin dintr-un radical verbal).

BLIÚCĂ s.f. (pl. *bliuci*). Pătlăgică verde murată; cf. *blucă* s.f. 1. Bulgăraş, boţ mic, globuleţ (IV 38).

BOÁLTĂ s.f. (pl. *bólţi*). Criptă; cf. *boltă* s.f. *4.* Criptă. „La Maria lui Năţ i-o făcut boltă în morminţ” (IV 81).

BOBOLOŞÁT, -Ă adj. Se spune despre un obiect sferic; cf. *boboloşat* ca un măr; cf. *bobolocat* adj. Rotund (la faţă), precum şi *boboloş* s.n. şi adj. Cocoloş, bulgăraş; boţ etc. (IV 53-54).

2. Îndreptări şi completări etimologice

ABÚHU s. (numai sg.). Poreclă; faimă rea. „N-aş vrea să-i scot *abuhu*” (I 83). Legătura cu *buh* „s.n. (numai sg.) Veste, pomină, nume rău”; cf. „Mi se duce *buhul* despre pozna ce făcusem” (I. Creangă), explicată de Cihac din rus. sau pol. *buchó* „bruit” (DA, s.v.) este evidentă; de altfel, cuvântul trebuie înregistrat *abuh*, căci în exemplul

dat este vorba de forma sa articulată: *abuhu(l)*.

ÁFĂRĂ s.f. Treabă, afacere. „Graf Vartensleben această *afără* auzind, pre laitnantul Gaier la reghimentul său oberlaitnant îl făcu" (I 123). În germană *Affäre* „afacere, treabă; chestiune; încurcătură" provine din fr. *affaire*, idem. În limba cronicarului, *afără* este un germanism. Cât priveşte accentul (pe prima silabă), acesta a fost reconstituit de glosatorii DSB, deşi este foarte probabil ca în vorbirea cronicarului[3] cuvântul să fi fost accentuat întocmai, spre deosebire de accentul cuvântului german.

AGHIRUÍ vb. IV. A porni război, a ataca; a acţiona (?)[4] „Sabincănii cu craiul lor, pentru aşa ocară, cu mânie aprinşi, armea ridicând, pe romani *aghiruiră*" (I 133). Din şirul sensurilor restabilite de autorii DSB lipseşte, se pare, tocmai cel care redă situaţia „istorică" a conflictului cunoscut dintre sabini şi romani, în urma „răpirii sabinelor" de către aceştia din urmă, care au fost apoi, ca măsură de represalii, bătuţi, învinşi, biruiţi de sabini. Limba română cunoaşte o variantă *abirui* pentru *birui* (cf. DA, care menţionează *abiruire* pentru *biruire*, s.v.). Ştim, de asemenea, că în privinţa palatalizării, aceasta „are loc nu numai în cuvinte moştenite din limba latină, ci şi în elemente de alte origini"[5]. Problema se pune cum se explică un fenomen palatalizat ($b+i>g'$) în graiurile vestice, deşi trebuie să facem distincţie între elementele dialectale „pure" propriu-zise, şi limba folosită de cronicar, căruia nu i-au fost străine izvoare provenite din zone unde palatalizarea era firească. Pe de altă parte, cronicarul foloseşte cu o foarte mare frecvenţă pe *birui*, *biruinţă* în formele lor literare. Chiar în citatul dat de DSB, unde apare insolitul *aghirui*, se spune că „a lor vaitece [ale sabinelor] atâta *birui*, cât sabinii cu romanii în tractat se legătuiră..." (p. 76). Apoi, în altă parte: „...rugăciunea lui Vladislav pre tată-său *birui* şi pre Gheorghe îl lăsă" (p. 116). Din aceste două exemple reiese că sensul lui *birui* este acela de „a îndupleca (pe cineva) prin plânsete, rugăminţi etc.", ceea ce se menţionează în sursele lexicografice existente.[6] Însă, în cea mai mare parte, *birui* şi *biruinţă* sunt folosiţi cu înţelesul de „a învinge" şi, respectiv, „victorie". O posibilă explicaţie pentru *aghirui* este rezultatul contaminării dintre *birui* şi *ataghirui*, variantă a lui *atachirui* (vezi *infra*), dacă nu cumva însuşi termenul *ataghirui* este influenţat de *aghirui*.

AGÂRCI s.n. (Mai ales la pl.) Crampe (la stomac). „Am *agârşiuri* la foale..." (I 137). DA menţionează pentru *zgârci* şi varianta *gârci* (s.v. *gârci*); cf. *agreaţă* şi numeroase verbe ca: *agrăi, agrămădi, amăsura, astrăina, astrânge* etc.

ALEMÂNDÓUĂ nr. Amândouă, ambele; şi una, şi alta (II 10), neexplicat etimologic, deşi provine evident din *ale* „cele" şi *amândouă*.

ALÉGĂR s.m. Cel care lucrează sus pe batoză introducând snopii de grâu în tobă spre a fi treieraţi (II 8). Germ. *Ableger* înseamnă „împărţitor", cu referire la operaţiunea tipografică, dar este foarte probabil ca termenul să se fi extins şi la alte domenii profesionale; cf. şi *ablegen* „a depune, a arunca". Cuvântul *alegăr* a putut fi influenţat şi de rom. *a alege*.

ALPIERÍT s.m. Sifilis (II 21). Cuvântul este alcătuit din *al* „cel" şi *pierit*, echivalent cu *cel-pierit*, denumire dată sifilisului şi în alte graiuri (DLR, s.v. *pierit*).

AMÚNCA adv. 1. Anevoie, încet; fără spor. „Drumu-i lung şi-l baţi *amunca*" (II

58). *Muncă* şi-a păstrat în unele graiuri şi, mai ales, în anumite expresii, sensul său primar: „chin, trudă, efort” (DA, s.v.), încât cuvântul în cauză, rămas fără explicaţie etimologică în DSB, provine din *a* şi *muncă*; cf. *asila* sau *anevoie*, alcătuite în acelaşi fel ca şi *amunca* şi sinonime cu acesta.

AMÚRGHI adv. Pe dracu. „Nu li-i nici *amurghi* la crumpi” (II 59). Originea cuvântului este în legătură cu substantivul compus *Murgu-dă-cu-Sară* (regional; în superstiţii), „fiinţă fantastică despre care se crede că umblă prin păduri după apusul soarelui” (DLR, s.v. *murg*); cf. şi *Murgilă, Murgiloaia, Murgiloiul* (personaje din descântece) (DLR, s.v.)[7] . *Amurghi* atestă deci un personaj *Murgu*, echivalent ca sens cu cele amintite, provenit, ca adverb, din genitivul său.

ANAFÓCA s.f. Sărbătoare populară (religioasă). „1 iuliu, joi, *Anna-Foca*. Arde peatra în apă. Gioacă soarele în apă” (II 63), cuvânt provenit din cele două nume proprii calendaristice (*Ana* şi *Foca*), cum reiese şi din exemplificările date de DSB, în legătură cu cuvântul.[8]

ANDRÍI subst. Sărbătoare „băbească” (la 30 noiembrie). „La *Andrii* nu lucrăm că-i rău de spurć; dă lupi” (II 66). Provine din hageonimul (Sfântul) *Andrei*.

ARŞ interj. Exclamaţie la atingerea unui obiect fierbinte (II 141), a cărui origine se recunoaşte în forma paradigmatică a verbului *a arde*: cf. *arş* perf. s. 1. sg. (II 112).

AŞEZEŢÉL adv. Cuminte. „… lor li-ar fi plăcut s-o vadă îmblând *aşădzăţăl* şi cu capu aplicat” (II 185). Diminutiv evident al lui *aşezat,-ă* adj. glosat sub 3. Domol, liniştit (II 184), prin schimbarea categoriei gramaticale (adjectiv/adverb), ca în multe alte cazuri: cf. cuminţel, frumuşel etc.

ATACHIRUÍ vb. A lupta în ofensivă. „P. Stipio Emilian îi *ataghirui* şi cu greu cetatea o luă şi cenuşă o prefăcu” (II 189). Cronicarul foloseşte şi forma *atachirui* provenită din germ. *attackieren*, un franţuzism, cu sensul „a ataca”, aşa cum se întâmplă şi cu alte cuvinte de acest fel: cf. *comandirui* (p. 79) < germ. *commandieren*; *recognăstărui* (p. 157) < germ. *rekonoszieren* „a recunoaşte; a face cercetare; a face o recunoaştere” ş.a.[9]

BÂRCÁCI s.m. Burete de cioată (IV 7). Cuvântul este derivat din *bârc*, variantă a lui *berc* s.n. Tufiş, pădurice, crâng (III 140); cf. *bărc*, variantă a lui *berc* (DA, s.v.). Sufixul -*aci* are multiple valori, printre care şi una adjectivală[10] , şi explică întru totul numele buretelui, care creşte într-un ecosistem desemnat de *bârc* „tufiş, pădurice etc.”; vezi şi *bârcoace*, fără explicaţie etimologică în DA.[11]

BÂRZAVĂ s.f. Apă curgătoare (IV 12). Etimologia propusă de DSB (< *Bârzava*, hidronim) este unica veridică; eventualitatea unui derivat „slav (scr.) de la tema *brūzū* „repede” + suf. -*ava*” fiind cu totul hazardată.[12] Pentru similitudini, vezi existenţa unor apelative ca *jiu, prut*[13]*, siret, sireţel*[14]*, dunărică*[15] ş.a., fiind vorba de fenomenul deonimizării, obişnuit şi în alte limbi.[16]

BLEZÚRĂ s.f. Rană (primită în război) şi în varianta *plezură*, cu exemplificări din Cronica Banatului, menţionate de DSB (IV 31), alături de *blezirui*, *bleziruit*, cuvânt provenit din germ. *Blesure* (aici, de origine franceză *blesure*, idem).

Observaţiile de mai sus se referă doar la materialul redactat de colectivul timişorean pentru DSB, volumele I-IV. Celelalte date provenite din glosarul alcătuit de Iosif Moise Aldan[17] au fost încredinţate colectivului menţionat pentru a fi folosite, în măsura în care ele prezintă interes şi aduc informaţii noi faţă de cele deţinute în fişierul DSB.

Apărut în ***Studia Philosophia, Historia, Philologia,***
I-II, p. 335-345, Timişoara, 1992

[1] Universitatea din Timişoara. Facultatea de Filologie. Centrul de Ştiinţe Sociale. I-IV (1985-1988); redactori: Sergiu Drincu (I-II); Maria Purdela Sitaru (III-IV); redactori coordonatori: Vasile Şerban (I, II); Vasile Şerban şi Sergiu Drincu (III, IV); referenţi ştiinţifici: Vasile D. Ţâra şi Rodica Sufleţel (I, II); Rodica Sufleţel şi Petru Livius Bercea (III); revizia etimologiilor: Vasile Frăţilă (IV). În continuarea articolului nostru se menţionează doar numărul volumului şi pagina (ex.: IV 162).

[2] Date sumare despre acest glosar şi autorul său, precum şi unele completări de natură semantică la cuvintele ABURE, ALVĂLUC, BINE, BLEASC, BRĂCIRE, FOC, ÎMPĂRŢIT, LUMINĂ, MÁORE, MENIT, VATRĂ, VEDERA, vezi Vasile Ioniţă, *Fapte de etnografie şi implicaţiile lingvistice ale acestora*, în „Tibiscum. Studii şi comunicări de etnografie-istorie", VII, 1988, p. 107-112.

[3] Cf. Nicolae Stoica de Haţeg, *Cronica Banatului*. Studiu introductiv, ediţie, glosar şi indice de Damaschin Mioc. Ediţia a II-a revăzută, Timişoara, 1981; în continuare, la exemplele date în afara celor menţionate de DSB, se indică doar pagina acestei surse.

[4] Sensul „a acţiona" este pus sub semnul întrebării de către redactorul DSB pe bună dreptate, căci el nu se justifică şi este preluat din indicele cronicii (p. 322).

[5] Ion Gheţie, Al Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 117.

[6] Vezi, de exemplu, Luiza Seche şi Mircea Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, Bucureşti, 1982, s.v. *birui*.

[7] Le-am notat cu majusculă, spre deosebire de DLR, întrucât le considerăm nume proprii, în calitatea lor de personaje aparţinătoare mitologiei autohtone.

[8] Cf. formaţiile compuse ca: *Todorusale* (*Tudor* + *Rusalii*), *Antanasii* (*Anton* + *Tănase*) ş.a. (Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi indice de M. Borcilă şi I. Mării, Cluj-Napoca, 1971, p. 125).

[9] Nu atât sursele de informaţie utilizate de N. Stoica de Haţeg explică terminologia germană, cât, mai cu seamă, raporturile strânse pe care le-a avut cronicarul cu mediul cazon al trupelor austriece, precum şi cu administraţia din vremea sa. Este puţin probabil ca termenii germani de origine franceză să fi fost preluaţi direct din franceză de cronicar.

[10] Pentru originea şi valorile sufixului *-aci*, vezi G. Pascu, Sufixele româneşti, Bucureşti, 1916, p. 198.

[11] Cf. numele topice înregistrate de noi în Valea Timişului (bănăţean): *La Bârc, Dosul Bârcului*; de altfel vocalele *ă* şi *â* sunt fluctuante ca în *pârâu/părău* ş.a.

[12] Prezenţa finalei *-av(a)* în cuvinte ca *jilav, trândav* etc. nu probează un suf. românesc *-av(ă)*, aceasta fiind formă etimologică.

[13] Vezi exemple la Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 316.

[14] Cf. V. Ţurlan, *Sunt **dunărică** şi **sireţel** creaţii sadoveniene?*, în LR, XXIX, 1980, nr. 4, p. 305-306.

[15] *Dunărică* din Ţara Haţegului, socotită de autorii unui studiu „una dintre marile curiozităţi

hidronimice”, se explică tocmai prin trecerea unui nume propriu în categoria celor comune (I. Conea, L. Badea, D. Oancea, *Concluzii istorice în lumina unor toponime din Ţara Haţegului*, în LST, p. 36.

[16] Cum este, de exemplu, deonimizarea hidronimului *Meandre*, în urma cărui proces a luat fiinţă apelativul *meandră*, prezent în limba română în urma preluării din franceză, germană sau engleză, folosit cu acelaşi sens şi care are ca punct de plecare caracteristica hidronimului.

[17] *Supranota* 2.

Indice de cuvinte

A

-a 105, 107
-ac 158, 193
-aci 203, 204
-ag 158, 193
-aia 60, 67, 68
-aică 199
-an 88, 150, 157, 163
-aş 33, 60, 66, 108, 136, 154, 158
-ar 78, 136, 142, 144, 145, 158
-arium 141
-ău 150
-av(a) 204
-av(ă) 204
-av- 63
-ava 203
a 67
abanos 169, 170
abirui 202
abiruire 202
ablegen 202
Ableger 202
Abra 123
abuh 201
abuhu 201, 202
abure 204
ac 168, 169
Acasandrei 46
acău 169
Acojocăriţei 38
acov 169
acro- 10
acuri 169
Ad-o, lele, vin să beau 123
Ada-Kaleh 18
Adam Giurcoane 103
Adevăr 169
afără 202
affaire 202
Affäre 202
Aflat 35
Africa 21
Afrodita 16
Agadici 74
A găinii 120
Agănăul 123
agârci 202
aghiruí 202
aghirui 202
aghiruiră 202
agora 10
agoro- 10
agrăi 202
agrămădi 202
agreaţă 202
Agrişu de Jos 31
Agrişu de Sus 31
agro- 10
agros 10
aină 177
Aita Mare 31
Aita Medie 31
Aita Seacă 31
akros 10
al 202
alamă 89, 185
alămuri 185
alb 71, 170
Alba 164
albă 127
Albalux 19
albastru 184
Albeanu 164
Aldebaran 130
ale 202
alege 123, 202
alegăr 202
Alegeasca 123
alemândóuă 202
Alexandru cel Bun 41
alimori 166
alin 185
alina 185
Alpe 164
Alpi 164
alpierít 202
alpo 164
Alsofalu 84
Alt 79
alt, -ă 79
altă 144
altoi 137
alţ(ă) 144
alţă 144
alţar 141, 143, 144
alţare 144
alunelul 114
Alunii Deşi 68
Aluniş 75
alvăluc 149, 204
amândouă 202
Amara 19
amăgi 159
Amărăşti Dos 31
Amărăşti Faţă 31
amare 70
Amariţei 38
amăsura 202
Amatti 18
amicus 70
amigdale 178
A miresei 120
amor 70
Amplieţul 123
amunca 202, 203
Amurghi 203
amurghi 203
Ana 145, 203
anafóca 203
Anas crecca 199
Andr(e)a 81
Andra 85
Andrei 81, 103, 203
Andrei Birta 103
Andreieşti 81
Andrieşti 81
Andrii 203
Andrilă 81
Andrileşti 81
Andrilest 81
Andrioni 81
andro- 10
andros 10
anemo- 10
anemos 10
anevoie 203

Animale 174
anina 185
aninat 185
Aninişul din Deal 31
Aninişul din Vale 31
Antanasii 204
Anton 175, 204
antropo- 10
antropos 10
Anul Nou 20, 119
Aolăriţei 38
Apadia 74, 75, 103
Apşoarele 111
*arcia 141, 142, 144
*areţar 142
arţ 141, 142, 143, 144
arţa 141, 143
arţá 141
arţă 141, 142, 143, 144
arţapele 143, 144
arţapică 143, 144
Arţar 141
arţar 141, 142, 144
arţibur 142, 143
arţira 143
arţiră 142
arţivur 142
arţoi 142, 143
arţuită 141
arş 203
arăbios,-oasă 146, 201
Aral 97, 101
aral 97, 101
arc 108
Arcana 121
Arcanaua 121
Arcanul 120
arcanul 120
Arcanul de la Arbore 121
Arcanul de la Câmpulung 121
Arcanul de la Stupca 121
arcaş 108
arcia 4
arde 66, 99, 203
Ardeal 28
Ardeasca 123
Ardeleana 117
ardeleana 115
ardeleană 116
areţar 141
arete 141, 142
arghirofilie 172
argint 127
arie 90
Arieşul de Câmp 31
Arieşul de Pădure 31
armă 108, 109, 112, 150, 174
arman 90
armaş 108
Armeneasca 122
arş 203
Arşiţa 77
arşiţă 67
Arpaşul 123
Arpatacul 123
Arsişte 77
arsoare 67
arsură 67
Arsuri 77
Artur Arsene 43
Ascuţita 31, 184
asemănător, -oare 193
asemenea 193
asila 203
Asociaţia (Transilvană) pentru Literatură Română şi Artă 18
Asociaţia Lucrătorilor Români 18
assentieren 201
Assentierung 201
asteios 10
aster 10
astio- 10
Astra 18
astrânge 202
astro- 10
astru 18
aşădzăţăl 203
aşezat,-ă 203
atachirui 202, 203
ataghirui 202, 203
attackieren 203
aţâţa 201
aţâţâia 201
Aurel 33, 168
Aurore Dupin 43
Avârvării 46, 105
Aviron 34
Avra 123
Avram Oprişoni 103
Avram Oprisonie 104
azănta 146
azăntare 201
Azoiţei 38, 105

B

Baba 123
Baba Novac 16
Babindeal 75
Bacău 150, 165
baci 74
Baciovăţ 63, 68, 76
Baciu 63, 68, 74, 118
Badea şi mândra 123
Bačevac 63
bahluieni 45
Bal- 107
Balanţa 129
Balc 107
baltă 17, 98, 199
Balta Albă 22, 28
Balta Brăilei 31
Balta Putredă 14
Bania 84
Banloc 107
Barda 129
bardă 141
Barosul 118
barz,-ă 48
basne 201
Basra 27
Bastion 28
Bauernhof 90
básnă 201
Bate-l, Doamne, pe ciocoi 120, 123
Băboane 107
băcăuan 150
Bădiţa şi copiliţa 123
Băiţa de sub Codru 31
Bălc 107
Bălcă 107
Bălcoane 105
Bălcu 107
Băloni 106, 107

Băltăreţul 17
bălţeni 45
Băluţa 48
Băneasa 28
Bărăgan 28
bărbie 178
bărbiri 178
Bărboncul 121
Bărbunca 121
Bărbuncul 121
Bărbuncul bătrânesc 121
Bărbuncul de la Năsaud 121
bărc 203
Băseşti 187
băsnáş,-ă 201
bătătarnic 201
Bătrâneasca 122
Bătuta 115, 122
bătuta 115
Bătuta ţigănească 116
Bătuta baciului 116
Bătuta cu strigături 116, 122
Bătuta de la Bivolari 116
Bătuta de mână 116
Bătuta pe sub mână 116
Bătuta peste picior 116
bătută 115, 116, 123, 172
bătute 122
Băuţar 107
Bâr 118
bârc 203
bârcáci 203
bârcoace 203
Bârna 107
Bârzaua 62
Bârzaūa 68
Bârzavă 203
Bârzava 61, 62, 68, 73, 203
Bârzáva 62
Bârzăviţa 73
Bârzăvicioara 73
Beg 107
Bejna 82
Bejnuţa 82
beleángă 201
beli 201
Belinţ 116, 179
Benetans 128
Beóleóny Caspar 106
berbecei 196
berbecuţi 196
berc 203
Beriu 27
Berlişte 145
Berzava 62
Berzaviţa 73
Berzobis 62
Berzovia 52, 53, 61, 62
Biboańe 107
Bihor 28, 111
Bilă 107
bilă 107
Biloane 107
biloańe 107
Biloanea 105, 107
bine 149, 171, 204
bio- 10
bios 10
Birta 103
Birtoni 103, 106
birtoni 103
birui 170, 202, 204
biruinţă 202
biruire 202
Birul 120
Birul de peste Olt 120
Birul greu 120
Biserica 79
biserică 96, 112
bisericică 112
bisericuţă 112
Bistra 31, 71
Bistriţa 27, 50, 70
Bivolari 20
Blăgăvişte 65, 68
blago 65
Blagoišt' 78
Blăjăvişte 75
Blânda 121
bleasc 204
Blegăvişte 75
Blesure 203
blesure 203
blezirui 203
bleziruit 203
blezúră 203
bliúcă 146, 201
bliuci 201
blucă 201
blúcă 146
boáltă 201
bobolocat 201
boboloş 201
boboloşat 201
Bocşa 63, 85
Bogdan 35, 81, 109
Bogdanu 64
Bogdăneşti 107
Bogoańe 107
boi 198
Boici 19
Boicil 19
Boierule 123
Boii-Carului 128
Bokara 67
bólţi 201
bolând,-ă 197
bolândariţă 197
bolânzele 166
Bolean 74
Bolkonya 105
*Bolnea 63
Bolniceanu 74
Bolnişoara 74
Bolnovăţ 63, 74
Bolnovec 74
Bol'šoj Kokuj 96
Bolovăţ 74
boltă 183, 184, 201
bolta cerească 14, 15, 125, 128, 183, 184
Bolvaşniţa 73, 76
Bondarul 121
bora 63
Bordeiaşul 120
Bordeiul 120
Borlovenii Vechi 67, 73, 75, 107
boroi 160
*Borovăţ 63
Boroveţ 74
Borovenii Mari 74
botoşăneni 45
Boureni 20
Braadh 82
Brad 82, 84
brad 63, 107, 154, 192

Bradu 82
Braşov 28, 95, 116, 122, 175, 177, 178, 198
Brat 107
brat 46, 47
Bratova 63, 68
Bratoviţa 63, 78
Bratu 63
braţ 142
Brazi 20, 56
brazii 56
brăcire 204
brăciri 149
Brădişoru de Jos 107, 137, 142, 145
brădui 97
Bradul lui Moş 20
Brâncoveni 46
Brănişte 90
brânzari 45
brâu 115, 116, 121, 122, 195
Brâul 116
Brâul bătrânesc 122
Brâul ca la Frumoasa 116
Brâul ciclovenilor 123
Brâul de la Armeniş 116
Brâul de la munte 116
Brâul de la Zăvoi 123
Brâul de mână 123
Brâul de pe Slănic 116
Brâul de Tufeni 123
Brâul din Muscel 123
Brâul din Teleorman 116
Brâul fetelor 116, 122
Brâul flăcăilor 122
Brâul haiducilor 119
Brâul hoţilor 119
Brâul încâlcit 116
Brâul lotrilor 119
Brâul lui Horea 116
Brâul lui Matache 123
Brâul mocănesc 118
Brâul muscelean 116
Brâul şchiop 121
Brâul oilor 116, 118
Brâul pe cinci 116
Brâul pe loc 116
Brâul pipărat 121
Brâul rupt 121
Brâul sărit 121
brâuleţ 116
Brâuleţul fetelor 122
Brâuleţul muieresc 122
Brâuleţul tinerilor 122
brâuri 122
Breazava 62
Breazova 62, 64, 68
Breazu 106
Brebu 20, 114
breg 65
Bremse 147
breza 64
Brezon 103, 106
Brezoni 106
brezoni 106
bricul 18
brĕza 62
Broasca 121
broască ţestoasă 128
broaşte 45
Broşteni 85
Brumarul 78
Brutăreasca 119
brūzū 203
Bubo bubo 180
buburuze 156
Buceaua 83
Buceava 83
Bucegi 19, 161, 165
Buchin 73, 82
buchó 201
Bucium 29
Bucovăţ 107
Buda 64, 75, 164
budă 64
Budeanu 164
Budinach 75
Budinic 64
Budoń 107
Budoviţa 75
Buftea 119
Bugioańe 107
buh 201
buhă 180
buhul 201
Bulevardul Magheru 28
Bulgarca 122
bumbăcar 170
Bun 42
bun 71
Bunavestire 78
Burdoańe 107
Burdoń 107
Bure Polom 99
buruiana-scrântului 194
Busuioc 48
Buşteni 164
Buta 63, 74
Butac 74
Butan 74
bute 179
Buteală 74
butoi 179
Butovăţ 63, 76
Butter 148
buza de la deal 159
buza de la vale 159

C

Ca în cimpoi 122
Ca la stână 118
ca-la-Breaza 114
Cacova 56
Cai 41
cai 77, 84, 138
cal 127
cale 127
Calea Lactee 15, 16, 49, 127
Calea Victoriei 28
Calea-Rătăcită 16
Calina 75, 76
Calna 82, 83
Calova 82, 83
Caloviţa 83
Calul 121
Calva 83
Canalul Dunăre – Marea Neagră 29
Canicula 130
canicula 130
Canis Major 129
Canis Minor 129
Cantacuzini 46
Cantemir 54, 116
Cantemiri 46
Capella 14
capella 14

Capra 119
Capricornul 130
Capul Bacii 63
Capul Baciului 63
Capul Lazului 66
Capul Pogărului 66
car 127, 128, 129,
168, 171, 173
Caragea 103
Caransebeş
81, 82, 100, 103, 110,
137, 138, 148, 149, 168, 178
Caraş 53, 62, 66, 69,
76, 77, 82, 86, 89, 93, 100, 105,
107, 109, 116, 121, 145, 150,
157, 165, 190, 200
Caraşova
62, 65, 66, 75, 76, 78
Carmen 36, 190
carp 92
carpă 87, 92, 93, 94
Carpaţi
19, 23, 61, 92, 93, 101, 165
carpăn 93
carra 92
Caru (cu Paie) 16
Carul Mare 16
Carul Mic 16
Carul-Dracului 128, 129
Carul-lui-Dumnezeu 128
Carul-Mare 128
Carul-Mic 128
Casiopeea 129
Castor 16, 128
Castor-şi-Polux 128
Cazacul 122
-că 112
Călin 36, 83
călin 83
Călina 83
Călinescu 54
căluş 88
Căluşerii 119
Căluşerul 119
cămeşă 193
Căpăţâna 129
Căpistere 170
căpistere 170
Căproń 107
Cărarea Şerpilor 15
Cărarea lui Ariman 15
Cărarea-Paielor 16
cărbunari 45
Cărnăleagă 103
Cărnileagă 103
Cărpiniţa 68, 75
Cărpinişte 90
căruţă 127, 128
Cătana 121
Cătăneasca 121
căţauă 73
Căţeaua 119
Căţelul 129
căciulan 150
câine 127, 130
Câinele 129
Câinele-Mare 129
Câinele-Mic 129
Câlnic 62, 68, 73
Câlnicul 84
câmpeni 45
Câmpşorul 111
Câmpul Andrei 81
Câmpul Cireşului 82
Câmpul Fomii 76
Cânaia 59
Când pleacă govia 120
cântar 130
Cântarul 129
Cântecul miresei 120
Cântecul petelei 120
Cârja 58
cârjaliu 125
Cârjeleasca 119
cârlan 163
Cârlănuţa 118
cârlig 171
Cârligele 121
Cârligul 121
Cârnecea 82
Cârneleagă 103
cârneleagă 103
Cârpa 59, 61, 93
cârpă 93, 94
Câşleagă 103
câşlegi 103
ceapă 191
ceapa-ciorii 191
ceapă-sălbatică 191
ceartă 185
Ceasul 121
Ceaunul 118
Cefeu 128
Cei-Trei-Cosaşi 13
cel pierit 137
cel-pierit 137, 202
Celţi 168
cele 202
ñåëèøòå 89
Cepoń 107
cer 130
Cerber 16
cerbice 170
cerbicie 170
cerbicos 170
cerbicos, -oasă 170
Cerboane 107
cerboańe 107
Cerboanea 105
Cerbul 116
Cerbul Carpatin 20
čerú 62
cern,-ă 48
Cerna 31
cerna 85
cernă 82
Cernaia 67
Cerneţul 82
Cernea 48
Cernicova 82
Cernişoare 82
Cerosa 77
certit 190
certuri 185
Cerul Tată 49
cetate 79
Cetatea Eternă 15
Cezar 31
cheie 88
Chemarea la nuntă 120
Chemenic 64
Cherenyes 82
Chernecs 82
Chernecz 82
Chernota 82
Cherova 74
chersăgei 137

chiar 88
chiceră 87
Chintoane 105
chiostec 170
chioştec 170
Chiriţoaia 46
chirie 170, 171
Chitonescu 105
ciamur 142
Cic(a) 107
Cica 104, 106
Cice 104
Cicea 106
Cicioane 104
Cicioanea 104
Cicioni 104, 106
Cimbrişor 48
cimil 171
cimili 171
cimitir 96, 97, 98
Cimitirul 79
Cimitirul Belu 28
Cimpoaele 122
Cimpoiasca 122
Cinciş 111, 114
Cincşorul 111
Cincu Mare 111
Cioara 58, 59, 121
cioară 58
cioáscă 146
cioáşcă 146
cioban 152
Ciobana 118
Ciobănaşul 118
Ciobănească 118
Ciobanul 118
Ciobotăreasca 119
Ciocănitoarea 121
Ciocârlanul 121
Ciocârlia 121
Ciocioni 104, 106
ciomag 151, 171
ciomăgi 151
Cişmigiu 28
Ciorcuşa 121
Circulus Lacteus 15
Cireşna 82
Cireşu 82
Ciuful 121
Ciuloń 107
Ciumu 69
ciunc 111
*Ciunciş 111
*clifă 87, 88
*cliva 87
*clivă 88
*crai(e) 77
*cucc- 97, 98
*cucullius 97
ciung 77, 111
ciungar 77
ciungi 67
Ciurul 118
claf 87
clar 184
clarus 88
clavis, -em 88
Cleanţul de la Coasta Bârzăvii 73
Cleanţul Domănesc 76
Cleanţul Domişchi 66
Cleanţul Domnesc 77
clef 87
clepţ 192
clif(ă) 88
Clifa 87
clifa 88
clifă 88
Clifa cu Fieru 87
clifan 88
clifoc 88
Clince 171
clince 171
cliva 87, 88, 89
clivă 88
clivus, -i 88
Cloţa 128
Cloca 128
Cloşca 128
Cloşca-cu-Pui 13, 128
Clucereasa 46
Coada-Bardei 129
Coada-Ursului 131
Coasă 128
Coasta Bârzăvii 73
cobâlţâi 192
coborât 180
coborî 88
cocoi 97
Cocoşul cu găina 121
Cocostârcul 121
Codiaria 66
codru 171
Cojocăreasca 119
colţan 150
Colentina 28
comandirui 203
Cometa Haley 13
commandieren 203
como- 10
comoară 65
Comorâşte 65, 68
Concentrarea 121
Coşaua 83
Coşava 83
Coşbuc 54
Coşula 45
coşuleni 45
Copaia 118
copoieni 45
Coporâia- (Coporâşca-) Coasei 128
Copou 45
Corbu 80
corcotă 85
cordon 125
Cordoşoańe 107
cordun 125
Coriboańe 107
Corloańe 107
corn 84
Cornereva 84
Cornul-Caprei 130
cort 199
Cositul 118
cosmo- 10
cosmos 10
Cotita 121
couvert 147
Covalitul 19
Covilişte 65, 77, 78
Cozace 66
Cozara 66, 78
Cozia 65, 68
Coziuţa 65, 68
crac 97
crăcui 97

Cracul cu Ceri 23
Cracul Moros 161
Craia 77
Crainic 63, 68, 77
Crăinicel 63, 68
Crăinicer 63
Craişte 64, 77, 78
Craiova 78
Craiovicea Mare 77
Craiovicea Mică 77
crap 92, 98
Crapşi 93
Crasna 31
creasta-cocoşului 20
crepeni 146
Crinul 20
cripto- 10
Criva 75
crivă 75
Crivăţul 17
Crivaia 65, 67
crivină 75
Crivini 75
Croul Cârpei 93
crovul palmei 159
Crucea 129
Cserenecs 82
Csernecz 82
Cserova 73
Csiocaramnilor 64
cu 123
cuc 97
cucă 97
cucoi 97
Cucu 48, 121
cucui 64, 96, 97, 98
cucuiat,-ă 96
Cucuiata 75
cucuie 98
cucuioabă 64
Cucuioava 64, 75
cucuioavă 64, 97
Cucuiul 75
Cucuiul Mare 75
Cucuruzul 118
cui de tei 189
cuişoară-de-grădină 198
cuişoare 198
cuişoraş 198
Culesul 123
Culesul viilor 118
Culmea Cârpelor 93
Culmea cu Frasini 23
Cum se bate Dunărea 121
Cum se bate Oltul 121
Cunoaştere 173
cupă 127, 128
Cuptoare 62, 63, 73
Curaj 169
curat 184
curătură 67, 77, 171
curea 188
curele 188
Curianea 102
curt 48
Curtea de Argeş 28
cută 171
Cuteşoańe 107
Cuvin 60
Czerova 74
Czerovitza 73
Cziczonii 106

D

da 193
daimonium 16
dàlboka 76
Dalbosca 76
Damasc 27
Dan 35
dan- 24
Dănileşti 84
Dans la dezgoveală 120
dare 171, 193
darie 193
dator, -oare 172
datul 193
dâlbă 76
dâlbi 76
Dâlboaca Mare 75
Dâlboca 65, 68
Dâlboceţu 65
Dâlboceţul 68
dârmox 83
de 110
De dragul flăcăului 123
de la 123
De trei ori pe după masă 120
de- 10
de-a mijitul 188
deal 64, 71, 115
Dealul Andrionilor 81
Dealul Bârzăvii 73
Dealul Cernicului 82
Dealul Crivăi 75
Dealul Gabrovei 75
Dealul Mare 115
Dealul Murgai 67
Dealul Săliştilor 89
Dealul Stâlcului 63
Dealul Streminoasei 76
Dealul Uicovului 63
delari 45
Delineşti 84
delniţă 188, 189
delniţe 188
Delta Dunării 31
Denta 84
Deşteptătorul 130
descântecul 122
Despot 42
Detunat 31
Deutsche 32
Diaconul Coresi 29
dimineaţă 196
din 123
Din cimpoi 122
direge 96
Dirişelu 96
Dirişor 96
Divatomaja 15
Dlboka Obrška 76
Doamna Vânturilor 17
dobitoc 170
Dobra 70
Dobrogea 28
dolbok 65
Doma 62
Doman 58, 62, 73, 165
Domăneasa 62, 74
domănenţi 165
Domanski Clanac 66
Domaşnea 62
domăni 74
Domişca 66
Domisca 66
Domnica 48

don- 24
Donau 24
Dorman János 62
Dorna 19
Dosul Bârcului 204
Dosul Domii 62
Dosul Gariştii 66
Dosul Stârnicioarei 76
dovleac 174
Drag- 106
Drăgaica 118, 124
drăgaică 199
Dragoane 107
*Drăgoane 105
Drăgoanea 104
Dragobetele 16
Drăgoi 64
Dragoia 105
Drăgoina 60, 64
Dragoş 35
dragoste 70, 193
drăgostiţă 193
Dragu 104
drege 96
Dreptate 169
Driglovăţ 76
drimo- 10
drimos 10
dripi 146
drípişte 146
Drodrencoane 107
dromo- 10
dromos 10
drum 127
drumaş 140
drumar 140
Drumul (Cărarea, Calea) Paielor 16
Drumul Bisericii 29
Drumul Brumei 15
Drumul Cenuşei 15
Drumul Ceresc 15
Drumul Cimitirului 29
Drumul de la Rohatcă 29
Drumul Divin 15
Drumul Găbroavei 64
Drumul Iernii 15
Drumul Ierusalimului 15
Drumul Imperial al Cerului 15
Drumul lui Odin 15
Drumul Oii 29
Drumul Oilor 15
Drumul Olacului 29
Drumul Paielor 15
Drumul Pelerinilor 15
Drumul Robilor 16
Drumul Romei 15
Drumul Sării 29
Drumul Stelelor 15
Drumul Sufletelor 15
Drumul Zăpezii 15
Drumul-lui-Traian 16
Drumul-Orbilor 16
Drumul-Robilor 13
druşte 120
Drusanfalva 106
Drusoia 105
*Druşani 106
*Druşoane 105
Dubara 68, 78
dudă 179
Dudevant 43
duduloi 179
duium 187
Dulăul 129
Dum(a) 107
Dumbraua 62, 68
Dumbrăvioara 48
duminecea 114
duminecică 114
duminicea 114
duminicică 114
Dumitrache 33
Dumitraş 33
Dumitru 33, 34
Dumnezeu 16
dun- 24
Duna 24
Dunai 24
Dunăre 24
Dunăreni 120
Dunărică 204
dunărică 203, 204
Dunav 24

E

-ean 150, 164
-ean, -eni 165, 168
-eanţ 165
-eana 102
-eangă 201
-eanu 165
-easa 67
-ec 158, 193
-eg 158, 193
-enţi 165
-eni 164, 165
-eş 136, 154
-eşti 103, 165
-esc (-eşti) 106
-escu 165
-eţ 63
-ev(a) 68
-ev- 63
Educaţie 173
elan 127
Elena 34, 46
Eminescu 54
Eminovici 54
Engels 52
ergos 18
estic 23
etno- 10
etnos 10
Eule 180
eulen 180
Europa 21
Evul Mediu 20

F

faccia 142
face 95
Face-m-aş tâlhar 119
Fagul Scris 20
faptnica 193
faptnicul 193
faptul 193
Fata cu cămeşă murdară 123
Fata lăudată 123
Fata murdară 123
Fata rumenită 123
Fata scurtă în picioare 123
faţă 142
Faţa Calvii 83
Faţa Stârnicioarei 76
făgui 97
făierónt 147

făină 127
făli 147
fălincă 146, 147
fălincat 147
făt 88
Fărtatul 16
Fântâna 129
fecioară 122
fecior 122
Fecioreasca 122
Fecioreasca fetelor din
Crihalma 122
Fedeleş 125
Fedeleşul 120, 125
Fehler 147
felăr 147
felări 147
felărit 147
felie 171
Felsö-Kálna 83
Femeieşte 122
Fera Mare 82
Fera Mică 82
Ferentari 28
ferestrău 194
Feuerordnung 147
Fierul-Coasei 128
filarghirie 172
filosofi 154
fito- 10
fitos 10
Flămânda 76
Flec 147
flec 147, 148
Fleck 147
flecui 147
flecuri 147
floarea-soarelui 196
flomotóc 146
Floră 174
Florea Raţ 106
Fluieraşul 122
Flutura 48
fluviu 26
foaie 172
foame 76
Foarfeca 121
foc 204
Foca 203
foi 172
folomoc 146
Foma 76
Forăstău 194
forăstău 194
forostău 194
forostoi 194
forostroi 194
forrasztani 194
Frankfurt 27
Fraţii 128
*frăntos 198
Frăţia 18
frâmseaţă 198
frânghieri 45
Frigură 172
frigură 172
Frigură de Livie 172
friguri 172
Frumoasa 70
frumoasa-nopţii 196
frumos 48, 71
frumuşauă 73
frumuseţea 173
fruntos 198
fruntos, -oasă 198
Frunza 122
funia 188
Funii 190
Furca Calvii 83
Furcoń 107
Furnica 121
furustău 194
Fusul 121

G

Gabresia 75
Gabreska 75
Gabretina 75
Gabroţ 75
gabrov 64
Gabrovecz 75
Gai 84
gai 98
gaj 98
Galaon 124
Galaonul 124
Galaonul bărbătesc 124
Galaonul bătrânesc 124
Galaonul de brâu 124
Galaonul de la Cârna 124
Galaonul de la Săpata 124
Galaonul în doi 124
Galbenul 58, 59
galion 124
Gama 85
Gámasza 85
*Gamsa 85
*Gamşa 81
Gamza 81, 85
Gar 99
gar 66, 99
gar' 101
gara 99
gară 66
garati 66
Garbovez 75
gardul din leaţuri 143
Garevskoe 99
garica 99
Gariki 99
Garin 99
garina 66
Garino 99
Garişte 77
garişte 66, 67
Gariştea 66
garište 66
Garjuški 99
Găbroava 64, 68, 75
Găicoń 107
Găina 128
Găinuşa 128
gămălie 154
Găman 85
Gămeasa 85
Gărâna 77
gărână 66, 77
Gărete 99
Găsirea oilor 118
Gătaia 84, 165
gătăienţi 165
găzî 146
gâlci 178
gârci 202
gâşte 90
Gea 10
geamparaua 115

Gemenii 14, 128
geo- 10
George Enescu 29
George Sand 43
Gerilă 17
germani 32
Ghebu Romeo 35
Gheorghe 31
Gheorghe fiul lui Petru 46
Ghimbul 121
Ghimparul 121
Ghimparul din Guşoieni 121
Ghimpele 121
Ghimpişorul 121
gímăn 146
gímăne 146
Giucoane 104
Giura 104
Giurcă 104
Giurcoane 105
Giurcoanea 104
Giurgiu 31
Giuroańe 107
glad 65
gladen 65
Gladina 68
Gladna 68
Glanda 65, 68
Glapsă 48
glava 65, 76
glifa 89
Glimboca 85
glimpe 146
Glimpu 121
glinţă 171
glince 171
Globul Craiovei 78
Glogovăţ 60
Gloposul 63
glyfa 88, 89
Godeanu 27
Goicea 120
gol mei 199
Golea 17
Golful Curcubeului 14
gomilă 158
Gonitorul 130
Gora 60
gordun 125
Gordunul 121
Gore 60
gorgan 87, 163
Gorilă 60
Gorilaş 58, 60, 66
Gorin Laz 58, 66
Gornetul 111
Gornițel 111
Gornicrai 60, 65, 76
gornjak 17
gornji 65
gorun 20
Gorunul lui Horea 20
Gosta 77
Gostaia 77
Govădarea 78
Govândar 65, 66, 68
Govândărel 65, 68
govęda 78
govedar 65, 78
Govia 120
govie 120
Gozna 22
grădina 64
Grădinari 56
grădişte 79
Grădişte(a) 27,75, 90
grămadă 184, 187
grămădare 184, 185
Grănicereasca 121
Grapa 129
greci 32
Grecia 32
Greon 106
Greoni 103, 106
greoni 106
Greu 106
grindei 189
grindeică 189
grindeu 189
griv,-ă 48
Grivei 48
groi 146
Groşi 172
groşi 172
grop 63
Groposul 63
gropul palmei 159
Gruiţa lui Novac 119
Grumuleul 69
grun 87
gúbert 147
guberturi 147
Gugu 59, 159
gugui 97
Guioańe 107
Gura-Bardei 129
gurguia 172

H

Hačoryolu 15
háiţăr 147
Haiduc Buttea 119
Haiduceasca 119
haină 177
Hamza 81
Handra 85
Hanibal 31
Haţegana 117
haţegana 114
hăi 168
hâră 181
hârâi 181
Hârtoape 123
Hauptfluss 27
haz 142
Heiser 147
Hera 15
Heracles 15
herniosus 180
hierăstăietoare 194
hoţ 119, 177
Hoţie 173
hoarcă 156
hobot 120
Hobotirea miresei 120
Hobotul 120
Hode(a) 106
Hodoni 103, 106
hodoni 106
Hopăiala 121
Hora 116
horă 115, 123
Hora ţăruşelului 120
Hora Albeştilor 116
Hora amploiaţilor 119
Hora Ardealului 116
Hora arnăuţească 116

Hora artiştilor 119
Hora băcanului 119
Hora bătrânească 116
Hora birjarului 119
Hora bradului 116, 123
Hora bragagiilor 119
Hora buzoienilor 116
Hora ca la nuntă 116
Hora cerbului 116
Hora cimpoiului 122
Hora ciobanului 118
Hora ciorsarilor 119
Hora cizmarilor 119
Hora cobzarului 122
Hora covrigarilor 119
Hora Craioveancă 123
Hora croitorului 119
Hora cu strigături 116, 122
Hora cununilor 120
Hora darurilor 120
Hora de la Dalci 116
Hora de la Galbeni 123
Hora de-a mâna 116
Hora din caval 122
Hora din trâştie 122
Hora din Văleni 117
Hora dogarilor 119
Hora goviei 120
Hora lui Bârloagă 123
Hora lui Muşat 116
Hora lungă 116
Hora miresei 120
Hora nunului, înaintea naşului 120
Hora şelarilor 119
Hora oilor 118
Hora păcurarului 118
Hora păstorilor 118
Hora pescarilor 119
Hora plugarului 118
Hora risipiţilor 120
Hora saiegiilor 120
Hora sâmbrei 118, 124
Hora secerii 116
Hora secerişului 118
Hora spoitorilor 119
Hora strunga 118
Hora sub salcâm 116
Hora vânătorilor 119
Hora văraticul 118
Hora viilor 118
Hora vinului 118
Hora-n cruci 116
hore 122
horloi 177, 178
horn 177, 178, 181, 182
horneţ 178, 181
horneaţă 178
hornoi 177, 181, 182
hornoń 177, 182
horo- 10
horodincă 166
horos 10, 27
Hrană 106
Hrănescu 106
Hranoya 105
hrema 10
hremato- 10
hrematos 18
*Hrănoane 105
Huţulca 122
huler 180
hulot 180
hulotte 180
hură 181
hurlă 179
hurler 180
hurloáie 177
hurlói 177
hurloiu 178
(h)urloń 178
hurlońu 178
hurui 181
hvozdek polevoi 198
hvozdi 198

I

-(i)ani 165
-ian 165
-ic 10, 158, 193
-ică 189
-ie 10
-ig 63, 158, 193
-ik(u) 76, 78
-ik(ű) 64
-ilă 60
-in(a) 64, 75
-in- 63
-iş 136
-ior, -ioară 196
-işte 68, 69, 90
-ist 10
-iţa 77
-iţă 196
-izare 10
Iabaşá 172
iabaşă 172
Iadul 49
Iaşi 28
Iapa 20
iarba-datului-şi-a-faptului 193
iarba-dracului 197
iarba-osului 194
iarba-scrântiturii 194
Iazbini 68
Iazini 65
Iazvini 65
ibolya 198
ibolya kék 198
Ibru 50
Ica 33
ieşeni 45
Iepura 48
Iepuri 41
Iesenia 75
Iesenovăţ 63
I(u)ga 74
Igăzan 62
Igăzău 62
Igazovo 62, 68
Ileana 34
Ilenuţa 33, 34
Ilia 34
Iliuţă 34
imaş 90
*in-vitiare 173
inclino, -are 88
Independenţa 31
Ineu 60
inui 147
inferior 23
inség 76
Inség mezeje 76
insulă 97
Ioţoń 107
Ioan Budai-Deleanu 54
Ioan Serb 106

Ion 33, 34, 106
Ion a Catrinei 38
Ion Drăgoane 103
Ion Popescu-Margina 38
Iovan Câşleagă 103
Irina 36
Isinata 75
Isinata Bara 75
Isinovăţ 64
Isinovăţul Mare 75
Isinovăţul Mic 75
Ispravnicul e om străin 120
iţa 68
Iţele 118
iubire 70
Iudita 34
Iugas 74
Iutele 121
Ivaşcu 64
izâdă 147
izâdi 147
izlaz 57, 90
Izmană 41
Izvoru din Burzăviţă 73

Î

Îmblânzirea soacrelor 123
împărţit 204
Împăratul 130
Împiedicata 121
în 123
în dator 172
În Laz 66
Înţelepciune 169, 170, 171, 173
înalt 143, 184
Încetul 121
închina 88
Încrucişata 121
Încurcăţica 121
Încurcata 121
înglimpa 146
Înhobotatul 120
înspina 146
înşela 172
Întoarsa 121
întoarsă 116
Între Bârzave 73
Între Isinoveţe 75
întunecat 184
învăţ 173
Învăţătură 173
învârtită 115, 116, 123
învârtita ardelenească 116
învârtita bătrânească 116
învârtita bătută 116
învârtita de la Făgăraş 116
învârtita din cimpoi 116
învârtita dorului 116
învârtita în trei 116
învârtita nouă 116
învârtita şchioapă 116
Învârtita rară cu zuituri 122

J

Janos Czsiczon 104
jasen 63, 64
jazbina 65
jâjâieni 45
Jidanca 122
Jidoaia 59, 60
Jidovcuţa 122
jidovină 79
Jidovini 79
jilav 204
jilip 88
jiu 203
joc 115
Jocul Ţuţora 123
jocul bătut 120
Jocul căluţilor 119
Jocul druştilor 120
Jocul găinii 120
Jocul însurăţeilor 120
Jocul păcurăresc 118
Jocul păcurarilor 118
Jocul saiegiilor 118
Jocul zestrei 120
Joiana 48
Joimăriţele 52
jumedie 187, 188
jumet 188
jumi 188
Junimea 18
Junior 38
Jupiter 14, 16

K

kal 62
kaljew 89
Kálnamejeze 82
Kálnapataka 82
Kalwa 83
Kalwuicza 83
Kamenu 70
kar 92
kâr 92
kârdal 92
kârem 92
kârketş 92
kârp 92
karpa 92
karpe 87
karpë 92, 93
kârt 92
kaukas 162
ΚÈΚÈΜора 162
Kiklos Galactikos 15
kimeşă 193
klanac 77
klepka 192
Kliff 87
kliff 87
klinca 171
kliwa 87
klywa 87, 88, 89
klýwa 86
Kokuj 96, 97, 98
kokuj 96, 97, 98
kolebati 192
kolok lesa 96
Koman 103
komi 10
konjar 84
kovilje 75, 78
koza 65
kozar 66
kraj 64, 65
krčiti 78
kriptos 10
kriv 65
Kriva 75
kúka 162
kukaté 162
Kukuj 96

kukuj 96, 98
kut 77
Kuvert 147

L

La Arsoare 77
La Bârc 204
La crop 120
La Podele 64
La Râpă 56
La Râpi 56
La Suliţi 58
La zestrea miresei 120
Lăţcan 84
Laţcu 106
Laţcu şi Ioan Cicioni 103
Laţi 48
labă 78
Lăbiţa 68
lac 59, 97
Lacul Ascuns 59
Lacul Îngheţat 59
Lacul Mic 59
Lacul Morţii 14
Lacul Secat 59
Lacul Singuratic 59
Lacul Verde 59
Laczko Csiczon 104
lap 68
lapte 127
Lasniţa 65
Laszmare 84
Laz 84
laz 57, 66, 67, 77, 84
Laz Mare 84
Lazăr 107
Lazu 80
Lazul 66
Lazuri 57
Le-Van-Tyn 44
Legănata 121
legănată 116
Lena 34
Lendar 104
Lendar Mihail 103
Lene 171
Lenin 52
Lenuţa 34
Lepădat 35, 52
Lerescu 25
lesa 65
Lescoviţa 75
leska 64
lespede 63
Lespezel 63
Leu 48
Leucojum 196
Leul 14
Leurda 20
levantin 44
Libie 172
Libra 129
limne 10
limno- 10
limpede 184
lingură 45
lipa 65
Lipca 68
Lipca Mare 65
Lipca Mică 65
lipikū 68
Lipsca 150
lipscan 150
lipsi 173
Liscov 68, 75
Liscovul Mare 64
Liscovul Mic 64
livadă 57, 188
livadie 188
livede 188
livezi 188
Livie 172
logodi 146
Lolaia 59
Lom 99
lom 77, 99
loman 99
lomi 99
lomiti 77, 99
lomliv 99
Lomovka 99
losnicioară-de-ceas-rău 166
Luţa 34
Luţă 33
Luca 67
Lucaiul 67
Luceafărul 13
Luceafărul-Porcesc 130
Lucoń 107
Lugoj 104
Lugojana 117
Luigi 48
lumină 204
Luna 13
Lună 14
Lunaia 48
Lunca Craiovei 78
Lunca Fomii 76
Lunca Gaberei 75
Lunca Pomostului 65
Lunca Stârnicioarei 76
Luncşoara 111
Luncşorul 111
Luncuşoara 111
Lungşoara 111
Lunideşi 68
lup 127
Lupiţoane 107
Lupu 48
Lupul 128
lut 141
lutui 141

M

mac 151, 152, 153, 157
mac- 160, 161, 166, 168
maca 154
macá 141, 151
macă 112, 114, 141, 151, 154, 158, 168
màcan 157
*macca 153
*maccâre 153
macco 153
mace 112
Machkas 110
machuque 153
maciuga 153
Mackas 81, 109
macska 109, 110
macú 157
Maczkas 113
maczuska 153
mag 151, 152, 154, 159, 164
mag- 156, 160, 161, 166, 168
maga 154
magă 154

magaoaie 154
Magdalena Birta 103
magheniţă 154
Magistrala Albastră 29
mágla 155
máglya 155
mak 153, 157
makan 157
makiwka 86, 87
*mal 163
mal 164
Malaia 59
malignare 195
*malinare 195
Malu 159
Malyj Kokuj 96
mam 152, 153, 156
mam- 160
mamă 156
mamarcă 156
mămăruţă 156
mamelă 153
mamorniţa 156
mamorniţoiul 156
mamornic 156
mamue 159
mamuie 156
Mandone 105
mandule 178
Manea 62
Mania 62
Manihom 74
Manio 62
Manix 35
Manjo 62
manko 151
Manu 34
magulă 154
máore 149, 204
Maşte 109
maquer 153
Marţi dimineaţa 120
Marţolea 48
maraî 162
marakas 162
Maramureşeana 117
maras 162
Marco 76
Marcoane 105
Marconescu 105
Mare 42
mare 23, 70, 163
Marem 69
marem 69, 163
marfă 171
Marghioala 36
Margina 78
mari 163
Maria 33, 46
Maria Arsene 43
Maricica 33
Marieta 36
Marina 194
marina 195
Marinar 19
Marinuţa 194
marinuţă 194, 195
Marte 13, 14
Martiukina Gradina 77
Marx 52
mas 163
massca 153
massua 153
massue 153
matea 153
mateola 153
*matteuca 153
Matişoane 105
maurus 163
maxuca 153
mazuca 153
mazuga 153
măc 151, 153
măcărău 112, 114, 151
măcăreţ 151
măcărel 112, 114, 151
măcău 151, 153
măcăuţ 112, 114, 151
măcăug 151
măcăuş 151
măceaşă 154
măceş 153, 154, 158
măceşă 154
măceşe 158
măci 151, 153, 168
măciaş 154
măcică 109, 110, 112
*măcică 112
Măcicaş 51, 81, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114
*măcicaş 110, 111
măcicaş 112, 114
Măcicăşel 109
Măcicăşeni 111
Măcicăşeşti 111
Măcicaşi 112
Măcicaşu 109
Măcicăuţi 109
măcice 112
măcici 112
măcieş 154
măcieşă 154
Măcinic 34
măciş 154
măcişă 154
măcioacă 158
Măciuc 87
Măciuca 86
Măciucă 87, 109, 153
măciuca 109, 151, 154
măciucă 87, 108, 109, 111, 112, 114, 151, 153, 154
măciuca cânepei 154
măciuca cepei 154
măciucă cu fulgi 154
măciuca macului 154
măciucă-de-brad 154
Măciucaş 108, 109, 111
măciucaş 108, 109, 110, 111, 112, 114
Măciucaşeni 109
Măciucaşi 109, 111, 112
măciucaşi 108, 109
Măciucaşul 109, 111
măciucari 109
măciucat, -ă 111
măciucele 154
măciuchiţă 154
măciuci 154
măciuieş 154
măciulie 154
măciulie-de-brad 154
*măcuţă 112
Mădroane 107
mădufă 88
măduvă 88

măg 151, 153, 154
măgăoaie 151, 154
măgăoană 154
măguiaţă 151, 154, 155
*măguie 151, 154
Măgulă 154
măgulă 154
măguli 159
măguliţă 154
măgură
152, 153, 154, 155, 156
Măgureanca 117
măhuie 151, 152, 154
Măidan 168
Măierul 69
măiugă 158
mălăiaş 154
mălăieş 154
măligă 143
măm 156
mămăhoarcă 156
mămăligă 143
Măntoane 107
Mănunţeaua 121
măras 162
Mărămile 120
Mărăşeşti 19
măreo 168
mărin 194, 195
Mărina 194
mărină 195
Mărunţeaua 121
Mărunţica 121
Mărunta 121
măruntă 116
măścăş 109
măścăşăl 109
Măşca 109
măşcat, -ă 111
mătrăguna 195
Măzărişte 90
mâc 153
mâcă 150, 151
mâg 154
Mâglă 155
mâgla 155
mâglă 152, 155
mâm 156
mână 185
Mânăstirea 129
mâncătură 187
Mâ-ńóm 62
Mândroane 105
mândru 48, 198
Mândruliţa mea 123
Mândruloc 60
mânecă 112
mânecele 114
mânecică 112, 114
mânecuţă 112
Mânerul-Coasei 128
mânuri 185
mânzărar 142
mânzare 142
Mârţoagă 41
*me-, mo- 163
meandră 205
Meandre 205
Medonea 102
mečeski 158
meci 151
mečiti 151
mëčju 158
Mefistofel 18
Mehedinţeanca 117
mei 199
Mei măciucat 111
meiul 171
Mels 52
Memfis 22
menit 204
Меремü 162
*mer- 163
*mer-r- 163
Merca 74
Mercea 74
Mercina 74
Mercur 13, 16
Mere posade 139
mere posade 138
Mesteacănu 80
mesteacănul 56
Mestecăniş 56
Mi-a plecat neica de luni 123
mic 23, 70
Micaia 58, 59
mielărea 196
mieluţă 196
mieluţe 196
mieluşei 196
Miercureaua 48
Miha 34
Mihai Viteazul 18, 41
Mihail Boşneac 106
Mihail Kogălniceanu 31
Mihnea-Vodă cel Rău 41
Milky Way 15
Milschsstrasse 15
Minţita 122, 125
Minciuna 121
Minciună 172
Mindoanea 104
mir 162
Mir(e)a 77
Mira 14
mira 14
Miraia 77
Mircea 18, 35
Mircea cel Bătrân 38
Mircea Ciobanul 38
Mircii 74
Mircovăţ 63, 76
Mirko 63
Mississipi 27
Missuri 27
mit 16
Mitru 33
Mitruţă 33
Mitu 34
Mladâi 38
moţ 157
moţârgan 157
moţârgani 151
moţi 151
Moaca 150
moacă
143, 150, 151, 155, 163
moache 150
moagă 143, 150, 151, 155
moahă 150
Moara 121
moară 164
moc 150, 151, 152, 155, 158
moc, moacă 155
moc (moacă) 158
moc- 160, 161, 166, 168
mocan 149, 150, 151,

152, 155, 157, 167
mocană 149
mocănaş 149
mocăni 149
Mocanca 118
mocancă 149, 158
Mocăncuţa 118, 124
mocăncuţă 149
Mocăneasca 118
mocăneasca 158
mocăneşte 149
mocănesc 149
mocănete 149
mocăniţă 149
mocănie 149
mocănime 149
mocănit 149
mocănos 149
Mocanul 118
mocârţă 155
mocârţan 152, 155
Mocârcă 155
mocârcă 152, 155
Mochiţa 150
mochiu 150
moci 151, 155
mociacă 158
mociară-lungă 76
Mocican 84
mocioacă 158
Mociur 65
*mociur 76
moclan 155
mocleac 155, 159
moclic 159
moclică 155
mocodan 155
mocofan 152, 155
mocsár 76
močiti 151
močur 65, 76
mog 150, 151, 152, 155
mog- 160, 161, 166, 168
mogă 150, 151
mogalău 155
mogâldan 155
mogâldău 155
mogâldeaţă 155
mogila 156
moglan 155
mogo 156, 158
mogote 156, 158
moh 155
mohoandă 155
mohoi 155
mohonie 155
mohor 59
mohorî 59
Mohorâţi 59
mohorât 59
Mohorul 58, 59
mokány 157
Moldova 28, 77
Moldoveneasca 117
mom 152, 153, 156, 157
mom- 160, 166
mom- 156
Moma 153, 156
Momaia 153
momâiaţă 156
momâie
152, 156, 157, 158, 159
momârlan 152, 156, 157
momârlani 151
momârlanul 158
momerie 156
momerium 156
momi 159
momiţe 156, 159
momic 153, 156
momint 156, 159
Momirul 156, 166
momonete 156
momos 159
Momu 153
momuc 156
momus 156
Monió 62
Moniom 62, 73, 74
Montem 69
montem 69
Monyo 62
moş 172
Moş Crăciun 16
moşandră 158
moşi ăi verzi 172
moşi păroşi 172
moşi pe groşi 172
Moşnegeasca 122
Moşneguţul 122
Mopa 160, 162
mor 70, 162, 163
mór 162
môr 162
*mo-r 163
mor-
160, 162,163, 165, 166, 168
*Mora 164, 165
mora 161, 162, 164
moră 160,
161, 162, 164, 165, 166
móra 162
Morăi 165
Morăiaţă 166
morăială 166
Moran 164
morăneală 166
morânci 166
Morânglav 166
morânglav 166
morânglăveasca 166
Moras 162
Morău 164, 165
morbus 162
Morcovacea 76
morë 162
morea 166
morean 165
moreca 166
Morenţ 165
Morenţi 165
Morencz 165
Morenczy 165
Moreni 164, 165, 166
Morenz 165
Morestel 162
morghină 166
Morhai 166
morhoanghină 166
mori 164
mörja 164
morman 163
Mormântul 79
Morminţii Cailor 83
Mormoiron 162
Mormondol 166
mormondol 168

Mormorone 162
moro 163, 164
morô 162
moroaie 161
Moroasa 161
morodincă 166
Morohăi 166
moroi 161, 162, 165, 166
moroí 165
moroi, -oaie 160, 161
moroian 161, 164
moroienesc, -ească 161
Moroieni 164
moroieni 151
moroiman, -ă 161
moroleucă 166
moromeţ 161
moromeţ, -eaţă 161
moromete 161
moroń 161
morón 163
moroń, -oańe 161
moróniţă 161
moros, -oasă 161
Morova 165
Morrígain 162
mórrigan 162
morrígu 162
mort 162
mortăciune 161
Moru 164
móru 162
Moruţ 164
Mosc 32
Moscovei 32
moscovit 32
most 76
motoangă 201
movilă 158
muc 152, 155
muc- 160
Mucă 155
mucă 150, 151
Muchia Ascuţită 31
Muchia Igăzăului 62
Muchia-Bardei 129
muchie 25
muculus 156
mug 152, 155,156
mug- 160
Muga 69, 156
mugul 156
mugur 156
muguri de plop 148
muh 155
Muiereasca 122
mukula 156
mulţime 187
mum 152, 157
mum- 160
Muma Ploilor 17
Muma Vânturilor 17
Mumme 156
Mummerei 156
Mumoaie 157
mumoi 157
mumraj 156
*mumuete 157
Mumueţi 157, 159
mumueţi 157
mumuioage 157
Mumuloaia 46
Munţii Şureanului 93
Munţii Parângului 58
Munţii Semenic 22
Muncă 203
muncă 203
Munceii Dognecii 31
Muniovo 62
munte 23, 25, 26, 50, 59, 93, 97, 115
Munteanul 17
Muntele Mic 115
Muntenia 28
muşcata 137
Muşetoaia 58, 59
muomel 159
Murele 121
Mureşanca 117
murg 203
Murgilă 48, 203
Murgiloaia 203
Murgiloiul 203
Murgu 48, 67, 203
Murgu-dă-cu-Sară 203
muroń, -oańe 161
muróniţă 161
murra 163
muru 163
Murul 69
Muscăleasca 122
muscali 32
Myraya 77
myrja 164

N

-n 36
Napoleon 31
Napraval 195
navrapiti 195
Nădlac 60, 98
Năgoslaş 58, 60, 66
năluc 173
năluca 173
nălucă 173
Nămai 25
nămete 156
Nămoloasa 31
năpădi 187
năprasnă 195
năprasnic 195
năprăvală 195
năpust 195
năpusti 195
Năruja 50
Năstase 34
Năvalnic 195
năvalnicul 195
năvăli 187
năvrăpei 195
năvrăpi 195
Ne(a)gosin Laz 58
Neag 103
Neag Mihail 103
Neagşul Taurul 79
Neamul Şoimăreştilor 44
Neamul Comăneştilor 44
Neamul Vlaşinilor 44
Nebenfluss 27
nebunariţă 197
nebunie 197
nedeie 86
nedéie 86
nedéja 86, 87
Nefărtatul 16
neg 136, 140
negi 140

Negosin Laz 66
Negraia 67
Negrilă 63
Negrilovăţ 63
Negroaia 67
negru 71
Negruţ 39
Negruzzi 39
negură 140
neguri 136, 140
nemţi 32
nerasă 171
nevăstuica 196
Nicolae Bălcescu 31
Nicolae Pancionovici 104
Nicolaus Panczonouit 104
Nicoleta 36
Niculai 34
Niculăieş 33
Niculuţă 34
Nil 21
Nipru 27
nisip 127
Nonu 34
noptiţa 196
noptiţă 196
nor 196
nora 196
noră 196
norat 196
nordic 23
norea 196
noreá 195, 196
noreaţă 196
noreală 196
norele-de-grădină 196
noriţă 196
noricel 196
Norii lui Magelan 13
norişor 196
norişte 196
noriu 196
noros 196
noruţ 196
Nu ştiu, puiule, ce ai 123
Nuţa 34
Nucşoara 111
Nuneasca 120
nur 173
nuri 173
Nuriţă 173
nuriţă 173

O

-o- 105
-oa- 105
-oaie 105
-oane 102
-oańe 104, 107
-oangă 201
-oasa 61, 67, 77
-oc 88, 158, 193
-oc, -oacă 158, 191, 193
-og 158, 193
-oi 177, 182
-oiu (-ońu) 102
-oń 102, 103, 104, 105, 106, 107, 161
-oń (-oańe) 104, 105, 106
-ońu 102, 105
-os, -oasa 161
-os, -oasă 107
-otă 85
-oţ 75
-ov(a) 63, 64, 67, 68
-ov- 63
-oveţ 75
-ović 104
oa 67
Obârşia Igăzăului 62
obraz de scoarţă 143
obrška 65
Obsigar 78
ocá 141
ocă 141
Oceanul Furtunilor 14
Oceanul Pacific 21
ocoale 78
ocol 78
Ocolişte 78
Odobescu 54
Odon 106
Oeşti 20
Ogaşul Şuvăii 76
Ogaşul Bârzaviţii 73
Ogaşul Dâlbochii 75
Ogaşul Gabrova 75
Ogaşul Găbrua 75
Ogaşul Mercii 74
oglamnic 138
Ogrin 47
Ogrinca 47
oi 127
Oiţa 118
oiţe 196
oici 196
oico- 10
oieş 196
oieşea 196
oikos 10
Oile 118
oişea 196
Oiştea 128
Olbe 64
Olbina 64
Oli 48
ollula 177
Olt 79
oltás 137
Olteneasca 117
omăţel 196
omăluţe 196
omăt 196
omătuţe 196
omeluţe 196
Omor 84
-oń (-oańe) 104
Opriş(a) 104
Oprişa şi Avram Oprişoni 103
Oprişoane 104
Oprişoanea 104
Oprişoni 104
Oprissa Oprissonyë 104
Orăştie 27
*ordulare 178
Orfeu 16
Origanum 194
Orion 13
orle 178
orlo 178, 182
orneţe 178
orneaţă 178
orula 178
orulare 180
*orulare 182
Orzişorul 118
Orzul 118

*osoi 75
Ostrica 65
ostru 65
ostruga 65
ot 38
oţ 177
ov 64
Ovăzul 118
Ovreicuţa 122
Oxford 27

P

pace 173
pacea 176
paceá 173
pacin 138, 139
pacini 138
pad 140
pad- 140
pade 135, 136, 140
Padea 136, 140
Padeş 136, 140
padi 135
Pádiş 135
padie 135
pádie 135, 136
padina 135
padină 135, 140
padiş 139
pádiş 136
padíşă 135, 136
pag 136
Pagu 48, 136
Paia 77
paie 16, 127
pală 173, 197
Palele 173
Pamir 21
Panciu 104
paner 144
Pantelimon 28
Pânza încâlcită 121
Papură-Vodă 41
par 136
Parcul Tei 28
Pardaillan 35
partalincă 140
pată 148
Patak 81
Patschen 138
Păcală 16
Păcurarul 78, 118
păducheş 154
păduchiaş 154
pădure 97
pădurea 64
Pădurea Bolnovăţului 63
Pădurea Cerboanea 107
Pădurea Polomită 99
Păduroaica 30
Păduroiul 30
păg 136
*păgură 136
păguri 136
păgurile 136
păloşte 136, 139, 149
pământ 130
Pământul 13
Pământul Mumă 49
Păncioane 104
Păncioń 104
Păpuşa 58, 86
păpuşă 58
părădaică 199
părădăici 199
părăsi 173
păráş 136, 139
părtál 138
părtală 138
părtălácu 138
părtălos 140
Păstoreasca 118
păşune 90
pătăroangă 201
Pătru 66
Pătruvâr 60, 68
Păuliş 60
pâclă 59
pâcleş 58
Pâcleşa 58, 59
pâcliş 59
pârâu 26, 71, 204
părău 204
Pârâul Ramnei 81
Pârâul Stârnicioarei 76
pârtă 137, 138, 139, 140
pârtac 138
* pârti 138
pârtită 138, 140
pâslari 144
pe 172
Pe sărite 121
Peagu 136
Pecica 60, 98
pécie 176
peg 136
Pegas 19
pegurile 136
peisaj 183
pelţ 136, 137, 139
pelago- 10
pelagos 10
Pelicanul 20
pelzen 137
Pelzer 137
Penteleu 19
Pepelea 16
periţele 137, 139
persăcei 137, 139
perséc 137
Perseu 129
pesác 137
pesăcar 137
pesăcos,-oasă 137
peság 137
pesak 137
peséc 137
peteală 120
petecul 147
petic 138
Petre Şchiopul 41
Petreanu 46
Petrescu 46, 54
Petriş (Petru) Stăncioane 103
Petroane 105
Petronescu 105
Petroşani 18
Petru 46
Petru a Elenei 38
Petru Roman 103
Piaţa Amzei 28
Piaţa Matache 28
Piatra 70
piatră 93
Piatra Nedeii 22
picior 25
picioroangă 201

Piciurini 69
-picui 97
picui 97
* picullus 97
pielţui 137
pielm 173, 174
piemn 173
pierde 173
pieri 137
pierit,-ă 137, 202
piersăcel 137, 139
piersic 137
piersicel 137
piesciște 137
pĕg 136
Piga 69, 159
pik 164
pilţ 137, 139
pilă 174
Pişta 48
Pişti 36
piteşteni 45
plai 25
planina 65
Pleiadele 128
Pleşcoaia 58, 59
Plesnita 121
plezură 203
ploapă 138, 139
ploápe 138
ploieşteni 45
plopă 138, 139
Plopşorul 111
Plugar 19
Plugul 129
po 64
poácin 138
poacină 138, 139
poácine 138
poácini 138
pocinoc 95
pocinog 95, 96
pocinogul 95
pocinok 95
Pociumb 120
Pŏđéle 64
Podul Grand 28
poede 187
poediei 187
počin 95
počinit’ 95, 96
Počinki 95
Počinok 95
počinok 95, 96
Pogar’ 99
Pogăr 77
pogar 66
Pogara 67, 99, 101
pogară 66, 67, 99, 100
Pogara cu Ciungi 99
Pogara de Sus 67
Pogara Patak 67
Pogara Zahariei 67, 99
Pogaraş 77
Pogărciţa 77
pogare 67
pogări 67
Pogăriţa 67
Pogarla 67
Pogarlo patak 67
Pogaru 99
Pogărul 66, 77
pogoadă 149
pogorjeti 99
poiadă 186, 188
poiade 186, 188
poiană 67, 77, 138
Poiana Bolnovăţului 63
Poiana Flămânda 76
Poiana Pogări 67
poiede 186, 187, 188
poiedie 186, 187, 188
poienari 45
poiénic 138
poiezi 187, 188
poiníţă 138
poinic 138, 139
pojădie 187, 188
Polca 125
polcă 122
Polca minţită 125
Polca pe bătaie 125
polcile 122
Poloamele 67, 99
Poloamele Mari 67
Poloamele Mici 67
pološke 136
polom 67, 99, 100
poloma 99
Polomili 67
Polomişul 99
polomiti 99
Polomka 99
Polomna 99
Polomp 67
Polomskij Les 99
Polomul 67, 99, 101
Polomul Mare 99
Polomul Mic 99
Poloneza 122
poloşte 136, 139, 149
Polux 128
pomost 65
pomosti 76
pomosteală 76
ponor 87, 185
ponorî 185
poşovăicile 122
poşovăi 122
Poşovoaica 122
Poşovoaica de la Bozovici 122
Poşovoaica pe amândouă picioarele 122
Poşovoaica pe un picior 122
Popovacea 76
Porcarul 130
porcoiaş 154
porcoieş 154
Porcşorul 111
Porneala oilor 118
porumb 20
posad 139
posadă 139
posade 138, 139
potamo- 10
potamos 10
potcoavă 64
Potoc 82
potoc 85
potop 187
pozná 201
poznaş 201
pragilă 139
Prahoveanca 117
pravilă 139
prăjină 143

prăjină de om 143
prăjiniş 136
prăsi 187
prăvăli 195
Preda 54, 63
Preda Olah 106
*predeal 75
Predova 63, 68
premţ 147
prieten 70
Pripita 121
pripoi 120
Pripoianca 120
pripor 88
Priporul lui Budu 75
Prisaca 48
prěti 138
privi 139
Proţapul 128
Prolas 65
prólas 76
prolaz 65
prost 143
Prostia 173
Prundul Rozelor 29
prut 203
pseudos 43
puhoi 187
pui 187
puiede 186, 187, 188
puiedie 186, 187, 188
puiedíe 188
puiet 187
puiezi 188
*puiezie 188
Pulcăreaţa 63
pumoră 162
pune cârlig 171
Puşcoń 107
Pupăzoń 107
Pupeze 41
Pupi 48
Purcăreaţa 63
Purtata 121
purtata 115
purtată 116
Putăr 148
puzderie 187

Q

quartarius 138
Quercus petraea 20

R

raclă 188
racle 188
Racoviţă 54, 82
racu 45
Radu 35, 38
Raiul 49
raminá 75
Ramna 64, 81
ramnă 68
Ramne 64
Ramniţ 64
Ramniţa 64
Ramnicul 68
Ramnitiu 64
ramnu 75
Rampnapathaka 81
Ranchina 64
Ranko 64
Rara 121
Rariţa 129
Raru 121
rasă 171
Ravina 64, 68
ravină 68
ravinu 64
rávna 75
ravniţa 75
Raţ 104
Raţa 121
Răbdare 170
Răchiţi 23
Rămicioara 64
Rămneşti 64
Rămnişte 64
rămnişte 68
răpune 174
răsărită 196
Răstăul 118
Răstemu-n baniţă 118
Rău 42
rău 171
Războiul ca la pânză 118
Războiul de Independenţă 20
Râmoń 107
Rândeaua 121
Râşniţa 121
Râpa Mare 22
râu 26, 115, 127
Râul Şerpilor 15
Râul Alb 31, 115
Râul Ceresc 15
Râul Oraşului 27
Râul Stelelor 15
Rebreanu 54
Reciţa 62
recognăstărui 203
Rečitsa 73
Reśiţa 62
reka 73
rekonoszieren 203
Relu 33
Reşiţa 62, 73
Reşpezel 63
Repede 50
repede 71
Repedea 70, 71, 121
Repedele 27
Repezita 121
Respezel 63
restei 118
restem 118
restem în baniţă 124
Restemul 118
resteu 118
Revier 147
Revoluţia 52
Rigoleta 36
Risipita 121
Roata 121
roată 116
Roatele-Carului 128
rohatcă 29
români 32
România 28
Romulus-şi-Remus 128
Rosenauger 29
roşu 71
Rowna 81
rudă 125
rudar 125
ruină 79
Ruini 79

rujnicea 114
rujnicică 114
runc 56
Runcşorul 111
Runcul Mare 56
Rusalii 204
Rusasca 122
rusească 122
Russo 39
Rüstem 118
rustem 118
Rustemul ca la Bârca 118
Rustemul căzut 118
Rustemul de brâu 118
Rustemul de la întorsură 118
Rustemul plimbat 118
Rustemul sârbesc 118
Rusteul 118
Rusu 39

S

s- 198
sac 168
sai 191
saiagiu 124
saie 191
saitóc, -oácă 191
salbă 191
salba-dracului 191
salbă-mare 191
salbă-moale 191
salbă-râioasă 191
Salcia 117, 124
salcie 117
salişte 89
salta 121
Sandocan 35
sapă 191
sapă-sălbatică 191
sară 191
Sarca 121
sardo 142
sarsă 199
sarsailă 197
sarsalam 197
sarsan 197
sarsană 197
sarsaor 197
sarsaoroaică 197
sarselă 199
Saturn 14
să sai 191
să saie 191
Săcârcea 78
săi 191
săiţi 191
sălbăţă 191
sălbăţie 191
sălbătă 191
sălbătea 191
sălbatic, -ă 191
Sălcioara 117, 124
săleşte 89
Săleştiuţa 89
Sălişte 89, 90, 91
sălişte 89, 91
Săliştea Mare 89
Săltata 121
săltată 116
sănina 183, 185
sărac 199
sărat 125, 191
sărăcin 198, 199
sărăcir 199
sărăţel 191
Sărăţica 121, 125
sărăţica 191
sări 191
Sărita 121
sărită 116
sărsam 197
Săuci 69
Sâmbotica 48
Sâmbra oilor 124
Sâmbra oilor din Maramureş 118
sâmfirel 198
sânfireangă 198
sânfireanje 198
sânfirenge 198
Sângeorz 31
sânger 64
Sângerova 64
Sânźeróva 64
Sânnicolaul Mare 31
Sârba 116
sârbă 115, 122, 123
Sârba avocaţilor 119
Sârba babelor 123
Sârba baciului 116
Sârba bătrânească 116
Sârba ca la Runcu 116
Sârba ciobănească 118
Sârba ciobanilor 118
Sârba cojocarilor 119
Sârba cu ciocane 116
Sârba cu descântece 122
Sârba cu fluier 122
Sârba cumătrului mare 116
Sârba de la Oarja 117
Sârba de la şes 116
Sârba din cimpoi 122
Sârba din fluier 122
Sârba fetelor 116
Sârba haiducilor 119
Sârba în cârlige 116
Sârba în căruţă 123
Sârba îngenuncheată 116
Sârba lângă vatra stânii 118
Sârba lăptăreselor 119
Sârba lui Terente 119
Sârba lui Triţă 123
Sârba măcelarilor 119
Sârba marinarilor 119
Sârba mioarelor 118
Sârba mocănească 118
Sârba mocanilor 118
Sârba şchioapă 116
Sârba păstorului 118
Sârba plăpumarilor 119
Sârba plutaşilor 119
Sârba rudarilor 119
Sârba urdarilor 118
Sârba zidarilor 119
Sârbu 104
sârsaică 199
sâveică 197
scai 192
scăiáncă 191
Scăieni 192
scăier 192
scaiete 192
scăişor 192
Scăiuş 192
scăiuş 192
scăiuşel 192
scăluş 88

Scânteia 93
scăp 193
scăpa 193
scarpă 93, 94, 199
scârpă 94
Scârpa Lată 93
scârpălui 93
scârpos 94
scăuieş 154
Scaunul-lui-Dumnezeu 129
(s)carpă 87
(s)cârpă 87, 93
scheuŞánă 192
Scheuş 192
Scheuşan 192
scheuşani 192
schi 127
Schimbata 121
Schimbul 121
schiop 199
Schl- 88
Schleife 88
schleifen 88
Schlepp 88
Schlich 88
Schlosser 147
sclăbuc 193, 197
scladă 193
scleafă 192
sclefă 192
sclepţa 192
Sclifă 88
sclifă 88
scoace 192
scoarţă 141, 143
scobai 154
scobăieş 154
scobâlţi 192
scoborî 88
scop(t)ău 192
scopău 192
scopt 192
scorţ 143
scorţar 141, 142, 144
scort 199
scradă 20
scrântea 194
scrânteală 194
scrântitoare 137
scrântitoarea 194
scrintie 194
scuipa 192, 199
scuipă 192
sculă 192
sculbuţí 192
sculí 192
sculit 192
scumpie 174
scurteică 189
Scuturata 121
scuturată 116
seară 191
Secera 129
Seceruica 35
Secu 62, 63, 73
Secuiul 17
sedere 90
*sedimen 90
Sedum 193
*selă 90
selbăţea 191
Selişte 90
selişte 89, 90, 91
selište 91
semăna 192
semănător, -oare 193
semeni 192, 193
seminţărie 193
semn 197
senin(ă) 183, 184,185
seninare 183, 184, 185
seninări 183
seninat 184
seninul 184
Senior 38
Seran 48
serbare 86
Setea Mare 58, 59
Setea Mică 58, 59
sex-appeal 173
sfâlc 144
Sfântu Gheorghe 31
sfâr 198
sfâr- 197
sfârâi 198
sfârc 144
Sfârloagă 41
Sfârşitul (spargerea) manevrelor 121
sfârtoană 197, 198
sfat 169
sfăt 88
sfeştnic 193
Sfintei Duminici 17
Sfoara-Nucetului 190
sfrănsaţă 198
sfrăntos 198
sileşte 89
Silişte 90, 91
silişte 89, 90, 91
sin- 198
sinboie 198
sinfereag 198
sinfereagă 198
sinferei 198
sinfireag 198
sirac 198,199
sireţel 203, 204
siret 203
Sirius 16, 130
sisineii-de-munte 196
Sita 118
Sitele 118
Siukoni 104
Siukonis et Gyurae Racz 104
skarpa 86, 87
skep 193
(s)korpa-ta 92
slama 68
Slamina 68
*slănic 75
Smida Bratovii 63, 68
Smida Bratului 63, 68
smintă 125
sminti 125
Smintita 121
Soarele 13
socăciţă 120
Sochivârul 66
Sodol 65
Soldăţeasca 121
Soldăţescul 121
Soldatul 121
Solobârş 65
som 77
Someşana 117
somnoroasă 196

Sorco 76
Sorcovacea 76
Souha Padina 76
sovârvul 194
Spălatul tortului 118
Spătăreasa 46
spelalaios 25
Speleonym 25
spin 146
Spinii Budii 75
Splaiul Independenţei 28
Spritze 137, 140
spritzen 137
stâlc 63, 144
Stalin 52
stâlp 120, 184
stâlpare 184
Stâlpul 130
Stan Micu 47
stână 26, 141
stâna foilor 172
stâncă 185
Stăncioane 105
Stăncioanea 104
Stanciu 104
Stângoańe 107
stanişte 57
Staniştea 57
Staniştea de Sus 57
Staniştea din Vale 57
Staniştea lui Lupei 57
stanişti 57
Starâi 38
stârc 63, 144
stârf 88
Stărmiac 76
Stârmina 76
Stârmineţiu 76
Stârminoasa 76
Stărminoasa 76
Stârnic 65
Stârnicelul Domăneanţ 76
Stârnicelul Sec 76
Stârnicioara 76
stârv 88
Steajărul 130
steauă 73
Steaua Polară 13, 130
Steaua Sudului 18
Steaua-Ciobanului 130
Stelele-Ciobanului 128
sterp 142
Stoian Horvat 106
Stoichi(n)laz 75, 77
Strada di Roma 15
Strada Gheorghe Bariţiu 29
Strada Nicolae Titulescu 29
Stradivarius 18
stragl'aţă 78
strălucitoare 127
Strenea Mare 76
Strenea Mică 76
Streneac 76
Streneacul Boinii 76
Streneacul Oraviţei 76
strigă 161
strigoi 162
strmen 65
strumina 76
strungaş 140
strungar 140
stufiş 88
Stupa 69
Stuparu 78
stur 86
Sturul 69, 86
stylus 86
su 66
Subregu 65
Suceava 28
Sucita 121
sucită 116
sudic 23
Sudorea 69
Sudosu 66
suh 65
Suhacea 76
Suhaia 67
suhar 76
Suhara 76
suliţ-aş 108
Suliţa 58, 86
suliţă 58, 108
suliţaş 108
sumedenie 187, 188
superior 23
surd 143
surdă 143
Suru 48
Susul 121
Suvacea 76
Suvaia 76
suveică 189
Sylisthe 89
szeg 198
szegfü 198
szegfü virag 198
szena 198
szenkucka 198
*szenibolya 198
Szerova 73
ščiomp 86
ščob 86
ščomb 86, 87
ščombur 86
ščomp 86
ščowb 86
ščowba 86

Ş

şarpe 127, 130
Şarpele 121
Şaua Bârzăviţei 62
Şaua Berzaviţei 62
şcarp 93
şcarpă 61, 93, 94, 199
*şed 90
*şez 90
Şălişte 90
Şăliştea Mică 89
şăzâşcie 91
Şăzişcie 90
şchiarţ 143
şchiarţă 143
Şchioapa 121
şchiop 199
şchiupi 199
şcleafă 192
şclefa 192
şcorţ 143
şcort 199
şcorti 199
şcortos, -oasă 199
şedea 90
Şemlac 60, 84, 98
Şerban Micu 47

şez 90
şezător, -oare 90
şezişte 89, 90, 91
şindră 141
şindrui 141
şipot 117
Şipote 117
Şipotul 117
Şiragul 121
Şiria 60, 98
şlaife 88
şlefui 88
şlep 88
şlic 88
şloásăr 147
şoagă 143
şod, şoadă 143
şog 143
Şobolanul 121
Şofran 48
Şoimu 48
Şoimuş 60
Şomcuţa 77
Şomcuta 77
Şopârla pe piatră 121
Şpăiţoń 107
şpelţ 137, 140
şpelţui 137, 140
Ştefan cel Mare 41
ştirbă 143
Şucu 69
Şuma 69

T

tabără 174
tagar 130
tain 183
tainuri 183
talam 197
talang 197
Talbosevitza 76
Tase 33, 34
taur 79
Taurul 130
tăbeică 189
tăciune 189
tăgadă 180
tăgădui 180
tălăleu 189
tăhui 189
Tănase 34, 204
Tărăşelul 120
tău 189
Tăvălucul 120
Tâlva Pogării 67
Tândală 16
Tânjala 128
Tânjaua 118
Târâita 121
târcol 121
Târcolul 121
Târgovişte 28
Târgul Boilor 29
târn 125
Târna 73, 120, 125
târnă 125
Târnicioara 73
Târnova 62, 68, 73
târs 136
târsâtură 136
târsi 136
târş 136
târsină 136
târş 136
Teatrul Mic 28
tebeică 189
tecă 189
teciune 189
tehui 189
tei 174, 188, 189, 190, 192
teiţă 189
teică 188, 189
teie 174
teier 189
teişor 189
teios, -oasă 189
Teiul lui Eminescu 20
Teiuş 68
teiuş 189, 192
teiuşa 189
teleleu 189
Teleormăneanca 117
temei 174
Terra 14
teu 189
teucă 189
thágár 130
Tina Covaliu 19
tindeică 189
Tirova 73
to 92
toană 197, 198
Tocăniţa 121
tocăniţă 121
Todorusale 204
Toma Alimoş 119
Tomis 19
Topenia 190
Topila 190
topo- 10
toporan 150
Toporul 129
topos 10
Tractorist 19
Tragă 181
tragă 180, 181
trage 180, 181
Traistă Goală 17
Trandafir 48
Trandafirul 20
Transfăgărăşanul 29
Transilvania 18, 77
trăgaică 199
trândav 204
Trântita 121
Trei Brazi 20
Trezeşte-te de la Dunăreni 120
Trezeşte-te de la Goicea 120
tri 76
Troaca 118
Troapa 121
Troia 22
Tropca 121
Tropoţica 121
Tropoţita 121
Tropota 121
tropotită 116
Trupul-Ursului 131
Tudor 204
Tudoroane 107
tufă 174, 175
tufă de om 175
tufă de parale 175
tufă-n buzunar 175
tufă-n pungă 175
tufiş 88, 136

Tulbure 47
Tulburică 47
tulei 189
tuleu 189
tuli 180
tuliti 180
tun 181
tuna 181
Tunsul 25
Tupăita 121
turbă 175
turbăceală 175
turbăciune 175
turbare 175, 197
turn 79
Turnu 79
Typha 196
Tzegel 130

Ţ

Ţagâra 130
ţaglă 130
ţapă 143
Ţapul 130
Ţara Haţegului 204
Ţarina 118
ţarţan 197
ţarină 57
Ţăgâra 130
ţăpică 143
Ţărova 62, 73
Ţăruşul 120
ţăruş 120
Ţâcoń 107
Ţâgâra 130
Ţânţarul 121
Ţâpoń 107
ţâştoc 191
Ţâţoń 107
ţeapă 143
ţeapăn 169
Ţerova 62, 68, 73
ţiersăc 137
ţiuitura 122
ţop 157, 158
Ţopăita 121
ţopăită 116
ţopârcă 158
ţuţui 97, 151
ţuţuian 157
ţuţuianca 158
ţuţuieni 151
ţuţuleu 151
ţuclui 97
ţuglui 97

U

-u(că) 158
-uc 158, 193
-uc(ă) 158
-ucă 189
-ug 63, 158, 193
-ug(ă) 158
-ui 101, 137
-ulă 158
-ulie 154
-uţă 112, 196
uică 63
Uicovul 63
uitoc 191
ujka 63
*ulroi 177
Ulmşorul 111
uluccus 180
ulucus 180
ulula 180, 181, 182
ululare 180
ūlūlāre 180
umbra-nopţii 166
Unirea 31
unt 148
untul 148
Ural 97
ural 97
Urali 97
urbano- 10
urbanus 10
urc 77
urca 185
Urcaiul 67
urcat 185
Urcu 67, 77
Urculescu 77
urcuri 77
Urdele 58
urla 179, 180, 181,182
urlă
176,178, 179, 180, 181, 182
Urlače 181
Urlačina 181
urlăier 178
Urlaj 181
Urlaja 181
urlakańe 181
Urlan 181
urlańe 181
urlare 180
urlat 179, 180
urlatańa 181
urlati 180, 181
urlătoare 181
urlătură 180
urlava 181
urle 178, 179
urlele 182
ūrler 180
urlikati 180, 181
urloaie 177, 179
urloi 176, 177, 178,
179, 181, 182
urloier 178
urloń 179, 181, 182
urmă 127
urs 128, 130
Ursa-Mare 127, 128
Ursa-Mică 127, 128
ursăresc, -ească 175
ursări 175
Ursarul 119
Ursasca 119
ursoaică 128
Ursu 48
Ursul 128
Ursul-Mare 131
Ursul-Mic 131
*ūrūlāre 180
Uţa 34

V

vacă 112
vaccina 140
Vadul Boilor 27
Vadul Francilor 27
valahi 32
vale 71, 115
Valea 62

valea 64
Valea Acsinului 84
Valea Bârzavei 61, 63
Valea Buhaiului 79
Valea Cailor 83
Valea Caluiei 83
Valea Caluii 83
Valea Calului 83
Valea Domşii 62
Valea Dubării 68
Valea Govădării 78
Valea Lucaiului 67
Valea Lungă 115
Valea Lupului 20
Valea Moroianului 164
Valea Paii 77
Valea Ploştii 114
Valea Ramnicului 64
Valea Stârnicului 65
Valea Stremneacului 76
Valea Timişului 204
Valeadeni 84
Valeapai 77
vâlfă 88
Valhalla 15
valog 74
valószinüleg 82
Valuniş 75
Valyuga 62
Vasilică 33
vatră 90, 204
vărzari 45
Văcărescu 20
văcică 112
văcuţă 112
văiugă 74
Văliug 62, 63, 73
văliugă 74
vălog 63
vălug 63
văluşe 63
Vărsătorul 14
vătămat 180
vâlvă 88
Vâna Ţăroviţei 74
Vântoaiele 17
Vântoasele 17
Vântul de Jos 17
Vântul de Sus 17
Vântul Turbat 17
vârdaică 175
vârdare 175
vârf 25, 59, 88
Vârful Moşului 25
Vârful Pogar 67
Vârful Semenic 22
Vârteşugul 121
vârtos 169, 170
vârv 88
vedera 204
Vega 13
venin 183
veninuri 183
Venus 14, 16
Verbuncul 121
Verdare 175
verdare 175
verdoaică 175
vértar 147
vestic 23
Via Caeli Regia 15
Via Lactea 15
Via Lactis 15
vie 79
Vilma 36
Vilor 52
Vin ciobanii 118
vinea 79
Vinioara 48
Vintergatan 15
Vio 34
Viorica 34, 48
virag 198
*vir(i)daria 175
viridis 175
Viru Stermina 76
Visalon 34
visok 66
Viteaz 42
vivere 79
Vizitiul 128
Vizurini 68
Vlad 35
Vlad Micu 47
Vlădeni 84
Vladu 64
vlahi 32
Voie Lactée 15
voinicea 114
voinicică 114
Voinicie 170
Volga 27
vrh 66
Vulpea 121
Vulpoń 107

W

Wärter 147
Weg uf Rom 15
Werbung 121

Z

za 65
Zagoru 164
zagrad 79
Zambilica 48
Zamora 164
Zamori 164
Zamostea 164
Zapodie 164
zarzo 142
zăcătoare 90
Zănoaga 164
zăpadă 127, 196
zăpejoare 196
Zărone 107
Zăroni 105, 107
Zâglăvelul 65
Zăglăvelul 65, 68
Zâglavul 65, 68
zârnotă 85
zâzanie 191
Zborişte 82, 85
Zboristye 81
zborište 85
Zburătorul 16
Zdumpi 48
Zeiger 130
Zeliste 89
Zelyste 89
Zelysthe 89
Zerova 73
Zeus 15
zgârci 202
zgoadă 146
zlo 65

zmeuriş 136
Zolobârş 65
zorea 196
zorele 196
zorelele-de-noapte 196
Zorile 120
Zorlenţ(i) 165
Zubregu 65
zuitura 122
Zvâcul 121
Zyn 84

CUPRINS

INTRODUCERE 3

I. ONOMASTICĂ 7

Terminologie onomastică 9
Aspecte ale procesului de denominaţie în toponimie 55
Toponime slave în Valea Bârzavei 61
Identificarea pe baza toponimiei actuale a unor aşezări dispărute 79
Termeni geografici ucraineni de origine română 86
Un reflex al lui *selişte – sezişte* 89
Cu privire la oronimul *Carpaţi* 92
Analogii toponimice 94
Despre vechimea şi valorile sufixului onomastic -*oń*, - *ońe* 102
Numele comun *măciucaş* şi numele propriu *Măcicaş* 108
Numele jocurilor populare – categorie onomastică 114
Între metaforă şi metonimie. Cu privire la astronime 125

II. LEXICOLOGIE. NOTE LEXICALE, ETIMOLOGII 133

Observaţii cu privire la lexicul dialectal din ***DLR***. Probleme de etimologie internă 135
Lat. **arcia* în limba română 141
Observaţii pe marginea unui glosar dialectal 145
Etimologia cuvântului *mocan* şi implicaţiile lui etimologice 149
Relaţia semantică între *moră* „fiinţă supranaturală” şi *moră* „ridicătură de pământ” 160
Proverbe: cuvinte şi interpretări 168
Contribuţii etimologice: *urlă*[1], *urlă*[2], *urloi* 176
Contribuţii etimologice: *senin*[2], *seninare*[2] 183
Note lexicale şi contribuţii etimologice 186

INDICE DE CUVINTE 207

SOMMAIRE

AVANT PROPOS 3

I. ONOMASTIQUE 7

Terminologie onomastique 9
Aspects du processus de denomination dans la toponymie 55
Toponymes slaves dans la Vallée de Bârzava 61
L' identification des habitats disparus conformement à la toponymie actuelle 79
Termes géografiques ukrainens d'origine roumaine 86
Un reflet du mot *selişte – sezişte* 89
Sur l'óronyme *Carpaţi* 92
Analogies toponymique 94
Sur l'ancienneté et les valeurs du sufix onomastique -*oń* (- *oańe*) 102
Le nom commune *măciucaş* et le nom propre *Măcicaş* 108
Les noms des dans populaires – catégorie onomastique 114
Entre métaphore et métonymie en ce qui concerne l'ástronymie 125

II. LEXICOLOGIE. NOTES LEXICALES, ETYMOLOGIES 133

Observation concernant le lexique dialectal du ***DLR***. Questions d'étymologie interne 135
Le lat. **arcia* dans la langue roumaine 141
Observations sur un glossaire dialectal 145
L'étymologie du mot *mocan* et ses implications étymologiques 149
La relation sémantique entre *moră* „étre surnaturele" et *moră* „sommet" 160
Proverbes: mots et interprétations 168
Contributions étymologique: *urlă*[1], *urlă*[2], *urloi* 176
Contributions étymologique: *senin*[2], *seninare*[2] 183
Notes lexicales et contributions étymologiques 186

INDEX DE NOMS 207

Volumul de faţă cuprinde articole publicate de autor în diverse culegeri lingvistice, istorice, sau etnografice, precum şi în reviste ca ***LR, LL, SCL, CL, DR*** ş.a. Criteriul pe baza căruia s-a făcut selecţia este cel al noutăţii faptelor: fie că au fost semnalate cuvinte neglosate în lucrările lexicografice (***DEX, DA, DLR***), sau sensuri ale cuvintelor glosate, dar neevidenţiate de acestea, fie că s-au propus soluţii pentru acele cuvinte socotite obscure, deci menţionate cu „etimologie necunoscută”, sau au fost îndreptate etimologii pe care autorul le-a socotit neîntemeiate.

Partea I (*ONOMASTICĂ*) se deschide cu un studiu mai amplu (46 de pagini) despre terminologia onomastică, util, după credinţa autorului, celor care abordează chestiunile de onomastică (nu numai cele tradiţionale: antroponimia, toponimia, zoonimia), precum şi autorilor de monografii ale unor localităţi care neglijează, uneori, acest compartiment, sau îl tratează necorespunzător. Terminologiei onomastice îi urmează o serie de articole cu caracter teoretic, dar cele mai multe tratează fapte de onomastică rezultate din anchete proprii, sau provenite din surse tipărite. Ca element de noutate sunt articolele care tratează astronimele şi coreonimele (numele jocurilor populare).

Partea II (*LEXICOLOGIE*) vizează, în special, explicarea etimologică a unor cuvinte pe baza etimologiei interne. Sunt propuse şi câteva modalităţi noi de abordare a demersului etimologic: radicalii primari expresivi, valoarea de impresie a peisajului ş.a.

Aplicând principiul binecunoscut, cel numit „Cuvinte şi lucruri”, precum şi studiul interdisciplinar, s-a uşurat calea descifrării originii unor cuvinte, chiar dacă acestea nu au o largă circulaţie.

DE ACELAŞI AUTOR:

1. *Glosar toponimic Caraş-Severin*, Reşiţa, 1972 (Casa Corpului Didactic a Judeţului Caraş-Severin), 90 p.

Pe baza unui chestionar difuzat în şcolile şi al bisericile din judeţ, cu sprijinul Inspectoratului Şcolar al Judeţului Caraş-Severin şi al Protopopiatului Ortodox din Reşiţa.

2. (În colaborare cu Octavian Răuţ) *Studii şi cercetări de istorie şi toponimie*, Reşiţa, 1975 (Muzeul de Istorie al Judeţului Caraş-Severin), 108 p. + 4 planşe.

3. *Banatul, parte integrantă şi individualitate distinctă în contextul istorico-geografic şi al spiritualităţii româneşti. Contribuţii bibliografice. 1. Graiul bănăţean*. Listă bibliografică alcătuită de…, Reşiţa (C.J.C.E.S. Caraş-Severin; Biblioteca Judeţeană), 40 p.

4. *Nume de locuri din Banat*, Editura „Facla”, Timişoara, 1982, 276 p.

5. *Metafore ale graiurilor din Banat*, Editura „Facla”, Timişoara, 220 p.

6. *Monografia localităţii Câlnic*, Editura „Timpul”, Reşiţa, 1997, 104 p. + 2 hărţi.

7. *Sabin Păutza. Eseu monografic*, Editura „Timpul”, 1997, 104 p.

8. *Capricii. Amintiri, file de jurnal, corespondenţă*, Editura „Timpul”, Reşiţa, 1999, 179 p.

În manuscris:

1. *Onomastica. Despre numele proprii în limba română*, 465 p. dactilo.

2. *Astronimie populară românească*, 163 p.

3. *Oglinzi paralele* (povestire), 148 p.

4. *Contribuţii lingvistice, 2*, 200 p.